

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС

№ 3
2024

Зареєстровано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України
Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1915 від 30.05.2024 року.
Виходить з 1997 р. До 2006 р. – «Вісник Одеського інституту внутрішніх справ». Щоквартальник

Засновник:
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:
Швець Д.В.,
доктор юридичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:
Катеринчук І.П.,
доктор юридичних наук, професор

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:
Домброван Н.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації наукової роботи

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Аброськін В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Албул С.В., кандидат юридичних наук, професор
Бондар В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Братель С.Г., кандидат юридичних наук, професор
Денисова А.В., доктор юридичних наук, професор
Галуцько В.В., доктор юридичних наук, професор
Горошко В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Дришлюк В.І., кандидат юридичних наук, доцент
Ізбаш К.С., кандидат юридичних наук, доцент
Ісмаїлов К.Ю., кандидат юридичних наук, доцент
Конопельський В.Я., доктор юридичних наук, професор
Корнієнко М.В., доктор юридичних наук, професор
Крикун В.В., доктор юридичних наук, професор
Кузніченко С.О., доктор юридичних наук, професор
Легеза Є.О., доктор юридичних наук, професор
Легеза Ю.О., доктор юридичних наук, доцент

Матієнко Т.В., кандидат юридичних наук, доцент
Меркулова В.О., доктор юридичних наук, професор
Миронюк Р.В., доктор юридичних наук, професор
Нікітін А.А., кандидат юридичних наук, доцент
Павлютін Ю.М., доктор юридичних наук, доцент
Пасько О.М., доктор юридичних наук, доцент
Прудка Л.М., кандидат психологічних наук, доцент
Резніченко С.В., кандидат юридичних наук, професор
Тетерятник Г.К., доктор юридичних наук, професор
Тильчик В.В., кандидат юридичних наук, доцент
Шкута О.О., доктор юридичних наук, професор
Ярмак Х.П., доктор юридичних наук, професор
Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc (Tallinn, Estonia)
Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil. (Wismar, Germany)

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Друкується за рішенням
Вченої ради
Одеського державного університету
внутрішніх справ
Протокол № 2 від 23.09.2024 р.

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 627 від 14.05.2020 р. (додаток 2) та Наказу Міністерства освіти та науки України № 1166 від 23.12.2022 р. (додаток 3) журнал включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 293 «Міжнародне право», 262 «Правоохоронна діяльність»).

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща).

Друковані матеріали виражають позицію авторів, яка не завжди поділяється редакційною колегією. Відповідальність за зміст статті, достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів або осіб, які його подали.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у журналі «Південноукраїнський правничий часопис», допускається лише з письмового дозволу редакції.
При передрукуванні матеріалів посилання на «Південноукраїнський правничий часопис» обов'язкове.

Вимоги до авторських оригіналів статей

Обсяг статті має бути обсягом від 12 до 20 сторінок, включаючи ілюстрації, таблиці, графіки, список використаних джерел. Стаття повинна містити назву, анотації та ключові слова українською та англійською мовами. Середній обсяг кожної анотації має бути не менш як 1800 знаків.

Технічні вимоги:

- поля верхні та нижні, ліві і праві – 2,0 см.
- міжрядковий інтервал – 1,5
- шрифт «Times New Roman» – 14
- абзацний відступ – 0,5 см.
- текст вирівнюється по ширині.

Посилання на джерела необхідно робити по тексту у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідно джерела.

Список використаних джерел подається наприкінці статті в порядку згадування джерел та має бути оформлений відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису (див.: розроблений в 2015 році Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»).

Адреса редакції

Україна, 65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1
тел. (048) 738-06-13
E-mail: editor@sulj.oduvs.od.ua
Веб-сайт: www.sulj.oduvs.od.ua

ЕЛЕКТРОНА ФОРМА ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНСТИТУТУ ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН

Аносенков А. А., Мукоїда Р. В.

Стаття присвячена дослідженню чинного законодавства в сфері звернень осіб та аналізу категорії електронне звернення громадян як вихідного поняття, що існує в сучасному механізмі регулювання суспільних відносин в мовах швидкого розвитку інформаційних технологій та діджиталізації елементів публічного адміністрування.

У статті встановлено, що наразі для підтримання швидкого та адресного зворотного зв'язку між громадянами та державою вітчизняним законодавцем було створено інститут звернення осіб, який являє собою адміністративний механізм, що регулює порядок звернень громадян, обробку цих звернень та прийняття за ними рішень відповідальними суб'єктами. Зазначено, що центральним нормативно-правовим актом інституту звернення громадян є закон України «про звернення громадян», який закріплює основні категорії цієї сфери. У статті зазначено, що Закон України «Про звернення громадян» закріплює наступні форми звернення: усна та письмова. Було встановлено, що в Законі України «Про звернення громадян» закріплено поняття електронного звернення громадян та ототожнено його із письмовою формою звернення. Було зазначено, що визначення, наведене у зазначеному вище законі є недоречним, оскільки воно не відповідає сучасному підходу вітчизняного законодавця щодо електронних документів, окрім того чинне визначення не може в подальшому слугувати основою для оновленого пласту законодавства, присвяченого зверненням осіб, у випадку збереження актуальних темпів діджиталізації механізму адміністративного управління в Україні. Було обґрунтовано необхідність змінити чинне законодавство, включивши у нього самостійне визначення електронного звернення та обов'язкові вимоги до нього, зокрема накладення електронного цифрового підпису. Було запропоновано визначення електронного звернення. Спираючись на аналіз чинного законодавства в сфері звернень осіб та на запропоноване визначення електронного звернення було запропоновано внести відповідні зміни до Закону України «Про звернення громадян».

Ключові слова: звернення громадян, електронні звернення, Закон України «Про звернення громадян», публічне адміністрування.

Anosienkov A. A., Mukoida R. V. Electronic form of citizens' appeals as an element of the institution of citizens' appeals

The article is dedicated to the study of current legislation in the field of citizen appeals and the analysis of the category of electronic citizen appeals as a fundamental concept within the modern mechanism of regulating public relations in the context of the rapid development of information technologies and the digitalization of public administration elements. The article establishes that, in order to maintain prompt and targeted feedback between citizens and the state, the domestic legislator has created the institution of citizen appeals, which represents an administrative mechanism regulating the procedure for citizen appeals, the processing of such appeals, and decision-making by responsible entities. It is noted that the central normative legal act of the institution of citizen appeals is the Law of Ukraine «On Citizen Appeals», which defines the key categories in this area. The article states that the Law of Ukraine «On Citizen Appeals» provides for the following forms of appeal: oral and written. It was found that the Law of Ukraine «On Citizen Appeals» includes the concept of electronic citizen appeals and equates it with the written form of appeal. It is noted that the definition provided in the aforementioned law is inappropriate, as it does not align with the modern approach of the domestic legislator concerning electronic documents. Furthermore, the current definition cannot serve as a basis for updated legislation dedicated to citizen appeals if the current pace of digitalization of the administrative management mechanism in Ukraine is maintained. The need to amend the current legislation was substantiated, including the introduction of a separate definition of electronic appeals and mandatory requirements for it, specifically the application of an electronic digital signature. A definition of an electronic appeal was proposed. Based on the analysis of current legislation in the field of citizen appeals and the proposed definition of electronic appeals, appropriate changes to the Law of Ukraine «On Citizen Appeals» were recommended.

Key words: citizen appeals, electronic appeals, Law of Ukraine «On Citizen Appeals», public administration.

Актуальність. Сучасна Україна, обираючи курс євроінтеграції, встановлює для себе необхідність визнання людини, а отже, й дотримання її прав і свобод найвищою цінністю. Розуміння ефективності державного механізму із забезпечення прав та свобод осіб приходить за умов наявності певних об'єктивних показників, які б відображали рівень задоволення потреб громадян та інших осіб. За таких умов, на перший план для держави виходить питання підтримання зворотного зв'язку із народом України. Із цього, очевидно постає необхідність впровадження певного механізму, який дозволив би особам безпосередньо звертатися до органів державної влади зі зверненнями різного характеру. Наразі в Україні діє такий механізм, який носить назву інститут звернення громадян, в основні якого лежить норма статті 40 Конституції України, яка закріплює право осіб направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. Однак, так чи інакше, настає момент, коли навіть найдієвіший правовий інститут потребує модернізації та інститут звернення громадян не є виключенням. Із появою нових сучасних технологій, які утворюють нові канали зв'язку між громадянами та державною владою з'являється необхідність у врегулюванні їх використання задля підвищення ефективності інституту звернення громадян. В цьому аспекті слід приділити увагу такому елементу інституту звернення громадян як електронне звернення громадян. Особливо актуальним це є в сучасних умовах збройної агресії РФ, коли для певної категорії населення єдиним можливим способом реалізувати своє конституційне право на звернення є використання електронних каналів зв'язку.

Питанню вдосконалення інституту звернення громадян свої праці присвячували наступні вітчизняні науковці: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, І.В. Арістова, О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла-Тіунова, В.В. Галунько, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, Р.А. Калужний, З.Р. Кісіль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, В.І. Курило, О.І. Миколенко, Т.П. Мінка, С.Г. Стеценко, М.М. Тищенко, В.К. Шкарупа та інші. Проте, з огляду на швидкість розвитку технологій та зміни навколишніх обставин, які потребують проактивного підходу щодо впровадження зазначених

технологій, вважаємо за необхідне провести релевантне дослідження, метою якого є аналіз актуального законодавства щодо форм звернень громадян, аналіз врегульованості електронних звернень, аналіз доцільності окремого врегулювання електронних звернень громадян, виділення поняття електронного звернення та надання пропозицій щодо внесення змін у чинне законодавство щодо електронних звернень громадян.

Демократичний вектор розвитку суспільства вимагає від держави встановлення певних правових механізмів, які дозволили б суспільству адресно виражати свої думки, невдоволення, пропозиції щодо тих чи інших дій представників влади. Відповідно до основних конституційних засад, Україна закріпила право на звернення. Виходячи з цього, з метою забезпечення цього права, було створено відповідний правовий механізм - інститут звернення. Він виступає гарантією реалізації права осіб на звернення та засобом захисту особами своїх прав, шляхом подання звернень із пропозиціями, скаргами до осіб або органів, які зобов'язані розглядати такі звернення. В основі зазначеного механізму лежить Закон України «Про звернення громадян» введений в дію Постановою Верховної Ради України № 394/96-ВР від 02.10.96 р. [2]. Саме він закріплює базові поняття зазначеного механізму та являє собою сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають під час взаємодії осіб із відповідальними суб'єктами щодо розгляду звернень осіб. Законодавцем зазначається, що громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб, відповідно до їх функціональних обов'язків, із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх професійної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення. З метою забезпечення реалізації громадянами конституційного права на звернення, центральні та місцеві органи виконавчої влади, міністерства та відомства постійно працюють над удосконаленням форм та методів роботи із зверненнями і громадян. Керівники органів державної влади та органів місцевого самоврядування здійснюють докорінну перебудову роботи відповідних органів із зверненнями громадян забезпечивши кваліфікований, неупереджений, об'єктивний

і своєчасний розгляд звернень громадян з метою оперативного вирішення порушених у них питань, вдоволення законних вимог заявників, реального поновлення порушених конституційних прав та запобігання в подальшому таких порушень, повною мірою реалізуючи при ньому визначені законодавством повноваження; надання у встановлені законом строки письмових відповідей авторам звернень за наслідками їх розгляду.

Аналізуючи чинне законодавство в сфері звернень осіб, очевидним є факт, що центральною категорією у ньому виступає поняття звернення. Відповідно до статті 3 Закону України «Про звернення громадян» звернення це викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги. Аналізуючи це поняття, можна виділити наступні форми звернень: усну та письмову. Системний аналіз зазначеного нормативно-правового акту дозволяє додатково виділити й електронну форму звернення, так зване «електронне звернення». Про нього йдеться в абзаці 7 статті 7 Закону України «Про звернення громадян», де зазначено, що електронне звернення це письмове звернення, яке надіслане з використанням мережі Інтернет, засобів електронного зв'язку [2]. Таким чином електронну форму звернення було ототожнено із письмовою формою, що унеможлиблює використання всього потенціалу електронної форми звернень.

Особливості електронної форми звернення характеризуються перед усім тим, що документ, яким по суті є звернення, формується із використанням інформаційних технологій, які суттєво змінюють процес обміну даними між особою, яка надсилає таке звернення та особою, яка таке звернення отримує та обробляє. Це проявляється в тому, що сформувані електронне звернення та надіслати його можна з будь-якої точки світу, у будь-який час, а ідентифікація відправника може бути складною задачею, яка потребує відповідних ресурсів. Слід зазначити, що чинний закон України «про звернення громадян» визначає електронну форму звернення вузько, що в подальшому при появі нових сучасних рішень в цій сфері не дасть можливість покласти таке визначення в основу оновленого пласту законодавства, присвяченого зверненням осіб. Останні роки, починаючи з повномасштабного вторгнення, інформаційні технології та електронні документи, створенні за допомогою них почали стрімко розвиватися та повсякчасно знаходять собі місце в державному регулюючому механізмі. QR-коди,

портали, створені на офіційних веб-сторінках державної влади для обміну інформацією давно створюють сучасну інфраструктуру електронного документообігу в якому центральним поняттям повинно бути поняття електронного документу як форми. Вітчизняний законодавець притримується зазначеного підходу, що виражається в появі закону України «про електронні документи та електронний документообіг». У статті 5 зазначеного закону вказано, що електронний документ - документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Далі за текстом цієї статті вказано, що відтворення електронного документу на папері є лише візуальною формою електронного документу [3]. Тобто є певне протиріччя між законами України «про звернення громадян» та «про електронні документи та електронний документообіг». Крім того, точку зору, що електронні звернення повинні бути закріплені як окрема форма звернень підтверджує й підхід вітчизняного законодавця в інших галузях права, зокрема в господарському процесуальному праві. Так, у статті 96 господарського процесуального кодексу йде мова про електронні докази, які являють собою є інформацію в електронній (цифровій) формі, яка містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи в тому числі текстові документи [4]. Виходячи із зазначеного, стає зрозумілим, що законодавець дотримується підходу за якого електронна форма документів вважається самостійною формою зі своїм власним регулюванням, що необхідно з огляду специфіки технологій та процедур, які застосовуються при розгляді та обробці електронних документів. Зазначене дозволяє зробити висновок, що чинне законодавство про звернення не вкладається в загальний підхід щодо електронної форми документів.

На нашу думку при формулюванні визначення електронного звернення слід відходити від прив'язки його до письмової форми звернення. Крім того, уваги потребують вимоги, які будуть висуватися до оформлення електронного звернення. Сучасна інфраструктура інформаційних технологій наразі дозволяє висувати вимоги щодо наявності в електронному зверненні накладеного електронного цифрового підпису, що значно ускладнить штучне перевантаження системи, шляхом надсилання великої кількості анонімних звернень, мова йде про так зване явище «спаму». Виходячи з цього, встановлення такої вимоги є доцільним. Визначення електронного звернення

повинно мати певні ознаки, серед яких: встановлення форми існування такого звернення, визначення способів направлення такого звернення до відповідного суб'єкта, універсальні ознаки звернення, які повинні бути присутні і ньому, незалежно від суб'єкта, якому таке звернення направлене. Крім того, слід розуміти, що визначення повинно враховувати динамічний розвиток інформаційних технологій, засобів електронного зв'язку, подальшу автоматизацію певних процесів, пов'язаних із отриманням та обробкою електронних звернень. Виходячи із зазначеного, доцільно визначити електронне звернення як звернення, яке надсилається до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення, у формі електронного документа, підписаного з використанням електронного цифрового підпису (ЕЦП), або іншими засобами електронної ідентифікації, що гарантують достовірність його авторства. Таке звернення може бути подане з використанням мережі Інтернет через офіційні веб-сайти, спеціалізовані платформи, електронну пошту або інші визначені законодавством засоби електронного зв'язку. Таке визначення в подальшому може використовуватися як вихідна категорія для надбудови сучасного механізму отримання, обробки та прийняття рішень щодо електронних звернень. Крім того, воно не конфліктує та не протирічить існуючому підходу законодавця щодо електронних документів, який застосовувався при розробці інших нормативно-правових актів.

Аналіз законодавства в сфері звернень громадян, беручи до уваги зазначене вище, окреслює коло необхідних законодавчих змін, які необхідно внести до чинного механізму правового регулювання звернень осіб. В першу чергу мова йде про необхідність додати у Закон України «Про звернення громадян» запропоноване раніше визначення електронного звернення з метою уніфікації поняття електронного звернення із загальним підходом законодавця щодо електронних документів. Крім того, необхідним є закріплення обов'язкових вичерпних вимог до оформлення електронних звернень, зокрема обов'язкова наявність кваліфікованого електронного підпису або іншого засобу електронної ідентифікації. Впровадження зазначених змін жодним чином не вплине на вже існуючі суспільні відносини в цій сфері, просте дасть змогу в подальшому

не заважати органічному розвитку регулюючого механізму в контексті підвищення рівня його цифровізації та технологічності.

Висновки: аналіз чинного законодавства у сфері звернень осіб дозволяє зробити висновок про його невідповідність актуальному підходу вітчизняного законодавця до електронних документів. Ця невідповідність проявляється у тому, що центральний нормативно-правовий акт інституту звернення громадян, а саме Закон України «Про звернення громадян» ототожнює електронний документ із письмовою формою, в той час, коли Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» оперує електронним документом як самостійною формою, визначаючи все інше як візуалізацію електронного документу, зокрема на папері. Крім того, в чинному законодавстві відсутні чіткі вимоги до електронних звернень, що характеризує загальний низький рівень врегульованості електронних звернень загалом. Необхідність більш детального врегулювання електронних звернень зумовлена стрімким розвитком інформаційних технологій, які впроваджуються в державні механізми регулювання суспільних відносин. Зокрема, мова йде про появу електронних засобів ідентифікації особи, яка складає електронне звернення; нових шляхів обміну інформацією між особами та суб'єктами зобов'язаними розглядати електронні звернення. Відповідно до зазначеного, доцільно запропонувати наступне визначення електронного звернення: звернення, яке надсилається до органів державної влади, місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення, у формі електронного документа, підписаного з використанням електронного цифрового підпису (ЕЦП), або іншими засобами електронної ідентифікації, що гарантують достовірність його авторства. Таке звернення може бути подане з використанням мережі Інтернет через офіційні веб-сайти, спеціалізовані платформи, електронну пошту або інші визначені законодавством засоби електронного зв'язку. Відповідно до зазначеного, вбачається необхідним вдосконалення чинного Закону України «Про звернення громадян», шляхом закріплення зазначеного вище визначення електронного звернення та закріплення відповідних вимог до нього, зокрема обов'язкова наявність кваліфікованого електронного підпису або іншого засобу електронної ідентифікації.

Література

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР : станом на 04 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
4. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII : станом на 19 лип. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
5. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
6. Аносенков А.А. Звернення громадян як елемент механізму забезпечення законності в діяльності державних органів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. №. 1. Р. 175-179. <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.31>
7. Soloviova O. M., Somina V. A. Problems in considering the citizens' appeals in the context of euro-integrations aspiration. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. №. 5. Р. 425-428. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/100>
8. Адміністративна процедура : навч. посіб. / І.В. Бойко, О.Т. Зима, О.М. Соловйова; А.М. Школик / за заг. ред. І.В. Бойко. Харків : Право, 2019. 206 с.

Аносенков А. А.,

orcid.org/0000-0001-6755-2916

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної та
спеціальної фізичної підготовки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Мукоїда Р. В.,

orcid.org/0000-0002-3505-3255

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри тактико-спеціальної та
спеціальної фізичної підготовки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

CONCILIATION PROCEDURES ASA TOOL FOR PROTECTING THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF CITIZENS

Bokshorn A. V., Sirko V. S.

Ukraine's vector towards European integration requires harmonization of national legislation with the legal norms of the European Union, as well as realization of the State's aspirations for European values and modern legal standards. Compliance with these standards is important in the process of conflict resolution. Ukraine, as a democratic state, demonstrates the ability to resolve conflicts without recourse to state judicial proceedings and the use of administrative coercion. Therefore, the issue of peaceful settlement of disputes between the parties involved in a conflict is of considerable interest to both Ukrainian and international academic circles. In this article, the authors draw attention to the use by the legislator of various categories, in particular, such as "pre-trial dispute resolution" and "pre-trial dispute resolution measures", "alternative (out-of-court) dispute resolution", "conciliation procedures", none of which has a clear definition and cannot be applied to cases that are in different legal areas (belong to different branches of law). The authors of the article refer to conciliation procedures as all mechanisms for protecting the rights and legitimate interests of a person and a citizen which are provided for by the current legislation (or are not expressly prohibited by it), but do not refer to dispute resolution measures in administrative and judicial proceedings. The article examines certain conciliation procedures, including mediation, conciliation, mini-trial, negotiation, and others. The authors determine that the availability of these procedures is a positive borrowing of the provisions of international law, since it provides people with more opportunities to resolve an existing public law (administrative agreement) or private law dispute, and also does not deprive a person of the right to go to court to protect their rights and legitimate interests, and accordingly, their application is consistent with the Constitution of Ukraine.

Key words: conciliation procedures, pre-trial dispute resolution, dispute resolution with the participation of a judge, mediation, conciliation, mini-trial, dispute resolution, foreign experience in dispute resolution.

Боксгорн А. В., Сірко В. С. Примирні процедури як інструмент захисту прав та законних інтересів громадян

Вектор України на євроінтеграцію вимагає гармонізації національного законодавства з правовими нормами Європейського Союзу, а також реалізації прагнення держави до європейських цінностей і сучасних правових стандартів. Дотримання цих стандартів є важливим у процесі вирішення конфліктів. Україна, як демократична держава, демонструє здатність врегульовувати конфлікти без звернення до державного судового процесу та застосування адміністративного примусу. Тому питання мирного врегулювання спорів між сторонами, які опинилися в конфлікті, викликає значний інтерес як в українських, так і в міжнародних наукових колах. В цій статті авторами звернено увагу на оперування законодавцем різними категоріями, зокрема такими, як «досудовий порядок урегулювання спору» та «заходи досудового врегулювання спору», «альтернативне (позасудове) вирішення спорів», «примирні процедури», жодна з яких не має чіткого визначення та не може бути застосована щодо справ, які знаходяться у різній юридичній площині (відносяться до різних галузей права). Автори статті до примирних процедур відносять всі механізми захисту прав та законних інтересів людини та громадянина, які передбачені нормами чинного законодавства (або прямо не заборонені ним), проте не відносяться до заходів вирішення спорів в адміністративному та судовому порядкух. В роботі розглянуто окремі примирні процедури, зокрема медіація, консиліація, міні-розгляд, переговори та інші. Авторами визначено, що наявність даних процедур є позитивним запозиченням положень міжнародного законодавства, оскільки надає людям більше можливостей задля вирішення наявного публічно-правового (адміністративний договір) чи приватно-правового спору, а також не позбавляє особу права звернутися до суду за захистом свої прав та законних інтересів, відповідно їх застосування відповідає Конституції України.

Ключові слова: примирні процедури, досудове врегулювання спорів, урегулювання спорів за участю судді, медіація, консиліація, міні-розгляд, вирішення спорів, зарубіжний досвід вирішення спорів.

Statement of the problem and its relevance. According to Article 1 of the Constitution, Ukraine is a social, democratic and legal state. Its development in accordance with the constitutional provisions is impossible without effective means of protecting human rights and freedoms. However, in the context of war and certain difficulties in access to justice, as well as given the need to harmonize Ukrainian legislation with EU legislation, the issues of improving conciliation procedures in the framework of criminal, labor, civil and other disputes are relevant.

Analysis of recent research and publications. Conciliation procedures in labor, civil, criminal and other disputes have been the subject of research by a large number of scholars around the world, in particular, the works of such scholars as: Bondarenko-Zelinska N., Voloshyna A., Malinnikova D., Mamnytskyi V., Riabko E. and others.

The purpose of the article is to study conciliation procedures through the prism of their correlation with the pre-trial dispute resolution procedure and their place in the system of instruments for protection of rights and legitimate interests of a person and a citizen.

Summary of the main material. Ukraine's vector towards European integration necessitates harmonization of national legislation with EU legislation, embodiment of the State's aspirations for European values and legal standards of modern society, and their observance in conflict resolution. Ukraine is a democratic state, and a democratic society demonstrates its ability to resolve conflicts without resorting to state judicial proceedings (government coercion). That is why the peaceful settlement of disputes between parties in conflict is of great interest to both domestic and foreign scholars. It is worth noting that the introduction of non-judicial methods of conflict resolution does not contradict the constitutional right of every person to judicial protection of their rights and freedoms, because if the result is not achieved out of court, individuals have the right to go to court. For Ukraine, the study of this issue is extremely relevant, since some mechanisms of this institution were introduced relatively recently. Thus, in mid-2016, the Basic Law was amended to provide that the law may determine a mandatory pre-trial procedure for dispute resolution (part 4 of Article 124 of the Constitution of Ukraine) [9].

The codified legal acts, including the Commercial Procedure Code of Ukraine [4], the Code of Administrative Procedure of Ukraine [8], the Civil Procedure Code of Ukraine [19] in the versions that followed these amendments, took this provision into account. Thus, Article 162 of the Code of Commercial Procedure of Ukraine provides that the statement of claim must contain information on the pre-trial settlement of the dispute, if the law establishes a mandatory pre-trial procedure for the settlement of the dispute. A similar provision is contained in Article 175 of the Civil Procedure Code of Ukraine and Article 160 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. The importance of alternative (out-of-court) and pre-trial dispute resolution is also stated in the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Justice for 2021-2023 of June 1, 2021 [14].

They have been identified as one of the areas of development to improve access to justice. However, despite the fact that alternative dispute resolution has been identified as one of the areas of development of the national legal system, there is currently no unanimity among scholars in understanding the legal nature of this institution. The problems are caused by the lack of a unified position of the legislator. The following categories are mentioned in legal acts: "pre-trial dispute resolution" and 'pre-trial dispute resolution measures', 'alternative (out-of-court) dispute resolution', 'conciliation procedures'.

In order to formulate our own position, let us first consider the approaches to understanding the above categories:

Conciliation procedures are forms of protection of investors' rights in the field of business, including mediation, transaction, consiliation, mini-trial, mediation, and negotiation [18].

Settlement of a dispute with the participation of a judge is a conciliation procedure in civil proceedings [6, p. 184-188].

In his professional article "The Essence of Conciliation Procedures in the System of Alternative Dispute Resolution", T. Shynkar notes that alternative dispute resolution methods include negotiations, mediation, and arbitration [20].

N. Gren, in the context of analyzing alternative methods of dispute resolution in court proceedings, classifies them, depending on the general nature of the procedure and, as a result, the specifics of the judge's participation in it, into adversarial and conciliatory (conciliation, consensus) [5, p. 203].

T. Stepanova, analyzing such concepts as “mediation”, “pre-trial settlement of disputes” and “settlement of disputes with the participation of a judge”, defines pre-trial settlement of commercial disputes as a set of measures for enterprises and organizations whose rights have been violated to directly resolve a dispute that has arisen with the entities violating these rights and interests before filing a claim with the commercial court. In her research, the author notes that this procedure is intended to prevent recourse to court and should precede it. The scholar holds the position that this concept covers negotiations, mediation, and the claim procedure for dispute resolution [16, p. 26].

Particularly noteworthy is the position of D. Bereznitsky (although some of the above positions are very similar), who notes that reconciliation procedures are called differently in the scientific literature. There are the following names: mediation, conciliation, moderation or simply reconciliation procedure [2, p. 148]. This approach deserves critical reflection and more in-depth analysis. If we turn to the etymological analysis of some concepts and norms of foreign legislation, we can note that the term “conciliation” is translated from English as “reconciliation”. At the same time, in the EU countries, conciliation is defined as a separate type of alternative dispute resolution (although not everything is clear). For example, in Italy, conciliation is defined as “another dispute resolution process that involves building positive relations between the parties to the dispute, but in several respects it is fundamentally different from mediation and arbitration. In conciliation, a neutral party is usually seen as an authoritative figure responsible for finding the best solution for the parties” [21]. If we turn to the interpretation of the word “reconcile” (in the Ukrainian dictionary), it means “to establish peaceful relations between someone, to restore harmony” [1]. At the same time, it does not seem appropriate to define the restoration of peace between the conflicting parties and their relations as the main goal of alternative dispute resolution, since their purpose is to focus on conflict resolution. However, the first option is not completely excluded and may take place - it all depends on which dispute resolution method is chosen. From this we can conclude that “conciliation procedures” cannot be defined as a generalized term for methods of conflict resolution other than through the courts.

In our opinion, conciliation procedures and pre-trial dispute resolution are ways (types) of

alternative dispute resolution. That is why these concepts must be distinguished, and their use in the scientific and practical spheres as synonyms in the general characterization of means of dispute resolution that are alternatives to court is erroneous”. Having distinguished the category of “conciliation procedures” from related ones, we consider it possible to proceed to their deeper analysis through the prism of protection of rights and legitimate interests of a person and a citizen.

Thus, among the shortcomings of the judicial system is the heavy workload of the courts (here we should not forget about Part 1 of Article 26 of the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, which states that justice in the territory where martial law has been introduced is administered only by the courts. The courts established in accordance with the Constitution of Ukraine operate on this territory) [12], the long duration and complexity of the proceedings (the reasons may lie in both the reduction in the number of courts (we are talking about the temporarily occupied territories) and problems in the work of the courts caused by air raids, etc.), significant court costs, the lack of a well-developed mechanism for achieving competitiveness and equality of the parties in the process, the presence of “tools” for deliberate delay of consideration of cases in some cases by the parties.

In this context, it is also worth mentioning the fact that the criteria of fairness of dispute resolution, which are in the legal plane (and are taken into account by judges), often do not coincide with the perceptions of justice of people who do not have knowledge of the legal field, which means that very often court decisions cause a negative reaction from the parties to a legal dispute, and as a result, the conflict is terminated by force, but not resolved. The latter, in turn, leads to the fact that acts of justice are not always properly enforced. In commercial disputes, there is another factor that leads to increased interest in conciliation dispute resolution procedures - excessive formalization of court actions and the peculiarities of the relationship between the conflicting parties, which are typical of legal procedures, become an obstacle to the coordination of agreements and further cooperation between the parties.

Blocked transactions, frozen funds on accounts, inability to develop business, reputational losses, etc. It is worth noting that today there is an increasing emphasis on the need and expediency of combining approaches from the position of the parties’ interests

and from the legal side, which helps to resolve a legal conflict in the most efficient, professional and cost-effective manner (both in terms of money and time). The result of this alternative process is the realization by each party to the legal conflict of the fairness of the decision, which will gradually but significantly influence the development of a culture of harmony in society, as opposed to a culture of claims, lawsuits and accusations [15]. We will analyze certain procedures that are defined by scholars as conciliation procedures and provide our own assessment of them. These include, in particular:

Dispute resolution with the participation of a judge in civil procedure law. This institute is the newest in the civil procedural law of Ukraine and domestic doctrine. In the scientific literature, this type of conciliation procedure is called judicial mediation. This novelty is provided for in Article 201 of the Civil Procedure Code of Ukraine, which states the following: “The dispute settlement with the participation of a judge shall be carried out by agreement of the parties before the commencement of the case on the merits”. In other words, this procedural institution can be implemented at the moment when a legal conflict has already been transformed into a dispute by filing a claim with a competent court.

We agree with the position of Tikhansky O., who notes that this institute has such features of the conciliation procedure as: a civil dispute is not resolved by a court, but is settled by a specific competent highly qualified mediator - also by a court represented by a judge, but not during the latter's proceedings, but during a series of formal and informal actions aimed at settling a civil dispute within the law: create all the necessary conditions for the settlement of a civil dispute with the mutual consent of the parties (settlement agreement, recognition of the claim by the defendant, withdrawal of the claim by the plaintiff), and as a result, the judge issues a relevant ruling [17]. It should be noted at the outset that the scholar holds a different position on the essence of conciliation procedures. He expresses the view that conciliation procedures cannot be distinguished as a generic category of alternative ways of resolving a civil dispute, since there are no solid grounds for this. In this context, it should be noted that the effectiveness of judicial mediation raises certain doubts in academic circles. In particular, research on the work of private mediators in Germany suggests that they remain dissatisfied with the introduction of the judicial

mediation procedure. Thus, they defined judicial mediation solely as a manifestation of competition and a direct threat to out-of-court mediation.

The disadvantages of this procedure are that it has a certain authoritative character (judge - mediator) and limited timeframe. The latter make it impossible to ensure the proper level of clarification of the real interests of the parties and to achieve genuine reconciliation. It was the community of private mediators and attorneys who insisted on enshrining in the law a ban on mediation by judges and on regulating the model of external judicial mediation, in which a judge must refer the parties to a private mediator for mediation. In our opinion, this approach is quite reasonable.

Negotiation. This form of dispute resolution is carried out independently by the parties to the dispute, and no mediator is involved. Negotiations are the primary way to resolve a conflict that can be used if the parties are constructive. However, little attention is paid to this method in the scientific literature, as the subjective component plays a very important role here, as does the psycho-emotional component. The effectiveness of this method also raises questions, since subjectively formed positions of the parties are difficult to change in the minds of the parties. We define this procedure as conciliation, but we can note that it will be effective only in commercial legal relations where the dispute should be resolved as soon as possible, where the court fee is very high and where reputational risks are of predominant preventive importance. In negotiations, the parties come to a common compromise and at first glance everything seems to be fine and the prospects are good, but this procedure is not without certain drawbacks - there is always a risk that the party whose interests were not fully taken into account will not “recognize” the decision and implement it. This will essentially nullify the results of the negotiations. A similar opinion is shared by N. Bondarenko-Zelinska, who notes that “negotiations are a form of resolving a legal conflict by discussing it by the parties to the conflict in order to reach a mutually beneficial (compromise) solution” [3, p. 165].

Mediation. This is also a negotiation process, the peculiarity of which is that it is carried out with the help of an independent neutral qualified intermediary, a mediator. The mediator is called upon to assist the parties to a dispute in a conflict situation in such a way that the parties can independently choose a way to resolve the dispute that will best meet the interests of both parties. The

advantages of mediation are flexibility, accessibility, time and money savings, and, most importantly, a greater willingness of the parties to fulfill the agreement. When considering mediation, the Law of Ukraine “On Mediation” cannot be ignored. Without going into a detailed analysis of this procedure, we will consider only some of its aspects.

Thus, in accordance with Part 2 of Article 3 of the aforementioned Law, mediation may be conducted before applying to a court, arbitration court, international commercial arbitration or during a pre-trial investigation, court, arbitration, arbitration proceedings, or during the execution of a court, arbitration court or international commercial arbitration decision. On the positive side, there are certain restrictions on mediation procedures. The same article states that mediation shall not be conducted in conflicts (disputes) that affect or may affect the rights and legitimate interests of third parties who are not parties to this mediation. This means that the rights and freedoms of individuals cannot be violated in any way. The introduction of this institution in Ukraine meaningfully links the current development of the Ukrainian legal system with European legal systems, values and priorities of the modern civilized world.

Consiliation. This type of procedure, as well as mediation, is characterized by the participation of an independent third party who is only intended to facilitate the resolution of the dispute. However, the functions and role of the mediator in these procedures are somewhat different. Thus, the mediator takes an active part in resolving the dispute between the parties, investigating all the circumstances of the case and listening to the position of the parties, while the independent third party in the mediation only creates conditions for communication between the parties so that they can continue negotiations. However, the scientific literature still debates the content of these procedures, and some define them as identical.

Mini-trial. This conciliation procedure involves the following: lawyers or other consultants of each party present their “short” position in the case. This procedure does not require the mandatory participation of a neutral, but it is usually more effective (if the case is considered under the guidance of a qualified third party). A mini-trial can create the impression of a court hearing to a greater extent than mediation. That is why it is often referred to as a “mini-trial”, which is widely used to resolve commercial disputes. “The dispute is settled in a “mini-trial” with the participation

of senior executives of each party, who meet in the presence of a neutral consultant, listen to the parties’ representatives on the circumstances of the case and try to reach an agreement on the dispute” [3, p. 164].

Conciliation procedures in labor disputes. They are carried out by conciliation commissions (conciliation commission is a body designed to develop a solution that can satisfy the parties to a collective labor dispute (conflict) and consisting of representatives of the parties. The functions of the conciliation commission are: exchange of views of the parties’ representatives on the terms and procedure for resolving a collective labor dispute (conflict) consultations of the parties’ representatives with the interested state authorities, other competent organizations, institutions and individuals; discussion of options for resolving a collective labor dispute (conflict) and selection of the most appropriate solution. This is stated in the Order of the National Mediation and Conciliation Service “On Approval of the Regulation on the Procedure for Conducting Conciliation Procedures for Resolving Collective Labor Disputes (Conflicts)” [11].

Despite the considerable interest of scholars in these institutions, they cannot be called popular among citizens, and their practical application is still low. There are a number of reasons for this situation. We agree with S. Zadorozhna, who, analyzing these factors, identifies the following: lack of awareness of the parties to the dispute about the possibility of resolving the dispute without the participation of the court (the processes of popularization of such methods need to be improved); lack of confidence in their effectiveness, efficiency, and, above all, in the fact that a compromise satisfying the interests of both parties will be reached and, most importantly, de facto implemented.

Such fears are quite logical and, moreover, may lead not to a reduction in the time for resolving the dispute, but, on the contrary, to a delay in the process. The issue of adequate legislative regulation of both private law and private procedural issues of mediation, as well as public law assessment of the fact of application of conciliation procedures and public law consequences of agreements reached as a result of conciliation, cannot be ignored. At the same time, although Ukraine is only at the stage of forming a national model of restorative justice, it is worth noting that the idea of introducing the institution of reconciliation in the national legal system is supported by a wide range of specialists. Such interest is in line with Ukraine’s desire to

harmonize national legislation with the legislation of the European Union, where considerable attention is paid to the conciliation procedure [7, p. 191].

In this context, it is also worth noting that there is no legislative requirement for conciliation procedures in dispute resolution. However, analyzing the experience of foreign countries, it can be noted that it demonstrates a sufficiently positive effect of these rules. In particular, the Italian legislation contains a rule according to which a person who intends to apply to the court for the resolution of a dispute relating to joint ownership of real estate, property rights, division of property, inheritance rights, family agreements, lease agreements, free use, lease of enterprises, compensation for damage caused by the movement of vehicles and ships, compensation for damage caused by medical professionals, compensation for damage from defamatory information disseminated by printed publications or other media, must apply to the court for the resolution of a dispute. Mediation is a precondition for consideration of a case in court.

In Germany, as a general rule, the conciliation procedure is mandatory in all cases heard by a court of first instance. The only exceptions are cases where an attempt at conciliation has already been made or where the conciliation procedure is deemed to have no prospects. It is difficult to say whether such provisions are positive or negative. On the one hand, the mandatory application of the conciliation procedure can be defined as a kind of state coercion. On the other hand, such an approach provides an opportunity to relieve the court and does not violate the principle of the rule of law and equal access to justice for all.

Conclusions. Summarizing the definition of the essence and significance of conciliation procedures through the prism of ensuring the protection of rights and legitimate interests of a person and a citizen, it may be noted that there is no unanimity in science regarding their definition, and even more so regarding the content of the list. At the same time, there are positions in academic circles that consider the following to be conciliation procedures: negotiations, mediation, conciliation, dispute resolution with the participation of a judge in civil procedural law, etc. Each of them has both disadvantages and advantages. It should be noted that we refer to conciliation procedures as all mechanisms for protecting the rights and legitimate interests of a person and a citizen that are provided for by the current legislation (or are not expressly prohibited by it), but do not apply to dispute

resolution measures in administrative and judicial proceedings. In general, the existence of these procedures can be considered a positive borrowing of international law, as it provides people with more opportunities to resolve an existing public law (administrative agreement) or private law dispute. It is important to note that recourse to conciliation procedures does not deprive a person of the right to go to court to protect their rights and legitimate interests, and their use is therefore consistent with the Constitution of Ukraine.

Bibliography

1. Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language. Online version of the academic explanatory Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/prymyrjaty>.
2. Bereznitsky D. A. Conciliation as an alternative way of considering civil cases. *Comparative and analytical law*. 2020. № 1. 147-150.
3. Bondarenko-Zelinska N. L. Introduction of alternative dispute resolution methods: European experience for Ukraine. *Private international law: development, comparative aspect, harmonization*. 2010. № 3. 162-165.
4. Commercial Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine 06.11.1991 No. 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12> (date of application: 15.08.2024 p.)
5. Gren N. M. Mediation as a newest social phenomenon. *Customs business*. 2014. № 5 (2.2). 201-205
6. Gulyk A. G. Conciliation procedures as one of the forms of optimization of civil proceedings. *Journal of Kyiv University of Law*. 2019. № 4. 184-188
7. Zadorozhna S. F. Prospects for the introduction of conciliation (mediation) in Ukraine. *Private law and entrepreneurship: a collection of scientific papers*. Issue 8. 2009. 189-192.
8. Code of Administrative Procedure of Ukraine: Law of Ukraine 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> (date of application: 15.08.2024 p.)
9. The Constitution of Ukraine: The Law of Ukraine of 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (date of application: 15.08.2024 p.)
10. Online version of the academic explanatory Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/prymyrjaty>. Ukraine's European Choice, Development of Science and E24 National Security in the Realities of Large-scale Military Aggression and Global Challenges of the XXI Century" (to the 25th anniversary of the

National University 'Odesa Law Academy' and the 175th anniversary of the Odesa School of Law): in 2 volumes: materials of the International Scientific and Practical Conference (Odesa, June 17, 2022) / edited by S. Kivalov: Helvetica Publishing House, 2022. Vol. 2.

11. On Approval of the Regulation on the Procedure for Conducting Conciliation Procedures for Resolving Collective Labor Disputes (Conflicts). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0092299-01#Text> (date of application: 15.08.2024 p.)

12. On mediation: The Law of Ukraine of 16.11.2021 №1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1875-20> (date of application: 20.08.2024 p.)

13. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of 12.05.2015 №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of application: 17.08.2024 p.)

14. On the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Justice for 2021-2023: Presidential Decree of 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/231/2021> (date of application: 15.08.2024 p.)

15. Romanadze L. J. Dispute resolution with the participation of a judge and other procedural novelties: impact on the development of mediation. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Statya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protses-kodeksiv-2.pdf>.

16. Stepanova T. V. On the distinction between the concepts of "mediation", "pre-trial settlement of disputes" and "settlement of disputes with the participation of a judge". South Ukrainian Law Journal. 2018. No 4. C. 24-27

17. Tikhansky O.B. Place of the Institute of Civil Dispute Settlement with the Participation of a Judge in

the Systematics of Conciliation Procedures. Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs. 2018. No 2 (107). P. 31-39

18. Hrimley O. Conciliation procedures as a form of protection of investors' rights in the field of business. Entrepreneurship, economy and law. 2016. No12. C. 100-104

19. Civil Procedure Code of Ukraine: The Law of of 18.03.2004 №№ 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1618-15> (date of application: 15.08.2024 p.)

20. The essence of reconciliation procedures in the system of alternative resolution of legal conflicts (disputes). URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13220/219_226.pdf

21. Sgubini A., Marighetto A., Prieditis M. Arbitration, Mediation and Conciliation: differences and similarities from an International and Italian business perspective. 2014. URL: <https://mediate.com/arbitration-mediation-and-conciliation-differences-and-similarities-from-an-international-and-italian-business-perspective/>

Боксгорн А. В.,

*доктор філософії в галузі «Право»,
старший викладач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Сірко В. С.,

*кандидат юридичних наук
доцент кафедри
адміністративно-правових дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

РЕГЛАМЕНТ ЄС ПРО ІНОЗЕМНІ СУБСИДІЇ: ВІДПОВІДНІСТЬ ПРАВУ СОТ

Вовченко О. В.

Метою статті є з'ясування відповідності положень Регламенту ЄС 2022/2560 про іноземні субсидії, що спотворюють внутрішній ринок, праву Світової організації торгівлі.

Автор зазначає, що Регламент ЄС про іноземні субсидії, що спотворюють внутрішній ринок, був прийнятий через неефективність наявних міжнародних інструментів захисту торгівлі та конкуренції.

У дослідженні визначено основні складові антиконкурентного характеру іноземних субсидій. Автор статті аналізує сучасні підходи до здійснення іноземного субсидування, вплив іноземних субсидій на конкуренцію на внутрішньому ринку ЄС, а також аналізує правові інструменти, передбачені в рамках права СОТ для застосування компенсаційних заходів проти таких субсидій. Підкреслено, що право СОТ на даний момент не забезпечує ефективних правових механізмів щодо іноземних субсидій, які надаються у формі фінансових внесків, що сприяють придбанню суб'єктів господарювання, зареєстрованих у ЄС, або що підтримують діяльність суб'єкта господарювання в ЄС. Окрім цього, автор вказує на те, що Генеральна угода про торгівлю послугами не містить багатосторонніх механізмів щодо субсидій на постачання послуг, дозволяючи лише консультації між країнами-членами з цього питання. Таким чином, ці недоліки у праві СОТ призводять до відсутності ефективних правових механізмів щодо компенсаційних заходів щодо іноземних субсидій.

Стаття також висвітлює ключові положення нового Регламенту, його відмінності від положень СОТ та потенційні ризики, пов'язані з застосуванням односторонніх заходів з боку ЄС.

Автор підкреслює важливість чіткого розмежування засобів правового захисту щодо субсидованих товарів та економічної діяльності, субсидованих інвестицій та послуг для забезпечення дотримання ЄС своїх обов'язків за правом СОТ.

Відповідність праву СОТ з'ясовано через призму предмету регулювання, повноважень Європейської комісії із проведення розслідувань за власною ініціативою, дотримання принципу недискримінації. Функціональне та телеологічне тлумачення норм Регламенту свідчить про відповідність праву СОТ, тим не менш автор робить висновок, що остаточну відпо-

відь зможе дати лише аналіз майбутньої правозастосовної практики.

Ключові слова: міжнародне торговельно-економічне право, право ЄС, іноземні субсидії, право СОТ.

Vovchenko O. V. Foreign subsidies Regulation: compliance with WTO law

The purpose of the article is to clarify the compliance of the provisions of EU Regulation 2022/2560 on foreign subsidies that distort the internal market with the law of the World Trade Organization.

The author notes that the EU Regulation on foreign subsidies distorting the internal market was adopted due to the ineffectiveness of the existing international instruments for the protection of trade and competition.

The study identifies the main components of the anti-competitive nature of foreign subsidies. The author of the article analyzes modern approaches to the implementation of foreign subsidies, the impact of foreign subsidies on competition in the EU internal market, and also analyzes the legal instruments provided for in the framework of WTO law for the application of compensatory measures against such subsidies. It is emphasized that WTO law currently does not provide effective legal mechanisms for foreign subsidies, which are provided in the form of financial contributions, which facilitate the acquisition of business entities registered in the EU, or which support the activities of the business entity in the EU. In addition, the author points out that the General Agreement on Trade in Services does not contain multilateral mechanisms on subsidies for the supply of services, allowing only consultations between member countries on this issue. Thus, these deficiencies in WTO law result in the absence of effective legal mechanisms for compensatory measures against foreign subsidies.

The article also highlights the key provisions of the new Regulation, its differences from the provisions of the WTO and the potential risks associated with the application of unilateral measures by the EU.

The author emphasizes the importance of clearly demarcating legal remedies for subsidized goods and economic activities, subsidized investments and services to ensure compliance by the EU with its obligations under WTO law.

Compliance with WTO law is clarified through the prism of the subject of regulation, the powers of the European

Commission to conduct investigations on its own initiative, and compliance with the principle of non-discrimination. The functional and teleological interpretation of the Regulation's norms indicates compliance with WTO law, nevertheless, the author concludes that the final answer can only be given by the analysis of future law enforcement practice.

Key words: *international trade and economic law, EU law, foreign subsidies, WTO law.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Останні тенденції свідчать про те, що транскордонні субсидії, коли уряд субсидує підприємство за межами своєї території, стають дедалі більшим джерелом занепокоєння серед багатьох розвинутих держав. Оскільки, деякі країни, зокрема Китай, дедалі більше використовують практику субсидування для розширення можливостей виходу чи посилення присутності на іноземних ринках. Водночас, іноземні субсидії спотворюють конкуренцію на ринках, де діють субсидовані підприємства. Так, на внутрішньому ринку ЄС правила державної допомоги не поширюються на фінансові внески, надані третіми країнами. Суб'єкти господарювання, які отримують фінансову підтримку від держав-членів ЄС, підпадають під дію правил державної допомоги ЄС, тоді як суб'єкти господарювання, які отримують субсидії від третіх країн - не підпадають.

Право СОТ (Угода про субсидії та компенсаційні заходи, Генеральна угода про торгівлю послугами) та чинні торговельні інструменти ЄС виявилися неефективними щодо сучасних викликів іноземного субсидування, зокрема, іноземних субсидій, що надаються постачальникам послуг та виробникам товарів за відсутності транскордонної торгівлі. Щоб виправити ситуацію Європейський Союз прийняв Регламент 2022/2560 про іноземні субсидії, що спотворюють внутрішній ринок (далі - Регламент).

Регламент передбачає застосування односторонніх заходів щодо суб'єктів господарювання, які отримували іноземні субсидії, і внаслідок цього спотворюють конкуренцію на внутрішньому ринку.

Зазначене піднімає проблему відповідності положень Регламенту міжнародно-правовим зобов'язанням ЄС як члена СОТ. Адже право СОТ передбачає інші підходи до реагування на надання іноземних субсидій, надання режиму найбільшого сприяння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З моменту оприлюднення Європейською комісією

у 2020 році Білої книги [1] про вирівнювання конкурентних умов стосовно іноземних субсидій, було опубліковано низку досліджень щодо запропонованого правового механізму, його відповідності праву СОТ та ефективності захисту економічної конкуренції з огляду на окреслені виклики. Одним із перших досліджень щодо проблематики відповідності праву СОТ односторонніх заходів держав щодо іноземних субсидій стала публікація V. Crochet та M. Gustafsson [2], які оцінювали наскільки право СОТ дозволяє односторонні заходи держав щодо субсидій на надання послуг, а також пропонували альтернативні підходи щодо багатостороннього механізму протидії антиконкурентній силі іноземних субсидій. L. Hornkohl аналізувала регламент через призму правових механізмів контролю за наданням державної допомоги [3]. V. Akritidis та J. B. Blancardi [4] сфокусували своє дослідження на відповідності праву СОТ повноважень Європейської комісії із проведення розслідувань щодо іноземних субсидій за власною ініціативою. M. Frank [5] зосередив своє дослідження на визначенні співвідношення предмету регулювання Угоди СОТ про субсидії та компенсаційні заходи та Регламенту. C.I. Nagy [6] приходять до висновку, що Регламент відповідає праву СОТ та може слугувати моделлю використання важелів правил надання державної допомоги для протидії іноземним субсидіям, що спотворюють конкуренцію. F. Laprévotte та W. Lin фокусувалися на дотриманні принципу недискримінації при застосуванні Регламенту [7].

Мета дослідження. Своїм дослідженням ми хотіли продовжити наукову дискусію щодо відповідності передбачених Регламентом правових механізмів праву СОТ та аргументувати, що спірні моменти Регламенту можуть бути компенсовані виваженим та обґрунтованим застосуванням з боку Європейської комісії. А правовий механізм регламенту може бути застосований українським урядом як модель для удосконалення торговельної політики. Для досягнення цієї мети ми провели доктринальний аналіз наукових джерел, що дало можливість з'ясувати дану проблематику та сформулювати структуру та напрям нашого дослідження. Телеологічне та функціональне тлумачення норм права СОТ [8] та Регламенту дало можливість з'ясувати особливості їх застосування. З огляду на новизну цього Регламенту, на даний час відсутня правозастосовна практика Європейської комісії у цій сфері. У свою чергу, Орган вирішення спорів СОТ вкрай епізодично розглядав спори щодо Угоди про субсидії та компенсаційні заходи, цей

факт не може забезпечити емпіричну базу для нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети дослідження, текст структуровано наступним чином. Спочатку ми окреслимо антиконкурентний ефект іноземних субсидій та сучасні підходи до здійснення іноземних субсидій. На основі цього, висвітлюючи положення права СОТ щодо повноважень держав-членів у здійсненні розслідувань та застосуванні компенсаційних заходів щодо іноземних субсидій, ми зможемо підкреслити невідповідність права СОТ сучасним тенденціям. Після цього будуть розкриті ключові положення Регламенту. Надалі будуть проаналізовані основні спірні аспекти відповідності Регламенту праву СОТ.

1. Антиконкурентний характер іноземних субсидій.

Іноземні субсидії - це фінансові внески, що надаються урядом держави одержувачам - суб'єктам господарювання, що здійснюють економічну діяльність в іншій державі. Наприклад, надання урядом Китаю пільгового (неринкового) кредиту компанії, заснованій в ЄС (дочірній компанії китайської компанії), для участі в європейському публічному тендері або для реалізації інфраструктурного проекту в одній з держав-членів ЄС. Крім того, можливий сценарій коли орган, що надає субсидію, компанія-одержувач та економічний вплив знаходяться в різних державах: країна «А» надає фінансовий внесок компанії, розташованій в країні «В», яка, в свою чергу, продає свою продукцію або послуги в країні «С» [6, с. 890]. У той час, як надання державної допомоги урядами держав-членів ЄС є прозорим та не впливає на конкуренцію на внутрішньому ринку, ці правила не стосуються урядів третіх держав. Субсидія може дозволити субсидованому покупцеві заплатити вищу ціну за придбання активу, ніж він заплатив би в іншому випадку, і, таким чином, спотворити оцінку активів ЄС. Відтак, іноземні субсидії можуть призвести до перебивання цінових пропозицій і водночас перешкоджати покупцям, які не отримують субсидій, досягти підвищення ефективності або отримати доступ до ключових технологій. Субсидовані компанії можуть мати можливість робити більш вигідні пропозиції на публічних тендерах. Таким чином або перешкоджаючи участі в торгах компаніям, що не отримують субсидій, або отримуючи контракти на шкоду більш ефективним компаніям, що не отримують субсидій [1].

2. Право СОТ та іноземні субсидії.

Угоди СОТ охоплюють торгівлю товарами, послугами та правами інтелектуальної власності.

Торгівля товарами регулюється переважно ГАТТ та додатковими угодами, такими як Угода про субсидії та компенсаційні заходи (далі - Угода про субсидії). У сфері послуг діє Генеральна угода про торгівлю послугами. Угода про субсидії не застосовується до надання послуг або виробників послуг [1, п. 42]. При цьому Генеральна угода про торгівлю послугами не містить положень щодо субсидій на постачання послуг та компенсаційних заходів. Хоча стаття XV Угоди про субсидії зобов'язує членів вступати «в переговори з метою розробки необхідної багатосторонньої дисципліни, щоб уникнути такого негативного впливу на торгівлю. Переговори повинні також бути спрямовані на прийнятність компенсаційних процедур». Частина 2 ст. XV дозволяє країнам-членам вимагати проведення консультацій, якщо вони вважають, що на них негативно впливають субсидії на послуги. Однак інші країни-члени повинні лише доброзичливо ставитися до таких вимог. Таким чином, Генеральна угода про торгівлю послугами не передбачає багатосторонніх засобів правового захисту щодо субсидій на послуги [9, с. 464].

Угода про субсидії передбачає традиційний для права СОТ порядок вирішення спорів та застосування заходів до держав-порушників: консультації - Орган вирішення спорів - рекомендація групи експертів відкликати субсидію - домовленість про правила та вирішення спорів - дозвіл на контрзаходи. Компенсаційні мита щодо імпортованої продукції, але не послуг, можуть накладатися лише після розслідування щодо виявлення наявності, ступеню та наслідків будь-якої субсидії.

Угода про субсидії була імплементована у право ЄС Регламентом (ЄС) 2016/1037 Європейського Парламенту та Ради Європи від 8 червня 2016 року про захист від субсидованого імпорту з країн, що не є членами Європейського Союзу [10]. Недосконалість цих інструментів полягає у тому, що вони не забезпечують ефективних правових механізмів стосовно компенсаційних заходів щодо іноземних субсидій. Ці субсидії надаються у формі фінансових внесків, що сприяють придбанню суб'єктів господарювання, зареєстрованих у ЄС, або що підтримують діяльність суб'єкта господарювання в ЄС. Те саме стосується випадків, коли іноземні субсидії спотворюють процедури державних закупівель або коли іноземні субсидії надають перевагу в доступі до фінансової підтримки ЄС [1].

3. Регламент про іноземні субсидії, що створюють внутрішній ринок.

Приводом для прийняття цього Регламенту стало усвідомлення Європейською комісією

(далі - Комісія) того, що наявні інструменти захисту торгівлі, правила конкуренції, державної допомоги та державних закупівель не спроможні захистити економічну конкуренцію для усунення викривлень, спричинених іноземними субсидіями [1, п. 27]. Регламент встановлює правила і процедури, що дозволяють Комісії оцінювати будь-яку іноземну субсидію з країни, що не є членом ЄС, яка прямо чи опосередковано сприяє економічній діяльності в ЄС, і вживати заходів для усунення антиконкурентного ефекту таких субсидій.

Так, Комісія уповноважена оцінювати негативні та позитивні наслідки субсидій, застосовувати засоби правового захисту щодо суб'єктів господарювання - отримувачів іноземних субсидій, чиї дії спотворили конкуренцію на внутрішньому ринку ЄС. Також приймати зобов'язання від таких суб'єктів господарювання та контролювати їх дотримання, не надавати дозвіл на концентрацію за участю субсидованого суб'єкта господарювання, забороняти присудження виграшу у тендері субсидованому учаснику.

Правила щодо великих концентрацій та участі у великих проєктах державних закупівель вимагають від суб'єктів господарювання повідомляти Комісію, якщо оборот в ЄС об'єкта придбання, однієї зі сторін концентрації або спільного підприємства становить щонайменше 500 млн євро, а іноземний фінансовий внесок - понад 50 млн євро за 3 попередні роки. Якщо вартість договору без урахування податку на додану вартість становить щонайменше 250 млн євро, а іноземний фінансовий внесок за 3 попередні роки - щонайменше 4 млн євро (державні закупівлі).

Регламент надає Комісії значні повноваження, які з точки зору міжнародного торговельно-економічного права є односторонніми заходами, а також встановлює вимоги до проведення анти-субсидійних розслідувань, які відрізняються від положень Угоди про субсидії.

4. (Не)відповідність положень Регламенту праву СОТ.

4.1. Предмет регулювання Угоди про субсидії та Регламенту.

Предмет регулювання Регламенту стосується «будь-якої економічної діяльності», що включає і торгівлю товарами, яка є предметом регулювання Угоди про субсидії. У Білій книзі Європейська комісія пояснила, що визначення субсидії згідно з Угодою про субсидії в цілому збігається із запропонованим визначенням субсидії, за винятком купівлі послуг. Однак Угода про субсидії охоплює лише субсидований імпорт товарів з третіх країн. Таким

чином, вона не поширюється на субсидії, пов'язані з торгівлею послугами, а також зі створенням та діяльністю підприємств в ЄС, які підтримуються іноземними субсидіями і не передбачають торгівлю товарами [1]. Частина 9 ст. 44 Регламенту передбачає, що: «Цей Регламент не перешкоджає Союзу здійснювати свої права або виконувати свої зобов'язання за міжнародними угодами. Розслідування відповідно до цього Регламенту не повинно проводитися, а заходи не повинні застосовуватися або продовжуватися, якщо таке розслідування або заходи суперечитимуть зобов'язанням Союзу, що випливають з будь-якої відповідної міжнародної угоди, яку він уклав. Зокрема, відповідно до цього Регламенту не можна вживати жодних заходів, які б становили конкретну дію проти субсидії у значенні статті 32.1 Угоди про субсидії і компенсаційні заходи, наданої третьою країною, яка є членом Світової організації торгівлі».

V.Crochet вбачає у цьому ризику дублювання та плутанини у правовій базі інструментів торговельного захисту [2, с. 352]. Адже, наприклад, реалізація Європейською комісією своїх повноважень у сфері публічних закупівель щодо товарів від субсидованого суб'єкта господарювання, потенційно буде недотриманням зобов'язань за Угодою про субсидії.

Односторонні заходи з боку ЄС можуть спровокувати заходи у відповідь з боку інших країн, що призведе до торговельних суперечок і подальшого ускладнення міжнародних торговельних відносин. Такі суперечки можуть підірвати багатосторонню торговельну систему та послабити ефективність СОТ у вирішенні питань, пов'язаних із субсидіями [5]. З іншого боку, слід зауважити, що ефективність права СОТ у сфері субсидій взагалі є сумнівною. Наприклад, щодо дотримання обов'язку держав-членів СОТ повідомляти про надані субсидії [1].

Таким чином, можна припустити, що саме чітке розмежування засобів правового захисту щодо субсидованих товарів та субсидованої економічної діяльності, субсидованих інвестицій та послуг у діяльності Європейської комісії забезпечить дотримання ЄС своїх обов'язків за правом СОТ.

4.2. Проведення Європейською комісією розслідувань за власною ініціативою.

Ст. 9 Регламенту дозволяє Європейській комісії за власною ініціативою вивчати інформацію з будь-якого джерела, включаючи держави-члени, фізичну чи юридичну особу або асоціацію, щодо ймовірних іноземних субсидій, які спотворюють

внутрішній ринок. Розслідування визначає: (1) наявність субсидій, що сприяють імпорту з третьої країни; (2) фактичну шкоду або загрозу її заподіяння галузі ЄС, що конкурує з імпортом; (3) причинно-наслідковий зв'язок між субсидованим імпортом та шкодою; (4) чи відповідає життя заходів з метою виправлення ситуації інтересам ЄС [11]. Якщо вищезазначені умови виконуються, Комісія застосовує компенсаційні заходи, як правило, на рівні розміру субсидії, встановленої для імпорту.

У той же час, ст. 11 Угоди про субсидії передбачає, що розслідування щодо виявлення наявності, ступеню та наслідків будь-якої субсидії порушується після письмового звернення виробників галузі вітчизняного виробництва або від їхнього імені. Таке звернення повинно включати достатні докази наявності: (1) субсидії та, якщо це можливо, її обсягів; (2) шкоди у розумінні статті VI ГАТТ 1994, як вона тлумачиться Угодою про субсидії, а також (3) причинно-наслідкового зв'язку між субсидуванням імпорту та шкодою, якої нібито було завдано [12].

З одного боку, такий підхід може сприйматися як такий, що може призвести до необґрунтованих або політично вмотивованих розслідувань, підбиваючи процесуальну справедливість, передбачену Угодою щодо субсидії [4, с. 386]. Вочевидь сучасні практики надання іноземних субсидій потребують від Європейської комісії своєчасного реагування. Ба більше, бездоганна репутація Європейської комісії у дотриманні принципів верховенства права у своїй діяльності потенційно мінімізує, якщо не виключає, зловживання процедурними правами за Регламентом.

4.3. Режим найбільшого сприяння за Генеральною угодою про торгівлю послугами.

Принцип «недискримінації» є основним принципом правового порядку СОТ та охоплює зобов'язання щодо режиму найбільшого сприяння та зобов'язання щодо національного режиму. Зобов'язання щодо національного режиму вимагає від членів СОТ однакового ставлення до іноземних та місцевих товарів і послуг, що продаються на їхньому ринку.

Застосування Регламенту може порушувати принцип національного режиму, якщо його процедура створює менш сприятливі умови для імпортованих товарів, послуг або постачальників послуг порівняно з тими, що походять з ЄС. Це може статися, якщо застосування Регламенту призводить до фактичної дискримінації товарів, послуг або постачальників з третіх країн. Наприклад, якщо

отримувачами субсидій з третіх країн є підприємства, що не є членами ЄС, і процедури Регламенту є явно менш сприятливими, ніж ті, що застосовуються при розслідуванні «національних» субсидій ЄС. Режим державної допомоги ЄС буде чітким орієнтиром, оскільки він регулює умови надання допомоги урядами держав-членів, навіть якщо він не охоплює субсидії, надані безпосередньо ЄС (що саме по собі може призвести до звинувачень у дискримінації в рамках Регламенту) [7, с. 451]. L. Hornkohl у свою чергу приходять до висновку, що положення Регламенту є більш суворими та обтяжливими для суб'єктів господарювання, аніж правила державної допомоги ЄС [3, с. 149].

Висновки. Виходячи із невідповідності права СОТ реаліям практик урядів держав, які не є членами СОТ, а також загального занепаду СОТ як міжнародної організації, прийняття Регламенту мало під собою об'єктивне підґрунтя. Втім, примат права СОТ залишається і тому односторонні заходи ЄС, передбачені Регламентом, зумовлюють дискусії щодо їх відповідності праву СОТ, загроз цілісності міжнародного торговельно-економічного права. Висновки щодо відповідності чи невідповідності положень Регламенту праву СОТ на даний час ґрунтуються на функціональному та теологічному трактуванні їх норм. При цьому брак правозастосування, а також тлумачень з боку Суду ЄС робить будь-який аналіз надто теоретичним. Варто зазначити, що теоретико-правові напрацювання є важливими як для науки міжнародного права, так і для розробки національних законопроектів щодо удосконалення інструментів торговельного захисту.

Література

1. European Commission, 'White Paper on Levelling the Playing Field as Regards Foreign Subsidies', COM (2020) 253 final, 17 June 2020. URL: https://ec.europa.eu/competition/international/overview/foreign_subsidies_white_paper.pdf.

2. Crochet V., Gustafsson M. Lawful Remedy or Illegal Response? Resolving the Issue of Foreign Subsidization under WTO Law. *World Trade Review*, 2021, 20(3), pp. 343-366.

3. Lena Hornkohl Protecting the Internal Market From Subsidisation With the EU State Aid Regime and the Foreign Subsidies Regulation: Two Sides of the Same Coin? *Journal of European Competition Law & Practice*, 2023, Volume 14, Issue 3, pp. 137-151.

4. Vassilis Akritidis, Jean Baptiste Blancardi, 'Analysis. Of The Foreign Subsidies Regulation From An International Trade Law Perspective On Trade In

Goods' 18, *Global Trade and Customs Journal*, 2023, Issue 10, pp. 380-383. URL: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Global+Trade+and+Customs+Journal/18.10/GTCJ2023048>.

5. Malte Frank, 'The EU's new Foreign Subsidy Regulation on collision course with the WTO', *Common Market Law Review*, 2023, 60, Issue 4, pp. 925-958. URL: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Common+Market+Law+Review/60.4/COLA2023070>.

6. Csongor István Nagy, 'The EU's New Regime on Foreign Subsidies: Has the Time Come for a Paradigm-Shift?' *Journal of World Trade*, 2023, 57, Issue 6, pp. 889-908. URL: <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/Journal+of+World+Trade/57.8/TRAD2023037>.

7. Laprévote F., Lin W. Between state aid, trade and antitrust: the mixed procedural heritage of the foreign subsidies regulation and the overarching principle of non-discrimination. *Zeitschrift Für Europarechtliche Studien/ZEuS. Zeitschrift Für Europarechtliche Studien*, 2022, 25(3), pp. 443-452.

8. Тищенко Ю. В. Угоди Світової організації торгівлі: способи тлумачення. *Зовнішня торгівля: Економіка, фінанси, право*. 2021. № 4(117). С. 17-25.

9. Осика С. Г. Право Світової організації торгівлі - стрижень міжнародного торговельно-еконо-

мічного права: навч. посіб. у 3-х т. Т.1 / С.Г. Осика, О.О. Бакалінська, В.Т. Пятницький. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 596 с.

10. Regulation (EU) 2016/1037 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on protection against subsidised imports from countries not members of the European Union (codification). *European Commission*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32016R1037>.

11. Regulation (EU) 2022/2560 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on foreign subsidies distorting the internal market. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32022R2560>.

12. Угода про субсидії і компенсаційні заходи: Міжнародний документ від 15 квітня 1994 року № 981_015. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981_015.

Вовченко О. В.,
orcid.org/0009-0003-4992-3914
аспірант кафедри міжнародного, цивільного
та комерційного права
Державного торговельно-економічного
університету

МЕДІАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Доляновська І. М.

У сучасній системі вищої освіти відбуваються постійні реформування, які пов'язані із військовими, політичними, євроінтеграційними викликами, які наявні як для країни в цілому, так і для освітянської сфери зокрема. Наразі відбувається формування нової культура, що заснована на побудові мирного освітнього простору та зменшення рівня конфліктів в учнівському та студентському середовищах, повазі до особистості кожного учасника освітнього середовища, але найбільше стосовно неповнолітніх. Сучасні навчальні заклади різних рівнів є основною ланкою, де здобувачі набувають знань та навичок не лише із різноманітних предметів, але і як поводитись у соціальному середовищі, реагувати на різні життєві ситуації. Сьогодні, в процесі реформування системи освіти, проблемні питання конфліктів, булінгу, насильства в шкільному/студентському середовищах можуть бути перешкодою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Тому впровадження відновних практик у навчально-виховний процес закладів освіти - це один із шляхів досягнення даної мети. Медіація є ефективним інструментом відновного підходу, який поєднує цінності, принципи, практики і методи вирішення конфліктів. У даній статті було проаналізовано підходи до становлення медіації не тільки як соціально-правового явища в Україні, але і як способу захисту прав і свобод учасників освітнього процесу, а насамперед неповнолітніх. Особливе місце у статті було присвячено загальній характеристиці конфліктів у сфері освіти та взаємозв'язку принципів та інструментів медіації із здатністю забезпечити особисті права і свободи людини і громадянина. Зокрема, автором було здійснено аналіз можливостей освітньої медіації у створенні безпечного простору для всіх учасників освітнього процесу. Досліджено, що дотримання принципів медіації сприяє багато в чому задоволенню базових психологічних та особистісних потреб людини та індивіда, що в свою чергу являє собою соціальний інструмент, який дозволяє ефективно попереджати та вирішувати суперечки і конфлікти, створюючи комфортне середовище як у закладах фахової передвищої та вищої освіти, так і в шкільних закладах. У статті обґрунтовується

необхідність популяризації медіації, її можливостей, необхідності засвоєння навичок переговорів та комунікації учасниками освітнього процесу.

Ключові слова: медіація у сфері освіти, система освіти, дитина, учасники освітнього процесу, захист прав і свобод.

Dolianovska I. M. Mediation is one of the ways of protecting children`s rights and freedoms in the educational environment

In the modern higher education system, constant reforms are taking place, which are connected with military, political, and European integration challenges, which are present both for the country as a whole and for the educational sphere in particular. Currently, a new culture is being formed, which is based on building a peaceful educational space and reducing conflicts in pupil and student environments, respecting the personality of each participant in the educational environment, but most of all concerning minors. Modern educational institutions of various levels are the main link where students acquire knowledge and skills in various subjects and how to behave in a social environment and react to various life situations. Today, in the process of reforming the education system, the problematic issues of conflicts, bullying, and violence in school/student environments can be an obstacle to achieving the goal of comprehensive child development. Therefore, the introduction of restorative practices into the educational process of educational institutions is one of the ways to achieve this goal. Mediation is an effective tool for a restorative approach that combines values, principles, practices, and methods of conflict resolution. This article analyzed approaches to the formation of mediation not only as a socio-legal phenomenon in Ukraine but also as a way to protect the rights and freedoms of participants in the educational process, primarily minors. A special place in the article was devoted to the general characteristics of conflicts in the field of education and the relationship between the principles and tools of mediation and the ability to ensure the personal rights and freedoms of a person and a citizen. In particular, the author analyzed the possibilities of educational mediation in creating

a safe space for all participants in the educational process. It has been studied that adherence to the principles of mediation contributes in many ways to the satisfaction of the basic psychological and personal needs of a person and an individual, which in turn is a social tool that allows you to effectively prevent and resolve disputes and conflicts, creating a comfortable environment both in institutions of professional pre-higher and higher education, as well as in schools. The article substantiates the need to popularize mediation, its possibilities, and the need to learn negotiation and communication skills by participants in the educational process.

Key words: mediation in the field of education, education system, child, participants in the educational process, protection of rights and freedoms.

Постановка проблеми та її актуальність. Роль правової держави в житті сучасного громадянина є надзвичайно важливою, оскільки переважна більшість громадян тієї чи іншої країни воліли б проживати саме у такій державі. У такому випадку, знання про права та обов'язки громадянина є необхідною складовою такого процесу.

Ще з давніх-давен людство розуміло, що життя починається з дитинства. Плеяда філософів та мислителів у своїх працях торкалися питання прав дітей. Заслужують на увагу вислови Януша Корчака стосовно трьох основних прав дітей, які визначають, зокрема, напрями виховної та освітньої діяльності, а саме: «...дитина має право на сьогоднішній день; дитина має право на те, щоб бути тим, чим вона є; дитина має право на повагу» [1, с. 5].

Сучасні дослідники, зокрема Опольська Н.М., підкреслює, що з 1991 року і по 2014 роки законодавство у сфері захисту прав дітей постійно вдосконалювалось, активізувалась діяльність державних органів у сфері захисту прав дітей, дитина була визнана суб'єктом належних їй прав та обов'язків [2, с. 76].

Але після початку АТО, згодом ООС, військового вторгнення в Україну, ситуація із дотриманням та захистом прав дітей невпинно погіршується...

Сучасні соціально-економічні та політичні перетворення викликають ряд змін, які проявляються у втраті старих та пошуку нових життєвих орієнтирів. Найбільше дестабілізація суспільства впливає на формування молодого покоління.

Від того, з якими соціальними орієнтирами, моральними ідеалами увійдуть в доросле життя наші діти, залежить наше майбутнє. Так, моральні цінності засвоюються саме з раннього дитинства, оскільки беруть свій початок з родинного

оточення, потім дитячого садка, школи і, нарешті, студентських років. Саме в цей віковий період формується уявлення дитини не тільки про бачення світу, а й засвоюються моральні правила і принципи, формується уявлення про свої права та обов'язки.

Як влучно висловлюється з цього приводу Л.Д.Токарева, «... сьогодні педагоги в усьому світі зорієнтовані на те, щоб виростити компетентну особистість, яка здатна адекватно сприймати життєві ситуації та відповідним чином на них реагувати, конструктивно та раціонально діяти, досягати успіху в розпочатій діяльності» [3, с. 19].

Для того, щоб дитина розвивалася психологічно та інтелектуально нормальним чином, їй необхідно почувати себе в безпеці, відчувати потрібною та коханою зі сторони тих людей, які її оточують, людей, які є важливими для неї, тобто батьками та родичами в першу чергу, а згодом однолітками, друзями, вчителями та викладачами в певній мірі також.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до пошуку нових або оптимізації вже існуючих моделей захисту прав та свобод дітей не вщухає у науковому світі. Разом з тим, Я. Корчак, Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова, Н.М. Опольська у своїх працях торкалися питання важливості поєднання можливостей саме освітньої діяльності та дотримання і поваги до прав дітей одночасно. Викликають цікавість ідеї, які були висловлені у доробках Миргород-Карпової В.В., Мурач Д.В., Новгородського Р., Пилипенка Д. та інших з приводу нових підходів до створення безпечного освітнього середовища у школах, закладах перед вищою та вищою освітою.

Соціально-економічні перетворення, про які нами було згадано раніше, торкнулися і такої соціально-значущої сфери, як освітня та тієї системи відносин, які традиційно виникають між учасниками освітніх відносин. Це, насамперед, сфера здобуття середньої та вищої форм освіти, тобто відносини між викладачами та учнями, викладачами та студентами коледжів, університетів.

До сучасної системи освіти висуваються численні вимоги у вигляді різноманітних стандартів, положень, директив, нормативних актів, в тому числі й тих, які стосуються імплементації міжнародних освітніх стандартів. Чимало вимог стосуються й працівників сфери освіти та вимог щодо підвищення їх професійного рівня. Все це відбувається на тлі незадовільного соціального забезпечення педагогів та викладачів, до того ж

ускладнено й військовим станом, напруженістю та емоційним вигоранням учасників освітнього процесу. Дані обставини в свою чергу призводять до формалізованого підходу у освіті, при якому вкрай важко тримати баланс взаємоповаги та належного ставлення учасників один до одного.

Така ситуація призводить до втрати довіри до вчителів та викладачів з боку батьків та дітей, у системі освітніх закладів різних рівнів зростають прояви агресії, насильства, погіршується якість та результат навчального процесу в цілому. Тому питання пошуку нехай не оптимальних, але дієвих інструментів дотримання прав і свобод учасників освітнього середовища, зниження негативного впливу на сферу освіти наявних об'єктивних факторів залишаються недостатньо вирішеними і потребують подальшої наукової розробки.

Відповідно, метою даної статті є наукова розвідка стосовно можливостей застосування медіації в освітній сфері, дотримання медіаційних принципів і процедур в процесі вирішення конфліктів і дотримання прав і свобод учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Чи існує можливість зміни ситуації на краще? Що є основною умовою оптимізації освітньо-виховного середовища до сучасних викликів? Насамперед, однією із ключових умов слід вважати довіру учасників освітнього процесу по відношенню один до одного та почуття власної безпеки. Саме тому застосування медіації в освіті, а насамперед принципів, які лежать в основі цієї примирювальної процедури, дозволяє створити безпекове середовище для дорослих та неповнолітніх учасників даного процесу. При цьому досягається не менш важлива мета - дотримання та захист прав насамперед неповнолітніх - учнів та студентів.

Разом з тим, для нормального психологічного та інтелектуального розвитку дитини, їй вкрай важливо почувати себе в безпеці, відчувати себе цінною для людей, які її оточують, чи то товариші по класу, чи то одногрупники в коледжі або університеті. Деякі дослідники, до речі, і викладачів, а не тільки здобувачів вважають потенційними жертвами ризиків в освітній сфері. Так, Миргород-Карпова В.В. та Мурач Д.В. справедливо називають викладацьку діяльність специфічною, яка може призводити до психологічних навантажень і стресу [4, с. 138]. Думка є слушною, адже саме викладач і здобувач часто виступають дійовими особами конфлікту в освітньому процесі.

Болгарські дослідники А.Андреєва та Д. Серафімова становлення інституту медіації в освіті

також притримуються думки, що конфлікти у вищій школі призводять до персональних психологічних проблем та зруйнованих відносин абсолютно всіх учасників педагогічного процесу [5].

Автори наукової статті щодо способів організації медіації в освітньому просторі констатують, що, на жаль, основними способами виховного впливу у педагогіці ще й досі залишаються повчання, пошуки винного, формальне вирішення конфліктів, загроза покаранням або рідко покарання у формі виключення з навчального закладу. А от володіння методами і прийомами вирішення конфліктів залишається на низькому рівні [6, с. 62].

Які ж з зазначених у Конституції України прав і свобод мають бути забезпечені під час освітньої, педагогічної діяльності? Насамперед це особисті права, що випливає із положення ст. 3 Основного Закону про людину як найвищу соціальну цінність, її життя, здоров'я, честь та гідність; ст. 23 про право на вільний розвиток своєї особистості; ст. 28 - на повагу до гідності; ст. 29 - на свободу та особисту недоторканість; ст. 34 - на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [7].

Яким чином медіація сприятиме дотриманню вищезазначених прав та свобод? Почнемо з того, що незважаючи на прийняття у 2021 році відповідного закону, медіація все рівно продовжує залишатися відносно новим соціально-правовим інститутом. Якщо до 2021 року медіація виступала переважно соціальним інститутом, який сприяв порозумінню сторін та зменшенню тиску на судову систему, то з появою Закону України «Про медіацію» набув правового визнання.

Освітня медіація тільки розпочинає своє становлення як відносно новий спосіб позитивної взаємодії у професійно-спрямованих та корпоративних колах, включаючи шкільну сферу, колеганські та університетські спільноти.

Одним із найістотніших можливостей медіації на сьогодні в Україні по відношенню до дітей, на наше глибоке переконання, є можливості медіації створити умови для безпечної конструктивної взаємодії не тільки в конфлікті, який виник та триває, але й під час непорозумінь, що потенційно несуть загрозу розвитку та ескалації конфліктних відносин. Таким чином, освітня медіація є не тільки способом вирішення суперечок в освітній сфері, а й методом профілактики та корекції, спрямованого на навчання як дітей, так і дорослих конструктивній поведінці в конфлікті і потенційних конфліктних ситуаціях. Освітня медіація надає можливість попереджати конфлікти,

правопорушення та ситуації гострого протистояння, а також сприяє змінам звичних негативних, деструктивних способів взаємодії на позитивні та продуктивні. Так формується здатність не тільки відстоювати власні інтереси та потреби, а й розуміти позицію іншої сторони, поважати її право на відстоювання власних інтересів. Такий підхід може слугувати інструментом формування та розвитку особистості в умовах освітнього процесу, що є одним із чільних завдань в педагогіці, як в шкільному закладі, так і в закладі вищої освіти. Причому мова йде не тільки про основних учасників процесу - учнів та студентів, а й подекуди викладачів, вчителів, інколи навіть батьків.

Відповідно до положень ст. 4 Закону України «Про медіацію», принципами, які лежать в основі медіаційної процедури, крім можливості позасудового врегулювання, є добровільність, конфіденційність, неупередженість та незалежність медіатора, самовизначення та рівності прав сторін медіації [8].

Дані принципи разом із дотриманням зазначених нами вище прав та свобод мають перекликаються із процедурою медіації в освітній діяльності. Хотілося б докладно зупинитися на найбільш дотичних з них.

Звичайно, найважливіше у процедурі освітньої медіації є дотримання принципу конфіденційності, без гарантування якої старт медіації просто може не відбутися. При цьому не можемо не звернутися до твердження Н.А. Мазаракі, про те, що «...у медіації конфіденційність дає медіатору можливість в умовах початкової недовіри вибудувати ефективне спілкування між сторонами спору та медіатором, адже без гарантій конфіденційності очікувати на відверту розмову сторін не видається можливим...» [9, с. 31].

Під час дотримання принципу конфіденційності основним завданням медіатора продовжує залишатися створення безпечного середовища та простору для конфлікуючих сторін (як дітей, так і дорослих). Саме відчуття можливості сторін бути відвертими в ході спілкування надає їм можливість ясно та чітко розуміти, що відбувається у процесі обговорюваного конфлікту, відійти від автоматичної «захисної» позиції та прийняти, принаймні спробувати прийняти, аргументи, позиції, потреби іншої сторони.

Конфіденційна обстановка в процесі медіації в першу чергу повинна реалізуватися перед безпосереднім стартом медіації, коли медіатор роз'яснює сторонам правила поведінки, що включають заборону на образи, погрози, насильницькі дії

і сприяють задоволенню потреби людини у захисті. Прозорі та чіткі пояснення медіатора стосовно мети, покрокових етапів медіації та якого результату може бути досягнуто, сприяють зниженню почуття тривожності в учасників, забезпечують потребу в структурованості та впорядкованості процедури, відсутності хаотичності та невпорядкованості.

Також варто коротко зупинитися на такому принципі медіації, як нейтральність медіатора. Не переслідуюмо за мету глибоке занурення у витоки психологічних, емоційних та інших компетентностей медіатора, завдяки яким нейтральність досягається. Разом з тим, дотримання даного принципу сприяє задоволенню таких особистих прав, як повага до гідності учасників процесу. Для цього медіатору в першу чергу слід проявляти почуття поваги до кожної зі сторін, що досягається за рахунок сприйняття медіатором почутого, вияву поваги та розуміння позиції сторони, але одночасно це і мистецтво медіатора залишатися емпатичним, не виявляти ані жодного оціночного судження щодо кожної зі сторін, ані надавати комусь перевагу!

Таким чином, дотримання конфіденційності та нейтральності медіатором покликані створити атмосферу безпеки та поваги, чим задовольнити право сторін на повагу до їх особистої честі, гідності, які властиві людській особистості.

Варто згадати і про принцип добровільності медіації, який, до речі, у ст. 4 Закону України «Про медіацію» серед інших перелічених займає першу позицію. Разом з тим, враховуючи вразливість та вікові категорії неповнолітніх як учасників освітньої медіації, у першу чергу нами було приділено увагу більш дотичним до таких категорій принципам. Щодо принципу добровільності, то за твердженням О.С. Можайкіної «...для успішного проведення медіації потрібне взаємне бажання сторін обговорити коло наявних спільних проблем та врегулювати конфлікт (спір)... медіатор не наділений владними повноваженнями щодо сторін конфлікту (спору) і не може впливати на їх рішення чи бажання...» [10, с. 78].

На наш погляд, свобода особи, її право на вільне вираження своїх думок і переконань, залежить від принципу добровільності в медіації. Звичайно, важливо залучити підлітка або дорослого у проведення освітньої медіації на добровільній основі, але стосовно підлітка - тут варто не забувати, що в основі його залучення може бути переконання якраз з боку родича, вчителя, викладача тощо, який справляє на підлітка позитивне

враження, користується його довірою тощо. Добровільність також полягає і в наявності правил взаємодії, про які учасники конфлікту заздалегідь домовляються, відповідно до яких сторони мають право зупинитися, припинити спілкування і не обговорювати певні теми. Так само і медіатор не наділений правом підштовхувати або стимулювати прийняття сторонами рішення, а лише допомагає вийти з конфліктної ситуації. Як висловився з цього приводу О.Г. Огренчук, «...сама процедура медіації має значні психологічні особливості, що практично виключає її успішність при примусовому залученні до неї...» [11].

Отже, як вбачається з наведеного, медіація може виступати ефективним способом захисту прав і свобод дітей в освітньому середовищі. Які ж шляхи ефективного застосування медіації в освіті?

Якщо говорити про шкільну медіацію, як вид освітньої, то в основному в сучасних дослідженнях з даного питання простежується шлях, відповідно до якого медіатором виступає психолог, педагог, соціальний працівник, інколи і самі учні, навчені основам вирішення конфліктів. Це коло осіб може об'єднатися у таку собі медіаторську шкільну спільноту, здійснювати комплекс послідовних дій та процедур, результатом яких є порозуміння та задоволення інтересів та потреб учасників конфліктної ситуації [12]. Варто зазначити, що така практика має одиничні випадки реалізації в окремих закладах середньої освіти і напряду залежать від зусиль адміністрації навчального закладу, ентузіазму педагогічних працівників та навіть батьків.

Подібним шляхом ідуть і представники вищої школи - коледжі та університети. Хоча навіть зарубіжні дослідники справедливо відмічають, що медіація не є надто поширеною в системі вищої освіти, хоча є доволі вдалі випадки створення медіаційних центрів (служб) всередині окремих університетів в різних країнах. Так, подібна вдала практика мала місце в Університеті штату Мічіган (США), Технічному університеті міста Дармштадт (Німеччина) ще в кінці 90-х на початку 2000х років [5].

Наразі в Україні спільно Українською академією медіації у партнерстві з ГО «Десяте квітня» та за фінансової підтримки Європейського Союзу реалізується проєкт «Consent: підвищення в Україні ролі альтернативного вирішення спорів з фокусом на медіацію». Метою даного Проєкту є посилення ролі альтернативного вирішення спорів (АВС) задля покращення доступу фізичних

та юридичних осіб до правосуддя, ефективного вирішення різноманітних конфліктів та правових спорів, оптимізації соціального партнерства між громадянським суспільством та державою. Якраз одним із напрямів Проєкту є створення інфраструктури та процедур вирішення конфліктів в університетах України [13]. Наразі в ідеї створення медіаційних служб задіяні такі вітчизняні університети, як Національний університет «Києво-Могилянська академія», Державний торговельно-економічний університет, Національний університет «Одеська морська академія», Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Відповідальні особи даних вишів задіяні у створенні системи врегулювання спорів всередині навчальних закладів задля дотримання прав та свобод учасників освітнього процесу, розвитку культури порозуміння та комунікації серед студентської спільноти. Вважаємо, що даний досвід може також бути взятий за основу і для інших зацікавлених суб'єктів у сфері вищої освіти.

Подібні ідеї простежуються у в наукових дослідженнях. Так, Єнін М.Н., Макаренко Д.В., Северенчик О.П., досліджуючи моделі і способи організації медіації у вишах, зазначають, що «...доволі перспективною може бути ідея щодо створення студентських служб примирення у закладах вищої освіти, учасники яких володіють базовими навичками врегулювання конфліктів і працюють під керівництвом куратора - викладача- медіатора» [6, с. 63].

Висновки і пропозиції. Отже, позитивний досвід застосування інструментів медіації у сфері освіти вже наявний. Звичайно, для більш широкого застосування медіації як способу захисту прав і свобод учасників освітнього процесу, а передусім дітей, потрібно в освітянській сфері (школи, коледжі, заклади вищої освіти) здійснювати наступні заходи:

- поширення інформації про конструктивні форми вирішення спорів і конфліктів (перемовини, медіація тощо);
- організація просвітницьких заходів та інформування учасників освітнього процесу про місію, природу, техніку медіації;
- допомога учасникам освітнього процесу у вирішенні спорів та конфліктних ситуацій на основі принципів і технік медіації;
- покращення психологічної обстановки у закладі вищої освіти, в тому числі здатності неповнолітніх осіб належним чином реагувати на конфліктну ситуацію.

Література

1. Польський педагог-гуманіст Януш Корчак (1878-1942): До 125-річчя з дня народж.: Бібліогр. покажч. / АПН України. ДНБП України ім. В.О. Сухомлинського. Київ. 2003. 124 с.
2. Опольська Н. М. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. Вінниця: ВНАУ, 2019. 289 с.
3. Сучасні діти - відображення цінностей дорослого світу: методичні рекомендації / Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О. Піроженко. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
4. Миргород-Карпова В. В., Мурач Д. В. Освітня медіація в Україні: проблеми та шляхи їх подолання. *Нове українське право*. Вип.1. 2022. С. 137-145. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/213/192> (дата звернення: 22.08.2024).
5. Andreeva A., Serafimova D. Mediation in Higher Education - Aspects of Application in Conditions of Digital Transformation. *MRPA Paper Number 113417*. 2022. URL: https://mprg.ub.uni-muenchen.de/113417/1/MRPA_paper_113417.pdf (дата звернення: 22.08.2024).
6. Єнін М. Н., Макаренко Д. В., Северенчик О. П. Медіація в освітньому просторі закладів вищої освіти: у пошуках моделі та способів організації. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 3 (43). 2019. С. 59-64. URL: <https://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/194984> (дата звернення: 22.08.2024).
7. Конституція України: *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.08.2024).
8. Про медіацію: *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2022, № 7, ст.5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 22.08.2024).
9. Мазаракі Н. А. Зміст принципу конфіденційності медіації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (21). Т. 1. С. 30-33. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v6_2017/part_1/9.pdf (дата звернення: 22.08.2024).
10. Можайкіна О. С. Сутність принципу добровільності в медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Серія Право. Вип. 61. Т.1. С. 77-79. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/02/19-2.pdf> (дата звернення: 23.08.2024).
11. Огречук Г. О. Добровільність та конфіденційність як основоположні принципи медіації. *Наше право*. 2014. № 10. С. 177-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_10_33 (дата звернення: 23.08.2024).
12. Новгородський Р., Пилипенко Д. Шкільна медіація як технологія розв'язання конфліктів у закладах середньої освіти. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*, 2022. Вип. 1, С. 61-68. URL: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-1-61-68> <https://lkr.ndu.edu.ua/index.php/nz/article/view/833> (дата звернення: 23.08.2024).
13. Українська академія медіації. Проєкт «Consent: підвищення в Україні ролі альтернативного вирішення спорів з фокусом на медіацію». URL: <https://mediation.ua/projekty/consent> (дата звернення: 23.08.2024).

*Доляновська І. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Вищого навчального закладу
«Університет економіки і права «КРОК»*

НУЛЬОВА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ: ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ

Ковальова О. В., Пальшков К. Є.

Метою статті є дослідження сучасного стану та можливих напрямів формування нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей в Україні на підставі аналізу правових та соціальних норм.

Проаналізовано співвідношення термінів «нульова толерантність» та «нетерпиме ставлення», в результаті чого зроблено висновок, що в контексті домашнього насильства щодо дітей вони є синонімічними щодо своєї суті і передбачають неприпустимість виправдань будь-яких проявів насильства щодо дітей за будь-яких умов (тобто незалежно від поведінки дитини).

На підставі аналізу міжнародних стандартів та національного законодавства наголошено на закріпленні в них положеннях щодо нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства та абсолютній правовій забороні домашнього насильства щодо дітей.

В результаті аналізу сучасних соціологічних досліджень та опитувань акцентовано увагу на тому, що нульова толерантність до будь-яких проявів насильства щодо дітей ще не сформована в суспільстві в цілому, і серед суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству, в тому числі поліцейських, зокрема.

На основі комплексного підходу запропоновано напрями формування нульової толерантності до домашнього насильства щодо дітей, зокрема: впровадження навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей; підвищення обізнаності населення щодо протиправності насильницьких методів виховання, наявної правової заборони принижуючих гідність дитини покарань, а також відповідальності у разі її порушення; проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо форм домашнього насильства стосовно дітей з фокусом уваги на психологічне насильство та його шкоду; посилення інформаційно-просвітницької діяльності з навчання безпечним стратегіям втручання свідків в ситуацію домашнього насильства щодо дітей.

Ключові слова: нульова толерантність, нетерпиме ставлення, діти, домашнє насильство, тілесні покарання, ненасильницькі методи виховання.

Kovalova O. V., Palshkov K. Ye. Zero tolerance for domestic violence against children: legal and social aspects

The purpose of the article is to study the current state and possible directions of formation of “zero” tolerance to any manifestations of domestic violence against children in Ukraine based on the study of legal and social norms.

Authors analyze the correlation between the terms “zero tolerance” and “intolerant attitude” and concludes that in the context of domestic violence against children they are synonymous in their essence and imply that no justification for any manifestations of violence against children under any circumstances (i.e., regardless of the child’s behavior) is permissible.

Based on the analysis of international standards and national legislation, authors emphasize the absolute legal prohibition of domestic violence against children and the provisions enshrined in them regarding intolerance of any manifestations of domestic violence.

As a result of the analysis of modern sociological studies and surveys, authors emphasize that “zero” tolerance to any manifestations of violence against children has not yet been formed in society as a whole, and among the actors involved in preventing and combating domestic violence, including police officers, in particular.

On the basis of a comprehensive approach, authors propose areas for the formation of zero tolerance to domestic violence against children, in particular: introducing parental training in non-violent methods of childrearing; raising public awareness of the illegality of violent methods of upbringing, the existing legal prohibition of degrading punishment of children, as well as liability in case of violation; conducting awareness-raising activities among the population on the forms of domestic violence against children with a focus on psychological violence and sexual abuse.

Key words: “zero” tolerance, intolerant attitude, children, domestic violence, corporal punishment, non-violent methods of education.

Актуальність дослідження. В умовах воєнного стану діти потребують особливого захисту, і не лише від загроз з боку зовнішнього ворога,

а й від внутрішнього, зокрема рідних, які вчиняють щодо них насильство. Як відомо, війна є каталізатором багатьох наявних в країні соціальних проблем, в тому числі і домашнього насильства. Це пов'язане зокрема з підвищеним рівнем агресії, яка є однією із передумов насильства, і збільшенням рівня толерантності до неї.

В законодавстві України (ч. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України) закріплена абсолютна заборона застосування батьками фізичних покарань дитини, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини [1]. Поміж тим, непоодинокими є випадки, коли тілесні та інші принижуючі гідність дитини покарання батьків виправдовуються як методи «виховання», в тому числі через незнання законодавства, недостатній рівень усвідомлення поняття «інші види покарань, які принижують людську гідність людини», неспроможність батьків виховувати ненасильницькими методами тощо. Все вище перелічене пов'язано безпосередньо з поняттям «нульова толерантність» до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей. Фактично правові та соціальні стандарти мають певні розбіжності з цього питання, тому потребують більш ґрунтовного дослідження та синхронізації.

Огляд останніх досліджень. Питанням домашнього насильства, в тому числі і щодо дітей, присвячені наукові праці вчених з різних галузей знань, зокрема психології (Кочемировська О., Мілорадова Н., Пашко Н. та ін.), права (Блага А., Бугасць Т., Легенька М., Семікоп Н., Хавронюк М., Харитоновна О. та ін.), соціології (Бойко О., Марценюк Т. та ін.) тощо. Аналізу концепції нульової толерантності присвячені праці Бусол О., Іванової А., Bratton W., Dennis N. та інших вчених із різних наукових сфер. При цьому питання нульової толерантності до домашнього насильства щодо дітей досліджувались лише фрагментарно, в межах вивчення більш ширших питань.

Мета цієї статті полягає у тому, щоб на підставі аналізу правових та соціальних норм дослідити сучасний стан та можливі напрями формування нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей в Україні.

Виклад основних положень. Національне законодавство ґрунтується на принципі нульової толерантності до будь-яких проявів насильства, в тому числі і щодо дітей. Водночас, національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству оперує переважно терміном «нетерпиме ставлення». Термін «нульова толерантність» в національному законодавстві

зустрічається лише в Державній соціальній програмі запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145 [2] в контексті залучення чоловіків і хлопців до заходів із формування в суспільстві нульової толерантності до домашнього насильства як одного із заходів реалізації даної програми. В словнику іншомовних слів термін «толерантність» (від лат. *tolerantia* - терпимість) тлумачиться як «терпимість до чужих думок і вірувань» [3]. «Нульова толерантність» (від англ. «zero tolerance») доволі ґрунтовно досліджується в контексті поліцейської діяльності [4], де пов'язується з теорією «розбитих вікон», розробленою ще в 1982 році [5], і за своєю сутністю означає принцип боротьби з правопорушеннями, починаю від найменших їх проявів, не допускаючи розширення проблеми. Отже, на наш погляд, в контексті домашнього насильства терміни «нульова толерантність» та «нетерпиме ставлення» є синонімічними щодо своєї суті і в контексті домашнього насильства щодо дітей передбачають неприпустимість виправдань будь-яких проявів насильства щодо дітей за будь-яких умов (тобто незалежно від поведінки дитини).

Формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, є одним із завдань у сфері запобігання домашньому насильству (п. 4 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [6]. Безпосередньо повноваження щодо формування нетерпимого ставлення громадян до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» віднесено до компетенції державних адміністрацій регіонального рівня. При цьому діяльність всіх суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, має ґрунтуватись зокрема на забезпеченні нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства (п. 4 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [6], п. 3 Постанови Кабінету Міністрів України від № 658 [7]).

Складовою національного законодавства є також міжнародні договори, ратифіковані Україною. Так, в ст. 19 Конвенції ООН з прав дитини наголошено, що держави-учасниці вживають

всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, в тому числі і з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину [8]. Моніторинг виконання зобов'язань, прийнятих відповідно до цієї Конвенції, покладається на Комітет ООН з прав дитини. В 2008 році Комітет ООН з прав дитини видав Зауваження загального порядку № 8 «Право дитини на захист від тілесних покарань та інших жорстоких або принижуючих гідність форм покарання» [9], в якому визначив «тілесне» або «фізичне» покарання як будь-яке покарання, під час якого використовується фізична сила та має на меті заподіяти певний ступінь болю чи дискомфорту, навіть легкого. Крім того в даному коментарі наведено орієнтовний перелік діянь, які відносяться до тілесних покарань. В 2011 році Комітет ООН з прав дитини видав Зауваження загального порядку № 13 «Право дитини на свободу від усіх форм насильства» з комплексним правовим аналізом статті 19 Конвенції ООН про права дитини. В цьому документі наголошено, що жодна форма насильства щодо дітей, якою б легкою вона не була, не може толеруватись, у тому числі в сімейній сфері; забезпечення базової гідності дитини означає, що не може бути жодних компромісів у засудженні насильства над дітьми, незалежно від того, приймається воно як «традиція» чи маскується під «дисципліну». Також в ньому акцентовано увагу, що частота, серйозність шкоди та намір завдати шкоди не є обов'язковими умовами для визначення насильства, а судження дорослого про найкращі інтереси дитини не може переважати над зобов'язанням поважати всі права дитини за Конвенцією [10]. Погоджуємось з Пархоменко П.І., який зазначає, що зауваження загального порядку являють собою тлумачення положень Конвенції і принципів, закріплених в ній, вони можуть бути використані як джерело права на рівні з відповідним договором, оскільки за своєю природою створюються для виконання його положень [11, с. 26]. В своїх Заключних зауваженнях до об'єднаних 5-ої та 6-ої періодичних доповідей України Комітет ООН з прав дитини звернув увагу на те, що застосування батьками тілесних покарань, не дивлячись на їх заборону, продовжує мати місце, та закликав Україну виконувати законодавство, яке забороняє тілесні покарання, шляхом проведення загальнонаціональних інформаційно-просвітницьких кампаній та просування позитивних, ненасильницьких та заснованих на участі форм

виховання та забезпечення дисципліни дітей [12].

На заохоченні позитивних, ненасильницьких форм виховання дітей також наголошується в Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи 1666 (2004) «Про загальноєвропейську заборону тілесних покарань дітей» [13], в якій також акцентується увага на необхідності підвищення обізнаності дітей, осіб, які живуть і працюють з ними, та широкої громадськості щодо повної заборони тілесних покарань та інших форм принизливого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження з дітьми.

Інформаційні кампанії та заходи з підвищення обізнаності суспільства мають враховувати результати соціологічних досліджень з питань запобігання та протидії домашньому насильству. В такому разі просвітницькі заходи будуть більш цілеспрямованими та ефективними. Як міжнародні акти, так і національне законодавство, наголошують на важливості проведення соціологічних досліджень, які можуть забезпечити дані стосовно поширеності, характеру, детермінантів і наслідків усіх форм насильства. Так, наприклад, відповідно до звіту масового опитування мешканців м. Одеси, проведеного нами в жовтні 2023 року в рамках проєкту «Ненасильницькі практики виховання: досвід ЄС» № 101127420 - Non-violent EPEUE-ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH, який реалізується з 2023 по 2026 роки Одеським державним університетом внутрішніх справ за підтримки Європейського Союзу в рамках програми Erasmus+ за напрямом Жана Моне, було з'ясовано, що не дивлячись на те, що щонайменше 8% респондентів безпосередньо зазначають про застосування ними тілесних покарань до дітей [14, с. 22], при певних проступках дітей більша кількість опитаних допускають застосування до них жорстоких покарань, в тому числі фізичного впливу. Так, серед таких проступків 56% опитаних зазначали крадіжку та вживання наркотиків, 37% - вживання алкогольних напоїв, 31% - небезпечну поведінку (на залізниці, будівництві, у метро, на дахах тощо), 29% - хуліганство в громадському місці, бійку, 27% - куріння, 21% - грубість по відношенню до батьків або інших старших членів сім'ї, 20% - обман вчителів, старших членів сім'ї, 10% - порушення дисципліни і прогули у школі [14, с. 30]. Це свідчить про відсутність у них «нульової» толерантності до тілесних покарань дітей.

В ст. 42 Стамбульської конвенції [15] наголошується, що культура, звичаї, релігія, традиції не повинні служити виправданням будь-яких актів насильства. Це охоплює, зокрема, заяви про те,

що постраждала особа порушила культурні, релігійні, соціальні чи традиційні норми або звичаї належної поведінки. Ця норма знайшла відображення і в національному законодавстві (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [6]). Отже, аргументи особи, яка вчиняє насильство, про порушення дітьми певних правил або на традиційність застосування тілесних та інших принижуючих гідність покарань дітей не може слугувати їх виправданням. Будь-які прояви насильства щодо дітей мають мати відповідну реакцію уповноважених суб'єктів.

До одних із ключових суб'єктів, які зобов'язані виявляти та реагувати на випадки домашнього насильства щодо дітей, є поліцейські. Однак, вони є частиною суспільства, тому крім професійних знань, вмій та навиків, є носіями суспільних установок та підходів до виховання дітей, поширених в суспільстві. Саме ці установки та стереотипи можуть вплинути на неухильність виконання ними вимог законодавства щодо неприпустимості будь-яких проявів насильства щодо дітей. Згідно з результатами опитування поліцейських превентивної діяльності, проведеного Семікоп Н. в 2023 році в Одеській області, щонайменше у 37% опитаних поліцейських не сформована «нульова» толерантність до проявів насильства щодо дітей [16, с. 167]. Важливо, щоб нетерпиме ставлення до насильства було сформоване перш за все у представників суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Оскільки, як може особа проявляти нульову толерантність та застосовувати належне реагування на випадки насильства в інших сім'ях, якщо в її власній сім'ї насильство є звичним явищем або ж «ефективним методом виховання» [17, с. 125]. Тому під час підготовки правоохоронців слід звертати особливу увагу на формування у них нетерпимості до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей. На наше переконання, формування нульової толерантності до насильства має бути складовою базового (первинного) рівня підготовки фахівців з питань запобігання та протидії домашньому насильству та наскрізно відображатись в єдиних стандартах підготовки, про доцільність розробки яких зазначалось в окремому дослідженні [18].

Слід наголосити, що результати досліджень [14, с. 28; 19, с. 175] свідчать, що однією із основних причин використання батьками фізичних покарань стосовно власних дітей є те, що в дитинстві вони самі піддавалися такого роду насильству. При цьому в основі цього лежить

зокрема незнання батьками інших методів підтримання дисципліни дітей. Так, 50% респондентів проведеного нами дослідження вважають, що найпопулярнішою причиною застосування батьками тілесних покарань дітей є те, що їх самим такими методами виховували. Респонденти віком 18-29 років частіше зазначали, що батьки не знають інших методів підтримання дисципліни (44%) [14, с. 28]. Це свідчить про важливість навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей. Слід додати, що більше половини респондентів (57%) вважають, що організація безкоштовних консультацій з психологами та педагогами допоможе покращити виховання. 40% респондентів вважають, що буде корисним поширення інформації про виховання від професійних психологів та педагогів через медіа. 34% респондентів підтримує ідею організації безкоштовних курсів з виховання дітей. Кожний четвертий респондент вважає, що будуть корисними заняття з відповідального батьківства в навчальних закладах [14, с. 47]. Результати дослідження також демонструють, що спостерігається зниження використання фізичних способів покарання з покоління у покоління. Це може відображати зростання рівня усвідомлення негативних наслідків таких методів і переорієнтацію на ненасильницькі способи дисциплінування. Проте «нульова» толерантність до будь-яких проявів насильства ще не сформована [14, с. 50].

Також звертає увагу, що 21% респондентів зазначили, що вперше чують про наявність в Україні законодавства, яке забороняє фізичні покарання дітей, а також покарання, які принижують гідність дитини [14, с. 34]. Це потенційно також впливає на ставлення до будь-яких проявів насильства щодо дітей, тому обумовлює необхідність підвищення обізнаності населення щодо правової заборони тілесних та інших принижуючих гідність дитини покарань, а також відповідальності у разі її порушення. Цікаво, що 27% респондентів зізнались в тому, що застосовують до дітей як покарання лайку, соромлення, крик [14, с. 22], тобто дії, які підпадають під ознаки психологічного насильства, що становить більшу кількість, ніж ті, хто зізнався, що застосовують тілесні покарання (від 8% до 11% респондентів). Слід зазначити, що застосування фізичних покарань до дітей останніми роками розглядають, зокрема в українському інформаційному полі, як соціально несхвалювану поведінку. Отже, необхідно посилити роз'яснювальну роботу серед населення щодо форм домашнього насильства

стосовно дітей та того, що психологічне насильство також принижує гідність дитини, завдає їй шкоду та є забороненим згідно чинного законодавства.

Проте в контексті формування нульової толерантності до насильства фокус уваги має бути спрямований не лише на батьків, а й на все суспільство, оскільки в ч. 3 ст. 19 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачено обов'язок всіх осіб, яким стало відомо про вчинення домашнього насильства, зокрема якщо постраждалими особами є або можуть бути діти, повідомляти про це уповноважених суб'єктів. Цікаво, що результати проведеного в 2023 році Одеським державним університетом внутрішніх справ за сприяння Консультативної місії Європейського Союзу соціального експерименту «Що обереш ти?» в м.Одеса свідчать, що 7,8% опитаних в ситуації, якщо стануть свідками того, що на дитячому майданчику мати або батько сварячи дитину, ляскає її по сідницях та шарпає за одяг, нічого не робитимуть, оскільки вважають, що якщо з дитиною її родичі, немає за що хвилюватись, це звичайне виховання. При цьому 17,2% опитаних зазначили, що хотіли б втрутитись, але не знають, як саме потрібно чинити в цьому випадку. Про повідомлення в поліцію зазначили лише 24,2% опитаних [20, с. 10]. Отже, важливо посилити роз'яснювальну роботу щодо протиправності насильницьких методів виховання, а також інформаційно-просвітницьку діяльність, спрямовану на навчання населення безпечним стратегіям втручання свідків в ситуацію насильства.

Висновок. Формування в суспільстві нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей є однією із важливих складових реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в тому числі забезпечення дієвості положень національного законодавства щодо неприпустимості будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей. Наявні дослідження демонструють недостатній рівень нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей, зокрема поширені виправдання насильницьких діянь вихованням дітей, та актуалізують питання впровадження додаткових заходів для формування нетерпимості до насильства щодо дітей у будь-яких проявах та за будь-яких умов.

Особливий фокус уваги під час формування нульової толерантності до домашнього насильства щодо дітей має бути спрямований на фахівців, які

під час виконання своїх професійних обов'язків уповноважені виявляти та реагувати на випадки такого насильства, зокрема поліцейських.

Формування в суспільстві нульової толерантності до будь-яких проявів домашнього насильства щодо дітей вимагає комплексного підходу і може передбачати наступні напрями (проте не обмежуватись ними):

- впровадження різних форм навчання батьків ненасильницьким методам виховання дітей, зокрема безкоштовних консультацій з психологами та педагогами, поширення інформації про виховання від професійних психологів та педагогів через медіа, безкоштовних курсів з виховання дітей, навчальних занять з відповідального батьківства в закладах освіти тощо;

- підвищення обізнаності населення щодо протиправності насильницьких методів виховання, наявної правової заборони фізичних та інших принижуючих гідність дитини покарань, а також відповідальність у разі її порушення;

- проведення роз'яснювальної роботи серед населення щодо форм домашнього насильства стосовно дітей з фокусом уваги на те, що психологічне насильство також принижує гідність дитини, завдає їй шкоду та є забороненим згідно чинного законодавства;

- посилення інформаційно-просвітницької діяльності з навчання безпечним стратегіям втручання свідків в ситуацію домашнього насильства.

Література

1. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>. (дата звернення: 10.08.2024).

2. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 10.08.2024).

3. Толерантність. Словник іншомовних слів. URL: <https://slovník-inshomovnih-sliv.slovaronline.com/16555-%D0%A2%D0%9E%D0%9B%D0%95%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%9D%D0%86%D0%A1%D0%A2%D0%AC>. (дата звернення: 10.08.2024).

4. Bratton, William J., and Norman Dennis. Zero tolerance: Policing a free society. 1997. 151 p. URL: <https://www.civitas.org.uk/pdf/cw35.pdf>. (дата звернення: 10.08.2024).

5. Wilson J.Q., Kelling G.L. Broken Windows. *Atlantic Monthly*. March 1982. P. 29-38. URL:

<https://cdn.theatlantic.com/media/archives/1982/03/249-3/132638105.pdf>. (дата звернення: 10.08.2024).

6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>. (дата звернення: 10.08.2024).

7. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів України № 658 від 22 серпня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 10.08.2024).

8. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text. (дата звернення: 10.08.2024).

9. General comment no. 8 (2006). The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/583961?v=pdf>. (дата звернення: 10.08.2024).

10. General comment no. 13 (2011). The right of the child to freedom from all forms of violence. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g11/423/87/pdf/g1142387.pdf>. (дата звернення: 10.08.2024).

11. Пархоменко П. І. Діяльність Комітету ООН з прав дитини: практичний посібник. URL: <https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/%D0%94%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%82%D1%83-%D0%9E%D0%9E%D0%9D.pdf>. (дата звернення: 10.08.2024).

12. Parliamentary Assembly Recommendation 1666 (2004). Europe-wide ban on corporal punishment of children. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17235&lang=en>. (дата звернення: 10.08.2024).

13. Recommendation 1666 (2004). Europe-wide ban on corporal punishment of children. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=17235&lang=en>. (дата звернення: 10.08.2024).

14. Аналітичний звіт за результатами масового опитування дорослого населення м. Одеси / Ковальова О., Князева О., Кунявський М., Пальшков К., Харченко Н. Одеса: ОДУВС, 2024. 73 с.

15. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насиль-

ству та боротьбу із цими явищами та Пояснювальна доповідь. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e>. (дата звернення: 10.08.2024).

16. Семікоп Н. В. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України щодо захисту дітей від домашнього насильства : дис. ... д-ра філос.: 081. Одеса, 2024. 248 с. URL: https://oduvs.edu.ua/uploads/Disertacziya_Semikop_N_V_028a9c1ea9.pdf. (дата звернення: 10.08.2024).

17. Ковальова О. В. Насильство в сім'ях поліцейських: чи існує проблема? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №4. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/35.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/33>. (дата звернення: 10.08.2024).

18. Корнієнко М. В., Ковальова О. В. Єдині стандарти підготовки правників та правоохоронців як інструмент забезпечення дієвості державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. *Legal sciences and their role in the development of the legal culture of a modern man : Scientific monograph*. Riga, Latvia: "Baltija Publishing". 2022. С. 257-314. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/223/6041/12611-1>. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-209-8-12>. (дата звернення: 10.08.2024).

19. Giles-Sims J., Straus M.A., Sugarman D. B. Child, maternal, and family characteristics associated with spanking. *Family Relations*, 1995, 44, P. 170-177. URL: <https://calio.dspacedirect.org/handle/11212/3148>. (дата звернення: 10.08.2024).

20. Звіт за результатами соціального експерименту «Що обереш ти?» в м. Одеса / Ковальова О., Березовенко Л. Одеса: ОДУВС, 2023. 19 с.

Ковальова О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
професор кафедри адміністративної
діяльності поліції
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Пальшков К. Є.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Одеського державного університету
внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИКОНАВЧИМИ ОРГАНАМИ РАД ЯК ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Козін А. О.

Наукова стаття присвячена питанню функціонування виконавчих органів рад як органів місцевого самоврядування в Україні у сфері використання та охорони природного середовища під час правового режиму воєнного стану. Наведено визначення та проведено дослідження особливостей функціонування органів місцевого самоврядування; виокремлено повноваження саме виконавчих органів рад, проаналізовано закріплення таких повноважень законодавчо, зокрема у сфері використання та охорони природного середовища, гарантування безпеки довкілля для людини. Запропоновано дослідження особливостей закріплення та реалізації повноважень виконавчих органів рад, що реорганізувались у військовій адміністрації у визначеній сфері. У статті розкрито загальні особливості правових норм, які діють на період правового режиму воєнного стану в Україні, та розкрито особливості їх впливу на функціонування виконавчих органів рад в Україні як органів місцевого самоврядування. Досліджено особливості розподілення обов'язків між виконавчими органами рад під час правового режиму воєнного стану у сфері використання та охорони природного середовища, та визначено недоліки такого розподілення обов'язків через недостатнє нормативне регулювання. Проаналізовано державний контроль, що здійснюється за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування; визначено види контролю, зокрема, попередній контроль, поточний контроль, остаточний контроль; загальний і спеціальний контроль тощо. Підсумовано проблеми реалізації природоохоронних повноважень виконавчими органами рад, зокрема, в умовах воєнного стану, та виокремлено підстави. Запропоновано шляхи удосконалення як нормативного так і функціонального здійснення повноважень виконавчими органами рад як органами місцевого самоврядування в Україні, зокрема під час правового режиму воєнного стану, у визначеній сфері.

Ключові слова: воєнний стан, виконавчі органи рад, органи місцевого самоврядування, екологічна безпека на місцевому рівні, муніципальні повноваження у сфері поводження з побутовими відходами, військові адміністрації.

Kozin A. O. Implementation of environmental protection powers by executive bodies of councils as local self-government bodies during the legal regime of martial law in Ukraine

The scientific article is devoted to the issue of the functioning of executive bodies of councils as local self-government bodies in Ukraine in the field of use and protection of the natural environment during the legal regime of martial law. The definition and study of the peculiarities of the functioning of local self-government bodies is given; the powers of the executive bodies of the councils are singled out, the legislative consolidation of such powers is analyzed, in particular in the field of use and protection of the natural environment, guaranteeing the safety of the environment for humans. It is proposed to study the peculiarities of consolidation and implementation of the powers of the executive bodies of the councils, which were reorganized into military administrations in a certain area. The article reveals the general features of the legal norms that apply during the period of the legal regime of martial law in Ukraine, and reveals the features of their impact on the functioning of the executive bodies of councils in Ukraine as local self-government bodies. The peculiarities of the distribution of duties between the executive bodies of the councils during the legal regime of martial law in the field of use and protection of the natural environment were studied, and the shortcomings of such distribution of duties due to insufficient regulatory regulation were identified. State control over the activities of local self-government bodies and officials was analyzed; types of control are defined, in particular, preliminary control, current control, final control; general and special

control, etc. The problems of the implementation of nature protection powers by the executive bodies of the councils, in particular, in the conditions of martial law, are summarized, and the reasons are highlighted. Ways to improve both normative and functional exercise of powers by executive bodies of councils as bodies of local self-government in Ukraine, in particular during the legal regime of martial law, in the specified sphere are proposed.

Key words: *martial law, executive bodies of councils, local self-government bodies, environmental safety at the local level, municipal powers in the field of household waste management, military administrations.*

Постановка проблеми. В Україні органи місцевого самоврядування відповідно до Конституції України поділяються на ради та їх виконавчі органи. В містах Київ та Севастополь, як містах з особливим статусом в Україні, місцеві ради мають адміністрації - виконавчі органи рад, інші міста мають виконавчі комітети тощо. З моменту введення правового режиму воєнного стану в Україні, деякі адміністрації отримали статус військових адміністрацій, тож відповідно і функціонал таких органів змінився. Повноваження військових адміністрацій закріпились спеціальним законодавством, що діятиме на період правового режиму воєнного стану, однак повноваження державних адміністрацій, що були фактично замінені військовими адміністраціями, залишились без інституції, яка б їх виконувала. Визначене питання на сьогодні є актуальним та потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативно-правове закріплення, функціонування та реалізацію повноважень виконавчими органами рад як органами місцевого самоврядування, зокрема у сфері екологічних правовідносин, досліджували у своїх працях такі науковці як: Гулак О., Капплова О., Головка Л., Білявський Г., Курило В., Ладиченко В., Піддубний О., Собоєвий О. та інші науковці. Питання повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема, виконавчих органів рад, розподілу таких повноважень на власні та делеговані і контролю за їх реалізацією, знаходять своє відображення у працях Чернецької О., Онупрієнка А., Смоляра О., Кацишин М. та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Оскільки з 24 лютого 2022 року особливості зміни функціонування виконавчих органів як органів місцевого самоврядування досліджуються здебільшого у працях присвячених питанням загального розкриття повноважень органів

місцевого самоврядування, постає необхідність у дослідженні особливостей нормативного закріплення, реалізації повноважень органів виконавчої влади як органів місцевого самоврядування у сфері екологічних правовідносин під час правового режиму воєнного стану, зокрема у частині виконання органами місцевого самоврядування природоохоронних повноважень, адже екологічна ситуація в Україні зазначає негативних наслідків через воєнні дії.

Метою статті є дослідження нормативно-правового закріплення, функціонування та реалізації повноважень у природоохоронній сфері виконавчими органами рад як органами місцевого самоврядування під час правового режиму воєнного стану, визначення проблем та наведення пропозицій щодо удосконалення функціонування відповідних органів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна є демократичною державою, де народовладдя закріплене Конституцією України, що реалізується, зокрема, через органи місцевого самоврядування. Місцевим самоврядуванням визначено право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення [1].

Під час правового режиму воєнного стану, який було уведено в дію 24 лютого 2022 року, місцеві державні адміністрації і виконавчі комітети рад було переформатовано у військові адміністрації, повноваження яких було врегульовано Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Указами Президента України утворено військові адміністрації по всій Україні на базі державних адміністрацій, які, відповідно до Конституції України, мають статус органів місцевого самоврядування (виконавчих органів рад) та відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» мають ряд повноважень/ компетенцій, зокрема, і у природоохоронній сфері.

Військові адміністрації можуть бути утворені в одному або кількох населених пунктах, в яких сільська, селищна, міська рада та/або їх виконавчі органи не здійснюють повноваження, надані Конституцією та законами України, зокрема через фактичний саморозпуск або самоусунення [3].

Так, повноваження органів місцевого самоврядування розподіляються на сфери у відповідності до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», та однією із таких сфер є регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища [2; 4, с. 93-96].

Питання природоохоронної діяльності в межах компетенції органів місцевого самоврядування досліджується багатьма науковцями, однак сьогодні, коли структурні підрозділи виконавчих органів рад відповідальні за визначену сферу повноважень, що опинились у структурі військових адміністрацій та не потрапили у повному обсязі до штатного розпису цих військових адміністрацій, - на період воєнного стану фактично призупинили реалізацію своїх повноважень, а отже і законодавчо закріплена природоохоронна сфера діяльності органів місцевого самоврядування не функціонує належним чином.

Важливість досліджуваної сфери повноважень органів місцевого самоврядування підтверджується у науковій праці Гулак О., зокрема, зазначається, що українське законодавство визначає пріоритет екологічних вимог перед іншими вимогами (гарантування екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей) [5, с. 145-148]. Таким чином як на державному, так і на місцевому рівнях мають вживатись усі необхідні заходи з метою дотримання гарантії екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей.

Крім того, однією з причин незадовільного стану навколишнього природного середовища є недостатність інформування населення про забруднення природного середовища, причини та винуватців такого забруднення, та здійснені заходи з метою ліквідації проблем [6, с. 340]. Коли використовується поняття «екологія» - мова йде не лише про охорону навколишнього природного середовища, але і про дотримання законів природи і потенційних можливостей навколишнього природного середовища [7, с. 96], яке в умовах воєнного стану зазнає значної шкоди і непоправних наслідків, що потребують негайної ліквідації та створення умов недопущення, зокрема, з боку органів місцевого самоврядування - місцевих адміністрацій, які наразі переформатовані під інші завдання в рамках функціонування військових адміністрацій.

Положенням статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що вирішення питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу; прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні, є компетенцією

органів місцевого самоврядування, зокрема рішення приймають представницькі органи місцевого самоврядування - ради, а виконавчо-розпорядчі функції (реалізацію) щодо таких рішень здійснюють виконавчі органи. Однак, у разі, якщо діяльність таких органів через створення військових адміністрацій призупинена, виникає питання у тому, який орган реалізує відповідні повноваження.

Органи місцевого самоврядування здійснюють не лише власні повноваження, а і делеговані, що є процесом та результатом взаємодії з органами виконавчої влади. До делегованих повноважень органів місцевого самоврядування, зокрема, належать повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища, у відповідності до статті 33 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Науковцями неодноразово наголошувалось на важливості делегованих повноважень органів місцевого самоврядування у цій сфері, розглядалась необхідність врегулювання та удосконалення процесу їх спільної з органами виконавчої влади реалізації [8, с. 448-453].

Окремої уваги потребують комунально-господарські повноваження виконавчих органів рад, які вони іноді реалізують через спеціально утворені комунальні підприємства, установи, підрядні підприємства, зокрема питання поводження з побутовими відходами тощо. Призупинення реалізації таких повноважень, або неналежна їх реалізація може призвести також до непоправних негативних наслідків для екології. Науковцями неодноразово піднімались питання належності реалізації визначених повноважень на місцевому рівні, зокрема зазначалось, що органи місцевого самоврядування виконують важливу роль у запобіганні утворенню відходів, адже через ефективні заходи можуть сприяти зменшенню кількості утворюваних відходів та їх небезпечних властивостей; мова йде про зменшення кількості відходів шляхом повторного використання продукції, зменшення впливу відходів на здоров'я людей та навколишнє середовище тощо [9, с. 38-45].

Крім цього, Закон України «Про місцеве самоврядування» у статті 20 закріплює державний контроль, що здійснюється за діяльністю органів і посадових осіб місцевого самоврядування лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією України та законами України. Контроль має свої рівні, які у даному

випадку розподіляються на відомчий, міжвідомчий та надвідомчий (позавідомчий контроль). А за предметною сферою діяльності, яка підлягає контролю, останній може здійснюватись, зокрема, у такій сфері як охорона та використання природних ресурсів.

Європейська Хартія місцевого самоврядування у статті 6 визначає повноваження органів місцевого самоврядування, а також визначає наявність повних і виключних повноважень органів місцевого самоврядування та делеговані повноваження органів місцевого самоврядування [10].

Статтю 39 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» визначено, що центральний орган виконавчої влади забезпечує здійснення контролю за виконанням органами місцевого самоврядування наданих їм повноважень органів виконавчої влади. Урядовий контроль означає можливість відповідних державних органів давати вказівки органам місцевого самоврядування з приводу реалізації делегованих повноважень, а також оцінювати прийняті органами місцевого самоврядування рішення з точки зору не тільки законності, але й доцільності [11].

Контроль, враховуючи час його проведення, розподіляється на попередній контроль, поточний контроль та відповідно остаточний контроль. За рівнем спеціалізації контроль виділяють загальний і спеціальний [12; 13]. Таким чином, постає питання у ефективності контролю за виконанням органами місцевого самоврядування як власних, так і делегованих, повноважень у сфері використання та охорони природних ресурсів.

Визначені питання є результатом недостатнього нормативного регулювання процесу реформатування виконавчих органів рад у військові адміністрації, зокрема у частині виконання повноважень у сфері дотримання гарантії екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей.

Висновки. Реалізація природоохоронних повноважень під час виконання виконавчими органами рад своїх повноважень в умовах воєнного стану є незадовільною через відсутність належного нормативного регулювання переходу таких повноважень від виконавчих органів рад до військових адміністрацій, які на їх базі були утворені Указами Президента України відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Безпосередньо вищезазначені повноваження виконували структурні підрозділи виконавчих органів рад, які на

сьогодні не у всіх громадах увійшли до штатного розпису військових адміністрацій, а отже деякі громади наразі не реалізують повноваження у цій сфері, що є недопустимим під час воєнного стану в Україні, внаслідок якого щодня погіршується екологічна ситуація, а отже порушуються гарантовані Конституцією України громадянам права. Нормативне регулювання вищезазначеного питання потребує доопрацювання та врегулювання.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Європейська хартія місцевого самоврядування. Рада Європи ; Міжнар. док. від 15.10.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
5. Чернецька О. В. Концептуальні основи співвідношення функцій та компетенції представницьких органів місцевого самоврядування. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 93-96.
6. Гулак О. В. До питання правового регулювання забезпечення екологічної безпеки в Україні. *International Scientific Journal*. 2016. № 2. С. 145-148. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2016/2/780/>
7. Білявський Г. О. Основи екології: Підручник / Г.О. Білявський, Р.С. Фурдуй, І.Ю. Костіков. 2-ге вид. К.: Либідь, 2005. 408 с.
8. Соболий О. М. Особливості змісту екологічної функції держави як необхідної складової забезпечення екорівноваги. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Право». 2013. Вип. 182, ч. 3. С. 94-99.
9. Гулак О. В., Курило В. І., Ладиченко В. В., Піддубний О. Ю. Реалізація адміністративної компетенції територіальної громади в галузі екологічних відносин. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія Юридична. 2023. Вип. 38. С. 448-453.
10. Ладиченко В. В., Головка Л. О., Капплова О. Муніципалітет як регулятор поведінки з побутовими відходами. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2019. № 5. С. 38-45.
11. Онупрієнко А. М. Делегування державних повноважень місцевим органам влади: проблеми

і перспективи. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Харків, 2006. Вип. 12. С. 179-188.

12. Смоляр О. А. Державний контроль у сфері місцевого самоврядування: особливості правового регулювання. URL: <http://oaji.net/articles/2016/3229-1459861209.pdf>

13. Кащишин М. А. Повноваження органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: дис. ... д-ра філософії. Київ, 2020. 208 с.

*Козін А. О.,
orcid.org/0009-0000-5793-6852
доктор філософії в галузі права,
старший науковий співробітник
відділу актуальних питань
філософії права
та юридичної лінгвістики
Приватної установи
«Науково-дослідний інститут
публічного права»*

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ

Корженко О. М.

У статті розглядаються основні аспекти сучасного розуміння конституціоналізму та акцентовано увагу на сутнісні характеристики конституціоналізму в Україні в умовах воєнного стану.

Досліджено та узагальнено різні підходи до розуміння та визначення конституціоналізму: конституціоналізм як державне правління, обмежене конституцією; конституціоналізм як вчення про конституцію, як основний закон держави і суспільства; конституціоналізм як політична система, яка ґрунтується на конституційних методах правління. Термін «конституціоналізм» виникає у американській політико-правовій думці наприкінці XVIII початку XIX ст. Діячі американської революції та засновники Конституції США 1787 р. виділяли їм верховенство писаної конституції над законами, що видаються, та іншими правовими актами.

Акцентовано увагу на тому, що український конституціоналізм має глибоке історичне коріння, та свої особливості. Новітній конституційний процес нерозривно пов'язаний із відновленням української державності. Становлення конституціоналізму в Україні відбувалося під впливом європейських країн. Перш за все конституціоналізм заснований на ідеях прав та свобод людини, верховенства права та демократії. Європейський вибір українського народу залишається незмінним і в умовах війни. У сучасних демократичних державах світу головним стимулом дотримання конституції є повага до неї та незаперечне визнання конституціоналізму як базисної цінності. Підкреслено, що однією з умов ефективного конституційного регулювання суспільних відносин є вкоріненість традицій конституціоналізму у практиці державно-правових відносин.

Виокремлено різні думки вітчизняних науковців щодо особливостей конституціоналізму в умовах воєнного стану. Зазначено, що в умовах війни питання впливу воєнного стану на конституціоналізм в Україні набуває особливого значення, воно безпосередньо пов'язане з територіальною цілісністю та суверенітетом держави.

Робиться висновок, що війна суттєво впливає на стан конституціоналізму в Україні та на механізми правового захисту Основного Закону держави.

Ключові слова: Конституція України, конституціоналізм, цінності демократії, права людини, обмеження влади, суверенітет, воєнний стан.

Korzenko O. M. The influx of the military camp on constitutionalism in Ukraine

The article examines the main aspects of the current understanding of constitutionalism and focuses on the everyday characteristics of constitutionalism in Ukraine in the minds of the military camp.

Various approaches to the understanding and importance of constitutionalism have been explored and identified: constitutionalism as a governing power, surrounded by a constitution; constitutionalism as a belief in the constitution, as the fundamental law of the state and dominion; Constitutionalism is a political system that is based on constitutional methods of government. The term "constitutionalism" originates from the American political and legal Duma from the beginning of the 18th century to the beginning of the 19th century. Actors of the American Revolution and founders of the US Constitution of 1787. They saw the supremacy of the written constitution over laws, as they appear, and other legal acts.

Respect is emphasized on the fact that Ukrainian constitutionalism has deep historical roots and its own peculiarities. The new constitutional process is inextricably linked with the renewed Ukrainian statehood. The formation of constitutionalism in Ukraine took place under the influx of European countries. First for all constitutionalism based on the ideas of human rights and freedoms, the rule of law and democracy. The European choice of the Ukrainian people is being deprived of the unchangeable war in the minds of the people. In today's democratic powers, the main incentive to maintain a constitution is the respect for it and the consistent recognition of constitutionalism as a basic value. It is emphasized that one of the ideas of effective constitutional regulation of legal bills is the rooting of the tradition of constitutionalism in the practice of sovereign legal bills.

The various thoughts of historical scientists have been reinforced to suit the peculiarities of constitutionalism in the minds of the military camp. It is noted that in the minds of the war, the influx of the military force on constitutionalism in Ukraine is of particular importance, as it is directly related to the territorial integrity and sovereignty of the state.

It is important to note that the war is essentially affecting the foundation of constitutionalism in Ukraine and the mechanisms of right-wing protection of the Basic Law of the state.

Key words: Constitution of Ukraine, constitutionalism, values of democracy, human rights, exchange of power, sovereignty, military base.

Постановка проблеми. Прийняття перших у світі конституційних актів та конституцій означало обмеження абсолютної влади, закріплення прав людини та громадянина, а також певних принципів здійснення влади: утвердження механізмів представництва інтересів суспільства на найвищому державному рівні та відповідального правління. Так формувався конституціоналізм як механізм правового закріплення демократичних принципів реалізації влади та захисту прав людини.

Конституціоналізм міцно увійшов у повсякденне суспільно-політичне життя розвинених країн. Конституція України закріплює принципи народовладдя, пріоритету права і свободи людини, політичного плюралізму, поділу влади, верховенства права, пріоритету загально визнаних принципів міжнародного права, гарантій територіальної цілісності держави. На момент прийняття Конституції України було закріплено базову конфігурацію політичних інституцій, а головне основні ідеали та цінності у суспільному розвитку. В якості таких були сприйняті ідеї свободи, справедливості та стабільності у тісному зв'язку з ідеалами народовладдя та захисту прав людини, а також поділу влади та верховенства права.

В умовах демократії конституція чітко опосередковує вплив політичних змін на правову систему, тим самим гарантує захист прав та свобод людини, збереження основних принципів установи та функціонування держави. Конституціоналізм постає як механізм закріплення та реалізації системи правових цінностей, що є основою функціонування політичної системи. В українській науці конституційного права конституціоналізму приділяється активна увага. Однак, універсально сформульованого поняття конституціоналізму немає.

Стан дослідження. Проблематика конституціоналізму є предметом наукового пошуку

таких провідних вітчизняних вчених, як Ю. Барабаш, О. Бориславська, В. Венгер, В. Ковальчук, М. Козюбра, А. Крусян, Я. Кургун, О. Лисенко, А. Мелешевич, В. Панасюк, М. Савчин, О. Скрипнюк, О. Совгіря, Н. Шукліна та інші.

Метою статті є аналіз впливу воєнного стану на функціонування конституціоналізму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Держава як політична організація суспільства пройшла складну еволюцію. Конституції сучасного типу з'явилися за доби переходу від феодальної роздробленості до держав централізованого типу з усіма необхідними атрибутами (територія, населення, особлива організація влади зі спеціальним апаратом управління). Запорукою існування держав централізованого типу став суверенітет, що знаменує здатність владних еліт проводити самостійну внутрішню та зовнішню політику. Конституційний етап у розвитку держави пов'язані з трансформацією суверенітету: з атрибуту суверена він перетворився на атрибут країни та політично організованого співтовариства громадян.

Сутнісною характеристикою конституціоналізму стало закріплення повноважень вищих державних інститутів на основі розподілу влади з акцентуванням уваги на принцип верховенства права. Конституції, прийняті США (1787 рік) й у Франції (1791 рік), закріплювали установчу владу народу, були формою суспільного договору. Дані документи втілили в собі всю силу політико-правової думки: від ідей природних прав людини та народного суверенітету, поділу влади та громадянського суспільства до республіканізму як обмеженого та відповідального правління. Видатні мислителі Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Дж. Медісон, А. Гамільтон присвятили свої трактати ідеям свободи, справедливості та стабільності. Названі вище ідеї, як відомо, є ліберально-демократичними, мають своїм наслідком визнання та утвердження плюралізму та конкурентності.

У сучасній правовій думці не має універсально сформульованого поняття конституціоналізму. Як наукова категорія «конституціоналізм» більшою мірою описується, ніж визначається. Наприклад, якщо конституцію можна розглядати сукупність кращих ідей, покладених на папір, то конституціоналізм це життя конституції, реальність, яка може бути і не кращою за саму конституцію.

О. Совгіря робить висновок, що: «конституціоналізм це система, що визначає межі активності держави та її органів, можливості її впливу на суспільні відносини; це механізм, побудований на

пріоритеті права і свободи особистості, що встановлює абсолютні межі правового регулювання, за які не може вийти сама держава, регулюючи різні сфери суспільного життя» [13]. При цьому, конституціоналізм розглядається науковцем як система, що самостійно розвивається, представлена на трьох рівнях: теорії конституційних ідей, історії становлення конституційних установ і практики реалізації конституційних норм.

Поняття конституціоналізму, включає два рівні його розуміння, перший з яких визначає його як правління, обмежене конституцією, друге як політико-правову теорію, що обґрунтовує необхідність встановлення конституційного ладу.

Сучасні дослідники розширюють це визначення тезою про дотримання всесвітньо визнаних прав людини. Таким чином, конституціоналізм слід розуміти як теорію та практику організації державного та суспільного життя відповідно до конституції. Або як систему норм, інститутів та соціальної практики, спрямовану на гарантії прав особистості, що розширюються в суспільстві. Крім цього поняття «конституціоналізм» включає і особливу правову ідеологію, націлену на запобігання деспотизму і гарантує індивідуальні свободи. Ця ідеологія передбачає формулювання особливих принципів у сфері організації громадської влади: виборне представництво, панування правничий та поділ влади.

Водночас конституціоналізм може бути охарактеризований як певна політична практика, що реалізується відповідно до встановлених принципів. У кожній окремо взятій країні ця теорія і практика мають певні відмінності, тому поряд із конституціоналізмом взагалі можна говорити про американський, польський, індійський, німецький конституціоналізм.

Конституціоналізм передбачає верховенство та визначальну роль конституції як основного закону в системі чинного законодавства, опосередкованість політичних відносин конституційно-правовими нормами, конституційну регламентацію державного устрою та політичного режиму, конституційний настрій, переконання, впевненість чи просто віру.

Ідеологія, зокрема правова, постає як якийсь функціонує у суспільстві ціннісний модус, визначальний сенс, настрої, переконання тій чи іншій суспільної системи. Це чуттєве, людське забарвлення відповідної системної динаміки, що вносить до неї визнання права і свободи особистості, правового характеру взаємовідносин громадянина і держави. Разом про те, головним ознакою

конституціоналізму не просто наявність конституції, а реальна пов'язаність її нормами всіх органів структури державної влади.

Крім формального дотримання конституції у змісті конституціоналізму є ще ряд початків, які забезпечують реальне обмеження могутності державної влади: поділ влади система стримувань і противаг, демократичний політичний режим, багатопартійність, ідеологічний плюралізм, невід'ємні права особистості.

Дефініції цього явища, запропоновані представниками політичних доктрин-консерваторами, лібералами, марксистами, утилітаристами, політичними діячами, вченими та юристами різних країн протягом нового та новітнього часу свідчать про неможливість дати однозначне позитивне визначення конституціоналізму. Воно швидше формулюється негативним шляхом через заперечення того, що явно не вписується в рамки конституціоналізму або є його запереченням.

Наприклад, відсутність певних правових умов та політичної практики призводить до обмеження свободи та пригнічення в ситуаціях, які легко розпізнаються за багатьма ознаками. Отже, навіть за відсутності задовільного визначення конституціоналізму можна довести факти його порушення.

Однак історичний контекст виникнення, формування та розвитку конституціоналізму в різних країнах суттєво змінював масштаб, форми прояву та трактування цього поняття.

Як відомо, ліберальна правова (конституційна) держава стала політичною контрмоделлю абсолютизму. Лібералізм оскаржив легітимність абсолютизму з трьох підстав: 1) протиставив становому порядку ідею природного права, 2) показав неефективність державного правління, що дрібно регулює всі сфери суспільного життя, 3) виступив з критикою свавілля володарів, які ставлять себе вище за закон. Виникнувши як ліберальна антитеза абсолютизму, конституціоналізм надалі зіткнувся з необхідністю обмеження самої демократії та запобігання її деструктивним проявам. Наприкінці ХХ століття у країнах ЄС, у тому числі й в Україні конституціоналізм став формою подолання тоталітарних однопартійних систем. У багатьох країнах він є формою переходу від авторитарних корупційних режимів до правової держави.

Можна виокремити різні підходи до визначення конституціоналізму: по-перше, конституціоналізм, це державне правління, обмежене конституцією; по-друге, конституціоналізм заснований на вченні про конституцію, як основний закон держави і суспільства; по-третє, конституціоналізм

це політична система, яка ґрунтується на конституційних методах правління.

Історичний підхід до виявлення витоків сучасного конституціоналізму країн розвиненої демократії дозволяє виділяти античний, середньовічний та конституціоналізм епохи модерну. Останній отримав свій розвиток у період нового часу в Англії після «Славної революції» 1688, у США в ході американської революції та прийняття Конституції 1787, у Франції після 1789 року. Вважається, що термін «конституціоналізм» було введено в науковий обіг наприкінці XVIII на початку XIX ст. для позначення, головним чином, американської доктрини верховенства писаної конституції над законами.

Країнознавчий підхід до еволюції конституційних установ може стати основою характеристики конституціоналізму окремих держав-націй. Тут конституціоналізм постає як синонім демократичної конституційної держави, пофарбований національною специфікою.

Поряд з вивченням конституційних революцій у країнах, що розвивалися за межами Європи, деякі вчені-конституціоналісти пропонують для кращого розуміння ліберального конституціоналізму дослідницьку програму порівняльного конституційного права. Такою програмою, на їхню думку, може бути порівняльний конституціоналізм у США, Франції та Німеччині, здатний стати основою для компаративного вивчення конституційного права та конституційних установ держав, які нині вважаються демократичними та конституційними одночасно.

Конституційний розвиток країн Європи після 1989 року ставить завдання переосмислення категорій ліберального конституціоналізму стосовно пострадянського періоду трансформації їх політичних та правових систем. Висуваються нові концепти пострадянського конституціоналізму, які вбирають як елементи конституціоналізму, заснованого на індивідуальних правах, так і елементи концепції суспільного конституціоналізму, при якій для ідентифікації особистості вирішального значення набуває спільнота.

Феномен конституціоналізму, починаючи з нового часу, зазнавав змін, модифікувався у державах, що відрізнялися своїм рівнем соціально-економічного та політичного розвитку. Загальна динаміка в Європі полягала у поступовому переході від ліберального до демократичного конституціоналізму, що опосередковує діяльність держави із соціально орієнтованою ринковою економікою. Так, у другій половині XX

століття відбувається трансформація ліберальної конституційної держави у соціальну правову державу.

При вивченні конституційного процесу його стадіальний вимір є не менш важливим, ніж історико-хронологічний перебіг змін та послідовностей. З цього випливає, наприклад, що сучасні українські конституційні інституції можуть бути краще зрозумілі у порівнянні з подібними параметрами конституційних інститутів держав ЄС.

Теорія конституційних циклів спирається на уявлення про суспільство як цілісну систему, що тяжіє до стабільності. На відміну від природних циклів соціальні цикли можуть розвиватися спонтанно; у принципі існує можливість управління цими процесами зсередини самого суспільства, тобто виникає можливість зміни системи не тільки через її руйнування, а й шляхом перетворення та соціального регулювання. Соціальний процес може розвиватися, по-перше, стихійно (незалежно від волі людей); по-друге, як свідоме руйнування системи (так звана «професійна революційність»); по-третє, можливе свідоме правове регулювання. Стихійність, руйнація та конструктивний підхід ось три основні відомі в історії варіанти перетворень.

Трансформація старого суспільного стану у суспільно-представницький пов'язана не тільки з прийняттям ліберальної конституції, а й створенням системи гарантій від повернення до старої авторитарної моделі. Однак стабільність системи не гарантована створенням нового права: співвідношення нових конституційних норм та існуючої соціальної реальності може займати цілу епоху, включаючи етапи їх зближення, протиставлення та подальшого органічного синтезу норм старого та нового права.

Світовий конституційний розвиток можна подати у вигляді співвідношення двох ідеальних типів процесу: лінійного та циклічного. Перший (в основі якого лежить англо-американський досвід) характерний для стабільних демократій, що мають стійкі традиції громадянського суспільства та правової держави. Навіть у випадках необхідних і часом радикальних змін конституцій ці зміни здійснюються шляхом реформ та збереження наступності та легітимності конституційного процесу (цьому сприяє, за загальним визнанням, можливість судової інтерпретації конституційних норм).

Класичним прикладом другого типу конституційного процесу є конституційний розвиток окремих країн ЄС, наприклад Франції. Циклічність

французького конституціоналізму впливає з конфлікту двох теоретичних принципів: народного суверенітету та представництва. Обидва принципи лежать в основі сучасних конституцій, що закріплюють як народний суверенітет, так і інститути представницької демократії та поділу влади.

Розглядаючи визначення сучасних проблем в умовах воєнного стану, введеного 24 лютого 2022 року у зв'язку із повномасштабним вторгненням військових формувань РФ на територію України, стосовно функціонального механізму українського конституціоналізму, особлива увага звертається на конституційно-правовий статус людини і громадянина, який в умовах воєнного стану, має певні особливості зумовлені воєнною агресією та загрозою.

Вказана подія суттєво вплинуло на конституціоналізм в Україні, що могло призвести до конституційної кризи. Як зазначається в науковій літературі: «Конституційна криза є різкою зміною реальної правової системи, в результаті якої відбувається заміна одного основного закону іншим» [6]. Вирішення кризи може відбуватися шляхом зміни всієї конституційної системи чи окремих її елементів. Вказане поняття може розглядатися як повний розрив наступності та як її радикальна модифікація зберігається, проте, відомі елементи наступності. У зв'язку з цим важливим є розуміння понять «конституційна революція» і «конституційна реформа», а також встановлення їх співвідношення.

Всупереч поширеному уявленню про поступальний, безконфліктний, лінійний процес розвитку американської моделі конституціоналізму, уважні дослідники говорять про кризи і навіть виражену циклічність у ньому. Виділяються три види кризи, що означає радикальний перегляд конституції та призводить до її нової інтерпретації.

Перша відома конституційна криза настала під час прийняття у США Конституції 1787 року, яка небезпідставно інтерпретується як конституційний переворот; друга відбулась у період Громадянської війни у середині XIX століття, коли знову зіткнулися дві протилежні і несумісні концепції американського федералізму, і третя, у період проведення Президентом США Франкліном Д. Рузвельтом «нового курсу», що супроводжувався гострим конфліктом між президентською владою та Верховним судом, внаслідок чого виникла нова інтерпретація Конституції з позицій теорії реалізму.

В Україні Конституційна криза відбулась у 2020 році, у зв'язку із визнанням Конституційним

судом України неконституційним положення статті 366-1 КК України, якою було передбачено кримінальна відповідальність осіб, які надали недостовірні данні під час складання декларації про доходи.

Порядок та процедури реформування конституції мають бути чітко зафіксовані у ній самій або стати частиною загальної ліберальної культури населення. Саме для того, щоб уникнути неконтрольованого процесу конституційних змін, що веде до авторитарного переродження демократичних норм без їхнього формально-юридичного перегляду.

Конституційна модернізація є процесом зміни конституції з метою узгодження її норм із соціальною реальністю, що змінилася. Модернізація суспільства взагалі може здійснюватися у правовому та неправовому варіантах. Правова модернізація проходить, зазвичай, з розривом правової наступності чи її збереженням. Ці два види правової модернізації можна визначити як конституційну революцію чи переворот (з погляду права, з-поміж них немає принципової різниці) і конституційну реформу. Остання може здійснюватися у вигляді конституційної ревізії (внесення поправок до тексту конституції), прийняття нового конституційного законодавства, що має на меті розвиток чи конкретизацію положень основного закону, різних напрямів тлумачення основного закону.

В Україні конституційні перетворення відбувались у формах модернізації та реформування. Реформи та модернізація законодавства України, у тому числі так звана конституційна реформа, відбувались в умовах постійного інтересу до конституційного ладу та устрою держави, її співвідношення з громадянським суспільством і людиною [11, с. 124].

Стосовно сучасних реалій та впливу воєнного стану на конституціоналізм в Україні, зокрема щодо особливостей конституціоналізму, окремі науковці, наприклад А. Крусян зазначають, що: «вказані особливості конституціоналізму в Україні в умовах воєнного стану виявляються у: змінні нормативно-правового підґрунтя статусу людини і громадянина через дію тимчасових надзвичайних та інших нормативно-правових актів, регулюючих суспільні відносини безпосередньо в умовах воєнного стану; встановленні тимчасових обмежень прав і свобод, відповідно до статті 64 Конституції України; актуалізації виконання конституційного обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України; запровадженні засобів виключного захисту прав

та свобод; застосуванні додаткових засобів забезпечення прав та свобод людини і громадянина» [5, с. 19].

Також в наукових колах звертають увагу на те, що специфікою конституціоналізму, в умовах дії по всій території України з лютого 2022 року воєнного стану, є тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина. Тут акцентується увага саме на: «тимчасовості таких обмежень, та на наявність конституційно визначеного переліку прав і свобод людини і громадянина, які, у зв'язку із дією воєнного стану не можуть бути обмежені» [4]. Так, Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що: «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, їх установлюють виключно Конституція і закони України, вони мають відповідати правомірній меті, бути обумовлені суспільною потребою досягнення цієї мети, домірними; у разі обмеження конституційного права (свободи) законодавець зобов'язаний запровадити таке нормативне регулювання, яке уможливить оптимальне досягнення правомірної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права (свободи) і не порушуватиме сутності такого права» [9; 10].

Отже, як стверджується у наукових колах, після повномасштабного вторгнення країни агресора РФ на територію України, конституціоналізм в Україні набув певних змін, зокрема: «змінилась ідеологічна складова змісту конституціоналізму, тобто конституційної правосвідомості у бік піднесення національної ідеї, національної ідентичності [7] та утвердження національної гідності українців, разом з тим, в її основу покладена європейська модель конституціоналізму, яка відповідає загальнолюдським цінностям, передусім людській гідності та свободі, які є незмінними навіть в умовах воєнного стану; відбулись зміни функціонального механізму конституціоналізму, які зумовлені необхідністю забезпечення органами публічної влади балансу між безпекою і свободою громадян з неухильним дотриманням основоположних прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені навіть в умовах війни; сформувалась нова ідентичності навколо нової (післявоєнної) конституції, яка має стати виразом надії всього українського народу на своє гідне політичне та соціально-економічне майбутнє в об'єднаній Європі» [2, с. 116-117].

В умовах воєнного стану, у контексті конституціоналізму в Україні, вирішення питань виступає

дієвий захист прав людини, для чого застосовуються особливі/надзвичайні організаційно-правові заходи щодо забезпечення такого захисту в умовах війни. В умовах війни здійснювалось та здійснюється коригування, відповідно до особливостей правового режиму воєнного стану, функціональної спрямованості органів публічної влади, чим передбачено: «надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» [8].

У сьогоденних реаліях не дивлячись на незмінність Конституції України, з метою належного функціонування конституціоналізму в умовах війни, конституційне законодавство України має певні трансформації. Науковці слушно зазначають: «тематика ухвалених правових актів за воєнний рік яскраво відображає пріоритети держави в умовах війни: оборона, нацбезпека, судова і правоохоронна діяльність, забезпечення прав людини, економіка, зовнішня політика тощо» [12, с. 14]. Зокрема, звертається увага на те, що: «війна обумовила прийняття нормативно-правових актів, які відносяться до спеціального законодавства, спрямованого на створення обґрунтованого законодавчого підґрунтя для загальнонаціонального оборонного спротиву, з подальшим удосконаленням» [12, с. 14-15].

В сучасних умовах, на українське громадянське суспільство безпосередньо вплинула війна, зокрема громадянське суспільство: «самоорганізувалось для боротьби з наслідками повномасштабного вторгнення; бореться за свободу та демократію; вживає дієвих заходів підтримання суверенітету та територіальної цілісності України, а також протидії агресії РФ, тощо» [1]. Разом з тим, продовжують з'являтися нові форми і механізми функціонування громадянського суспільства, такі-як: волонтерство, громадський контроль за діями органів влади у сфері обороноздатності держави, безоплатна правова та інша допомога вимушеним переселенцям та/або біженцям, тощо.

Висновки. Актуальним в умовах воєнного стану, для подальшого розвитку українського конституціоналізму залишається продовження процесів євроінтеграції, що реалізується у прийнятті нормативно-правових актів, спрямованих на рекодифікацію національного законодавства

і його гармонізацію до права Європейського Союзу. Стосовно подальшого розвитку українського конституціоналізму після завершення дії воєнного стану, буде відбуватись детермінація конституціоналізму шляхом виконання невідкладних і масштабних завдань, пов'язаних з поновленням правової, політичної та економічної систем з урахуванням повоєнних викликів та проблем. Крім правової діяльності органів державної влади, передумовою належного функціонування конституціоналізму виступає дієве громадянське суспільство яке виступає природним осередком соціального буття людини та важливим засобом обмеження державної влади від недемократичних дій.

Таким чином, умови воєнного стану, змінили основну функціональну роль громадянського суспільства у частини взаємодії останнього з органами публічної влади, протидії збройній агресії РФ проти України, а також детермінують зміни у практичній парадигмі українського конституціоналізму, які направлені на забезпечення функціонування і розвитку системи конституціоналізму у повоєнний період відбудови України.

Література

1. Громадянське суспільство України в умовах війни - 2022. Звіт за результатами дослідження. м. Київ, грудень 2022 - січень 2023. URL: <https://ednannia.ua/attachments/article/12447/Громадянське%20суспільство%20в%20умовах%20війни%202022....pdf>

2. Ковальчук В. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України*. 2023. № 7. С. 115-127.

3. Конституційне право: підручник / за загальною редакцією М.І. Козюбри. / Ю.Г. Барабаш, О.М. Бориславська, В.М. Венгер, М.І. Козюбра, О.М. Лисенко, А.А. Мелешевич. К.: ВАІТЕ, 2021. 528 с.

4. Конституціоналізм в умовах війни: збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції. Львів: ПП «Видавництво «БОНА», 2022. 254 с.

5. Крусян А. Р. Український конституціоналізм в умовах війни: до постановки основних науково-практичних проблем та повоєнних тенденцій. *Український часопис конституційного права*. № 3. 2023. С. 16-28.

6. Кургун Я. Конституційна криза чи криза конституціоналізму. *PRAVO. Юридична практика*. 2021. URL: <https://pravo.ua/konstitucijna-kryza-chi-kryza-konstitucionalizmu/>

7. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/283420#Text>

8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>

9. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2023 року № 4-п(II)/2023 у справі за конституційними скаргами Сиротенка Сергія (щодо особових даних у судовому рішенні) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>

10. Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 року №3-п(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича (щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text>

11. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 648 с.

12. Скрипнюк О. В. *Право України в умовах війни. Правова держава: щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*. Вип. 34. Київ, 2023. С. 3-19.

13. Совгіря О. В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 556 с.

*Корженко О. М.,
ад'юнкт
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

Ольховик Л. А., Іванова О. М.

У статті дано визначення громадянства як правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв в їх взаємних правах та обов'язках. Законодавство України як і міжнародне законодавство акцентують увагу на громадянстві як на правовому зв'язку між особою і державою, тому вважаємо, у даному контексті, слід вживати термін не особа чи фізична особа, а громадянин, бо саме цей термін вказує на правовий зв'язок з державою. Досліджено принципи на яких ґрунтується громадянство України: єдиного громадянства; запобігання виникненню випадків безгромадянства; неможливості позбавлення громадянина України громадянства України; визнання права громадянина України на зміну громадянства; неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України; рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України; збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України. Дійшли висновку, що законодавство України з цього питання перегукується з міжнародним. Зроблений акцент на положенні Конституції щодо єдиного громадянства, Розглянуто підстави набуття громадянства України, проаналізовані основні принципи набуття громадянства України такі як «право крові» та «право ґрунту». «Набуття громадянства на основі «права ґрунту» або «права крові» може бути як безумовним, так і таким, що залежить від певних додаткових умов. Розглянуті умови прийняття до громадянства та запропоновано внесення змін до ст. 9 закону України Про громадянство, де серед умов прийняття до громадянства України на перше місце слід поставити знання державної мови на відповідному рівні та пропонуємо доповнити ст. 9 закону України Про громадянство частиною 7 «складання присяги на вірність Україні».

Ключові слова: громадянство, набуття громадянства, єдине громадянство, право крові, право ґрунту, прийняття до громадянства, присяга на вірність Україні.

Olkhovyk L. A., Ivanova O. M. Acquisition of Ukrainian citizenship

The article defines citizenship as a legal relationship between an individual and Ukraine, which is manifested in their mutual rights and obligations. The legislation of Ukraine, as well as international legislation, emphasizes citizenship as a legal relationship between a person and the state, so we believe that in this context, the term should be used not a person or natural person, but a citizen, because it is this term that indicates a legal relationship with the state. The principles on which the citizenship of Ukraine is based are studied: single citizenship; prevention of cases of statelessness; the impossibility of depriving a citizen of Ukraine of Ukrainian citizenship; recognition of the right of a citizen of Ukraine to change citizenship; impossibility of automatic acquisition of Ukrainian citizenship by a foreigner or stateless person as a result of marriage with a citizen of Ukraine; equality before the law of citizens of Ukraine regardless of the grounds, preservation of Ukrainian citizenship regardless of the place of residence of the citizen of Ukraine. They came to the conclusion that Ukrainian legislation on this issue resonates with international legislation. Emphasis is placed on the provision of the Constitution regarding single citizenship, the grounds for acquiring Ukrainian citizenship are considered, the main principles of acquiring Ukrainian citizenship are analyzed, such as the «right of blood» and «right of soil» procedure and moment of their acquisition of Ukrainian citizenship. «Acquisition of citizenship on the basis of «right of soil» or «right of blood» can be both unconditional and subject to certain additional conditions. The conditions of admission to citizenship were considered and amendments to Art. 9 of the Law of Ukraine On Citizenship, where the knowledge of the state language at the appropriate level should be placed first among the conditions for acceptance of Ukrainian citizenship, and we propose to supplement Article 9 of the Law of Ukraine On Citizenship with part 7 «taking an oath of loyalty to Ukraine».

Key words: citizenship, acquisition of citizenship, unified citizenship, right of blood, right of soil, admission to citizenship, oath of loyalty to Ukraine.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні жваво обговорюється питання громадянства: подвійне громадянство, множинне громадянство, умови прийняття до громадянства України, підстави набуття та припинення громадянства, позбавлення громадянства, вносяться зміни до Закону України про громадянство, обговорюються проекти законів щодо громадянства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти цієї проблеми досліджували: Б.С. Панченко та В.Г. Янковська розглядали знання державної мови як необхідну умову набуття громадянства України, К.М. Вітман вивчав етнополітичні колізії навколо подвійного громадянства в Україні, О.Ю. Чирик обстежував адміністративно-правовий аспект набуття та припинення громадянства України, О.Шайда, Т. Борисенко опрацьовували порядок та підстави набуття громадянства України, Р.Б. Бедрій аналізував конституційно-правові основи громадянства України.

Дана робота має на меті дослідити підстави набуття громадянства України та умови прийняття до громадянства України.

Виклад основного матеріалу. На міжнародному рівні значним документом з питання громадянства є Європейська конвенція про громадянство 1997 р., яка була ратифікована Україною лише майже через дев'ять років 20.09.2006 р.

У ст. 2 Європейська конвенція про громадянство трактує "громадянство" як правовий зв'язок між особою та державою без зазначення етнічного походження особи [1]. Відповідно до ст. 1 Закону України Про громадянство «громадянство України - правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв в їх взаємних правах та обов'язках» [2]. Отже, законодавство України як і міжнародне законодавство акцентують увагу на громадянстві як на правовому зв'язку між особою і державою. Вважаємо, у даному контексті, слід вживати термін не особа чи фізична особа, а громадянин, бо саме цей термін вказує на правовий зв'язок з державою.

Громадянство – стійкий правовий зв'язок людини з державою, що виявляється в сукупності їх взаємних прав, обов'язків і відповідальності. Громадянство служить основою правового статусу громадянина. Стан громадянства створює права і обов'язки для особи не тільки на території своєї держави, але і за кордоном. Громадянство – поняття, властиве для держави з республіканською формою правління. У монархічних державах уживається термін підданство [3, с. 44].

Європейська конвенція про громадянство у ст. 4 наголошує що правила кожної держави-учасниці, які стосуються громадянства, ґрунтуються на таких принципах:

- а) кожна особа має право на громадянство;
- б) безгромадянства слід уникати;
- в) жодна особа не може бути безпідставно позбавлена громадянства;
- г) ні укладення шлюбу, ні розірвання шлюбу між громадянином держави-учасниці та особою, яка має громадянство іншої держави, ні зміна громадянства одним із подружжя під час перебування у шлюбі не впливають автоматично на громадянство другого з подружжя [1].

Законодавство України про громадянство згідно зі ст. 2 ґрунтується на таких принципах:

- 1) єдиного громадянства;
- 2) запобігання виникненню випадків безгромадянства;
- 3) неможливості позбавлення громадянина України громадянства України;
- 4) визнання права громадянина України на зміну громадянства;
- 5) неможливості автоматичного набуття громадянства України іноземцем чи особою без громадянства внаслідок укладення шлюбу з громадянином України;
- 6) рівності перед законом громадян України незалежно від підстав, порядку і моменту набуття ними громадянства України;
- 7) збереження громадянства України незалежно від місця проживання громадянина України [2]. Отже, законодавство України з цього питання перегукується з міжнародним законодавством.

Стаття 4 Конституції України наголошує, що «в Україні існує єдине громадянство. Підстави набуття і припинення громадянства України визначаються законом» [4]. Так закон України Про громадянство в ст. 6 визначає підстави набуття громадянства:

- 1) за народженням;
- 2) за територіальним походженням;
- 3) внаслідок прийняття до громадянства;
- 4) внаслідок поновлення у громадянстві;
- 5) внаслідок усиновлення;
- 6) внаслідок встановлення над дитиною опіки чи піклування, влаштування дитини в заклад охорони здоров'я, заклад освіти або інший дитячий заклад, у дитячий будинок сімейного типу чи прийомну сім'ю;
- 7) внаслідок встановлення над особою, визаною судом недієздатною, опіки;

8) у зв'язку з перебуванням у громадянстві України одного чи обох батьків дитини;

9) внаслідок визнання батьківства чи материнства або встановлення факту батьківства чи материнства;

10) за іншими підставами, передбаченими міжнародними договорами України [2].

Р.Б. Бедрій зазначає, що існує два основних способи набуття громадянства: первинний, тобто за народженням, та похідний, тобто після народження, що називається натуралізацією [5, с. 11]. Основними принципами набуття громадянства України є «право крові» та «право ґрунту».

«Набуття громадянства на основі «права ґрунту» або «права крові» може бути як безумовним, так і таким, що залежить від певних додаткових умов. Як правило при «умовному» набутті громадянства за «правом ґрунту» додаткові умови пов'язані з походженням особи, а при «умовному» набутті громадянства за «правом крові» додаткові умови мають «територіальний характер». Подібні умови містяться і в українському Законі про громадянство (в частинах 2-5 статті 7 йдеться про набуття громадянства за «правом ґрунту» в силу певних умов). Однак обмеження «права ґрунту» та «права крові» певними умовами не слід змішувати з комбінацією цих двох принципів» [5, с. 12].

Набуття громадянства України за народженням відбувається якщо:

– особа, батьки або один з батьків якої на момент її народження були громадянами України, є громадянином України;

– особа, яка народилася на території України від осіб без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, є громадянином України;

– особа, яка народилася за межами України від осіб без громадянства, які постійно на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства іншої держави, є громадянином України;

– особа, яка народилася на території України від іноземців, які на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків, є громадянином України;

– особа, яка народилася на території України, одному з батьків якої надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, і не набула за народженням громадянства жодного з батьків або набула за народженням громадянство того з батьків, якому надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, є громадянином України;

– особа, яка народилася на території України від іноземця і особи без громадянства, які на законних підставах проживають на території України, і не набула за народженням громадянства того з батьків, який є іноземцем, є громадянином України [2].

Новонароджена дитина, знайдена на території України, обоє з батьків якої невідомі (знайда), є громадянином України. Особа, яка має право на набуття громадянства України за народженням, є громадянином України з моменту народження [2].

Набуття громадянства України за територіальним походженням відбувається якщо особа (іноземець або особа без громадянства), яка сама чи хоча б один із її батьків або її дід чи баба, прадід чи прабаба, або її рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра, син чи дочка, онук чи онука народилися або постійно проживали до 24 серпня 1991 року на території, яка стала територією України відповідно до Закону України «Про правонаступництво України» [6], або яка сама чи хоча б один із її батьків або її дід чи баба, прадід чи прабаба, або її рідні (повнорідні та неповнорідні) брат чи сестра народилися або постійно проживали на інших територіях, що входили на момент їх народження або під час їх постійного проживання до складу Української Народної Республіки, Західноукраїнської Народної Республіки, Української Держави, Української Соціалістичної Радянської Республіки, Закарпатської України, Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР), а також її неповнолітні діти мають право на набуття громадянства України за територіальним походженням.

Іноземець або особа без громадянства можуть бути за їх заявою прийняті до громадянства України.

Умовами прийняття до громадянства України є:

1) визнання і дотримання Конституції України та законів України, що засвідчується особою у поданій в установленому порядку заяві про прийняття до громадянства України;

1¹) знання основ Конституції України, історії України.

Складання іспитів з основ Конституції України, історії України здійснюються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

Складання іспитів з основ Конституції України, історії України здійснюються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Іспити проводяться з дотриманням принципів:

- забезпечення рівного доступу;
- політичної неупередженості;

- законності;
- недискримінації;
- прозорості;
- доброчесності;
- надійності та відповідності методів складання іспитів [7].

Для забезпечення максимальної прозорості складання іспитів здійснюється відеофіксація процедури складання іспитів. Складання іспитів здійснюється у формі тестування. Складання іспитів передбачає надання відповіді на 45 тестових завдань (20 - з основ Конституції України та 25 - з Історії України). Кожне завдання передбачає чотири варіанти відповіді, один з яких є правильним. Іспити проводяться комплексно, в одну сесію, яка складається з виконання двох частин тестових завдань, перша частина - завдання на знання основ Конституції України, друга - на знання історії України. Загальний час для складання іспитів становить 60 хвилин. Після завершення претендентом складання іспитів або після завершення часу, відведеного для його складання, за допомогою програмного забезпечення здійснюється автоматичне визначення результату кожної частини тестових завдань - з основ Конституції України окремо та історії України окремо. Іспити вважаються складеними, якщо за результатами тестування особа правильно відповіла на 15 тестових питань з основ Конституції України та 20 тестових питань з історії України [7].

2) подання:

- особою без громадянства - декларації про відсутність іноземного громадянства;
- іноземцем - зобов'язання припинити іноземне громадянство.

3) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років.

4) отримання дозволу на імміграцію.

5) володіння державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови.

Складання іспитів на визначення рівня володіння державною мовою здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

6) наявність законних джерел існування [2]. Відповідно до закону України Про громадянство до законних джерел існування належать: заробітна плата, пенсія, стипендія, аліменти, власні фінансові заощадження або фінансова допомога від членів сім'ї, які мають постійний законний доход [2]. Вважаємо, що держава має контролювати розмір пенсії, стипендії, соціальних виплат,

створити умови для ведення бізнеса, щоб людина, яку приймають до громадянства України мала законні засоби для існування.

Р.Б. Бедрій вважає що «до умов прийняття до громадянства України (стаття 9 Закону) слід додати і таку умову, як «складання присяги на вірність Україні». Це дасть можливість підвищити значущість і авторитет українського громадянства у нового громадянина України. Присяга буде сприяти підняттю рівня, так званого, морального аспекту громадянства, аспекту «вірності державі», як це має місце в деяких зарубіжних країнах (США, Великобританія), де складання такої присяги є обов'язковим, згідно законодавства. Приклад закріплення на законодавчому рівні присяги на вірність державі є і в історії України. Так, Законом гетьмана П.Скоропадського «Про громадянство Української держави» від 2 липня 1918 року було закріплене положення про обов'язкове складання приречення (присяги) громадянина Української Держави» [5, с. 12]. Підтримуємо думку Руслана Богдановича та пропонуємо ст. 9 закону України Про громадянство доповнити частиною 7) складання присяги на вірність Україні.

Вважаємо, що серед умов прийняття до громадянства України на перше місце слід поставити володіння державною мовою відповідного рівня, бо тільки на державній мові можна ознайомитись з Конституцією та історією України.

До громадянства України не приймається особа, яка:

1) вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид;

2) засуджена в Україні за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину (до погашення або зняття судимості) з урахуванням рівня загрози для національної безпеки держави;

3) вчинила на території іншої держави діяння, яке визнано законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином [2].

Висновки. Вважаємо законодавець неправильно розставив пріоритети, щодо умов прийняття до громадянства України. На нашу думку володіння державною мовою відповідного рівня треба поставити на 1 місце, бо тільки знаючи державну мову іноземець чи біженець зможе опанувати Основи Конституції України та історію України. Події періоду початку війни нам показали, що країни Європи, які прихистили біженців з України перш за все створили умови для вивчення мови своєї країни і заставили її вивчити. Першою умовою набуття громадянства України має бути складання іспиту на знання державної мови на відповідному рівні.

Нажаль попри військову агресію рф, ми ще чуємо фразу, щодо української мови: «какая разница», а відштовхуючись від цього далі нам нав'язують, що українська мова штучно створена, а історик-путін зазначає, що Україну створив Ленін. Доповнити ст. 9 Закону України частиною 7. Пропонуємо викласти ст. 9 Закону України про громадянство наступним чином:

Умовами прийняття до громадянства України є:

1) володіння державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови

1[']) знання основ Конституції України, історії України.

2) визнання і дотримання Конституції України та законів України, що засвідчується особою у поданій в установленому порядку заяві про прийняття до громадянства України;

3) подання;

4) безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років;

5) отримання дозволу на імміграцію;

6) наявність законних джерел існування;

7) складання присяги на вірність Україні.

Література

1. Європейська конвенція про громадянство 1997. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU97K06U?an=510>(дата звернення: 20.08.2024)

2. Про громадянство: Закон від 18 січня 2001 року № 2235-III. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 19.08.2024)

3. Чирик О. Ю. Набуття та припинення громадянства України: адміністративно-правовий аспект. Юрист України. 2014 №3. С. 42-46.

4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zacon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 19.08.2024).

5. Бедрій Р.Б. Громадянство України:конституційно-правові основи. Автореферат канд. юрид. наук 12.00.02. К., 2005.19 с.

6. Про правонаступництво України: Закон України від 05.10.1991 № 1543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text> (дата звернення: 20.08.2024)

7. Порядок складання іспитів з основ Конституції України, історії України URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/11/14/HO-proyekt.post.KMU-Pro.zatverdzh.Por.sklad.ispytiv.z.osn.KU.ist.Ukr.14.11.2023.docx> (дата звернення: 19.08.2024)

*Ольховик Л. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та правосуддя
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова*

*Іванова О. М.,
старший викладач
кафедри приватно-правових дисциплін
і морського права
Одеського національного
морського університету*

ВПЛИВ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Дмитрієнко Ю. С.

У даній науковій статті за результатами аналізу соціально-правової природи і змісту кримінологічної інформації визначено рівень її впливу на ефективність запобіжної діяльності в процесі виконання - відбування покарань, а також встановлені існуючі у зв'язку з цим проблеми та розроблені деякі шляхи їх усунення та подолання.

Зокрема, встановлено, що, відображаючи по своїй суті всі характерні ознаки будь-якого виду відомостей (пізнавальні, організаційні, адміністративно-розпорядчі, т. ін.), кримінологічна інформація є визначальною у правовому механізмі запобігання пенітенціарним злочинам та іншим кримінальним правопорушенням, що мають місце у сфері виконання покарань України.

Виходячи з цього, доведено, що досі у кримінально-виконавчій практиці використовуються не всі потенційні можливості кримінологічної інформації, навіть при тому, що у низці норм Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України цей вид відомостей адміністрація установ виконання покарань зобов'язана враховувати при складанні відповідних індивідуальних програм соціально-виховної роботи із засудженими (ст. ст. 95-98 даного Кодексу).

Серед причин і умов, які негативно впливають на ефективність запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань та пов'язані з предметом даного виду інформації, звертають на себе увагу наступні із них: низька обізнаність суб'єктів правозастосування про зміст і сутність кримінологічних відомостей, а також про їх потенційні правові можливості; неналежний обмін цією інформацією з іншими учасниками кримінально-виконавчих правовідносин, які на законних підставах сприяють реалізації мети і завдань законодавства України у сфері виконання покарань; неврахування кримінологічної інформації при розробці заходів, спрямованих на усунення, блокування, нейтралізацію детермінант, які сприяли вчиненню злочинів у процесі виконання покарань; т. ін.

Враховуючи зазначене, у цій роботі обґрунтована необхідність активізації наукових досліджень у сфері

виконання покарань з питань, які пов'язані з використанням у запобіжній та кримінально-виконавчій діяльності кримінологічної інформації та визначенням її впливу на їх результативність і ефективність.

Ключові слова: кримінологічна інформація, запобігання кримінальним правопорушенням, сфера виконання покарань, вплив, ефективність, процес виконання - відбування покарань, кримінально-виконавче законодавство.

Dmitrienko Yu. S. The influence of criminological information on the effectiveness of prevention of criminal offenses in the sphere of execution of punishments of Ukraine

In this scientific article, based on the results of the analysis of the socio-legal nature and content of criminological information, its influence on the effectiveness of preventive activities in the process of execution - the serving of punishments, as well as the problems existing in this connection are established and some ways of their elimination and overcoming are developed.

In particular, it was established that, reflecting essentially all the characteristic features of any type of information (cognitive, organizational, administrative and administrative, etc.), criminological information is decisive in the legal mechanism for the prevention of penitentiary crimes and other criminal offenses, which take place in the sphere of execution of punishments of Ukraine.

Based on this, it has been proven that until now not all potential opportunities of criminological information are available in criminal enforcement practice, even though in a number of norms of the Criminal Enforcement Code of Ukraine, the administration of penal institutions is obliged to take into account this type of differences when drawing up appropriate individual programs for social - educational work with convicts (articles 95-98 of this Code).

Among the reasons and conditions that negatively affect the effectiveness of the prevention of criminal offenses in the field of execution of punishments and are related

to the subject of this type of information, the following ones attract attention: low awareness of law enforcement subjects about the content and essence of criminological information, as well as about their potential legal possibilities; improper exchange of this information with other participants in criminal-enforcement legal relations, which on legal grounds contribute to the implementation of the goals and objectives of the legislation of Ukraine in the field of execution of punishments; failure to take into account criminological information when developing measures aimed at eliminating, blocking, neutralizing determinants that contributed to the commission of crimes during the execution of punishments, etc.

Taking into account the above, this work substantiates the need to intensify scientific research in the field of execution of punishments on issues related to the use of criminological information in preventive and criminal enforcement activities and determining its impact on their effectiveness and efficiency.

Key words: *criminological information, prevention of criminal offenses, the scope of execution of punishments, influence, efficiency, execution process - serving sentences, criminal executive legislation.*

Постановка проблеми та її актуальність. Як свідчить практика та офіційні статистичні дані, не дивлячись на низку реформ, які останнім часом (2017-2022 р. р.) [1] проводяться у сфері виконання покарань і пробації України, стан правопорядку та рівень пенітенціарної злочинності залишається щорічно незмінним і таким, що створює потенційні та реальні загрози для її національних інтересів, зокрема в умовах воєнного стану в нашій державі [2, с. 55-64].

Серед детермінант, які негативно впливають на ефективність процесу виконання - відбування покарань в нашій країні, особливе місце займає діяльність відповідних суб'єктів, яка пов'язана з використанням у кримінально-виконавчій діяльності потенційних можливостей кримінологічної інформації, під якою в науці розуміють такі теоретично та практично значущі відомості, що стосуються характеристики явищ злочинності, її причин і умов, особи кримінального правопорушника, заходів запобіжного характеру, а також інформації про жертву злочину [3, с. 17]. При цьому в зазначеному детермінаційному комплексі звертають на себе увагу ті причини і умови, які пов'язані з низьким рівнем знань суб'єктів правозастосування і правоохоронної діяльності щодо соціально-правової природи, а також ролі та впливу кримінологічної інформації на ефективність реалізації мети і завдань кримінологічно-виконавчого законодавства (ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу

(КВК)) та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань [4, с. 8-14].

Отже, в наявності конкретна прикладна проблема, що потребує активізації наукових розробок з цього приводу.

Виходячи з цього, метою даної наукової статті є доведення необхідності інтенсифікації проведення комплексних пошуків з питань визначення впливу кримінологічної інформації на ефективність процесу виконання-відбування покарань та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань.

Натомість, *головним завданням* зазначеної роботи є з'ясування змісту, сутності та відмінностей кримінологічної інформації від інших видів інформації (кримінально-виконавчої, адміністративної, статистичної, т. ін.), а також визначення її потенційних можливостей у запобіганні кримінальним правопорушенням у зазначеній галузі суспільної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати вивчення наукової літератури показали, що досить активно та предметно розробкою зазначеної вище проблематики займаються у сьогоденні такі учені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргареєва, В. І. Борисов, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, О. Г. Колб, І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, О. Н. Ярмиш та ін.

Поряд з цим, у силу неоднозначності, суперечливості та правової недосконалості окремих правових норм вибрана тема потребує більш активної позиції та обґрунтованості його оцінок з боку науковців, що й стало вирішальним при виборі предмету цієї наукової статті.

Виклад основного матеріалу. У широкому розумінні науковці під інформацією розуміють відомості, що знімають невизначеність про навколишній світ, які є об'єктом збереження, перетворення, передачі та використання відповідних даних, тобто це знання, яке виражене в сигналах, повідомленнях, сповіщеннях тощо [5, с. 73]. При цьому, на думку деяких дослідників, особливість інформації полягає у тому, що як матеріальне явище, вона не є а ні матерією, а ні енергією [5, с. 73], що, без сумніву, важливо з огляду її використання у процесі виконання - відбування покарань України.

Ключовим словом, як на доктринальному, так і на правозастосовному рівнях, у визначенні терміну «інформація», що закріплений у ч. 1 ст. 1

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

Закону України «Про інформацію», є слово «відомості», тобто такі дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [6].

Крім цього, як показали результати даного дослідження, на законодавчому рівні визначені й види інформації за змістом (ст. 10 вказаного вище Закону), які у повній мірі та з деякими особливостями кримінально-виконавчих правовідносин [7, с. 228-229] застосовуються у сфері виконання покарань.

Більш того, така інформація носить як публічний характер, тобто є відкритою (ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації») [8], так і відноситься до інформації з обмеженим доступом (ст. 6 зазначеного законодавчого акту).

Отже, якщо у цілому узагальнити всі відомості та дані, які забезпечують процес виконання - відбування покарань, то можна у зв'язку з цим вести мову про наступні відомості, що мають відношення до даного виду суспільної діяльності, а саме - це:

1. Інформація про суб'єктів і учасників кримінально-виконавчих правовідносин як про фізичних осіб.

Зокрема, суб'єктами таких суспільних відносин у сфері виконання покарань виступають фізичні особи з числа персоналу органів і установ виконання покарань (УВП) (ст. 14 «Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України») та засуджені, які відбувають визначені у ст. 51 КК покарання [7, с. 230], а учасниками - інші фізичні особи, які на законних підставах сприяють процесу виконання - відбування покарань (прокурори, які здійснюють нагляд за дотриманням законів у сфері виконання покарань і пробації (ст. 22 КВК); близькі родичі засуджених (ст. 110 КВК); особи, які мають право відвідувати УВП (ст. 24 КВК) або здійснювати громадський контроль (ст. 25 КВК); ін.).

При цьому варто мати на увазі, що якщо відносно засуджених збір інформації персоналом Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, що пов'язана з процесом виконання - відбування покарань, та працівниками інших правоохоронних органів (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [10], є чітко обмежена метою і завданнями кримінально-виконавчого законодавства, то щодо персоналу органів і УВП - тільки у процесуально визначених випадках і межах (ст. ст. 246, 252-257 Кримінального процесуального кодексу (КПК)).

Поряд з цим, і щодо перших, і других суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин і об'єктів

інформаційної діяльності мають дотримуватись вимоги Конституції України (ст. ст. 31, 32) з питань збирання, збереження, використання та поширення конфіденційних (ст. 7 Закону України «Про доступи до публічної інформації») відомостей про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом.

Аналогічні вимоги з цього приводу встановлені й щодо учасників кримінально-виконавчої діяльності.

У той самий час, як це витікає зі змісту кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 2 КВК), найменше обмежень щодо збирання інформації про фізичну особу встановлено відносно засуджених, позаяк це пов'язано з інформаційним забезпеченням сфери виконання покарань [5, с. 76] та необхідністю дотримання інтересів національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ст. 32 Конституції України).

Виходячи з цього, витікає цілком логічне запитання, а саме - а, чи всі види інформації про засудженого можна віднести до «кримінологічної інформації», сутність якої обумовлена всіма системними елементами предмета кримінології [3, с. 17].

Як видається, у даному випадку слід виходити з того, що, якщо засуджений у процесі виконання - відбування покарання не готується чи не вчиняє спроби у виді замаху (ст. ст. 13, 15 КК) вчинити злочин, то вся інформація, яка збирається на законних підставах, не може бути віднесена до кримінологічної.

Винятком, хіба що, можуть бути відомості про попередню злочинну діяльність зазначених фізичних осіб, яка збирається про них з метою усунення, ліквідації, нейтралізації тощо тих детермінант (причин, умов та корелянт), які сприяли вчиненню ними кримінальних правопорушень, за здійснення яких вони відбувають покарання на підставі рішення суду (ст. ст. 95-99, 104 КВК) [11, с. 187-190].

2. Інформація довідково-енциклопедичного характеру про сферу виконання покарань, яка міститься у визначених у ч. 2 ст. 12 Закону України «Про інформацію» джерелах (енциклопедіях, словниках, довідниках, т. ін.).

Як приклад у даному випадку можна назвати ті відомості, що оприлюднюються щорічно на офіційному сайті ДКВС України у виді «Загальної характеристики Державної кримінально-виконавчої служби України» та які містять у собі дані про кількість УВП, чисельність засуджених; криміногенний стан цих осіб; т. ін. [12].

Без сумніву, що відомості довідково-енциклопедичного спрямування і змісту не можна віднести до кримінологічної інформації.

3. Інформація про товари і послуги, які надаються УВП (кількість підприємств; працюючих засуджених; види продукції, їх ціна, т. ін.) [13, с. 258-269], яку також, як видається, не слід ототожнювати з кримінологічною.

4. Науково-технічна інформація, яка використовується при характеристиці об'єктів життєзабезпечення діяльності засуджених (вимоги до стану будівель, у яких проживають і працюють засуджені; вимоги до інженерно-технічних засобів охорони і нагляду в УВП (ст. 103 КВК); вимоги до основних і оборотних засобів виробництва в УВП; ін.).

Так, у преамбулі Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України, схваленій Урядом нашої держави у вересні 2017 року, зазначено, що значна частина будівель УВП і слідчих ізоляторів (СІЗО) споруджена та експлуатується від 50 до 300-х років, а зношеність засобів зв'язку, нагляду і охорони складає більше 40% [14].

Та, попри все, і цей вид відомостей ніякого відношення у цілому (якщо це не пов'язано із запобіганням протиправного травматизму, посяганням на життя людини, її здоров'я, іншим тяжким наслідкам) не має відношення до кримінологічної інформації.

5. Інші види інформації, що визначені у Законі «Про інформацію» (про стан довкілля (екологічна інформація);); податкова; правова; статистична; соціологічна; критична технологічна інформація), хоча й використовуються у тій чи іншій мірі у процесі виконання - відбування покарань, проте до кримінологічної також віднесені бути не можуть.

У той самий час, коли вказані види відомостей несуть у собі дані, які можуть стати підставою для кримінальної відповідальності (ст. 2 КК), або для проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 246 КПК), або стосуються змісту заходів щодо захисту інформації, яка не використовується у кримінальному провадженні (ст. 255 КПК), або в інших, визначених в оперативно-розшуковому законодавстві України випадках [10], то, звичайно, у такому разі варто оцінювати їх з огляду змісту і сутності кримінологічної інформації.

Разом з тим, як у зв'язку з цим слушно зауважують деякі учені, у сучасних умовах не завжди й останні кримінологічно значущі відомості можна

реалізувати у площині оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки постійно на законодавчому рівні змінюється статус процесу здобування інформації негласним шляхом [15, с. 123].

У цьому контексті та у сенсі предмета даної наукової статті, звертає на себе увагу й той факт, що серед видів інформації, мова про які ведеться у ст. 10 Закону України «Про інформацію», відсутні такі відомі на практиці види, як: оперативно-розшукова інформація; інформація, отримана у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та кримінологічна інформація.

Як видається, це стало наслідком порушення принципу системності при створенні нормативно-правових актів [16, с. 214]. Зокрема, прийнявши Закон України «Про інформацію», законодавець мав би логічно вносити у подальшому до нього зміни і доповнення, які обумовлювались прийнятими після цього іншими законодавчими актами, що у тій чи іншій мірі стосувались інформаційної діяльності (як от: КВК (2003 р.); КПК (2012 р.); Закон України «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.); ін.).

Як видається, враховуючи зазначене, варто у зв'язку з цим ст. 10 Закону України «Про інформацію» доповнити такими її видами, як: а) інформація, яка отримана у результаті проведення оперативно-розшукової діяльності, або здійснення негласних слідчих (розшукових) дій; б) кримінологічна інформація.

При цьому варто мати на увазі, що такий вид інформації, як правова інформація (ст. ст. 10, 17 вказаного вище Закону) не тільки не містить у собі відомості про кримінологічно-значущі події, явища, процеси тощо, але й взагалі не включає кримінологічну інформацію до свого змісту, що виступає додатковим аргументом щодо видозміни і розширення видів інформації, які закріплені у даному законодавчому акті.

Висновки. Отже, упорядкування та в цілому удосконалення чинного законодавства України з питань інформаційного забезпечення слід віднести до необхідної та об'єктивно детермінованої умови підвищення рівня ефективності запобігання кримінальним правопорушенням у сфері виконання покарань України, з урахуванням при цьому правової обізнаності та культури суб'єктів застосування кримінологічної інформації, а також її відмінностей від інших видів відомостей та даних, що стосуються процесу виконання - відбування покарань.

Література

1. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

2. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Сучасна політика у сфері виконання покарань України: зміст та особливості. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 55-64.

3. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х т. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. Кн. 3: *Практична кримінологія*. 320 с.

4. Колб О. Г., Копотун І. М., Джужа О. М., Пасічник Д. С. Запобігання надзвичайним подіям кримінально-правового характеру у кримінально-виконавчих установах в Україні. *Znanstvena Misel: Global Science Center LP*, 2020. № 47-2(47). С. 8-14.

5. Захаров В. П., Руденко В. І. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур: навчально-методичний посібник. Львів: Льв. ДКВС, 2007. 372 с.

6. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 630.

7. Кримінально-виконавче право України: підручник: ТОМ 1 (у 2-х т.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. Ю. Бараша. Київ: Нац. акад. внутр. справ: ФОП Кандиба Т. П., 2018. 364 с.

8. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

9. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2095 № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

10. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 19.02.1992 № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*.

11. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х т. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.

12. Загальна характеристика Державної кримінально-виконавчої служби України. URL: <https://kvs.gov.ua/important-info/for-public/>.

13. Кримінально-виконавче право: підручник / за ред. В. В. Голіни, А. Х Степанюка. Харків: Право, 2015. 392 с.

14. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

15. Негласні слідчі (розшукові) дії: курс лекцій / за заг. ред. Никифорчука Д. Й. Київ: НАВС, 2012. 138 с.

16. Теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

*Дмитрієнко Ю. С.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗАТОРА НАРКОПРИТОНУ

Козак В. Я.

У статті проводиться аналіз кримінально-правової характеристики особи-організатора кримінального правопорушення у вигляді організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, за що передбачено кримінальну відповідальність ст. 317 КК України. Зазначається, що кримінально-правова характеристика особи злочинця - це дані не лише про склад скоєного кримінального правопорушення, але й спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті, інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо. Дослідження проводилося на основі аналізу офіційних статистичних даних правоохоронних органів та результатів національної судової практики.

Пропонується висновок, що у переважній своїй більшості випадків, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України мав попередні судимості за те чи інше кримінальне правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. Більше того, у переважній більшості, поряд з організацією чи утриманням наркопритону особа одночасно вчиняє й інше кримінальне правопорушення, передбачене Розділом XIII КК України. Досить поширена практика (понад 55%) вчиняти організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у співучасті.

Ключові слова: наркопритон, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних речовин, наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори, особа злочинця, кримінально-правова характеристика особи злочинця.

Kozak V. Ya. Certain aspects of criminal law characteristics of the organizer of a drug den

The article analyzes the criminal and legal characteristics of a person who organizes a criminal

offense in the form of organizing or maintaining places for illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, which is criminalized by Article 317 of the Criminal Code of Ukraine. It is noted that the criminal legal characterization of the offender's personality includes not only data on the composition of the criminal offense committed, but also the direction and motivation of criminal behavior, the individual or group nature of criminal activity, the form of complicity, the intensity of criminal activity, the presence of criminal records, etc. The study was conducted on the basis of the analysis of official statistical data of law enforcement agencies and the results of national judicial practice.

It is proposed to conclude that in the vast majority of cases, the subject of a criminal offense under Art. 317 of the Criminal Code of Ukraine had previous convictions for a particular criminal offense in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and other criminal offenses against public health. Moreover, in the vast majority of cases, along with organizing or maintaining a drug den, a person simultaneously commits another criminal offense under Section XIII of the Criminal Code of Ukraine. It is quite common practice (over 55%) to organize or maintain places for the illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues in complicity.

Key words: drug den, criminal liability, criminal offenses in the field of drug trafficking, narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, personality of the offender, criminal legal characteristics of the offender.

Постановка проблеми. Кримінально-правова характеристика особи злочинця - це дані не лише про склад скоєного кримінального правопорушення, але й спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті, інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо. Така характеристика дає

уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій. Ця група ознак виражає якості, властиві саме особі злочинця, а не якій-небудь іншій особі, наприклад, аморальній, порушника трудової дисципліни чи законослухняній людині. Комплексне вивчення особи злочинців не повинно обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто поверхово характеризують особу, а має проводитись з необхідною глибиною у їх взаємодії, що є гарантією більш повного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і не допущення скоєння нею нових кримінально протиправних діянь. Саме тому окрім дослідження особливостей кримінологічної характеристики особи, варто з'ясувати також особливості кримінально-правової характеристики особи, яка вчиняє організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Стан наукового дослідження. Примітно, що тема кримінальної відповідальності та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних речовин завжди була в центрі уваги багатьох вітчизняних дослідників, як-то А.М. Бабенка, В.В. Василевича, В.В. Голіни, О.П. Гороха, В.О. Глушкова, О.М. Джужі, О.О. Житного, А.П. Закалюка, О.М. Костенка, О.Г. Кулика, В.І. Осадчого, В.Г. Пшеничного, А.В. Савченка, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна та ін. Та попри це значна кількість питань, в тому числі, особливості кримінально-правової характеристики особи-організатора наркопритону, залишається наразі поза увагою.

Метою даної статті є аналіз особливостей кримінально-правової характеристики особи організатора організації або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Виклад основного матеріалу. Процес запобігання кримінальним правопорушенням потребує врахування неоднорідності злочинців. Різноманітні риси особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, зумовлюють критерії класифікації таких суб'єктів. У результаті систематизації певних рис чи зв'язків особи можна виокремити певні типи правопорушників.

У кримінології питання типології злочинців ретельно розроблені в працях відомих науковців [1, с. 170], однак типологія осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 317 КК України, потребує подальших досліджень.

Особливе значення у характеристиці особистості злочинця мають кримінально-правові ознаки, оскільки вони дозволяють встановити насамперед ступінь суспільної небезпеки суб'єкта кримінального правопоурушення.

Одним із критеріїв виокремлення різних типів особи злочинця визнають спосіб учинення кримінального правопорушення. Осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 317 КК України, залежно від виду суспільно небезпечного діяння, умовно можна поділити на:

- організаторів місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- осіб, що утримують ці місця;
- осіб, які надають приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Організатори місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів - це особи, які створюють зазначені місця шляхом підшукування приміщення, готування пристроїв для вживання, виробництва та виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, залучення клієнтів і співучасників, розроблення конспіративних заходів тощо.

Особи, які утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, - це суб'єкти кримінального правопорушення, що підтримують функціонування таких місць шляхом матеріального забезпечення, охорони, залучення й обслуговування клієнтів, здійснення конспіративних заходів тощо. Ці суб'єкти кримінального правопорушення можуть володіти таким місцем чи розпоряджатися ним на інших підставах [2].

До прикладу. Особа 4 організував та утримував місце для виготовлення психотропних речовин у приміщенні літньої кухні свого домоволодіння, де окрім іншого, створив місце, для виготовлення психотропних речовин, розмістив об'єкти, які використовувалися для проведення дій в результаті яких відбувається перетворення речовин на готову до використання психотропну речовину обіг якої обмежено амфетамін, утримував місце для незаконного виготовлення психотропних речовин, що виразилося у сукупності дій пов'язаних з матеріальним забезпеченням, здійснював конспіративні заходи по захисту місця та забезпечував необхідним обладнанням, тим самим

створив сприятливі умови для виготовлення психотропних речовин. Своїми умисними діями, які виразилися у незаконній організації та утриманні місця для виготовлення психотропних речовин, Особа 4, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 317 КК України [3].

До осіб, які надають приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, слід віднести тих суб'єктів кримінального правопорушення, які забезпечують можливість одній чи декільком особам використати їх приміщення в такий спосіб хоча б один раз.

Превентивне значення цієї класифікації полягає в забезпеченні правильної кваліфікації цих противних діянь і притягненні винних до кримінальної відповідальності. Значна частина осіб, які організують, утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або надають приміщення з цією метою, вдається до немедичного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. У зв'язку з цим осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 317 КК України, можна поділити на: 1) наркозалежних; 2) осіб, які не вживають такі засоби й речовини [4, с. 114-117].

Особи, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, зазвичай організують, утримують зазначені місця чи надають приміщення для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів саме з метою одержання від їх відвідувачів чергової дози заборонених речовин в якості плати за власні послуги. Здебільшого це раніше судимі за злочин у сфері обігу наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів, які перебувають на обліку в органах Національної поліції чи нарколога та вчиняють злочини саме через свою наркозалежність.

Наприклад, 51-річна одеситка дозволяла знайомим збиратися у неї вдома та вживали наркотики. Значиться, що під час обшуків вдома у жінки поліцейські виявили господиню та трьох її гостей - двох чоловіків і жінку. Усі четверо вживали наркотики, про що самі зізналися, і видали приладдя із залишками вжитого. На місці правоохоронці вилучили різні ємності з нашаруваннями канабісу та його екстракту. Як повідомили у поліції, майже рік тому за обладнання з наркотиками фігурантка отримала обвинувальний вирок суду у вигляді одного року обмеження волі з іспитивним терміном на один рік. Наразі одеситці повідомлено про

підозру та можливе покарання у вигляді 3 років позбавлення волі [5].

Особи, що не вживають такі засоби й речовини здебільшого вчиняють ці посягання з метою одержання прибутку, або ж з огляду на дружні відносини, співчуття та через недостатнє усвідомлення суспільної небезпеки своїх дій.

Наприклад. Особа 1 повторно, будучи особою, яка раніше притягувалася до відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст.ст. 307, 309, 317 КК України, не маючи визначеного роду занять, з корисливих мотивів та з метою незаконного збагачення шляхом одержання як основного доходу коштів здобутих злочинним шляхом, попередньо домовившись із знайомою Особою 2 про систематичний збут останній за грошові кошти психотропної речовини (амфетамін), умисно виготовляв, зберігав з метою збуту в особливо великих розмірах у домоволодінні за проживання Особи 2, де вони спільно організували місце для вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. За перелічене, судом Особу 1 було визнано винним у вчиненні діянь, передбачених ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 3 ст. 317 КК України та призначено покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у вигляді 8 (вісім) років позбавлення волі з конфіскацією майна [6].

Залежно від категорії місць незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів правопорушників можна поділити на осіб, які створюють або утримують зазначені місця для виготовлення та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також осіб, що створюють або утримують ці місця для виробництва таких засобів і речовин. У другому разі створюють так звані підпільні нарколабораторії, а правопорушниками зазвичай стають злочинні об'єднання у формі групи осіб за попередньою змовою, організованої групи, рідше - злочинної організації.

За глибиною та стійкістю злочинних проявів можна виокремити такі типи осіб, які організують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та надають приміщення з цією метою:

– ситуативні злочинці - особи, які вперше вчинили кримінальне правопорушення, передбачене ст. 317 КК України;

– нестійкі злочинці - особи, які вчинили декілька кримінальних правопорушень, визначених ст. 317 КК України, або пов'язаних із

ними протиправних діянь, але не мали попередньої судимості за кримінальне правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів;

– злісні злочинці - особи, які систематично вчиняють кримінально карані діяння, передбачені ст. 317 КК України, та пов'язані з ними протиправні діяння через наркотичну залежність із метою одержання вказаних речовин або іншої вигоди. Такі особи здебільшого раніше судимі за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.

Залежно від мотивів злочинної діяльності можна виокремити такі типи кримінальних правопорушників: наркотично залежних, корисливих та корисливо залежних.

Наркотично залежні вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів і надають приміщення з цією метою задля одержання та вживання наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

Корисливі правопорушники вчиняють ці кримінальні правопорушення задля одержання прибутку. Причому це можуть бути як значні, так і незначні кошти або інші матеріальні цінності.

Корисливо залежні вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, та надають приміщення з цією метою як із метою одержання та вживання таких речовин, так і для одержання прибутку.

Залежно від кількісно-якісного складу осіб, які беруть участь в організації чи утриманні місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надають приміщення з цією метою, можна виділити суб'єктів, що вчиняють ці кримінальні правопорушення одноосібно чи в складі злочинних об'єднань.

В окремих випадках співучасниками організації або утримання місць для незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є навіть працівники правоохоронних органів. Запропонована типологія осіб, що вчиняють кримінальні правопорушення зазначеної категорії, хоча й не є вичерпною та остаточною, однак суттєво сприяє розробці ефективної системи

запобіжних заходів протидії таким кримінальним правопорушенням.

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що у переважній своїй більшості випадків, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 317 КК України мав попередню судимість за те чи інше кримінальне правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. Більше того, у переважній більшості, поряд з організацією чи утриманням наркопритону особа одночасно вчиняє й інше кримінальне правопорушення, передбачене Розділом XIII КК України. Досить поширена практика (понад 55%) вчиняти організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у співучасті. Таким чином, специфічні риси особи, яка вчиняє організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів мають використовуватися у практичній діяльності під час організації процесу запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

Література

1. Джу́жа О. М. Кримінологічна характеристика та типологія осіб, які поширюють ВІЛ-інфекцію. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Вип. 2. 2000. С. 169-177.
2. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квітня 2002 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>
3. Вирок Кам'янець-Подільського міськрайонного суду від 7 липня 2023 року у справі № 676/4569/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112037927>
4. Щирська В. С. Кримінологічна характеристика осіб, що організують або утримують місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та надають приміщення з цією метою. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Спецвип. 1. 2014. № 1. С. 114-117.
5. В Одесі жінка влаштувала у власній квартирі наркопритон. URL: <https://usionline.com/v-odesi-zhinka-vlashtovala-u-vlasnij-kvartyri-narkopryton/>
6. Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 16 серпня 2023 року у справі

№ 701/1537/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112880279>

7. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.

8. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

9. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*: науковий журнал. 2018. Спецвип. №1 (91). «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16-26.

10. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021. С. 14-22.

11. Корнієнко М. В. Організаційно-тактичні засади проведення контрольної поставки наркотичних засо-

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

бів і психотропних речовин. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. 2021. № 67. С. 278-283.

12. Корнієнко М. В., Головін Д. В. Контроль за вчиненням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: організаційно-правові аспекти : монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 188 с.

13. Бабенко А. М., Палій М. В., Чекмарьова І. М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. №1. 2023. С. 436-440.

14. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 3. С. 200-204.

Козак В. Я.,
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ САТАНІЗМОМ ТА ЗЛОЧИННОЮ ПОВЕДІНКОЮ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ

Куликович А. Ю.

Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку між сатанізмом та кримінальною поведінкою, з особливим акцентом на кримінально-правові аспекти, пов'язані з ритуальними злочинами, що здійснюються адептами сатаністських культів. У роботі проаналізовано історичний та сучасний контексти виникнення сатанізму, його ідеологічні основи, а також практики, що лежать в основі сатаністських ритуалів, включаючи жертвоприношення, ритуальні вбивства та інші форми насильства. Стаття включає порівняльний аналіз наукових досліджень, проведених у Сполучених Штатах Америки та інших країнах, де сатанізм має поширення. Встановлено, що сатанізм часто пов'язаний з антисоціальною поведінкою, включаючи вживання наркотиків, агресію, сексуальну розбещеність, а також психічними розладами, такими як дисоціативний розлад ідентичності. Особлива увага приділяється правовим аспектам, зокрема питанням юридичної відповідальності за вчинення ритуальних злочинів і правовим механізмам протидії цим явищам. У статті також розглянуто підходи до профілактики та розслідування злочинів, пов'язаних із сатанізмом, з урахуванням міжнародного досвіду та правових стратегій. Зроблено висновок про необхідність подальшого дослідження цього феномену, а також розробки більш ефективних правових інструментів для боротьби з ритуальною злочинністю. Стаття включає критичний огляд наявних кримінологічних теорій та досліджень, що стосуються зв'язку між сатанізмом і злочинністю. Виявлені тенденції та закономірності мають важливе значення для розробки ефективних кримінально-правових стратегій та превентивних заходів. Ця стаття є важливим внеском у кримінально-правову науку, оскільки розширює уявлення про кримінальні аспекти сатанізму та його вплив на суспільство, а також пропонує шляхи вдосконалення правового регулювання і протидії цьому небезпечному явищу.

Ключові слова: релігійні культу, злочинність, кримінально-правовий аналіз, сатанізм, сатаністські культу, сатаністське ритуальне насильство, психологічні розлади.

Kulykovych A. Yu. Criminal law analysis of the connection between Satanism and criminal behavior: features and consequences

The article is devoted to the study of the relationship between Satanism and criminal behavior, with a special emphasis on the criminal legal aspects associated with ritual crimes committed by adherents of Satanist cults. The work analyzes the historical and modern contexts of the emergence of Satanism, its ideological foundations, as well as the practices underlying Satanist rituals, including sacrifices, ritual killings and other forms of violence. The article includes a comparative analysis of scientific studies conducted in the United States and other countries where Satanism is widespread. It has been established that Satanism is often associated with antisocial behavior, including drug use, aggression, sexual promiscuity, as well as mental disorders such as dissociative identity disorder. Particular attention is paid to legal aspects, in particular to issues of legal responsibility for the commission of ritual crimes and legal mechanisms for countering these phenomena. The article also considers approaches to the prevention and investigation of crimes related to Satanism, taking into account international experience and legal strategies. It is concluded that it is necessary to further study this phenomenon, as well as to develop more effective legal tools for combating ritual crime. The article includes a critical review of available criminological theories and research concerning the link between Satanism and crime. The identified trends and patterns are important for the development of effective criminal legal strategies and preventive measures. This article is an important contribution to the criminal law science, as it expands the understanding of the criminal aspects of Satanism and its impact on society, and also offers ways to improve legal regulation and counteract this dangerous phenomenon.

Key words: religious cults, crime, criminal legal analysis, Satanism, Satanist cults, Satanic ritual violence, psychological disorders.

Постановка проблеми. Аналізуючи феномен сатанізму, не можна обійти увагою метафізичні аспекти, які відіграють ключову роль у формуванні

поглядів та практик, пов'язаних із цією течією. У контексті декартового дуалізму, що розрізняє духовний світ Бога, ангелів і демонів (надприродний світ) та фізичний, матеріалістичний світ, стають очевидними складнощі та суперечливі погляди на природу сатанізму.

Декартовий дуалізм пропонує розглядати світогляд і гносеологію з метою дослідження адекватності сучасних наукових методів у контексті надприродного. Це викликає питання, наскільки сучасна епістемологія, позбавлена упередженості, здатна вирішувати складні питання сатанізму та містицизму. Епістемологічний ухил проти метафізичних явищ призвів до виключення духовного екзистенційного досвіду з наукових досліджень, що спричинило брак теоретичних пояснень зв'язку між злочинністю та духовністю.

Сатанізм і його зв'язок із кримінальною діяльністю є предметом численних обговорень у засобах масової інформації. Проте, література з цього питання не є однотайною, оскільки існують різні точки зору на цю тему. Хоча зв'язок між сатанізмом і злочинністю визнається деякими дослідниками, існують суттєві прогалини в доступній літературі, які потрібно заповнити, перш ніж продовжувати обговорення сатанінської філософії, вірувань, практик та пов'язаних із ними злочинів.

Наприклад, відсутність офіційної статистики щодо поширеності сатанінських злочинів, а також недостатність об'єктивної інформації щодо осіб або груп, залучених у сатаністично мотивовані злочини, ставлять під сумнів повноту існуючих знань. Більшість доступної інформації походить від жертв або особистих свідчень колишніх сатаністів, що ще більше ускладнює надійне дослідження цього феномену. Труднощі виявлення девіантних груп, знищення доказів і секретний характер багатьох культів також сприяють дефіциту достовірних даних.

З огляду на складнощі дослідження метафізичних і метафоричних аспектів, кримінологи стикаються з викликами, оскільки позитивістська епістемологія часто не здатна адекватно займатися трансцендентальними сферами [8, с. 203]. Світогляд значною мірою визначає нашу гносеологію, тому кримінологи повинні уникати пастки ексклюзивного сцієнтизму, який обмежує наукове дослідження виключно природними явищами. Твердження, що наука може охопити всю істину і знання, ігнорує можливість існування надприродних явищ, що перебувають поза межами наукового методу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній кримінології дослідження зв'язку між сатанізмом та злочинною поведінкою є відносно новим напрямком, проте за останні роки накопичено ряд значущих публікацій, що стосуються цієї проблематики. Українськими та зарубіжними вченими, такими як Л.Д. Башкатов, С.С. Вітвіцька, В.М. Петренко, Б.В. Яцеленко, Р. Шмідт, В. Картер, Дж. Льюїс, Т.С. Петрус, Д. Е. Тауб та іншими, проаналізовані основні теоретичні концепції, що пояснюють зв'язок між сатаністськими переконаннями та злочинною діяльністю. Автори розглядають різні аспекти, такі як ритуальні злочини, соціально-психологічні фактори та культурні детермінанти, що сприяють кримінальній поведінці у середовищі сатаністських груп. Останні дослідження свідчать про зростаючий інтерес до теми, проте існує потреба в більш детальному аналізі та інтеграції теоретичних та практичних аспектів, що дозволить краще зрозуміти природу злочинної поведінки у контексті сатанізму та розробити ефективні стратегії для боротьби з такими проявами.

Метою є комплексний кримінально-правовий аналіз взаємозв'язку між сатанізмом та злочинною поведінкою, визначити особливості та наслідки впливу сатаністських ідей на правопорушення. Стаття спрямована на вивчення специфічних рис кримінальних актів, що скоюються особами, які ідентифікують себе з сатаністськими рухами, а також на виявлення факторів, що сприяють розвитку кримінальної поведінки в рамках таких ідейних систем. Результати дослідження мають на меті розробку рекомендацій щодо удосконалення кримінально-правового регулювання та превентивних заходів, спрямованих на запобігання злочинам, що пов'язані з сатаністськими практиками.

Виклад основного матеріалу. Сатанізм є складним явищем, яке не може бути повністю охоплене традиційною науковою парадигмою. Феноменологічний підхід до гносеології, що належить виключно до природничих наук, може стати більш адекватним для вивчення сатанізму [6, с. 286]. Явища, пов'язані з сатанізмом, частково вбудовані в метафізичне, тоді як інші мають метафоричний характер, як це відображено в ритуалах та езотеричних практиках, які закликають надприродні сили.

Спроби визначити сатанізм стикаються з труднощами через різні контексти, у яких це поняття розглядається: теологічний, моральний, політичний, соціологічний та правовий. Історично

сатанізм асоціювався з єретичними практиками, що відхилилися від офіційної релігійної доктрини. Сьогодні деякі нетрадиційні релігії, особливо ті, що включають окультні практики, також пов'язують із сатанізмом [7, с. 34].

У західному суспільстві сатанізм практикується як індивідуально, так і колективно через сатанинські церкви, шабаші та гроти. Сучасні сатаністи можуть або поклонятися Сатані як реальній істоті, або розглядати його як символ людських бажань і якостей. Важливо зазначити, що сатанізм часто супроводжується вірою в те, що поклоніння Сатані надає духовну силу, а це, своєю чергою, може призводити до кримінальної поведінки.

Мало що відомо про сатанинські ритуали, оскільки їх рідко спостерігали, а інформація про них зазвичай отримується від жертв або колишніх сатаністів.

Сатанинський ритуал складається з тринадцяти етапів, під час яких вітвар розставляється особливим чином. В центрі уваги ритуалів часто є задоволення людських бажань, що включає оргії та інші форми розпусти. Під час цих ритуалів зміцнюється вірність учасників шляхом пиття крові один одного. Сатанинські церемонії вважаються часом радості в рамках культу. Вони зазвичай включають жертвоприношення як данину Сатані. Прикладом сатанинської церемонії є «Ніч тварин», яка триває три тижні та виконується для здобуття передбачення майбутнього [3, с. 140].

Жертвоприношення у сатанинських віруваннях включають кров. У ритуалах часто використовуються жертвоприношення тварин або людей. Кров жертви є центральним елементом сатанинських ритуалів, оскільки сатаністи вірять, що життєва сила та енергія індивіда чи тварини зберігається в крові та вивільняється під час смерті. Ця енергія може бути присвоєна учасником жертвоприношення. Вважається, що людські жертвоприношення вивільняють велику кількість енергії, а навколо жертв малюються кола для її утримання. Людське жертвоприношення може бути як добровільним (коли особа пропонує себе Сатані), так і примусовим. Жертва може бути принесена у вигляді кров'яного жертвоприношення або спалення. Добровільна смерть або самогубство вважаються найвищим жертвоприношенням Сатані [1, с. 37].

Дослідження показують, що нові адепти сатанізму чи інших окультних практик зазвичай мають спільні риси, зокрема, це молоді, неодружені, середнього класу та освічені люди. Наприклад, Чарльз Менсон описував людей, яких він

вербував, як «привабливих жінок, які страждали на глибокі психологічні проблеми та протистояли своїм батькам і споживацькій економіці. Всі вони вживали наркотики як частину свого антисоціального способу життя».

У літературі на цю тему можна знайти дві аргументації. Перша стверджує, що культу цілеспрямовано вибирають конкретних жертв, а друга - що певні характеристики людей роблять їх вразливими до приєднання до окультних груп. Думки щодо вербування можна умовно поділити на праве та ліве крила.

У теорії вербування да сатаністських культур є 2 позиції, так звані праве та ліве крило. Багато правих авторів вважають, що культу є по суті злими. Вони аргументують, що якби це зло було очевидним для всіх культур, то жодна раціональна чи психічно здорова людина не приєдналася б до культу. Виходячи з такого припущення, деякі теоретики стверджували, що члени культу є обробленими, спокушеними, маніпульованими або гіпнотизованими лідерами культур, а інші – що їх змушують приєднатися до культу проти їхньої волі.

Сатанинські культури можуть використовувати вечірки для вербування нових членів, зокрема молоді. Молодих людей запрошують на вечірки, де вільно доступні алкоголь і наркотики. На таких вечірках часто відбуваються оргії та сексуальні насильства. Вечірки можуть використовуватися для спокушання або шантажу нових членів, щоб залучити їх до сатанізму, або для пошуку жертв для сатанинських ритуалів. Інші форми вербування, згадані в літературі, включають викрадення дітей, які втекли з дому або безпритульних, покупку дітей на чорному ринку або управління дитячими будинками для доступу до дітей. Повідомлялося також про дошкільні установи, залучені до сатанізму. Сатанинське вербування пов'язане з торгівлею людьми, оскільки деякі інтерв'ю з торговцями розкривали продаж дітей сатанинським культурам. Існують припущення про викрадення сатанинськими культурами жертв із сільських районів, дітей вулиці та повій, однак мало конкретних доказів підтримують ці викрадення та практики вербування.

З точки зору правого крила, аргументовано, що оскільки член культу не має свободи волі при приєднанні до культу, він також не має свободи волі для виходу з нього [5, с. 522].

Теорії лівого крила припускають, що особа діє в межах раціонального вибору та визнає потужну роль соціального впливу. Ці науковці

стверджують, що не всі люди, завербовані в сатанізм, є бунтівниками або проблемними, а окултисти часто є релігійними шукачами, які відіграють активну роль у своєму зверненні. Деякі люди відчувають внутрішній та незрозумілий інтерес до надприродного. Неформальне навчання здійснюється через літературу, яка доступна в Інтернеті. Після того, як цікавість запущена, вона зростає, і багато хто буде шукати керівництва для подальшого поглиблення своїх інтересів у сатанізмі.

Пропонуються кілька причин, чому люди стають сатаністами. Сатанізм дає відчуття ідентифікації, влади для контролю обставин, звільнення від почуття соціальної ізоляції, а також релігійне середовище без відповідальності, яка вимагається традиційними церквами [2, с. 12]. Інші причини, що роблять сатанізм привабливим, включають можливість бунтувати або втекти від сімейної системи цінностей, яка часто сприймається як обмежувальна. Деякі нові адепти сатанізму вже бачать себе злими або схильними до девіантної поведінки, такої як розпуста, садизм або мазохізм, тому вони легко ідентифікують себе із сатанізмом, оскільки їхня поведінка там толерується або навіть заохочується.

Взаємозв'язок між сатанізмом і злочинністю є очевидним, оскільки сатанізм базується на фундаментально насильницькій філософії, яка вважає ритуальні акти насильства прийнятною формою жертвоприношення в ім'я Сатани. Незважаючи на те, що в Україні проведено небагато досліджень щодо зв'язку між сатанізмом і злочинністю, в Сполучених Штатах ця сфера набагато розвинута. Ритуальні вбивства, ритуальне насильство над дітьми та кров'яні ритуали є спільними рисами злочинів, пов'язаних із сатанізмом.

Окрім зазначених кримінальних дій, особлива увагу приділена сатанінському ритуальному насильству (SRA). Дослідження, проведене в американських середніх школах, виявило зв'язок між участю підлітків у сатанізмі та антисоціальною поведінкою. Дослідження показало, що 46 відсотків підлітків, які були залучені до сатанізму, також заявили, що часто вживають кокаїн. Swatos також виявив кореляцію між участю підлітків в окултизмі та іншими антисоціальними поведінковими проявами, такими як вживання марихуани, алкоголю, арешти за девіантну поведінку, прогули зі школи, відрахування зі школи, а також рання вагітність серед дівчат. Ці дані загалом узгоджуються з твердженнями деяких клініцистів про те, що сатанізм є частиною антисоціальної поведінкової сукупності.

Інші докази зв'язку між антисоціальною поведінкою та сатанізмом можна знайти у висловлюваннях полковника Етті Лампрахта, керівника Відділу з окултних злочинів у Південній Африці. Лампрахт радив батькам та опікунам звертати увагу на ознаки того, що їхні діти можуть експериментувати з сатанінськими групами. До таких ознак належать сильна непокора, низька самооцінка, вживання наркотиків, жорстоке поводження з тваринами, посилення ненависті до певних людей або занять, зміна кола друзів, появи тілесних позначень та незвичайний інтерес до книг чи фільмів на окултну тематику. Деякі з цих попереджувальних ознак можна пов'язати з психологічними розладами, такими як депресія або антисоціальний розлад поведінки.

Зв'язок між психологічними розладами та сатанізмом можна пояснити двома способами. По-перше, участь у сатанізмі може бути симптомом існуючих психологічних розладів, а по-друге, залучення до сатанізму може викликати психологічний стрес і розлади [4]. Ілюстрацією останнього може бути розвиток дисоціативного розладу ідентичності (DID) у членів окултних груп або жертв SRA.

DID визначається як наявність у індивіда однієї або більше різних особистостей, і він може розвиватися через придушення надзвичайно травматичних подій. Коли людина приєднується до сатанінського культу, їй доводиться знищити своє старе «я», щоб створити нове. У цьому процесі може відбутися розвиток DID. Подібно до цього, існує безліч випадків жертв SRA, яким пізніше в житті діагностували DID. Один із відомих прикладів - Мішель Сміт, чия трагічна історія відображена в її автобіографії «Мішель згадує». Книга розповідає історію жінки, яка пережила ритуальне сатанінське насильство, що призвело до розвитку DID. Книга була опублікована в 1980 році та була написана спільно з канадським психіатром Лоуренсом Паздером, який був її психіатром, а пізніше став її чоловіком. Це була перша книга, написана на тему SRA, і вона є важливою частиною дискусії про SRA та «відновлену» пам'ять.

Висновки. У процесі аналізу зв'язку між сатанізмом та злочинною поведінкою встановлено, що сатанізм, як явище, має глибокі корені в ритуальній та ідеологічній насильницькій практиці, що в свою чергу, відображається на злочинності серед його адептів. На підставі дослідження виявлено, що ритуальні вбивства, жертвоприношення та інші форми насильства є типовими для кримінальних проявів сатаністських культів, що

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

підтверджується як зарубіжним, так і вітчизняним досвідом.

Значний внесок у розуміння цього феномена зробили дослідження, проведені в Сполучених Штатах, де встановлено кореляцію між участю в сатанізмі та антисоціальною поведінкою, включаючи вживання наркотиків, агресію, сексуальну розбещеність та інші девіантні дії. Ці прояви часто супроводжуються психічними розладами, такими як дисоціативний розлад ідентичності, що може бути як наслідком участі в сатаністських ритуалах, так і передумовою для вступу до таких груп.

Важливою складовою цього дослідження є аналіз кримінально-правових аспектів, пов'язаних із сатанізмом, включаючи питання правового регулювання та відповідальності за вчинення злочинів, що мають ритуальний характер. Висновки дослідження підкреслюють необхідність подальшого наукового вивчення цього феномену, а також розробки ефективних правових стратегій для попередження та боротьби з ритуальною злочинністю, пов'язаною з сатаністськими культурами.

Література

1. Gould C., Richter M., Palmery I. Of Nigerians, albinos, Satanists and anecdotes: A critical review

of the HSRC report on human trafficking. *SA Crime Quarterly*, 2010, Vol. 32, pp. 37-45.

2. Lewis J. R. Diabolical authority: Anton La Vey, the Satanic Bible and Satanism 'tradition'. *Mayburg Journal of Religion*, 2009, Vol. 7, Issue 1, pp. 1-16.

3. Petrus T.S. Satanism-related and Witchcraft-related crimes: Possible Interdisciplinary links between Anthropology and Criminology in the study of "ritualistic Crimes". *Acta Criminologica*, 2008, Vol. 21(2), pp. 139-149.

4. R.D, When Religion Becomes Deviance: Introducing Religion in Deviance and Social Problems Courses. *Teaching Sociology*, 2001, Vol. 29(2), pp. 134.

5. Taub D.E, Nelson L.D. Satanism in Contemporary America: Establishment or Underground? *The Sociological Quarterly*, 1993, Vol. 34, Issue 3, pp. 523-541.

6. Академічне релігієзнавство : підручник / за ред. А. Колодного. К. : Світ знань, 2000. 862 с.

7. Петрик В. Сатанізм як релігійний та соціальний феномен. К., Експертне бюро системної інформації. 2001. 87 с.

8. Тимченко О. В., Шапар В. Б. Полоненики релігійного екстазу: Психологія релігійних сект. Харків : Прапор, 1998. 477 с.

*Куликович А. Ю.,
кандидат юридичних наук*

ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Явтушенко А. М.

У даній науковій статті здійснено аналіз змісту законодавчих та інших нормативно-правових актів України, що регулюють порядок встановлення та реалізації на практиці такого державного примусу, як адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а також визначені існуючі з цього приводу правові прогалини і колізії та розроблені науково обґрунтовані шляхи їх подолання.

Зокрема, встановлено, що з часу прийняття у 1991 році Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» у правовому полі нашої держави з'явилась низка законодавчих актів, які мають пряме відношення до вказаного правового джерела, проте досі не знайшли свого відображення у ньому. До таких віднесено норми Кримінального кодексу (КК) України 2001 року, у якому закріплено такі правові інститути та категорії, як: «здійснення злочину організованою групою і злочинною організацією» (ст. ст. 26-28); «вчинення кримінального правопорушення особою, яка має вплив у злочинному середовищі, або «вором в законі» (ст. ст. 255 - 255-2); колабораціоністська злочинна діяльність (ст. 111-1, ін.).

Виходячи з отриманих результатів, доведено, що на сьогодні слід розширити перелік об'єктів адміністративного нагляду, які закріплені в ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», позаяк це є однією з суттєвих правових прогалин, які не тільки знижують рівень ефективності діяльності відповідних правоохоронних органів з означеної проблематики дослідження, але й створюють нові потенційні та реальні загрози для національної безпеки нашої держави.

Враховуючи вказані обставини та сучасний стан запобігання кримінальним правопорушенням з боку осіб, звільнених з кримінально-виконавчих установ закритого типу (ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК)), обґрунтована необхідність доповнення зазначеного вище Закону іншими об'єктами адміністративного нагляду, мова про які ведеться у даній науковій розробці.

Ключові слова: адміністративний нагляд; місця позбавлення волі; кримінально-виконавчі установи закритого типу; об'єкти права; національна безпека; особи, звільнені з місць позбавлення волі; правові прогалини і колізії.

Yavtushenko A. M. The impact of legal gaps and conflicts on the effectiveness of administrative supervision of persons released from prison

This scientific article analyzes the content of legislative and other normative legal acts of Ukraine, which regulate the procedure for establishing and implementing such state coercion in practice. As an administrative supervision of persons released from prisons, legal gaps and conflicts existing in this regard have been identified and scientifically based ways of overcoming them have been developed.

In particular, it was established that since the adoption of the Law of Ukraine «On Administrative Supervision of Persons Released from Places of Detention» in 1991, a number of legislative acts have appeared in the legal field of our state that are directly related to the specified legal source, but still not found their reflection in it. These include the norms of the Criminal Code (CC) of Ukraine of 2001, which enshrines such legal institutions and categories as: «commitment of a crime by an organized group and criminal organization» (Articles 26-28); «commitment of a criminal offense by a person who has influence in the criminal environment, or a «thief in law» (articles 255 - 255-2); collaborative criminal activity» (Article 111-1 etc.).

Based on the obtained results, it has been proven that the non-inclusion in the list of objects of administrative supervision, which are enshrined in Art. 3 of the Law of Ukraine «On Administrative Supervision of Persons Released from Places of Imprisonment» can be attributed to significant legal gaps, which not only reduce the level of effectiveness of the relevant law enforcement agencies on the specified issues of the study, but also create new potential and real threats to national security of our state.

Taking into account the specified circumstances and the current state of prevention of criminal offenses

by persons released from closed penal institutions (Article 11 of the Criminal Enforcement Code (CPC)), there is a justified need to supplement the above-mentioned Law with other objects of administrative supervision, which are is conducted in this scientific development.

Key words: *administrative supervision; places of deprivation of liberty; closed-type penal institutions; objects of law; National security; persons released from prisons; legal gaps and conflicts.*

Постановка проблеми. Як свідчить практика, своєчасне реагування державою, у тому числі шляхом примусу, на нові потенційні та реальні загрози, що посягають на об'єкти правової охорони, дають можливість не тільки підвищувати ефективність запобіжної діяльності та протидії злочинності, але й забезпечувати належний захист національної безпеки України [1, с. 84-96].

Особливо актуальним є це питання в умовах воєнного стану [2]. При цьому рівень загроз на об'єкти національної безпеки у такій ситуації зростає фактично у всіх галузях суспільної безпеки, включаючи й сферу виконання покарань та протидію злочинності.

Зокрема, підвищену суспільну небезпеку у сьогоденні мають особи, щодо яких застосовано такий державний примус, як адміністративний нагляд [3]. При цьому слід зазначити, що, поряд з визначеними у відповідному Законі об'єктами адміністративного нагляду, аналогічними джерелами протиправних посягань (а, отже, потенційними новими об'єктами даного державного примусу) є у теперішній час ті особи, які вчиняють кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України (ст. ст. 109-114 КК); громадської безпеки (ст. ст. 255 - 255-2 даного Кодексу) та інші суб'єкти аналогічного типу (наприклад, ухлянти від мобілізації), що об'єктивно обумовлює необхідність розширення об'єктів адміністративного нагляду, мова про які ведеться у ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». А це, як видається, у свою чергу, дасть можливість усунути існуючу в умовах воєнного стану так звану правову прогалину з означених питань [4, с. 271].

З огляду цього, варто визнати, що дана наукова стаття є актуальною та такою, що має теоретичне та практичне значення.

Саме тому, її метою є доведення необхідності доповнення чинного законодавства України

з питань адміністративного нагляду новим об'єктами державного примусу, які в умовах воєнного стану створюють потенційні та реальні загрози для національної безпеки нашої держави та ліквідація у зв'язку з цим правових прогалин і колізій.

Натомість, *головним завданням* цієї роботи є визначення тих об'єктів, які можуть доповнити перелік вже визначених у законі об'єктів адміністративного нагляду, у силу їх підвищеної суспільної небезпеки.

Стан досліджень. Результати вивчення наукової літератури показали, що досить активно та предметно розробкою зазначеної вище проблематики займаються у сьогоденні такі учені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, О. Г. Колб, І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, С. А. Мозоль, Є. С. Назимко, О. Н. Ярмиш та ін.

Поряд з цим, у силу неоднозначності, суперечливості та правової недосконалості окремих правових норм, вибрана тема, потребує більш активної позиції та обґрунтованості його оцінок з боку науковців, що й стало вирішальним при виборі предмета цієї наукової статті.

Виклад основних положень. Як показали результати вивчення змісту Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», у ньому є низка правових прогалин і колізій, які знижують рівень його ефективності та детермінують в умовах воєнного стану ріст і кількість потенційних і реальних загроз, які посягають на національну безпеку нашої держави.

Мова, у першу чергу, ведеться про ст. 1 зазначеного законодавчого акту, в якій дано визначення поняття адміністративного нагляду та, як видається, допущені наступні методичні помилки, а саме:

а) у визначенні не вказано, яким державним органом встановлюється цей вид примусу;

б) у визначенні вжито словосполучення «профілактичних заходів», при тому, що у чинному законодавстві України закріплено більш широке - «запобігання кримінальним правопорушенням» (ч. 1 ст. 1, ч. 2 ст. 50 КК, ч. 1 ст. 1 КВК, ін.);

в) єдиним суб'єктом спостереження та контролю за об'єктами адміністративного нагляду визначено органи Національної поліції, у той час, коли за звільненими з місць позбавлення волі особами здійснюється нагляд і з боку інших правоохоронних органів, зокрема

територіальних підрозділів Державної установи «Центр пробації» [5];

г) у визначенні зазначено про те, що вказані заходи є тимчасовими, без пояснень у яких межах і на який термін вони встановлюються.

Такий законодавчий підхід, навіть у силу того, що він сформувався ще майже 30 років тому, звичайно, не можна вважати прийнятним та ефективним у сьогоденні, особливо в умовах воєнного стану в Україні. І ось чому.

По-перше, у 1996 році була прийнята Конституція України, ключові положення якої досі не знайшли свого місця у Законі України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Зокрема - це:

1. Положення про принцип верховенства права, відповідно до якого норми Конституції України мають найвищу юридичну силу (ст. 8).

2. Положення про те, що право обмеження відносно засуджених визначаються на підставі закону та рішення суду (ч. 3 ст. 63) (як це витікає зі змісту ст. 153 КВК, адміністративний нагляд встановлюється за цими особами судом попередні звільнення з кримінально-виконавчих установ закритого типу, а тому воно має знайти своє відображення у законодавчо закріпленому понятті даного виду державного примусу).

3. Положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судом (ч. 1 ст. 124); ін.

Отже, з огляду цього, доповнення поняття, що закріплене в ст. 1 вказаного вище Закону про адміністративний нагляд, словосполученням «система заходів, що встановлюється та реалізується на підставі рішення суду» є логічним та обґрунтованим кроком, спрямованим на усунення зазначеної правової прогалини.

По-друге, з липня 2003 року в Україні, замість діючого на той час Виправно-трудоного кодексу (ВТК) 1970 року [6], був прийнятий Кримінально-виконавчий кодекс [7], у якому зазначено (ст. ст. 11, 18), що покарання у виді позбавлення волі виконується у кримінально-виконавчих установах закритого типу.

Виходячи з цього, можна було б у назві Закону, який є предметом даного дослідження, та у всіх його нормах словосполучення «особи, які звільняються з місць позбавлення волі» замінити на - «особи, які звільняються з кримінально-виконавчих установ закритого типу».

По-третє, як видається, вжите у даному законодавчому акті слово «тимчасово» (те, що триває протягом деякого часу) є некоректним з точки

зору юридичної техніки побудови правових норм [4, с. 216-220], позаяк воно не встановлює межі та термін дії право обмежень для особи.

Враховуючи зазначене, у понятті «адміністративний нагляд», можна було б замість слова «тимчасово» закріпити словосполучення «заходи, які встановлюються на строк, що визначається у рішенні суду від одного до двох років».

По-четверте, якщо виходити зі співвідношення норм матеріального та процесуального права [4, с. 180-181], то і з цієї точки зору замість словосполучення «профілактичні заходи» необхідно вжити інше - «запобіжні заходи», враховуючи у тому числі загально визнані висновки про те, що «профілактика злочинів» є лише органічною частиною «запобігання кримінальним правопорушенням», тобто є вужчим за змістом від загального поняття [9, с. 321-322].

По-п'яте, у Законі України «Про пробацію», який був прийнятий у 2015 році [5], а також у ст. 13 КВК до повноважень органів пробації відноситься здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до звільнення, тобто вказаний правоохоронний орган має пряме відношення і щодо тієї категорії засуджених, що звільняються з колоній та відносно яких встановлюється адміністративний нагляд.

Таким чином, і в даному випадку видозміна Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» є очевидною та необхідною, а саме - варто доповнити цей законодавчий акт словосполученням «а у випадках, визначених в інших законодавчих актах, і на уповноважені органи пробації».

Так, як видається, у цілому має виглядати по-новому ст. 1 зазначеного Закону та сформульованого у ньому поняття адміністративного нагляду.

Отже, якщо узагальнити запропоновані вище зміни і доповнення до ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», то під «адміністративним наглядом» слід розуміти такий вид державного примусу, який встановлюється на підставі закону та рішення суду на строк від одного до двох років та передбачає здійснення органами Національної поліції, а у випадках, передбачених іншими законодавчими актами, уповноваженими органами пробації запобіжних заходів спостереження і контролю за поведінкою окремих осіб, звільнених з кримінально-виконавчих установ закритого типу, з метою недопущення вчинення

Протидія злочинності: проблеми практики та науково-методичне забезпечення

ними кримінальних правопорушень і здійснення виховного впливу на них.

Висновки. Як видається, нова редакція вказаного Закону дасть можливість не тільки підвищити рівень ефективності його реалізації у правозастосовній практиці, але й приведе вказаний законодавчий акт за змістом і спрямованістю до сучасних правових реалій в нашій державі та зменшить у певній мірі потенційні і реальні загрози, що посягають на національні інтереси України.

Більш того, усунення таким шляхом існуючих у зв'язку з цим правових прогалин і колізій розширить теоретико-прикладні знання щодо застосування у нормотворчій діяльності загальноновизнаних принципів побудови правових норм (логічності, системності, обґрунтованості тощо).

Література

1. Луценко Ю. В. Доктринальні положення кримінально-правової політики держави у сфері забезпечення воєнної безпеки України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2019. Вип. 138. С. 84-96.

2. Про введення військового стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі: Закон України від 01.12.1994 № 264/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

4. Теорія права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

5. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

6. Про затвердження Виправно-трудового кодексу України: Закон Української РСР від 23.12.1970 № 3325-07. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

7. Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

8. Тимчасово - Вікіпедія. URL: <https://slovnuk.ua>.

9. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: у 3-х т. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1: *Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки*. 424 с.

Явтушенко А. М.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
Одеського державного університету
внутрішніх справ

БЕЗПЕКА АЕС ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ПОТЕНЦІАЛ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Глухова А. С.

У статті досліджена проблематика безпеки атомних електростанцій під час збройної агресії. Використання ядерної енергії, а також експлуатація установок, пристроїв і об'єктів мають забезпечуватися надійними заходами безпеки, бути під відповідним наглядом і контролем, а також не завдавати шкоди навколишньому середовищу. Питання ядерної безпеки може стати інструментом політичного або воєнного впливу під час збройних конфліктів, а станції - об'єктами нападів. У статті наголошується, що експлуатація ядерних установок, пристроїв і об'єктів повинна здійснюватися з дотриманням усіх можливих заходів безпеки, зокрема встановлення надійних систем захисту, підтримання постійного нагляду та контролю з боку як національних установ, так і міжнародних організацій. Шляхом проведення аналізу українських та іноземних джерел зроблено висновок щодо потенціалу міжнародного права у регулюванні даного питання. Проаналізовані способи забезпечення безпеки атомних електростанцій (АЕС) під час збройної агресії. У статті також розглядається можливість використання ядерної безпеки як інструменту політичного або воєнного тиску під час збройних конфліктів. Це стосується, зокрема, потенційної загрози застосування сили для впливу на ядерні об'єкти або їхнього використання як засобу шантажу. Особливу увагу приділено діяльності відповідних міжнародних організацій, заходам міжнародної спільноти, які вживаються для протидії загроз, направлених на АЕС та положенням нормативно-правових актів, які врегульовують дане питання. Таким чином, стаття містить огляд проблематики ядерної безпеки в умовах збройної агресії, що є вкрай актуальною в сучасному світі. Аналізуючи різні аспекти цієї проблеми, автори підкреслюють необхідність зміцнення міжнародної співпраці та посилення правових механізмів для захисту атомних електростанцій у воєнних умовах.

Ключові слова: міжнародна безпека, збройна агресія, ядерна безпека, примусові заходи, міжнародне гуманітарне право.

Hlukhova A. S. NPP safety during armed aggression: the potential of international law

The article examines the issue of safety of nuclear power plants during armed aggression. The use of nuclear energy, as well as the operation of installations, devices and facilities, must be ensured by reliable safety measures, be under appropriate supervision and control, and not cause damage to the environment. The issue of nuclear safety can become an instrument of political or military influence during armed conflicts, and nuclear power plants can be targeted. The article emphasizes that the operation of nuclear installations, devices and facilities should be carried out in compliance with all possible safety measures, including the installation of reliable protection systems, and the maintenance of constant supervision and control by both national institutions and international organizations. Based on the analysis of Ukrainian and foreign sources, the author concludes that international law has the potential to regulate this issue. The author analyzes the ways to ensure the safety of nuclear power plants (NPPs) during armed aggression. The article also considers the possibility of using nuclear safety as an instrument of political or military pressure during armed conflicts. This applies, in particular, to the potential threat of using force to influence nuclear facilities or to use them as a means of blackmail. Particular attention is paid to the activities of relevant international organizations, measures taken by the international community to counter threats to nuclear power plants, and provisions of legal acts regulating this issue. Thus, the article provides an overview of nuclear safety in the context of armed aggression, which is extremely relevant in the modern world. Analyzing various aspects of this problem, the authors emphasize the need to strengthen international cooperation and enhance legal mechanisms to protect nuclear power plants in wartime.

Key words: international security, armed aggression, nuclear security, coercive measures, international humanitarian law.

Постановка проблеми та її актуальність. Починаючи з 2014 року, коли Росія розпочала

військову агресію проти України, світова спільнота стала свідком як держава, яка є постійним членом Ради Безпеки ООН, грубо порушує норми міжнародного права, вчиняючи воєнні злочини та злочини проти людяності, а з початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України, держава, яка володіє потужним ядерним арсеналом використовує факт наявності ядерної зброї як важіль ядерного шантажу України і світу. З 4 березня 2022 року найбільша в Європі й третя у світі за сукупною потужністю атомна електростанція - Запорізька атомна електростанція (ЗАЕС) - окупована військами Російської Федерації. Цьому передувала майже п'ятитижнева окупація Чорнобильської АЕС та Зони відчуження.

Вказані дії можуть становити порушення норм як міжнародного гуманітарного права, так і міжнародного ядерного права. Тривала окупація ЗАЕС та здійснення військової діяльності на її території також підкреслюють обмежену ефективність міжнародних організацій у сфері глобальної та ядерної безпеки, відповідно ООН та МАГАТЕ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ефективності норм міжнародного права у контексті безпеки АЕС та ядерних установок під час воєнних дій вперше була піднята у 80-х роках минулого століття як реакція на атаку Ізраїлю на іракській ядерний реактор [1, 2]. Наступний подібний прецедент трапився 1991 року під час Першої війни у Перській Затоці, що стало предметом міжнародно-правових досліджень [3]. Окупація ЧАЕС та ЗАЕС обумовила хвилю публікацій щодо недотримання міжнародних принципів ядерної безпеки [4], щодо можливих напрямів удосконалення міжнародно-правового регулювання ядерної безпеки під час військових конфліктів [5-8]. Окремо слід виділити публікацію юридичних радників Міжнародного комітету Червоного Хреста, які містить докладні тлумачення положень міжнародного гуманітарного права із піднятої проблематики [9].

Метою статті є продовження наукової дискусії щодо перспективних напрямків міжнародно-правового забезпечення безпеки ядерних об'єктів під час військових конфліктів з огляду на фактичну ситуацію навколо окупації ЧАЕС та ЗАЕС.

Методологічно дослідження побудовано на доктринальному аналізі, аналізі аналітичних публікацій міжнародних організацій, телеологічному та системному аналізі норм міжнародного права, емпірична база щодо рівня реальних загроз ядерній безпеці складалася із інформації МАГАТЕ.

Виклад основного матеріалу. У період з 24 лютого по 31 березня 2022 року, збройні сили Росії окупували Чорнобильську АЕС, напад на яку, навіть за умови недіючої АЕС, становить серйозну небезпеку та може призвести як до пошкодження резервуарів з відпрацьованим паливом, винесення радіоактивних частинок або радіоактивного матеріалу, які можуть забруднити навколишнє середовище.

З березня 2022 року під тимчасовою окупацією знаходиться Запорізька АЕС, а також місто-супутник Енергодар. З того часу, даний об'єкт зазнав вісім повних і одне часткове знеструмлення, що є одним з найголовніших чинників, що створює загрозу для ядерної та радіаційної безпеки [10]. При цьому, у квітні 2022 р. російські війська ввели та розмістили важку військову техніку в машинні зали енергоблоків №1 та №2 ЗАЕС, а у серпні збільшили кількість важкої військової техніки та кількість російських військових на станції. Протягом осені Запорізька АЕС неодноразово відключалася від мережі через російські обстріли, ставлячи під загрозу зовнішнє електропостачання, яке є критично важливим для підтримки роботи електронасосів, які подають охолоджуючу воду. 8 жовтня Запорізька АЕС втратила доступ до зовнішнього електропостачання через нічні обстріли і знову була відключена від мережі. Це сталося, незважаючи на міжнародні заклики уникати обстрілів АЕС та її околів. Російські військові атаки на ядерні об'єкти України продовжували посилюватися, і до 23 листопада, за даними МАГАТЕ, всі українські АЕС, включаючи Рівненську, Південно-Українську та Хмельницьку зазнали повної втрати зовнішнього електропостачання.

7 квітня 2024 року Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) заявило, що на території окупованої російськими військами ЗАЕС вибухнув безпілотник. 9 квітня на навчально-тренувальний центр ЗАЕС, що розташований поблизу електростанції, була здійснена чергова атака. Попри безпідставні звинувачення російської сторони, можемо констатувати, що дані дії спрямовані лише на відволікання уваги від основної причини та єдиного способу усунення всіх загроз для ядерної безпеки, а саме - деокупації станції. Станом на зараз, внаслідок постійних обстрілів з боку Росії, на ЗАЕС залишилася лише одна лінія живлення, і електростанція перебуває на межі чергового відключення.

У березні 2022 року МАГАТЕ розробило «Сім ключових складових» [11] для проведення оцінки стану фізичної ядерної безпеки та захищеності

в Україні з урахуванням контексту збройного конфлікту, що триває, і які забезпечують ефективний спосіб оцінки найбільш нагальних і важливих аспектів, які необхідно підтримувати для безпечної та захищеної експлуатації ядерних установок в Україні. Наявна у відкритому доступі інформація свідчить про очевидні високі ризики у розрізі кожної із цих складових: фізичної недоторканності, систем та обладнання для охорони та безпеки, наявності персоналу, зовнішнього електропостачання, логістики, радіаційного моніторингу та аварійної готовності та реагування, зв'язку.

Реакція міжнародної спільноти на порушення стандартів ядерної безпеки та захищеності в Україні була чіткою та однозначною - військовий напад та окупація двох АЕС були широко засуджені міжнародними організаціями та урядами багатьох країн. Рада керуючих МАГАТЕ ухвалила кілька резолюцій, в яких засудила військову діяльність поблизу станцій і закликала обидві сторони конфлікту утримуватися від нападів на цивільні ядерні об'єкти. Наразі на всіх українських АЕС, включаючи Запорізьку, працюють виїзні експертні місії агентства ООН з атомної безпеки, хоча їм досі відмовляють у доступі до частин АЕС, де, як стверджується, можуть бути розміщені вибухові речовини або міни [6, 11].

Постійна присутність персоналу МАГАТЕ на окупованій АЕС, безперечно, допомагає моніторингу військової діяльності в околицях об'єкта та документуванню порушень гарантій на самій станції. Однак можна стверджувати, що присутність міжнародних інспекторів не мала суттєвого впливу на персонал «Росатома» та російські військові сили, дислоковані на електростанції. Хоча генеральний директор особисто брав участь у дипломатичних переговорах з російською та українською владою щодо створення захисної зони навколо Запорізької АЕС, інспектори та експерти МАГАТЕ, присутні на майданчику, не мають жодних повноважень у цій сфері. Міжнародні інспектори також змушені покладатися на добру волю росіян щодо надання їм доступу до визначених зон електростанції, тому результати їхнього моніторингу можуть бути справедливо поставлені під сумнів як неповні [6, 12].

Міжнародне гуманітарне право та безпека АЕС під час військових конфліктів. Враховуючи серйозні ризики для цивільного населення і навколишнього середовища від інцидентів на ядерних об'єктах, міжнародне гуманітарне право (МГП) передбачає обов'язок держав уникати військових дій, розміщувати військові сили у безпосередній близькості та на ядерних об'єктах.

Відповідно до ст. 56 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, військові напади на цивільні ядерні об'єкти (та їхнє оточення), як правило, заборонені. Такий спеціальний захист може бути скасований «лише в тому випадку, якщо вона [АЕС] забезпечує електроенергією регулярну, значну і безпосередню підтримку військових операцій і якщо такий напад є єдиним можливим способом припинити таку підтримку». Додатковий протокол II містить додаткові положення, що стосуються нападів на АЕС під час збройного конфлікту. Його стаття 15 забороняє будь-які напади на атомні електростанції, «якщо такі напади можуть призвести до вивільнення небезпечних речовин, що спричинять серйозні втрати серед цивільного населення», навіть якщо вони вважаються законними військовими цілями. Крім того, визнання АЕС цивільними об'єктами (якщо не буде однозначно доведено протилежне), які не повинні піддаватися нападу під час збройного конфлікту, також вважається частиною звичаєвого МГП, що означає, що всі держави повинні дотримуватися цього принципу, незалежно від того, чи ратифікували вони Додаткові протоколи до Женевських конвенцій, чи ні [13].

Міжнародне право також стосується питань оборони та окупації АЕС. Всі сторони конфлікту однаково зобов'язані проявляти обережність при плануванні та проведенні будь-якої військової діяльності поблизу АЕС, як у нападі, так і в обороні. Крім того, військові об'єкти не повинні розташовуватися поблизу АЕС, якщо тільки вони не слугують єдиній меті захисту станції від збройного нападу і не беруть участі в будь-яких інших бойових діях. Присутність військових об'єктів і розгортання сил, необхідних для захисту об'єкта від нападу, дозволені положеннями МГП, і вони не можуть розглядатися як привід для того, щоб вважати таку електростанцію військовим об'єктом.

Згідно з коментарем Міжнародного комітету Червоного Хреста до статті 56 Додаткового протоколу I [14], сторони конфлікту можуть взагалі не захищати такі об'єкти, дозволивши їх захоплення без бою, якщо існує ризик вивільнення небезпечних сил. У разі захоплення АЕС окупаційні збройні сили, які на той момент фактично контролюють АЕС, зобов'язані запобігти ядерним інцидентам, що можуть завдати шкоди цивільному населенню або навколишньому середовищу.

АЕС (або її околиці) може стати правомірною метою військового нападу лише за дуже специфічних обставин: вона має суттєво і безпосередньо сприяти військовим операціям супротивника,

це має бути абсолютною військовою необхідністю, і, в той же час, має бути впевненість, що напад на об'єкт не призведе до вивільнення небезпечних речовин (радіоактивних речовин, радіації і т.д.), які можуть завдати шкоди цивільному населенню. Слід підкреслити, що ці три умови повинні виконуватися одночасно, щоб атака вважалася законною [6]. У разі сумнівів щодо того, чи використовується атомна електростанція для ефективного сприяння військовим діям, слід вважати, що вона є цивільною (ст. 52(3)), навіть у зонах зіткнення [15].

Законність обстрілу та окупації Запорізької електростанції можна оцінити з точки зору МГП, дослідивши, чи відповідає вона трьом умовам для втрати спеціального захисту, причому ключовим питанням є те, чи надавала вона «регулярну, значну і пряму підтримку» українським військовим, що є сумнівним, оскільки загальне постачання електроенергії в національну електромережу, включаючи військове використання, не є достатнім для позбавлення електростанції її цивільного статусу.

Міжнародне ядерне право та безпека ядерних об'єктів під час воєнних дій. Варто зазначити, що обстріли та захоплення військовими РФ ядерних установок та інших об'єктів, де знаходяться радіоактивні матеріали та радіонуклідні джерела іонізуючого випромінювання, грубо порушують всі міжнародні правові норми, пов'язані з ядерною та радіаційною безпекою. Ці дії унеможливають виконання Україною своїх зобов'язань за Конвенцією про ядерну безпеку, Об'єднаною конвенцією про безпеку поводження з відпрацьованим ядерним паливом та радіоактивними відходами, а також за Угодою між Україною та МАГАТЕ про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї.

У питанні функціонування та контролю за роботою АЕС маємо згадати діяльність міжнародних та регіональних організацій. Таким чином, в рамках Організації Об'єднаних Націй в 1957 році в якості самостійної організації, було створене МАГАТЕ - провідний світовий форум науково-технічного співробітництва в галузі мирного використання ядерних технологій. МАГАТЕ являє собою втілення програмної промови президента США Ейзенхауера «Атом для світу», з якою він виступив на сесії Генеральної Асамблеї ООН в 1953 році. Він запропонував створити міжнародний орган, який буде покликаний як контролювати атомну енергію, так і сприяти її використанню. МАГАТЕ проводить перевірку, яка допомагає забезпечити

впевненість у мирному використанні ядерних матеріалів та установок. Це, в свою чергу, допомагає зменшити занепокоєність держав з приводу безпеки, викликані розробкою ядерної зброї. Подальшому зміцненню режиму перевірки, проведеної МАГАТЕ, сприяють «Додаткові протоколи» до угод країн про гарантії. Відповідно до таких протоколів держави зобов'язані надавати МАГАТЕ інформацію про всі аспекти своєї діяльності в рамках ядерного паливного циклу. Вони повинні також надавати МАГАТЕ право ширшого доступу і дозволяти йому використовувати передові технології перевірки. У звичайному режимі діяльність за гарантіями здійснюється більш ніж на 900 установках по всьому світу, включаючи атомні електростанції, дослідницькі реактори, установки, які пов'язані з ядерним паливом і місця його зберігання.

З перших днів повномасштабного вторгнення МАГАТЕ здійснювало моніторинг ситуації на Чорнобильській АЕС, та попри це російські військові унеможлилювали будь-які ротації персоналу, які мають вирішальне значення для безпечного управління вилученням і захороненням палива і радіоактивних відходів на ЧАЕС. Варто зазначити, що експерти МАГАТЕ на атомних електростанціях України контролюють ситуацію на постійній основі, документуючи наслідки війни на стан ядерної та радіаційної безпеки, а також вивчають пріоритетні потреби на ядерних об'єктах для подальшого надання технічної допомоги.

30 травня 2023 року Генеральний директор МАГАТЕ на засіданні Ради Безпеки ООН представив «п'ять конкретних принципів, покликаних запобігти ядерній аварії та зберегти цілісність атомної електростанції»: 1) не можна допускати атаки будь-якого роду з території станції та на неї, зокрема, на реактори, сховища відпрацьованого палива, іншу критично важливу інфраструктуру чи персонал; 2) АЕС не повинна використовуватися як сховище чи база для важкого озброєння; 3) не слід піддавати ризику подачу електроенергії на завод; 4) усі структури, системи та компоненти, необхідні для безпечної роботи ЗАЕС, мають бути захищені від атак чи диверсій; 5) не вдаватися до жодних дій, що підривають ці принципи.

Порушуючи усі вищезазначені принципи, Росія продовжує здійснювати обстріли об'єктів інфраструктури, що підтримують діяльність Запорізької атомної електростанції, що посилює міжнародне занепокоєння з приводу потенційної можливості ядерної аварії. При цьому мілітаризація ЗАЕС та прилеглих територій залишається частиною

військової стратегії Росії. Грубо порушуючи принципи міжнародного гуманітарного права, російські військові встановлюють протипіхотні міни на території станції та блокують доступ персоналу до об'єкту. Російська сторона також відключає автоматизовану систему передачі даних від системи радіаційного контролю та не забезпечує належне технічне обслуговування АЕС.

Здійснивши атаки та захопивши ядерні об'єкти на території України, Росія порушила низку міжнародно-правових актів, зокрема: Протокол I та Протокол II Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму, Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок, а також вимоги Поправки до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу та ядерних установок. Серед іншого російські військові захопили та тримають в заручниках працівників Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій, які виконують свої обов'язки з забезпечення радіаційного захисту та безпеки. Такі дії належать до категорії злочинів, відповідно до положень Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників.

Україна, у свою чергу, використовує всі доступні військові та дипломатичні засоби для забезпечення ядерної безпеки, реалізуючи при цьому своє право на самооборону відповідно до положень Статуту ООН, зокрема статті 51.

При цьому, наша держава продовжує активно співпрацювати з міжнародними та регіональними антитерористичними структурами такими як: Контртерористичний комітет Ради Безпеки ООН, Сектор з попередження тероризму Управління ООН по боротьбі з наркотиками і злочинністю, Контртерористична мережа ОБСЄ, Комітет експертів Ради Європи з питань боротьби з тероризмом, а також в форматі Організації за демократію та економічний розвиток, Глобальної ініціативи щодо боротьби з актами ядерного тероризму в рамках співпраці з ЄС та на двосторонній основі. Україна залишається активною учасницею міжнародних ініціатив як у сфері нерозповсюдження ядерної зброї, так і в питаннях забезпечення захищеності ядерних установок і матеріалів.

11 серпня ц.р. Генеральна Асамблея ООН схвалила резолюцію «Безпека та захищеність ядерних об'єктів України, включаючи Запорізьку АЕС», в якій Росію закликано вивести всі свої військові сили з території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, а також військовий та інший неуповноважений персонал із Запорізької

атомної електростанції. У тексті резолюції також закликано Москву негайно припинити атаки на критично важливу енергетичну інфраструктуру України, «які підвищують ризик ядерної аварії або інцидентів на всіх ядерних об'єктах України». Відповідно до резолюції Російську Федерацію закликано «надати Місії Міжнародного агентства з атомної енергії з підтримки та допомоги в Запоріжжі своєчасний і повний доступ до всіх зон на станції, які є важливими для ядерної безпеки та захищеності» до моменту, поки держава-агресор не поверне Запорізьку атомну електростанцію України під повний контроль суверенних і компетентних органів влади України.

Міжнародна спільнота повинна продовжувати тиск на Росію та вживати відповідні примусові заходи, у тому числі шляхом запровадження санкцій проти сектору атомної енергетики. Саме це зможе запобігти подальшим провокаціям з боку Росії та сприятиме деокупації ЗАЕС. У цьому зв'язку, важливу роль може відіграти реалізація Формули миру Президента України, одним із пунктів якої є відновлення ядерної та радіаційної безпеки.

На підтримку заходів з притягнення Росії до відповідальності як Україна, так і міжнародна спільнота вжили низку заходів для збору доказів шкоди, завданої війною (особливо шкоди навколишньому середовищу та інфраструктурі), а в листопаді 2022 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію із закликом створити міжнародний реєстр збитків, завданих Україні російською війною, який почав функціонувати 2 квітня ц.р.

Росія має бути притягнута до відповідальності, адже якщо цього не зробити, це може стати небезпечним сигналом для інших воюючих сторін. Водночас може бути використано декілька видів відповідальності як цивільна, так і кримінальна, що стане найефективніше в ході покарання за незаконне озброєння українських АЕС, відновлення завданої шкоди, а також сформує чітке попередження іншим потенційним державам-агресорам.

Висновки. Будь-яке використання ядерної енергії, установок, пристроїв та об'єктів має бути безпечним, належно регульованим, контрольованим та безпечним для навколишнього середовища. В умовах збройного конфлікту, аспекти ядерної безпеки атомних електростанцій можуть використовуватися як політичний або воєнний інструмент, а самі електростанції можуть бути метою нападу. Хоча міжнародне гуманітарне

право і містить обмеження та заборони, які стосуються не лише об'єктів нападу, але й методів, засобів та наслідків нападу, вважаємо, що воно потребує значних вдосконалень. До повномасштабного вторгнення Росії в Україну АЕС ніколи не використовувалися як платформи для запуску ракетних ударів. Росія використовує Запорізьку АЕС як плацдарм для нанесення артилерійських ударів. Стаття 56 (5) 1-го Додаткового протоколу дозволяє розміщувати деякі військові об'єкти поблизу АЕС «з єдиною метою захисту об'єктів, що охороняються, від нападу». Однак вона не дозволяє використовувати АЕС як регулярну базу для запуску ракет - дії, які можуть підвищити ризик того, що поблизу АЕС можуть відбуватися бойові дії. Аналогічно, використання Чорнобильської АЕС як плацдарму для військових операцій порушує статтю 56(5) вищезазначеного Протоколу. Враховуючи той факт, що міжнародні організації не мають достатніх важелів впливу на Росію, єдиний ефективний шлях до безпеки АЕС та деокупації ЗАЕС є посилення тиску на державу-агресора та притягнення держави-агресора до відповідальності.

Література

1. Mallison W. T., Mallison S. V. 'The Israeli aerial attack of June 7, 1981 upon the Iraqi nuclear reactor: Aggression or self-defense?', *Vanderbilt Law Review*, 1982, 15(3), pp. 417-448.
2. Ramberg B. 'Military sabotage of nuclear facilities: The implications', *Annual Review. Energy*, 1985, 10, pp. 495-514.
3. Carnahan B. M. 'Protecting nuclear facilities from military attack: Prospects after the Gulf War', *American Journal of International Law*, 1992, 86(3), pp. 524-541.
4. Duliba, Y. 'Nuclear safety: A global challenge in the context of the war in Ukraine', *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 2022, 41(3), pp. 321-333.
5. Fedchenko I. Nuclear security during armed conflict: Lessons from Ukraine. SIPRI research policy paper. 2023. URL: https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-03/rpp_2303_ukraine_intl_security_0.pdf.
6. Przybylak J. Nuclear power plants in war zones: Lessons learned from the war in Ukraine. *Security and Defence Quarterly*, 2024, 46(2), 84-103. <https://doi.org/10.35467/sdq/174810>.
7. Rau D. How are nuclear power plants protected by law during war? *Völkerrechtsblog*. 2022. <https://doi.org/10.17176/20220308-000934-0>.
8. Weinthal Erika, Bruch Carl. Protecting nuclear power plants during war: implications from Ukraine. *Environmental Law Reporter*, 2023, 53(4), 10285-10297.
9. Rushing E. Dangerous forces: the protection of nuclear power plants in armed conflict. *Humanitarian Law & Policy Blog*. 2023. URL: <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/2022/10/18/protection-nuclear-power-plants-armed-conflict/>.
10. International Atomic Energy Agency (IAEA). (n.d.). Official web site of the IAEA. URL: <https://www.iaea.org/>.
11. Nuclear safety, security and safeguards in Ukraine. (n.d.). IAEA. URL: <https://www.iaea.org/topics/response/nuclear-safety-security-and-safeguards-in-ukraine>.
12. International Atomic Energy Agency (IAEA) (2023b) Update 146 - IAEA director general statement on situation in Ukraine. URL: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-146-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine>.
13. International Committee of the Red Cross (ICRC) (2005) International humanitarian law database: Rule 42. Works and installations containing dangerous forces. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule42>.
14. International Committee of the Red Cross (ICRC) (1987) Commentary of 1987 to Article 56 of additional protocol (I) to the Geneva conventions, 1977. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-56/commentary/1987>.
15. International Committee of the Red Cross (ICRC) (1987) Commentary of 1987 to Article 52 of additional protocol (I) to the Geneva conventions, 1977. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977/article-52/commentary/1987>.

Глухова А.С.,
аспірант
Державного торговельно-економічного
університету

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Денисова А. В., Баранов С. О.

Стаття досліджує адміністративно-правове регулювання державного контролю у сфері публічних закупівель, розкриваючи ключові аспекти правових механізмів та інструментів, що забезпечують законність, прозорість та ефективність використання бюджетних коштів. Особливу увагу приділено ролі державних органів, таких як Державна аудиторська служба України, Антимонопольний комітет України та Рахункова палата, у процесі контролю за публічними закупівлями. Важливими елементами адміністративно-правового регулювання є положення Закону України «Про публічні закупівлі», а також низки підзаконних актів, які визначають правила проведення контролю, моніторингу та аудиту закупівель.

Розглядаються основні етапи та форми контролю за публічними закупівлями, включаючи попередній, поточний та подальший контроль. Одним із важливих інструментів у цій сфері є електронна система ProZorro, яка сприяє зменшенню корупційних ризиків та підвищенню прозорості закупівельних процедур. Дослідження також акцентує увагу на проблемних аспектах регулювання, таких як недосконалість чинної законодавчої бази, відсутність чітких механізмів відповідальності за порушення та необхідність удосконалення адміністративних процедур.

Автор пропонує шляхи покращення державного контролю за публічними закупівлями через вдосконалення правових норм та впровадження сучасних інформаційних технологій. Таким чином, дослідження підкреслює важливість поєднання правового та адміністративного регулювання з інноваційними інструментами для забезпечення ефективного контролю у сфері публічних закупівель, що є ключовим чинником у боротьбі з корупцією та забезпеченні раціонального використання державних коштів.

Ключові слова: державний контроль, публічні закупівлі, адміністративно-правове регулювання, аудит, корупційні ризики, електронні системи, прозорість закупівель.

Denysova A. V., Baranov S. O. Administrative and legal regulation of execution of state control in the sphere of public procurements

The article explores the administrative and legal regulation of state control in the field of public procurement, revealing key aspects of legal mechanisms and tools that ensure legality, transparency, and the efficient use of budget funds. Special attention is given to the role of state bodies such as the State Audit Service of Ukraine, the Antimonopoly Committee of Ukraine, and the Accounting Chamber in the control process over public procurement. Important elements of administrative and legal regulation are the provisions of the Law of Ukraine "On Public Procurement" as well as a series of subordinate acts that define the rules for conducting control, monitoring, and auditing of procurement.

The main stages and forms of control over public procurement, including preliminary, ongoing, and subsequent control, are discussed. One of the important tools in this field is the electronic system ProZorro, which helps reduce corruption risks and increase the transparency of procurement procedures. The research also highlights the problematic aspects of regulation, such as the imperfection of the current legislative framework, the lack of clear mechanisms of accountability for violations, and the need to improve administrative procedures.

The author suggests ways to improve state control over public procurement by enhancing legal norms and implementing modern information technologies. Thus, the study emphasizes the importance of combining legal and administrative regulation with innovative tools to ensure effective control in the field of public procurement, which is a key factor in fighting corruption and ensuring the rational use of state funds.

Key words: state control, public procurement, administrative and legal regulation, audit, corruption risks, electronic systems, procurement transparency.

Публічні закупівлі відіграють ключову роль у забезпеченні потреб держави, сприяють ефективному використанню бюджетних коштів та розвитку економіки. Однак через обсяги фінансових ресурсів, які залучаються до цього процесу, публічні закупівлі часто стають об'єктом корупції та зловживань. Це викликає необхідність у чіткої регламентованій системі державного контролю, яка б забезпечувала прозорість, законність та ефективність процедур закупівель. Адміністративно-правове регулювання державного контролю у цій сфері є важливим інструментом для досягнення цих цілей.

В умовах нинішнього реформування ключових державних інституцій та найважливіших сфер суспільного життя України, надзвичайно актуальним стає питання створення й впровадження ефективних механізмів для раціонального використання бюджетних коштів. У цьому контексті одне з провідних місць у системі адміністративно-правового регулювання займають публічні закупівлі, які надають можливість вирішувати завдання соціально-економічного розвитку держави, впроваджувати нові технології та забезпечувати національну безпеку й оборону [2].

Державний контроль у сфері публічних закупівель є частиною системи управління державними ресурсами, що включає нагляд за дотриманням законодавства при проведенні тендерних процедур. Його основна мета – запобігання порушенням, забезпечення чесної конкуренції, економії коштів і зниження ризиків неефективного використання бюджетних ресурсів.

У 2015 р. був прийнятий Закон України «Про публічні закупівлі» (далі - Закон про закупівлі) [4], який передбачає поетапне вдосконалення системи публічних закупівель. Наступним етапом розвитку зазначених правовідносин можна вважати прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель» [5].

Цікавим аспектом законодавчого процесу є те, що останні зміни до Закону України «Про публічні закупівлі» були внесені Законом України № 2526-IX від 16 серпня 2022 року. Цим законом встановлено, що на період дії воєнного стану в Україні, а також протягом 90 днів після його припинення чи скасування, особливості закупівлі товарів, робіт і послуг для замовників, передбачені цим законом, визначаються Кабінетом Міністрів України. Це робиться з метою забезпечення захищеності замовників від загроз, пов'язаних з війною [9].

Згідно з українським законодавством, основні принципи контролю у сфері публічних закупівель включають:

- прозорість, тобто інформація про закупівлі повинна бути загальнодоступною для громадськості;
- недискримінація, коли усі учасники тендерних процедур мають рівні права;
- конкуренція, а саме створення умов для добросовісної конкуренції між учасниками.

Основними органами, які здійснюють контроль за публічними закупівлями, є Антимонопольний комітет України (АМКУ), який здійснює моніторинг конкурентного середовища на ринку закупівель; Державна аудиторська служба України (ДАСУ), яка проводить перевірки законності та ефективності використання бюджетних коштів, а також уповноважений орган у сфері публічних закупівель - Міністерство економіки, яке відповідає за створення та адміністрування системи електронних закупівель «ProZorro».

Система ProZorro наразі функціонує в Україні та відіграє важливу роль у сфері публічних закупівель, зокрема в оборонному секторі [10]. Ця система призначена для підвищення прозорості та конкуренції в процесах закупівлі, що дозволяє більш ефективно здійснювати придбання товарів та послуг. Вона також надає необхідну основу для управління як військовими, так і цивільними закупівлями, навіть в умовах війни [11].

Закупівлі для потреб оборони будуть здійснюватися через систему ProZorro. Це рішення уряду має на меті забезпечити прозорість під час обробки різних категорій закупівель, включаючи необхідні постачання, такі як харчування та одяг. Очікується, що система спростить вимоги до звітності та підвищить відповідальність у використанні державних коштів [11].

Завдяки інтеграції системи ProZorro у контракти для оборони, уряд прагне підтримувати конкуренцію та запобігати корупції, що, в свою чергу, зміцнює оборонні можливості країни, зберігаючи принципи прозорості у витратах держави. Для більш детальної інформації ви можете ознайомитися зі статтями, які обговорюють впровадження ProZorro та її вплив на закупівлі в Україні.

Система ProZorro є важливим інструментом в Україні для забезпечення прозорості та ефективності в сфері публічних закупівель. Вона була створена в рамках реформування системи державних закупівель і покликана зменшити корупційні ризики та підвищити рівень конкурентності серед постачальників (Табл. 1).

Основні функції та принципи роботи ProZorro

Функція	Характерна ознака
Прозорість	Усі етапи публічних закупівель відбуваються в електронному форматі та є відкритими для всіх учасників. Це дозволяє зменшити можливості для маніпуляцій і корупції, оскільки інформація про торги, переможців і укладені контракти доступна в онлайн-режимі.
Конкуренція	Система заохочує участь великої кількості постачальників, що призводить до зниження цін та підвищення якості товарів і послуг. Всі учасники мають рівні можливості для участі в тендерах.
Автоматизація процесів	ProZorro автоматизує більшість процесів, що дозволяє скоротити час на проведення закупівель. Це зменшує адміністративні витрати і спрощує процедури для замовників.
Контроль та аудит	Система забезпечує можливість для державних органів, таких як Державна аудиторська служба України, здійснювати контроль за виконанням договорів і моніторингом закупівель. Це сприяє підвищенню відповідальності як замовників, так і постачальників.
Зниження корупційних ризиків	ProZorro використовує механізми запобігання корупції, такі як контроль за конфліктом інтересів, системи оцінки ризиків, а також впровадження електронних декларацій для учасників.

Система має великий вплив, оскільки завдяки зниженню цін і підвищенню ефективності витрат у сфері державних закупівель, система ProZorro сприяє економії значних сум бюджетних коштів. Прозорість процесів закупівель покращує імідж державних органів та підвищує довіру громадян до них. Система заохочує нові технології та інноваційні рішення, що сприяє розвитку підприємництва та конкурентоспроможності.

Незважаючи на значні досягнення, система ProZorro також стикається з певними викликами. До них відносяться:

- недостатня інтеграція з іншими державними системами;
- потреба в навчанні учасників;
- проблеми з виконанням контрактів.

Система ProZorro є ключовим інструментом для реформи публічних закупівель в Україні, що сприяє забезпеченню прозорості, конкуренції та ефективності. Однак для досягнення максимальних результатів необхідно продовжувати вдосконалювати законодавчу базу та підтримувати інновації в цій сфері. Це дозволить Україні рухатися до більш ефективної і прозорої економіки.

Державний контроль за публічними закупівлями здійснюється на різних етапах. Попередній контроль відбувається на етапі планування закупівель, перевірка правильності визначення предмету закупівлі та його відповідності законодавству. Наступний етап - поточний контроль. На цьому етапі відбувається проведення процедур закупівель через систему «Prozorro», де фіксуються всі дії замовників і учасників, що дозволяє відслідковувати можливі порушення. Після

завершення закупівельної процедури проводяться перевірки виконання умов договору та використання бюджетних коштів.

Варто зазначити, що порушення у сфері публічних закупівель спричинені наступними факторами та умовами:

- недосконалістю адміністративно-правового регулювання процесу проведення публічних закупівель в Україні, зокрема в умовах воєнного стану;
- наявними прогалинами в кримінально-процесуальному законодавстві, що ускладнюють швидке отримання необхідних доказів незаконної діяльності в сфері закупівель;
- недостатньою ефективністю роботи як органів досудового розслідування, так і в деяких випадках судової системи, що дає змогу уникнути адміністративної та кримінальної відповідальності особам.

Інститут державного внутрішнього контролю в сфері закупівель має недостатній розвиток, а система санкцій за виявлені порушення неефективна. Це зумовлено, передусім, відсутністю чітких норм у чинному законодавстві щодо організації державного фінансового контролю на регіональному та муніципальному рівнях [1].

Для врегулювання таких порушень необхідно удосконалити законодавчу базу, зокрема внести зміни до адміністративно-правових норм, що регулюють публічні закупівлі, з метою підвищення прозорості процедур та посилення контролю на всіх етапах.

Розглянемо Закон України «Про публічні закупівлі» № 922-VIII [4]. В цьому законі необхідно доопрацювати Статтю 31. Підстави для відхилення

тендерних пропозицій. Необхідно чітко визначити критерії відхилення пропозицій у разі виявлення корупційних ризиків або непрозорої діяльності учасників. Важливо додати положення, яке б забезпечувало перевірку тендерних заявок через автоматизовані системи виявлення ризиків.

Наступною є Стаття 5. Принципи здійснення публічних закупівель. Можна внести зміни, які б зобов'язували замовників оприлюднювати не тільки підсумкові звіти про укладені договори, але й проміжні звіти про хід виконання договорів на етапі їх реалізації.

У Статті 11. Уповноважені особи необхідно підвищити вимоги до уповноважених осіб, відповідальних за проведення тендерів, зокрема щодо їхньої кваліфікації та відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків. Запровадити обов'язкове навчання і сертифікацію уповноважених осіб.

Наступний Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII [6] потребує доопрацювання у Статті 58 і 67. У Статті 58 «Особливості регулювання конфлікту інтересів» пропонуємо додати конкретні положення, які б чітко забороняли участь посадових осіб державних органів, відповідальних за контроль у сфері публічних закупівель, у компаніях-учасниках тендерів. Також варто запровадити обов'язковий моніторинг конфліктів інтересів у системі електронних закупівель. А у Статті 67 «Відповідальність за корупційні правопорушення» можна розширити перелік корупційних правопорушень у сфері закупівель та збільшити штрафи за них. Ввести суворіші санкції для осіб, що зловживають службовим становищем при організації тендерів [6].

Потрібно внести поправки до кримінально-процесуального законодавства для прискорення збору доказів та спрощення процедури виявлення порушень, пов'язаних із публічними закупівлями.

Зокрема у Кримінальному кодексі України є дві статті, які можна змінити.

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем потребує змін до цієї статті мають включати посилення відповідальності за корупційні правопорушення в сфері публічних закупівель, а також чітке визначення складу злочину у разі фальсифікації тендерної документації або надання неправдивих даних учасниками торгів.

Потрібно внести уточнення, які б стосувалися публічних закупівель у сфері оборони, забезпечуючи оперативне виявлення порушень і притягнення до відповідальності винних осіб, що

стосується Статті 191. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Одним з методів покращення роботи стосується штрафів. Кодекс України про адміністративні правопорушення, а саме Стаття 164-14 «Порушення порядку здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти» [8]. Пропонуємо збільшити штрафи за порушення, пов'язані з порушенням процедури закупівель або невиконанням обов'язків щодо звітності. Це дозволить суттєво підвищити рівень відповідальності учасників процесу та замовників.

Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» № 2939-VI [3] також вимагає доопрацювань. У Статті 10. «Права органів державного фінансового контролю» необхідно розширити права Державної аудиторської служби щодо проведення моніторингу та аудиту публічних закупівель у режимі реального часу через систему ProZorro. Ввести вимогу про обов'язковий аудит для тендерів, що перевищують певний фінансовий поріг.

У Статті 12 «Відповідальність за порушення в сфері державного фінансового контролю» цього Закону необхідно посилити відповідальність для органів, що неефективно здійснюють контроль за закупівлями або не вживають заходів щодо усунення виявлених порушень.

Нові положення пропонуються здійснити введення чіткого механізму електронного звітування про виконання контрактів за державні кошти, а також введення обов'язкових перевірок для тендерів з високим ризиком, включаючи сектор оборонних закупівель та стратегічні державні проекти.

Ці зміни дозволять вдосконалити адміністративно-правове регулювання державного контролю в публічних закупівлях, зробивши цей процес прозорішим, ефективнішим і менш корумпованим.

Висновки. Система ProZorro є важливим інструментом для забезпечення прозорості та ефективності публічних закупівель в Україні, особливо в умовах війни. Вона сприяє зменшенню корупційних ризиків, підвищенню конкуренції серед постачальників і зниженню цін на товари та послуги. Впровадження системи в закупівлі для потреб оборони підтверджує прагнення держави забезпечити контроль за витратами бюджетних коштів, спростити процедури та підвищити відповідальність усіх учасників процесу. Завдяки автоматизації та прозорості, ProZorro також зміцнює довіру громадян до державних органів,

що є особливо важливим у нинішній ситуації. Проте, для досягнення максимальної ефективності система потребує подальшого вдосконалення законодавчої бази, зокрема через зміни до законів, що регулюють публічні закупівлі та запобігання корупції. Важливо зосередитися на чіткішому визначенні критеріїв відхилення тендерних пропозицій, посиленні відповідальності для уповноважених осіб і запровадженні обов'язкового моніторингу конфліктів інтересів. Лише шляхом інтеграції ProZorro з іншими державними системами та підвищення кваліфікації учасників можна досягти значних результатів у боротьбі з корупцією та забезпеченні ефективного використання державних ресурсів.

Враховуючи потреби вдосконалення законодавства в сфері публічних закупівель, доцільно внести зміни до ряду статей основних законів. Зокрема, уточнення критеріїв для відхилення тендерних пропозицій у Законі України «Про публічні закупівлі» № 922-VIII дозволить знизити ризики корупції і підвищити прозорість процесу. Також важливо запровадити обов'язковий моніторинг конфліктів інтересів, зобов'язати замовників оприлюднювати проміжні звіти про виконання договорів та підвищити вимоги до кваліфікації уповноважених осіб. У свою чергу, зміни до кримінально-процесуального законодавства, зокрема, уточнення статей, що стосуються зловживання службовим становищем та привласнення, допоможуть оперативно виявляти порушення. Загалом, ці вдосконалення можуть значно підвищити ефективність контролю за публічними закупівлями в Україні, що є критично важливим у контексті сучасних викликів.

Література

1. Здирко Н. «Державне регулювання та контроль у сфері публічних закупівель». Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. 35-45 с.
2. Ткачук С. П. Адміністративно-правове забезпечення публічних закупівель в Україні: дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2021. 252 с.
3. Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення: 26.09.2024).
4. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. № 922-VIII. *Відомості Верховної*

Ради України. 2019. URL: 9. 5 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-19> (дата звернення: 27.09.2024).

5. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення публічних закупівель: Закон України від 19 вересня 2019 р. № 114-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114-20#Text> (дата звернення: 25.09.2024).

6. Закон України «Про запобігання корупції» № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 26.09.2024).

7. Кримінальний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 26.09.2024).

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Стаття 164-14 «Порушення порядку здійснення закупівлі товарів, робіт і послуг за державні кошти». URL: https://kodeksy.com.ua/kodeks_ukraini_pro_administrativni_pravoporushennya/statja-164-14.htm (дата звернення: 26.09.2024).

9. Про внесення змін до Закону України «Про публічні закупівлі» та інших законодавчих актів України щодо здійснення оборонних та публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану : Закон України від 16 серп. 2022 р. № 2526-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2526-20#n5> (дата звернення: 21.09.2024).

10. Kyiv Independent. Система ProZorro. URL: <https://kyivindependent.com/government-agrees-to-carry-out-defense-procurement-through-prozorro-system/> (дата звернення: 25.09.2024).

11. Home of Procurement & Supply Chain News. URL: <https://procurementmag.com/articles/ukraines-public-eprocurement-platform-seeks-transparency> (дата звернення: 25.09.2024).

*Денисова А. В.,
orcid.org/0000-0001-5551-9297,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративно-правових
дисциплін Інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Варганов С. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дзядик М. Р.

Стаття присвячена дослідженню питань особливостей незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в умовах воєнного стану в Україні. З'ясовується поняття екологічної безпеки в країні, його змісту та значення для суспільства в цілому. Наводяться доктринальні та нормативні визначення явища «екологічної безпеки». Визначається, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 249 КК України (незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом) є видом екологічного кримінального правопорушення.

Зауважується, що актуальність дослідження та подальша розробка питання відповідальності та попередження незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом обумовлюється підвищенням суспільної небезпеки та стійкою тенденцією швидкого зростання випадків кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним видобутком риби та інших водних ресурсів, а також необхідністю посилення засобів правового захисту навколишнього природного середовища як біологічної основи життя та здоров'я людини, яка виникає у зв'язку з цим. Аналізуються показники офіційної статистики вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом під час воєнного стану в Україні.

Пропонується висновок, що на сучасному етапі зусилля правоохоронних і природоохоронних органів мають бути спрямовані насамперед на виявлення каналів збуту незаконно видобутої риби та ікри, виявлення добре організованих угруповань, що спеціалізуються на скоєнні кримінальних правопорушень, пов'язаних із браконьєрством, особливо актуальним вважається у якості попередження незаконного видобутку риби та інших водних ресурсів активне проведення еколого-правової пропаганди серед населення країни та запровадження екологічного виховання, яке має бути орієнтоване на різні вікові категорії населення.

Ключові слова: екологічна безпека, незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, екологічне кримінальне правопору-

шення, воєнний стан, латентність кримінальних правопорушень, попередження екологічних правопорушень.

Dziadyk M. R. Illegal fishing, hunting or other aquatic extraction during martial law in Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of illegal fishing, hunting or other aquatic extraction under martial law in Ukraine. The author defines the concept of environmental security in the country, its content and importance for society as a whole. The author provides doctrinal and regulatory definitions of the phenomenon of «environmental security». The author determines that the criminal offense under Article 249 of the Criminal Code of Ukraine (illegal fishing, hunting or other aquatic extraction) is a type of environmental criminal offense.

It is noted that the relevance of the study and further elaboration of the issue of liability and prevention of illegal fishing, animal or other aquatic extraction is due to the increasing public danger and the steady trend of rapid growth of criminal offenses related to illegal fishing and other aquatic resources, as well as the need to strengthen the legal protection of the environment as the biological basis of human life and health arising in this regard. The author analyzes the official statistics on illegal fishing, hunting or other aquatic resource extraction during martial law in Ukraine.

It is suggested that at the present stage, the efforts of law enforcement and environmental protection agencies should be aimed primarily at identifying the channels of sale of illegally harvested fish and caviar, and at identifying well-organized groups specializing in committing criminal offenses related to poaching; and it is considered particularly relevant to prevent illegal harvesting of fish and other aquatic resources by actively conducting environmental and legal awareness-raising among the population of the country and introducing environmental education which should be

Key words: environmental safety, illegal fishing, hunting or other aquatic resource extraction, environmental criminal offense, martial law, latency of criminal offenses, prevention of environmental offenses.

Постановка проблеми. Конституція України проголошує, що «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу» (ст. 13), а також «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» (ст. 50) [1]. Проблема забезпечення екологічної безпеки населення України нині є однією із найважливіших складових національної безпеки країни, привертаючи до себе увагу державних і громадських діячів, представників бізнесу та науковців. Підвищений інтерес до екологічної проблематики зумовлений сучасною екологічною обстановкою в нашій країні, яка, на жаль, в сучасних реаліях українського буття становить реальну загрозу основам життєдіяльності людини. Чинне кримінальне законодавство заборону серед кримінальних правопорушень проти довкілля містить незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249 КК України), що залишається досить поширеним на території сучасної України та призводить до істотної шкоди для суспільства.

Стан дослідження. Дослідженням проблематики кримінальних правопорушень проти довкілля, в цілому, та незаконним рибним, звіриним або іншим водним промислом, зокрема, займалися такі науковці, як П.С. Берзін, І.В. Берднік, Є.М. Борисов, В.В. Локтіонова, С.М. Мойсак, К.М. Оробець, Ю.А. Турлова та ін.

Метою даної статті є дослідження особливостей незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом як кримінально протиправної практики в умовах воєнного стану в Україні.

Вклад основного матеріалу. Поняття екологічної безпеки закріплено в ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно якої «екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [2]. Кримінальне законодавство не містить визначення змісту поняття екологічної безпеки, натомість наука кримінального права пропонує різні трактовки даного терміну. Так, наприклад, Р. Олійничук зазначає, що «дане поняття має складну онтологічну сутність, оскільки є поєднанням двох різномістових складових, що у своєму симбіозі формують якісно нову

категорію - основу постмодерного філософського вектору генезису науки про екологічну безпеку у різноманітних сферах життєдіяльності людини, суспільства, окремих держав і світу» [3, с. 180].

М.І. Мельник та М.І. Хавронюк визначають екологічну безпеку як «умову життєдіяльності людини, флори, фауни в частині нормативно визначеного порядку виконання робіт, пов'язаних з проектуванням, будівництвом, експлуатацією об'єктів, потенційно шкідливих для навколишнього природного середовища [4, с. 629]. На думку інших вчених, екологічна безпека - це «сукупність дій та комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може адаптуватися фізично, без збитків (політичних, соціально економічних). Це також будь-яка діяльність людини, що виключає згубний вплив на екологічне середовище та не порушує баланс природних або змінених людиною природних компонентів середовища і процесів, що зумовлює тривале або необмежене в часі існування певної екосистеми» [5, с. 22].

У свою чергу, О.С. Заржицький зауважує, що суспільна цінність екологічної безпеки характеризується цілим рядом принципових особливостей, серед яких: пріоритетність у системі екологічної політики в країні, тобто гарантії екологічної безпеки мають бути на рівні з гарантіями військової, державної та особистої безпеки, а також основних прав і свобод людини» [6, с. 180].

Серед завдань, що вирішуються державою у сфері забезпечення екологічної безпеки та екологічного правопорядку, виокремлюється завдання збереження та подальшого відтворення водних біологічних ресурсів (риби, інших водних тварин і рослин), які впродовж багатьох століть є предметом протиправного, у тому числі й злочинного впливу. Сучасні масштаби незаконного видобутку риби, інших водних тварин і рослин як загалом по країні, так і в окремих її регіонах не можуть не викликати серйозного занепокоєння суспільства та держави щодо стану та перспектив збереження рибних запасів, які останніми роками стрімкими темпами скорочуються.

Однією з причин скорочення рибних запасів на території країни є безперервне зростання незаконного видобутку водних біологічних ресурсів, що заподіює не тільки істотну екологічну шкоду, а й сприяє формуванню тіншової, нерегламентованої економічної діяльності. Кримінальна статистика останніх двох десятиліть констатує тенденцію постійного зростання тільки офіційно

реєстрованих суспільно небезпечних діянь, що виражаються в незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, особливо це характерно для Південного регіону нашої країни.

Серед правових заходів протидії зростаючим процесам порушення екологічного законодавства в галузі охорони водних біологічних ресурсів передбачено кримінальну (ст. 249 КК України) та адміністративну (ст. 85 «Порушення правил використання об'єктів тваринного світу» Кодексу України про адміністративні правопорушення) відповідальність за незаконне добування водних тварин і рослин. Практика показує, що ці статті здебільшого застосовують під час вчинення діянь, пов'язаних із незаконним видобутком риби, що зумовлює необхідність подальшого пошуку ефективних механізмів попередження і припинення незаконного рибного, звіриноного або іншого водного добувного промислу.

Актуальність наукового осмислення кримінально-правових засобів боротьби з незаконним видобутком рибного, звіриноного або іншого водного ресурсу зумовлена також високим рівнем латентності екологічної злочинності загалом і незаконного рибного промислу зокрема, відсутністю своєчасної кримінально-правової реакції правоохоронних органів на відомі факти порушення законодавства у сфері охорони рибних запасів.

Зауважимо, що «термін «латентний» походить від латинського «latens» («latentis») і визначається як «прихований», «невидимий»; «прихований» означає «таємний», який не виявляється явно, тобто протилежний явному, загальновідомому; «невидимий» означає незримий, недоступний зору, непомітний» [7, с. 17]. Криміналогічна наука не містить одноставного визначення явища латентної злочинності. Так, з точки зору О.М. Джужи, «латентна злочинність - це невиявлені або незареєстровані злочини, які не знайшли свого відображення в офіційній статистичній звітності» [8, с. 219]. В.Ф. Оболонцев визначає, що латентна злочинність включає не тільки «ознаку невідомості», а й ознаку «неврахованості» скоєних кримінальних правопорушень в офіційній статистиці. На думку вченого, такі кримінальні правопорушення не пройшли процедуру статистичного обліку і не знайшли відображення в статистичних облікових даних, потрапляють у розряд латентних» [9]. «Латентизація», у свою чергу, означає «процес дії різних криміногенних чинників, що перешкоджають правоохоронцям своєчасно отримати інформацію про вчинені злочинні

посягання, зумовлюючи існування в суспільстві латентної злочинності» [10, с. 183].

Отже, до категорії латентних кримінальних правопорушень варто відносити ті посягання, які були вчинені, але не стали відомі правоохоронним органам, або стали їм відомі, але були приховані від реєстрації.

Складність боротьби з незаконним рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом зумовлюється не тільки об'єктивними причинами, пов'язаними з неочевидним характером вчинення цього злочинного діяння, а й суб'єктивними, що виражаються в незастосуванні або неправильному застосуванні кримінально-правових та адміністративно-правових приписів правоохоронними органами.

Виявлення та аналіз причин недостатньо ефективної правозастосовчої діяльності під час вчинення незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом в рамках боротьби з екологічними кримінальними правопорушення породжує, з одного боку, необхідність детального дослідження і тлумачення змісту норми ст. 249 КК України у контексті її узгодженості з відповідною адміністративно-правовою заборонаю, а з іншого - вироблення пропозицій щодо вдосконалення кримінального закону про відповідальність за незаконне добування риби в площині кримінально-правової науки та практики.

Особливо це важливо в умовах воєнного стану в Україні. Так, повномасштабне вторгнення дуже сильно вплинуло на всі сфери суспільного життя в Україні, в тому числі й на злочинність, її види та кримінологічні показники. Значиться, що «унаслідок військового вторгнення РФ загальний вилов водних біоресурсів зазнав значного негативного впливу та скоротився майже на 40 тис. тонн. Всього протягом 2022 року було добуто лише 33,8 тис. тонн водних біоресурсів, що становить 46 % відповідно до показника 2021 року. Часткова або повна заборона навігації на значних за площею рибогосподарських водних об'єктах України - вагомні формуючі фактори промислового рибальства у минулому році. При цьому промисел в Азовському та Чорному морях був фактично заблокований, за виключенням певних ділянок у межах Миколаївської та Херсонської областей» [11]. Ситуація особливо не зазнала змін за період 2023 року.

Згідно офіційних статистичних даних за період 2022 року було виявлено та зареєстровано 576 випадків незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом,

за звітний період 2023 року цей показник склав 615 випадків виявлених та зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України [12].

Така ситуація нашою є на висновок щодо необхідності подальшої розробки, вдосконалення, та, можливо, посилення кримінально-правової боротьби з таким видом екологічних кримінальних правопорушень, як незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Зауважимо, що риба, будучи джерелом життєзабезпечення людського організму (наявність білків, кальцію та інших енергетичних продуктів, необхідних для існування живих організмів), має не тільки споживатися, а й відтворюватися. Хижацьке винищення даного ресурсу призводить не лише до щорічного зниження чисельності, а й до повного зникнення. Особливо це стосується представників водного світу, які занесені до Червоної книги України.

Найважливішими напрямками в оновленні кримінального законодавства про охорону рибних запасів слід вважати посилення його превентивної ролі, подальшу гуманізацію з одночасним урахуванням нових небезпечних методів вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, нових видів цих посягань, зростання їхньої суспільної небезпеки, якісної зміни екологічної злочинності, вимог міжнародно-правових норм та Конституції Україні, зокрема й норм про права та свободи людини на життя, здоров'я, екологічно сприятливі умови проживання і виховання, а також про права на життя, здоров'я.

Статистика вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 249 КК України в умовах воєнного стану свідчить про недостатню ефективність заходів у боротьбі з незаконним добуванням риби. Тенденція її до постійного зростання та висока суспільна небезпека, з одного боку, і недостатня ефективність протидії цим злочинним посяганням з боку як суспільства загалом, так і правоохоронних органів зумовлюють необхідність розроблення науково обґрунтованої тактики боротьби з незаконним видобутком риби як кримінально-правовими засобами, так і засобами загальносоціальної та соціально-кримінологічної профілактики.

Висновки. Отже, визначаючи лінію кримінально-правової боротьби з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом на основі кримінологічних та

науково-теоретичних розробок, можна зробити припущення про те, що нині зусилля правоохоронних і природоохоронних органів мають бути спрямовані насамперед на виявлення каналів збуту незаконно видобутої риби та ікри, виявлення добре організованих угруповань, що спеціалізуються на скоєнні кримінальних правопорушень, пов'язаних із браконьєрством. Найважливішим засобом попередження незаконного видобутку риби є активне проведення еколого-правової пропаганди серед населення країни та запровадження екологічного виховання, яке має бути орієнтоване на різні вікові категорії населення.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>
2. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Олійничук Р.П. Екологічна безпека як кримінально-правова категорія : онтологічний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 178-181. URL: http://lsej.org.ua/1_2015/47.pdf
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
5. Хилько М. Екологічна безпека України : навчальний посібник. Київ, 2017. 266 с. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/Hylko/Хилько%20М.І.%20Екологічна%20безпека%20України.%20Навч.%20пос.pdf>
6. Заржицький О.С. Екологічна безпека як кримінально-правова категорія: онтологічний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. 2015. С. 178-181.
7. Веприцький Р.С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe_index.htm_2014_1_14.pdf
8. Курс кримінології. Особлива частина: підручник: у 2 кн. / за заг. ред. О.М. Джужі. К.: Юрінком Інтер, 2001. Кн. 2. 480 с.
9. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 155-161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_130_20
10. Шакун В. Межі впливу на злочинність. *Щорічник українського права*. 2010. № 2. С. 183-190.

11. Загальний вилов водних біоресурсів в умовах війни склав 33,8 тис. тонн. URL: https://darg.gov.ua/_zagalnij_vilov_vodnih_0_0_0_12407_1.html

12. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. ГКД: URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

13. Бабенко А. М., Конопельський В. Я., Чекмарьова І. М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України: монографія. Харків: Право, 2019. 264 с.

14. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

15. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання/ *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: науковий журнал*. 2018. Спеціальний випуск № 1(91). «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». Д.: Дніпропе-

тровський державний університет внутрішніх справ, 2018. С. 16-26.

16. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис* № 1. 2021. С. 14-22.

17. Бабенко А. М., Палій М. В., Чекмарьова І. М. Взаємодія поліції, прокуратури та державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. № 1. 2023. С. 436-440.

18. Бабенко А. М. Адміністративно-правові та кримінологічні заходи у роботі поліції із запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). № 3. 2023. С. 200-204.

*Дзядик М. Р.,
прокурор*

Біляївської окружної прокуратури Одеської області

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Дубіна О. М., Співак М. В.

Метою даної статті є аналіз адміністративного законодавства у частині вдосконалення механізмів реалізації прав неповнолітніми в адміністративно-деліктному провадженні. Актуальність проблеми посилюється статистикою даних наслідків, які мають помітне місце сучасному українському та європейському суспільстві.

Найбільш обґрунтованою є періодизація законодавства України яка враховує специфіку відповідних історичних періодів у становленні інституту адміністративної відповідальності неповнолітніх: перший період (1991-1995) визначений як період пострадянського відновлення; другий період (1996-2000) конституційного закріплення прав і свобод людини і громадянина; третій період (2001-2005) розроблення нових положень кримінально-правового регулювання інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх; четвертий період (2006-2010) захищеності соціально-економічних прав неповнолітніх; п'ятий період (2011-2015) створення ефективної системи виправлення та ресоціалізації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; шостий період (з 2016 по нині) міжнародної співпраці та реалізації реформ в Україні. Зазначається, що в усіх періодах прослідковується гармонізація права України до європейського стандарту а також роль органів прокуратури у механізмі захисту прав неповнолітніх.

Під правовими гарантіями забезпечення законності адміністративно-правових відносин, які виникають, змінюються і припиняються з приводу участі неповнолітніх у справах про адміністративні правопорушення запропоновано розуміти сукупність правових норм та правових засобів їх реалізації за допомогою яких забезпечується законне право неповнолітнього на охорону та захист своїх прав.

У висновках зазначається, що існує нагальна необхідність врегулювати ситуацію, яка виникла з набранням чинності Законом України «Про адміністративну процедуру», діючим Кодексом України про адміністративні правопорушення та проектом Кодексу про адміністративні проступки.

Ключові слова: права неповнолітніх, адміністративне правопорушення, нормативно-правові акти, ювенальна юстиція, адміністративна реформа.

Dubina O. M., Spivak M. V. Administrative and legal protection of the rights of minors in administrative and tort proceedings

The purpose of this article is to analyze the administrative legislation in terms of improving the mechanisms for exercising the rights of minors in administrative and tort proceedings. The urgency of the problem is reinforced by the statistics of these consequences, which have a prominent place in modern Ukrainian and European society.

The most reasonable is the periodization of the legislation of Ukraine, which takes into account the specifics of the relevant historical periods in the establishment of the institution of administrative responsibility of minors: the first period (1991-1995) is defined as the period of post-Soviet recovery; the second period (1996-2000) of constitutional consolidation of human and citizen rights and freedoms; the third period (2001-2005) of the development of new provisions of the criminal law regulation of the institute of criminal responsibility of minors; the fourth period (2006-2010) of protection of socio-economic rights of minors; the fifth period (2011-2015) creation of an effective system of correction and resocialization of minors in conflict with the law; the sixth period (from 2016 to the present) of international cooperation and implementation of reforms in Ukraine. It is noted that in all periods, the harmonization of the law of Ukraine to the European standard, as well as the role of the prosecutor's office in the mechanism of protection of the rights of minors, is monitored.

Under the legal guarantees of ensuring the legality of administrative-legal relations that arise, change and terminate due to the participation of minors in cases of administrative offenses, it is proposed to understand the set of legal norms and legal means of their implementation, which ensure the legal right of minors to protect and protect their rights.

The conclusions state that there is an urgent need to resolve the situation that arose with the entry into force of the Law of Ukraine «On Administrative procedure», the current Code of Ukraine on administrative offenses and the draft Code on administrative misdemeanors.

Key words: rights of minors, administrative offense, normative legal acts, juvenile justice, administrative reform.

Постановка проблеми та її актуальність.

У 2020 році Україна посідала третє місце за кількістю звернень до Європейського суду з прав людини [1]. Відповідно до статистики ЄСПЛ за 2023 рік, загалом протягом року Суд отримав 34650 заяв. Серед них 2531 заяву подано проти України [2]. Статистика змушує подивитись на дотримання прав людини з погляду позитивних обов'язків держави, що держава має зробити для того, щоб особа могла повною мірою скористатися своїми правами. Враховуючи зобов'язання взяті Україною після підписання і ратифікації Конвенції ООН про права дитини (1989 року) проблеми захисту та реалізації прав, у практичній та теоретичній площині, почали розглядати у двох проєкціях - як конституційні права людини і, як права дитини зокрема. Актуальність адміністративно-правового забезпечення захисту прав неповнолітніх в адміністративно-деліктному провадженні посилюється слабкою динамікою адміністративної реформи, конкуренцією норм адміністративного права, зокрема критичним ставленням до застарілих норм КУпАП та упередженням до оприлюдненого проєкту Кодексу про адміністративні проступки (11386). Актуалізує дану проблематику зняття з розгляду й повернення на доопрацювання проєкту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини» (2021 року) та втрата чинності Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року окрема частина якої гарантувала захист прав неповнолітніх, яких притягують до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень. З урахуванням вище згаданих підстав слід констатувати, що нині для встановлення справедливого балансу інтересів неповнолітнього, держава змушена змінювати механізми законодавчого регулювання, в тому числі через адміністративне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання адміністративної відповідальності загалом та адміністративної відповідальності неповнолітніх зокрема висвітлені у працях таких учених, як: О. Алексєєва, А. Артеменко, Ю. Ковальчук, Р. Кимлик, Н. Лесько, Б. Ортинська, Ф. Рагімов,

М. Стефанчук, О. Стрельченко, З. Урбанський, О. Чернецький, Л. Шестак та ін. І хоча наукою адміністративного права приділяється належна увага загальним проблемам адміністративної відповідальності неповнолітніх, проте захист прав неповнолітніх в адміністративно-деліктному провадженні досліджено частково.

Мета статті полягає у детальному дослідженні напрямів розвитку адміністративного законодавства у частині удосконалення механізмів реалізації неповнолітніми своїх прав в адміністративно-деліктному провадженні, основних періодів формування доктрини позитивних зобов'язань держави у сфері прав неповнолітніх.

В основі дослідження використаний історико-системний метод.

Виклад основного матеріалу. Серед різноманітних заходів реалізації та захисту прав неповнолітніх провідне місце займає їх адміністративно-правове забезпечення, яке проявляється у відносинах з органами влади. Враховуючи процеси євроінтеграції і залучення України до Європейського співтовариства адміністративне право розглядається через соціально-правову функцію де забезпечення прав і свобод людини є пріоритетними. Огляд генези права на захист неповнолітніх, яких притягують до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, доцільно розпочати шляхом звернення до низки нормативно-правових актів. У базі даних «Законодавство України» містилося 275 252 документів. За параметрами пошуку: слова в назві «неповнолітні-діти» у базі даних виявлено 1681 документ [3]. Саме на їх основі проведено періодизацію правового забезпечення захисту прав неповнолітніх, яких притягують до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень.

Перший період (1991-1995) залишається у стані пострадянської, різко дисонуючої з новими реаліями і викликами правовій сфері. Не дивлячись на те, що стрімко зростає суспільний запит на реформи права неповнолітніх не знаходять належної уваги з боку законодавця. Основним нормативно-правовим актом, що визначає статус неповнолітнього правопорушника є КУпАП. У тексті ст. 12 КУпАП містяться вказівки на вік адміністративної відповідальності, який і нині визначений як 16 років. Особливе ставлення до осіб віком від 16-ти до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, законодавець відобразив у ст. 13 КУпАП, чим передбачив адміністративну відповідальність для неповнолітніх на загальних підставах за виключний перелік адміністративних

правопорушень. Заходи впливу, які застосовують до неповнолітніх, визначено в ст. 24-1. Серед іншого до осіб віком від 16-ти до 18 років можуть бути застосовані суспільно корисні роботи або громадські роботи. КУпАП також визначив, що справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від 16-ти до 18 років, розглядають суди [4]. Окрім цього з радянської доби Україна успадкувала Рекомендації N R (87) 20 Комітету міністрів державам-членам «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх» (1987) у яких зазначалося, що відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх рекомендовано здійснювати через зміцнення їх правового статусу під час розгляду справи [5].

Важливою подією в цьому періоді стала ратифікація Україною Конвенції ООН про права дитини 1991 року. Відповідно до змісту її положень дитині, надано можливість бути заслуханою в процесі будь-якого судового чи адміністративного розгляду; жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте та сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність [6]. З метою забезпечення прокурорського нагляду за додержанням законів про права неповнолітніх 1992 року наказом Генерального прокурора України від 4 квітня 1992 року № 11 передбачено використовувати надані прокурорам повноваження для того, щоб ці органи, посадові особи, а також громадські організації виконували покладені на них законом обов'язки щодо забезпечення прав дітей, які потребують захисту й допомоги [7]. 1992 року було утворено мережу соціальних служб для молоді як соціальної інституції, яка має відповідати за соціальну роботу з підлітками та молоддю [8]. 1993 року в додатку 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 року № 859 визначено мережу шкіл соціальної реабілітації [9]. Уперше окремими структурами, на які було покладено вирішення питання соціально-правового захисту дітей, подолання дитячої бездоглядності, безпритульності та профілактики злочинності, стали створені відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [10]. 1995 року створено Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України, а згодом затверджено Положення про Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України [11]. 1995 року на базі інспекцій у справах дітей МВС, з метою профілактики правопорушень серед осіб, які не

досягли віку 18-ти років, утворено кримінальну міліцію у справах дітей. Відповідно до повноважень, кримінальна міліція у справах дітей: проводила роботу, пов'язану із запобіганням правопорушенням дітей; здійснювала досудову підготовку матеріалів про правопорушення, вчинені дітьми; розглядала в межах своєї компетенції заяви та повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; виявляла причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, уживала в межах своєї компетенції заходів до їх усунення, брала участь у правовому вихованні дітей; надсилала до відповідних служб у справах дітей відомості про дітей, які вчинили правопорушення, за яке застосовано заходи громадського впливу або адміністративне стягнення [12].

Другий період (1996-2000) ознаменувався прийняттям Конституції України 1996 року. У Конституції задекларовано, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст. 3); діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони в шлюбі чи поза ним (ст. 52) [13].

Протягом цього періоду було створено Міністерство у справах сім'ї та молоді [14] та міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства (2000). Зокрема, основними завданнями Комісії визначено: сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань охорони дитинства; підготовка пропозицій щодо формування та реалізації державної політики з питань захисту прав й інтересів дітей; визначення шляхів, механізмів і способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації державної політики у сфері охорони дитинства [15]. 1996 року МВС прийняло наказ «Про затвердження Положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ» від 13 липня 1996 року № 384. Основними завданнями приймальників-розподільників було визначено: недопущення з боку неповнолітніх правопорушень; здійснення серед них профілактичної та виховної роботи; виявлення причин й умов, які сприяють злочинності в підлітковому середовищі; забезпечення належних умов їх тримання [16].

Надаючи важливого значення становищу дітей, їх соціальному захисту, створенню сприятливих умов для фізичного, інтелектуального й духовного розвитку, майбутньої повноцінної життєдіяльності та з метою координації дій, пов'язаних із виконанням Конвенції ООН про права дитини, Указом Президента України від 18 січня 1996 року

№ 63/96 було затверджено Національну програму «Діти України». Серед інших напрямів було визначено й удосконалення правового законодавства щодо захисту дитинства; здійснення заходів щодо профілактики злочинності, наркоманії, алкоголізму та куріння серед дітей; створення сприятливих умов для фізичного, психічного, соціального й духовного розвитку дітей, забезпечення їх правового та соціального захисту [17].

З 1996 року започатковано підготовку Державних доповідей про становище дітей в Україні, постановою КМУ від 3 серпня 2000 року № 1200 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства» реорганізовано Міжвідомчу комісію з координації дій щодо виконання Конвенції ООН про права дитини, Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Національної програми «Діти України», утворену постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 року № 767, у Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства і затверджено Положення про Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства, ратифіковано Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах.

З метою забезпечення комплексного підходу до організації та здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів щодо неповнолітніх наказом Генерального прокурора України від 26 жовтня 1998 року № 9 на органи прокуратури покладено обов'язок здійснювати прокурорські перевірки, увагу зосереджуючи на виконанні в повному обсязі службами у справах неповнолітніх й органами у справах сім'ї та молоді покладених на них законом контрольних і координаційних функцій. Забезпечувати нагляд за додержанням законодавства про адміністративні правопорушення неповнолітніх та їх батьків [18].

Третій період (2001-2005). Важливою подією в цьому періоді стає прийняття Закону України «Про охорону дитинства». Закон визначив охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, усебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики в цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [19].

2001 року було розроблено Порядок виявлення та ведення обліку неповнолітніх службами

у справах неповнолітніх. Його розроблено з огляду на положення Конвенції ООН про права дитини, відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», Закону України «Про охорону дитинства» з метою забезпечення та упорядкування профілактичної роботи щодо соціального захисту дітей і запобігання правопорушенням та бездоглядності серед неповнолітніх, а також для систематизації обліку в службах у справах неповнолітніх [20].

З метою розв'язання проблем дитячої бездоглядності, створення належних умов для соціально-психологічної реабілітації дітей, їх фізичного і розумового розвитку Указом Президента України від 21 лютого 2003 року № 154/2003 затверджено Державну програму запобігання дитячій бездоглядності на 2003-2005 роки. Серед іншого завдання Програми були спрямовані на поліпшення наявних і пошук нових форм соціальної підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих умовах; виявлення неблагонадійних сімей і забезпечення захисту прав дітей, яких виховують у таких сім'ях, а також удосконалити нормативно-правової бази соціального захисту дітей, узгодити її з вимогами Конвенції ООН про права дитини [21]. Прийнято зміну до п. 2 ст. 43 Конвенції про права дитини, схвалену Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року № 50/155, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, підписаний від імені України 7 вересня 2000 року в м. Нью-Йорку.

2002 року з метою забезпечення комплексного підходу до організації та здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів щодо неповнолітніх, керуючись ст. 15 Закону України «Про прокуратуру» відділу нагляду за додержанням законів про права неповнолітніх Генеральної прокуратури України, прокурорам Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, міським, районним, міжрайонним і прирівняним до них прокурорам підвищити рівень та ефективність нагляду за додержанням Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, законів України щодо неповнолітніх, а саме в п. 2.4 покладено обов'язок забезпечити нагляд за додержанням закону під час притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності [22]. Згодом, 2004 року, уже іншим наказом з метою забезпечення комплексного підходу до виконання покладених завдань на органи прокуратури необхідно: здійснювати нагляд за

додержанням законів, спрямованих на запобігання правопорушенням неповнолітніх; захист прав і свобод неповнолітніх під час притягнення їх до адміністративної відповідальності (п. 4.12); оперативно реагувати на застосування до неповнолітніх заходів адміністративного впливу органами, які не мають на це повноважень [23].

Відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», на виконання Державної програми запобігання дитячій бездоглядності на 2003-2005 роки, затвердженої Указом Президента України від 21 лютого 2003 року № 154, та постанови Кабінету Міністрів України від 25 листопада 1999 року № 2136 «Про затвердження типових положень про службу у справах неповнолітніх», з метою здійснення соціально-правового захисту дітей, запобігання правопорушенням і бездоглядності серед них 2004 року затверджено Порядок виявлення та ведення обліку дітей службами у справах неповнолітніх. Серед причин і підстав взяття дитини на облік, зокрема, було: учинення дитиною правопорушень, передбачених ст. 44, 51, 121-127, частинами першою та другою ст. 130, ст. 173, 174, 185, 190-195 КУпАП [24].

З метою поліпшення соціального захисту дітей, зокрема дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, розв'язання проблем дитячої бездоглядності й безпритульності, створення належних умов для соціально-психологічної адаптації дітей, реалізацію їх права на сімейне виховання та здоровий розвиток Указом Президента України від 11 липня 2005 року № 1086/2005 «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» на МВС України було покладено обов'язок ужити заходів щодо посилення роботи з виявлення осіб, які втягують неповнолітніх до жебракування, пияцтва, наркоманії, злочинної діяльності, і забезпечити притягнення таких осіб у встановленому порядку до відповідальності [25].

Четвертий період (2006-2010). Продовжують актуалізуватися проблеми розвитку й удосконалення інституту покарання неповнолітніх через ухвалення в Україні низки концепцій та програмних документів, а також внесення змін до КК України та КПК України. Ідеться, зокрема, про схвалену 2006 року Концепцію Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки». Метою Національного плану дій стало визначення шляхів урегулювання питань ефективного забезпечення та захисту прав дітей з урахуванням Цілей розвитку тисячоліття та стратегії Підсумкового документа

спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей» [26]. Також у Загальнодержавній програмі «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року було визначено мету й завдання щодо захисту прав дітей, які вчинили правопорушення. Зокрема, метою є профілактика правопорушень з боку дітей, істотне зменшення кількості злочинів, вчинених дітьми, узгодження умов їх утримання в спеціальних установах для дітей з міжнародними стандартами. Основні завдання полягали в активізації профілактичної роботи з метою запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, для чого планували запровадження в практику новітніх методів і форм роботи з дітьми, схильними до правопорушень; підвищення рівня обізнаності дітей шкільного віку з правових питань. У частині забезпечення соціального патронажу дітей пропонувалося: вивчити можливість створення системи ювенальної юстиції в межах проведення реформи судової системи з метою поліпшення національного законодавства у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи з метою запобігання вчиненню дітьми злочинів та інших правопорушень, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників [27].

Упродовж цього періоду Україна продовжує реалізацію державної політики щодо поліпшення становища дітей, захисту їхніх прав відповідно до міжнародних зобов'язань у контексті Концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки». Зусилля уряду в цьому періоді спрямовано на розв'язання економічних, соціальних, екологічних та інших проблем дітей. Зокрема, схвалено Концепцію Державної цільової соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2015 року; подано проєкти законів України про посилення відповідальності за реалізацію неповнолітнім і незаконну реалізацію алкогольних напоїв та тютюнових виробів; про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо поміщення дітей у приймальники-розподільники для дітей; про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за правопорушення відносно дітей та ін.

П'ятий період (2011-2015). З огляду на рівень дитячої злочинності, упродовж цього періоду постає необхідність у розробленні державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили в конфлікт із законом. Указом Президента

України від 24 травня 2011 року № 597/2011 прийнято Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. З-поміж основних заходів з розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх було визначено, що забезпечення під час здійснення дізнання, досудового слідства та правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, додержання їхніх прав з огляду на вікові, соціально-психологічні, психофізичні й інші особливості [28].

Схвалено Рекомендації парламентських слухань за темою «Законодавче забезпечення та реальний стан дотримання прав дитини в Україні». Указом Президента України від 24 травня 2011 року № 597/2011 схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні. Концепція визначила основні напрями розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх. Реалізація цих напрямів мала посилити відповідальність сім'ї, суспільства й держави за процес виховання і становлення дітей, забезпечити додержання прав і свобод дітей, які потрапили у конфлікт із законом, шляхом підвищення рівня їх правового та соціального захисту, знизити рівень дитячої злочинності. Для досягнення поставленої мети було визначено необхідність створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ре соціалізації [29].

З метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних і культурних прав дітей в Україні, з огляду на необхідність особливого піклування про дитину, на виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини Президент України запровадив інституцію Уповноваженого Президента України з прав дитини. Відповідні укази Президента України «Про Уповноваженого Президента України з прав дитини» та «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини» було видано 11 серпня 2011 року. Указом Президента України від 5 квітня 2011 року № 352 затверджено Схему розподілу обов'язків між Главою Адміністрації Президента України, його Першим заступником і заступниками, радниками Президента України та закріплення за ними структурних підрозділів Адміністрації Президента України.

У цьому періоді прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері захисту прав дітей, поліпшення стану превентивної та профілактичної роботи, створення ефективної системи виправлення і ресоціалізації неповнолітніх, які

перебувають у конфлікті із законом. Насамперед слід зауважити про схвалені й затверджені Президентом України, Кабінетом Міністрів України стратегії та програми, серед яких Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року; Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року; Стратегія розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року; План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та ін.

Шостий період (з 2016 донині). Уряд продовжує формування політики з питань, що впливають на визначення та закріплення прав неповнолітніх в окремих сферах і галузях. Зокрема, це Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016-2020 роки й Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року.

З метою забезпечення належної організації діяльності органів прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству, керуючись ст. 9 Закону України «Про прокуратуру», наказом Генерального прокурора від 4 листопада 2020 року № 509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству», а саме п. 11.6 покладено обов'язок нагляду за додержанням законів під час застосування до дітей заходів впливу за адміністративні правопорушення здійснювати в межах повноважень, передбачених ст. 26 Закону України «Про прокуратуру», шляхом проведення перевірок, моніторингу судових рішень і рішень адміністративних органів, внесення письмових вказівок та оскарження постанов у справах про адміністративні правопорушення [30].

Визначальною подією стало схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Затвердження цієї Стратегії зумовлене необхідністю вдосконалення механізмів юстиції щодо дітей на засадах забезпечення їхніх прав шляхом виконання програм профілактики правопорушень серед дітей, здійснення ефективних заходів соціальної адаптації та реабілітації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом. Окрема частина Національної стратегії гарантувала захист прав неповнолітніх, яких притягують до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень [31].

2021 року до ВРУ було подано проєкт Закону України «Про юстицію, дружню до дитини». Його розроблено з метою посилення захисту прав і ресоціалізації неповнолітніх. Законопроєкт мав

на меті створення умов для організації та ефективного функціонування юстиції, дружньої до дитини, що відповідає вимогам Конвенції про права дитини й іншим міжнародним стандартам щодо прав дитини, є законодавчою основою для забезпечення запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, належного поведіння з дітьми в контакт з законом та їх соціальної реабілітації, запобігання вторинній віктимізації дітей, які є потерпілими або свідками [32]. Нині закон знято з розгляду й повернуто на доопрацювання.

Вагомим у контексті визначеної проблематики стає створення і запровадження підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, а також прийняття Закону України «Про Національну поліцію». Наказом МВС України від 19 грудня 2017 року № 1044 затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, у якій визначено основні завдання та повноваження підрозділів ювенальної превенції, серед яких: профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, ужиття в межах компетенції заходів для їх усунення; взаємодія з іншими підрозділами НПУ, органами державної влади та місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і законних інтересів дітей. Основними повноваженнями підрозділів ювенальної превенції є: планування та реалізація профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей; ужиття заходів для запобігання та припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь; притягнення до адміністративної відповідальності дітей віком від 16-ти до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків чи осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків; участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей тощо [33].

У цьому періоді посилюється увага до нового Кодексу України про адміністративні проступки та місця статусу неповнолітнього у ньому. Це являє собою чергову проблему адміністративного правозастосування у світлі набрання чинності 15 грудня 2023 року Законом України «Про адміністративну процедуру». Зокрема у ч. 1 ст.44 проєкту Кодексу про адміністративні проступки зазначено, що «Неповнолітня особа у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років несе відповідальність за адміністративний проступок на загальних підставах».

Тим паче, що у пп. 2 п. 2 ст. 1 цього Закону «Про адміністративну процедуру» визначено, що Закон не поширюється на відносини, що виникають під час: конституційного провадження, кримінального провадження, судового провадження, виконавчого провадження (крім виконання адміністративних актів), оперативно-розшукової діяльності, розвідувальної діяльності, контррозвідувальної діяльності, вчинення нотаріальних дій, виконання покарань, застосування законодавства про національну безпеку і оборону, громадянство, надання притулку в Україні, захист економічної конкуренції [34]. Це означає, що з грудня 2023 року провадження у справах про адміністративні правопорушення повинні були здійснюватися відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру».

Висновки. Отже, за результатами опрацювання і узагальнення офіційних правових документів та визначення позиції законодавця в генезі правового забезпечення захисту прав неповнолітніх, що притягаються до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень виділено шість періодів: перший період (1991-1995) можна визначити як період пострадянського відновлення; другий період (1996-2000) конституційного закріплення прав і свобод людини і громадянина; третій період (2001-2005) розроблення нових положень кримінально-правового регулювання інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх; четвертий період (2006-2010) захищеності соціально-економічних прав неповнолітніх; п'ятий період (2011-2015) створення ефективної системи виправлення та ресоціалізації неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; шостий період (з 2016 по нині) міжнародної співпраці та реалізації реформ в Україні [35, с. 97-99]. В усіх періодах прослідковується гармонізація права України до європейського стандарту. Це допомагає забезпечити єдність і несуперечливість нормативних актів, уніфікувати термінологію і юридичні поняття, спростити розуміння і застосування норм покликаних захищати права неповнолітніх. Історичний метод дозволив пізнати закономірності генезису інституту адміністративної відповідальності неповнолітніх. Зокрема, його застосування дозволило розробити не тільки періодизацію забезпечення захисту прав неповнолітніх в адміністративно-деліктному провадженні, а і визначити проблеми та передбачувані шляхи його подальшого розвитку.

По-друге, з огляду на проведену генезу під правовими гарантіями забезпечення законності адміністративно-правових відносин, які виникають,

змінюються і припиняються з приводу участі неповнолітніх у справах про адміністративні правопорушення пропонуємо розуміти сукупність правових норм та правових засобів їх реалізації за допомогою яких забезпечується законне право неповнолітнього на охорону та захист своїх прав.

По-третє, наразі існує нагальна необхідність - врегулювати ситуацію, яка виникла з набранням чинності Законом України «Про адміністративну процедуру», діючим КУпАП та проектом Кодексу про адміністративні проступки.

Література

1. 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень. Надія Константинова. 22 листопада 2020. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevrosudu-vid-ukrainsiv-stosuyutsia-nevykonannia-sudovyh-rishen/30962110.html>

2. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. Дмитро Воюта. ТОВ «Юридична газета». URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-roci-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html>

3. Законодавство України: офіц. база даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=00000000&user=a&text=%D0%BD%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96+%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B8&textl=1&bool=or&org=0&typ=0&yer=0000&mon=00&day=00&dat_from=&dat_to=&datl=0&numl=2&num=&minjustl=2&minjust=

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України, *Відомості Верховної Ради* Української РСР (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст.1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

5. Рекомендація N R (87) 20 Комітету міністрів державам-членам «Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх»: міжнар. док. від 17 верес. 1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_266#Text.

6. Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

7. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів про права неповнолітніх : наказ Генеральної прокуратури України від 4 квіт. 1992 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011900-92#Text>.

8. Про розвиток центрів соціальних служб для молоді : постанова Кабінету Міністрів України від 3 жовт. 2001 р. № 1291. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1291-2001-%D0%BF#Text>.

9. Про організацію діяльності спеціальних закладів освіти для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання : постанова Кабінету Міністрів України від 13 жовт. 1993 р. № 859. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-93-%D0%BF#Text>.

10. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

11. Про Комітет у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України : Указ Президента України від 2 груд. 1995 р. № 1115/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115/95#Text>.

12. Про створення кримінальної міліції у справах дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 1995 р. № 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-95-%D0%BF#Text>.

13. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

14. Про Положення про Міністерство України у справах сім'ї та молоді : Указ Президента України від 4 груд. 1996 р. № 1164/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1164/96#Text>.

15. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань охорони дитинства : постанова Кабінету Міністрів України від 3 серп. 2000 р. № 1200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2000-%D0%BF#Text>.

16. Про затвердження Положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ : наказ МВС України від 13 лип. 1996 р. № 384. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0434-96#Text>.

17. Про Національну програму «Діти України» : Указ Президента України від 18 січ. 1996 р. № 63/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>.

18. Про організацію роботи органів прокуратури щодо забезпечення нагляду за додержанням законів, спрямованих на попередження правопорушень серед неповнолітніх, захист їх прав : наказ Генерального прокурора України від 26 жовт. 1998 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009900-98#Text>.

19. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

20. Про затвердження Порядку виявлення та ведення обліку неповнолітніх службами у справах неповнолітніх : наказ Держкоммолодьспортуризму України від 24 верес. 2001 р. № 2818. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-02#Text>.

21. Про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності на 2003-2005 роки : Указ Президента України від 21 лют. 2003 р. № 154/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154/2003#Text>.

22. Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів про права неповнолітніх : наказ Генеральної прокуратури України від 4 квіт. 1992 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011900-92#Text>.

23. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод неповнолітніх : наказ Генеральної прокуратури України від 15 квіт. 2004 р. № 6/1гн. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v06_1900-04#Text.

24. Про затвердження Порядку виявлення та ведення обліку дітей службами у справах неповнолітніх : наказ Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді від 14 квіт. 2004 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0583-04#Text>.

25. Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей : Указ Президента України від 11 лип. 2005 р. № 1086/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086/2005#Text>.

26. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квіт. 2006 р. № 229-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2006-%D1%80#Text>.

27. Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : Закон України від 5 берез. 2009 р. № 1065-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17#Text>.

28. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24 травня 2011 року N 597/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text>

29. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : Указ Президента

України від 24 трав. 2011 р. № 597/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597/2011#Text>.

30. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству : наказ Офісу Генерального прокурора України від 4 листоп. 2020 р. № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>.

31. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#n8>.

32. Про юстицію, дружню до дитини : проект Закону України від 4 черв. 2021 р. № 5617. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72137.

33. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19 груд. 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

34. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

35. Дубіна О. М. Правові механізми захисту прав неповнолітніх у провадженні у справах про адміністративні правопорушення: дис. ... д. філософ: 081. Національна академія внутрішніх справ, Київ 2024, 319 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/3d6a0896-e508-402c-a800-a10e452bf888>.

Дубіна О. М.,

*PhD, начальник 9-го відділу
управління протидії кіберзлочинам в м. Києві
Департаменту кіберполіції Національної поліції
України*

Співак М. В.,

*доктор політичних наук,
доцент кафедри публічного управління
та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Коваль М. П.

Динаміка розвитку суспільних відносин в Україні вимагає нового підходу до визначення особливостей основ здійснення правосуддя, оскільки саме в цій галузі помітно багато невирішених проблем, що в результаті призводить до зниження рівня довіри суспільства безпосередньо до судової гілки влади і до держави в цілому. До такого відношення призводить систематичне порушення прав фізичних і юридичних осіб на справедливий і неупереджений розгляд судових спорів, вирішення справ у розумні строки, які гарантують застосування оптимальних заходів відновлення і захисту порушених прав, свобод і законних інтересів тощо.

Але, при цьому можна спостерігати тенденцію, що найбільші проблеми проявляються саме в сфері адміністрування судової влади, з яких помічаємо складнощі саме в процесі забезпечення оптимізації діяльності судових органів для підвищення ефективності правосуддя, доступності, незалежності і стабільності судової гілки влади в цілому, підвищення суспільного авторитету суду, що відображається через прояв професіоналізму кожного, хто має відношення до здійснення правосуддя.

Отже, результатом нашого наукового дослідження буде виокремлення конкретних практичних проблем у здійсненні правосуддя українськими судами та пошук оптимальних варіантів їх вирішення. Крім того, в роботі акцентовано увагу на різноманітність механізмів адміністрування судової влади, специфічність механізмів її реалізації та визначення пріоритетних засад роботи судових органів.

Опрацьоване співвідношення правосуддя та судової влади як інститутів захисту прав, свобод і законних інтересів осіб в судовому порядку та наданий опис структури та повноважень системи органів, які здійснюють правосуддя на території України, та деталізований нормативний підхід до імплементації міжнародних стандартів правосуддя до роботи українських органів, які забезпечують належне функціонування судової гілки влади.

Ключові слова: *судова гілка влади, судові органи, здійснення правосуддя, адміністрування діяльності судових органів, ефективність судової системи, надання судових послуг.*

Koval M. P. Contents of the administrative and legal basis of justice in Ukraine

The dynamics of development of social relations in Ukraine requires a new approach to defining the specifics of the administration of justice, since this is the area where many unresolved problems are evident, which ultimately leads to a decrease in the level of public confidence in the judiciary and the state as a whole. This attitude is caused by systematic violation of the rights of individuals and legal entities to a fair and impartial consideration of court disputes, resolution of cases within a reasonable time, which guarantees the application of optimal measures to restore and protect violated rights, freedoms and legitimate interests, etc.

At the same time, we can observe a tendency that the biggest problems are manifested in the field of judicial administration, of which we notice difficulties in the process of ensuring the optimization of the judiciary's activities to improve the efficiency of justice, accessibility, independence and stability of the judiciary as a whole, and increase the public authority of the court, which is reflected through the professionalism of everyone involved in the administration of justice.

Thus, the result of our research will be the identification of specific practical problems in the administration of justice by Ukrainian courts and the search for optimal solutions. In addition, the work focuses on the diversity of mechanisms for administering the judiciary, the specificity of the mechanisms for its implementation and the identification of priority principles of the judiciary.

The author elaborates on the correlation between justice and the judiciary as institutions for protecting the rights, freedoms and legitimate interests of individuals in court and provides a description of the structure and powers of the system of bodies administering justice in Ukraine and a detailed regulatory approach to the implementation of international standards of justice in the work of Ukrainian bodies ensuring the proper functioning of the judiciary.

Key words: *judicial branch of power, judicial authorities, administration of justice, administration of judicial activities, efficiency of the judicial system, provision of judicial services.*

Вступ. В сьогоднішніх складних умовах протистояння України російській агресії дуже яскраво простежуються особливості реалізації адміністративно-правових засад правосуддя, які забезпечують і гарантують справедливе його здійснення у нашій правовій державі. Їх реалізація здійснюється адміністративними органами через ряд публічних інструментів та адміністративні процедури, які реалізуються спеціальною публічною адміністрацією судової гілки влади.

Не можна оминати загальні і стабільні вимоги, що висувуються до спеціальної публічної адміністрації судової гілки влади, суддів, органів суддівського врядування та самоврядування, які конкретизують суспільні цінності справедливого правосуддя під час здійснення виконавчої та адміністративно-сервісної функцій у судовій гілці влади, що дозволяє суддям ефективно відновлювати права, свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб.

Незалежність суддів у здійсненні правосуддя відіграє також ключову роль у правозастосуванні і належному забезпеченні прав і законних інтересів всіх учасників судового конфлікту, що відображається в постійному удосконаленні нормативної бази діяльності судових органів з дотриманням міжнародних стандартів.

Численні дослідження провідних українських науковців О. Гаркуши, С. Глущенко, О. Закропивного, В. Ковалю, О. Костюченко, О. Курило, О. Попов, В. Сердюка, В. Скавроніка, П. Тимченко, С. Штелика, С. Штогуна спрямовані на вивчення окремих практичних питань функціонування судової системи з метою пошуку оптимальних шляхів адаптації міжнародного законодавства до подальшої реалізації нормативних положень щодо судової влади.

Метою цього дослідження є ревізія правових засад здійснення правосуддя в Україні, опрацювання ефективних адміністративних механізмів реалізації судової влади та визначення пріоритетних засад функціонування судових органів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж проводити дослідження адміністративних засад правосуддя в Україні, доцільно було б для початку пригадати загальнотеоретичне визначення «змісту». Згідно з академічним тлумачним словником української мови «зміст» - 1) те, про що говориться, розповідається де-небудь, те, що описується, зображується; 2) суть, внутрішня особливість чого-небудь; 3) розумна основа, мета, призначення чого-небудь; перелік розділів, частин, оповідань і т. ін. [1]. У теорії права під змістом

зокрема суспільних відносин розуміють впорядковану поведінку учасників суспільних відносин за допомогою юридичних норм та /або юридичних засобів [2].

Щодо адміністративно-правових основ, то у формуванні визначення цього інституту, потрібно звернутись до фундаментальних засад адміністративного права, де закріплюється і формується юридична основа правовідносин, механізм впливу цієї галузі права на поведінку і діяльність його учасників в публічно-правовій сфері життя. Простіше кажучи, це особлива форма управлінської діяльності в конкретній сфері суспільних правовідносин за допомогою специфічної системи нормативно закріплених методів та засобів [3].

Таким чином, можемо зробити висновок, що адміністративно-правові засади здійснення правосуддя в Україні і є змістом адміністративно-правового забезпечення діяльності судової гілки влади, яка насамперед проявляється у здійсненні основної функції - відправлення правосуддя.

Так, можна виокремити основні позитивні межі здійснення та охорони судової влади від посягань на її незалежність, до яких відносяться розробка інституту адміністративних процедур стосовно надання адміністративних послуг у системі судової влади; визначення адміністративно-правового статусу суддів; організаційно-кадрова робота в системі судової влади, а саме добір, призначення, звільнення, відставка суддів, і суддів, які перебувають на адміністративних посадах, притягнення їх до адміністративної відповідальності, заміщення вакантних посад державних службовців апарату судів, їх призначення, звільнення та дисциплінарної відповідальності; адміністративно-правові аспекти первинного навчання суддів і перепідготовки апарату суду; визначення організаційно-правових повноважень суддів, які обіймають адміністративні посади; забезпечення адміністративного контролю у сфері судочинства; адміністративно-правового забезпечення особистого прийому громадян у системі судової гілки влади; взаємодія зі ЗМІ, висвітлення діяльності судової влади на інтернет-ресурсах, доступу громадян до публічної інформації в системі судової влади; організаційно-правові аспекти діяльності суддівського самоврядування; забезпечення охорони адміністративних приміщень судів, підтримання в них правопорядку, особистої недоторканності суддів і членів їх родин; закріплення особливостей заохочення й дисциплінарної відповідальності суддів і державних службовців апарату судів;

здійснення матеріально-технічних операцій у системі судової гілки влади тощо [4].

При цьому зазначимо, що до негативних меж не належать адміністративно-правове забезпечення судової гілки влади питання безпосереднього здійснення суддями судочинства. Це питання належить до галузей кримінального, цивільного, господарського та адміністративного процесу, провадження у справах про адміністративні правопорушення та відповідних галузей матеріального права - кримінального, цивільного, господарського, митного, податкового, екологічного, земельного, сімейного тощо.

Отже, зміст адміністративно-правових заходів забезпечення діяльності судової влади за своєю природою є складним, потужним комплексним адміністративно-правовим інститутом, наповненим численними вертикальними та горизонтальними зв'язками, що об'єднує однорідні суспільні відносини в системі адміністративно-правового забезпечення (правотворча, правозастосовна, правоохоронна діяльність), при цьому має власну структуру (засоби та види правового регулювання) і механізми адміністративно-правового забезпечення (джерела, принципи, тлумачення адміністративно-правових норм) тощо.

Можна зробити висновок, що судова влада має такі властивості:

- є незалежною гілкою влади, діяльність якої регламентується Конституцією і здійснює свої функції виключно на основі закону;
- захищає закон, вирішує спори про право і здійснює правосуддя;
- є організаційною силою, волі якої потрібно підкорятися через встановлені засоби державного примусу;
- правосуддя є формою захисту права судовою владою та квінтесенцією регулятивної та охоронної функції держави.
- завданням судової гілки влади є здійснення правосуддя на засадах верховенства права та забезпечення дотримання права кожного на справедливий суд, інших прав і свобод, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- судові рішення ухвалюється судом іменем України і є обов'язковим до виконання на всій території України [5].

Отже, судова гілка влади - це незалежна, визначена Конституцією гілка влади, що здійснює свої функції керуючись лише правом, вона охороняє право, є арбітром у конфліктах щодо права,

відправляє правосуддя та здатна підкоряти своїй волі суб'єктів права з можливістю застосування до порушників закону засобів державного примусу. А об'єктами адміністративно-правового забезпечення судової влади є, у широкому розумінні, суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення суддями належних умов для здійснення правосуддя та надання адміністративних послуг фізичним і юридичним особам у системі правосуддя; у вузькому розумінні - конституційно-правові норми, що регулюють теоретичні та правові засади судової влади, у вужчому розумінні - це конституційно-правові норми, що регулюють теоретичні та правові засади судової влади [6].

Загалом правосуддя - це незалежність суддів, яка нерозривно пов'язана з дотриманням ними етичних стандартів поведінки, зокрема об'єктивності, чесності, добросовісності, рівності, компетентності та старанності, на сучасному етапі розвитку України з урахуванням відсічі повномасштабного вторгнення росії в Україну і основними міжнародними принципами правосуддя, до яких можна віднести забезпечення того, щоб усі, включаючи ветеранів війни, тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях, тих, хто вимушено виїхав з країни до країн Заходу, військовослужбовців Збройних Сил України та тих, хто служить в інших силових структурах, мали доступ до правосуддя, а також до правосуддя у справах, пов'язаних із порушенням прав людини, а також забезпечення доступу до правосуддя для громадян України через встановлення принципів, які забезпечують необхідність справедливого та неупередженого національного або міжнародного судового розгляду.

Вважається, що сутність адміністративно-правового забезпечення в демократичній правовій державі полягає в людиноцентричній спрямованості публічної управлінської діяльності адміністративних органів, спрямованої на всебічний захист прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб та прав і законних інтересів юридичних осіб. Ці тенденції описав А. Іванищук [6], який сформулював, що сутність адміністративно-правового забезпечення судової влади - це система внутрішніх особливостей адміністративно-правових відносин, спрямованих на забезпечення реального доступу фізичних та юридичних осіб до правосуддя на основі норм адміністративного права, що описуються сукупністю адміністративно-правових елементів (насамперед принципів адміністративного права у цій сфері), які стосуються соціальної взаємодії суб'єктів адміністративного

права в процесі службової, виконавчо-розпорядчої діяльності, та інших елементів адміністративного права.

Без сумніву, першим і найважливішим питанням у стратегії розвитку судової системи України є гарантування незалежності суддів і незалежності судової системи на рівні держави, інституцій та окремих осіб, а також захист від будь-якого впливу. Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та діяльності судів і професійної діяльності суддів. Незалежність суддів полягає насамперед у їх самостійності та у відсутності обмежень при здійсненні правосуддя будь-якими обставинами чи волею, крім закону. Гарантована Конституцією України незалежність суддів забезпечується, зокрема, особливим порядком фінансування судів і діяльності суддів, гарантованим державою, який має на меті створення належних умов для здійснення незалежного правосуддя. Незалежність, неупередженість та самостійність судової влади залишаються основними чинниками якості та ефективності судочинства [7].

Таким чином, можна зробити попередній висновок, що ключовою фігурою в судовій системі є суддя, і саме від нього залежить справедливість та ефективність судочинства. Судді повинні бути притаманні такі якості, як компетентність, професіоналізм, низка навичок та знань, а також суддя повинен мати можливість дотримуватись таких елементів, як якість та ефективність судового рішення. Крім того, суддя повинен бути мотивованим здійснювати правосуддя ефективно, результативно, незалежно та неупереджено. З цією метою вони повинні отримувати адекватну суддівську винагороду, а їм та членам їхніх сімей має бути гарантована безпека. Спеціалізація судів і суддів є необхідною умовою підвищення якості судової діяльності, хоча не всі науковці поділяють цю думку. Спеціалізація покликана забезпечити належну якість та ефективність правосуддя і легкий доступ до нього громадян [8]. Це означає, що якщо суддя припуститься помилки, його колеги виправлять її, але навіть якщо суддя «в ідеалі» спеціалізований, але підпорядкований вищому політичному керівництву або іншим впливовим особам, він не може називатися суддею за своєю природою.

Крім того можна звернути увагу, що реформування судової системи, зокрема життя постійних заходів для належної організації їх роботи, завжди залишається актуальним і пріоритетним завданням. Ефективність правосуддя залежить

не лише від визначених процесуальних форм її здійснення, професійної якості всього суддівського корпусу, але й безпосередньо від зовнішньої та внутрішньої організаційної, управлінської діяльності суду. Так, основними критеріями оцінювання ефективності судочинства є доступність і незалежність суду, якість кадрового складу судової системи - професіоналізм суддів і працівників апарату суду, ефективність судового управління - управління як судовою системою, так і окремим судом, довіра до суду. Однією з важливих умов доступності правосуддя є поінформованість особи про організацію й порядок діяльності судів. Правосуддя не стане доступним, якщо система судів лишатиметься для особи складною та незрозумілою щодо визначення компетентного суду для вирішення її справи. Завданням подальшого розвитку правосуддя є підняття на більш високий якісний рівень утвердження верховенства права в суспільстві та забезпечення кожній людині, а так само і кожному суб'єкту господарської діяльності права на справедливий розгляд незалежним і неупередженим судом [9].

Тим самим чимала кількість об'єктивних чинників впливають на ефективність відправлення правосуддя в Україні. Термін «ефективний» означає те, що призводить до потрібних результатів, наслідків, дає найбільший ефект. Доцільно було б здійснювати оцінювання ефективності функціонування судової влади за такими критеріями, як якість виконання обов'язків і завдань, що визначається на підставі таких показників: а) кількість справ, які розглядалися суддею; б) кількість повернутих справ, тобто якість судового розгляду; в) оперативність розгляду справ; професійна компетентність, яка тісно пов'язана з попереднім показником, засновується на професійних знаннях, і може виходити також із якості судового розгляду; етика поведінки, яку можна встановити через установлення кількості звільнень суддів і причин цих звільнень порівняно з попереднім періодом і кількості випадків притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

Критерієм спеціалізації є предмет спірних правовідносин і властива йому відповідна процесуальна процедура. Спеціалізація судової системи як спеціальний прояв загально-теоретичного принципу розподілу функційних повноважень може мати зовнішні та внутрішні прояви. Конкретні форми реалізації принципу спеціалізації індивідуальні для кожної держави, оскільки є результатом її історичного розвитку, традицій, розвиненості правової системи

і соціально-економічного стану суспільства. Перед європейськими державами, які нещодавно увійшли до Ради Європи або Європейського Союзу, також постало завдання реалізації принципу спеціалізації в побудові судової системи. Розуміючи важливість відповідності судових систем міжнародним стандартам, більшість із них виходила з того, що «зовнішня» спеціалізація є переважно результатом політичної доцільності та економічної спроможності створити й утримувати ще одну складову системи, а «внутрішня» спеціалізація є об'єктивною необхідністю, що без надмірних витрат (фінансових, організаційних, кадрових, ресурсних) здатна забезпечити реалізацію права людини на правосуддя, що здійснюється компетентним, фаховим судом [9].

Слід звернути увагу на те, що оцінювання ефективності діяльності судів під час надання судових послуг може здійснюватися як різними суб'єктами всередині судової системи, так й особами, які звертаються до судових органів. Так, наприклад, особа, яка звертається до конкретного суду з позовом, навряд чи може дати оцінку судовому адмініструванню, яка пропонується як критерій за проєктом «Система оцінки якості роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи». Дати оцінку лідерським, професійним та управлінським якість голови суду чи керівника апарату суду можуть лише працівники конкретного суду. Тому система критеріїв оцінювання ефективності діяльності судів під час надання судових послуг має задовольняти оцінку ефективності їхньої діяльності незалежно від суб'єктів її здійснення [10].

Для адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади в Україні потрібна підтримка та сприяння держави, і тільки в цьому випадку можна розраховувати на позитивний результат.

Крім того для ефективності надання судових послуг з урахуванням проведеного аналізу міжнародної практики оцінювання діяльності органів правосуддя доцільно було б впровадити систему критеріїв оцінювання ефективності судів під час надання судових послуг у такому вигляді: якість судового рішення, доступність адміністративного суду, своєчасність розгляду справи адміністративної юрисдикції, професіоналізм суддів і працівників апарату суду, рівень громадської довіри до суду [10]. І дійсно, оцінювання якості надання правосуддя громадянами нашої держави може покращити ситуацію щодо адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади держави загалом.

Не будуть винятком із цього правила й суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення судової гілки влади, адже адміністративне право - це самостійна галузь права, що регулює суспільні відносини у сфері публічного адміністрування. Воно розкриває багатогранно правове буття національного суспільства. Як результат, майже неможливо відшукати сферу публічних суспільних відносин, яку б не регулювали норми адміністративного права. Судова влада - єдина незалежна гілка влади, що має забезпечити незалежне, справедливе та своєчасне правосуддя. Ці інститути є тісно взаємопов'язаними та функціують, часто стикаючись одне з одним. Оскільки адміністративне право має налагоджувати публічно-правові відносини, а судові органи піддаються найбільшому впливу управлінських відносин, їх потрібно врегульовувати адміністративними нормами права. Найбільший обсяг адміністративної діяльності у сфері публічного адміністрування виконують органи публічної адміністрації, яким делеговано державновладні повноваження, і саме такі повноваження становлять науковий інтерес для нашого дослідження. Крім того належне забезпечення судочинства перебуває не на високому рівні, що негативно впливає на рівень здійснення судочинства та на ефективність функціонування правосуддя загалом. Тим самим забезпечення ефективності захисту порушених прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб є основною метою нашої держави. Оскільки судова влада відіграє чи не найважливішу роль у цьому аспекті, це і зумовлює потребу дослідження ролі адміністративного права в забезпеченні функціонування судової влади України [7].

З урахуванням комплексного підходу до дослідження цього питання можна зробити висновок, що адміністративно-правові відносини у сфері забезпечення засад правосуддя - це відносини, які виникають у сфері публічного адміністрування, коли адміністративне право впорядковує, регулює та досягає дієвості й законності цих відносин з метою надання всього необхідного суддям (судам) для здійснення справедливого правосуддя, а відвідувачам судів (учасникам процесу) - можливості отримувати належні судові послуги [7]. Загалом в Україні діє єдина система забезпечення функціонування судової влади - судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя. До її складу входять Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України та Національна

школа суддів України, інші органи державної влади та місцевого самоврядування, що беруть участь в організаційному забезпеченні діяльності судів у випадках і порядку, визначених законами України.

Сутність і зміст судової влади найбільш повно виявляється у функціях судової влади, під якими слід розуміти напрямки й види здійснення правосуддя судами в межах і порядку, передбачених Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України. Судова система як сукупність усіх судів усіх ланок є складовою частиною державного механізму, отже через неї також реалізуються певні функції держави. Конституційною функцією судової влади є правосуддя, оскільки саме суди й ніхто більше розглядають і вирішують правові спори. Виконання цієї функції іншими органами заборонено (ч. 1 ст. 124 Конституції України).

Виходячи з цього, судова система є публічним інститутом, який має гарантувати право наших громадян на законне, неупереджене та справедливе правосуддя. Відповідно до цих принципів можна узагальнити, що сутність правосуддя в українській правовій державі - це певна «зразкова» модель постановки проблеми забезпечення доступу громадян до правосуддя, верховенства права та його ефективного реалізації на основі наукового мислення суддів та інших учасників судочинства (зокрема, адвокатів, які беруть участь у судовому процесі), що проявляється у певній теорії правосуддя в правовій державі та в їхніх відповідних поглядах на різні явища, які прямо чи опосередковано, але тісно пов'язані із судочинством. У судовій системі парадигма принципів мислення правників (суддів, адвокатів тощо) має ґрунтуватися на домінуванні теорії природного права, способом зовнішньої реалізації дій учасників судочинства є позитивістське законодавство, яке безпосередньо формує судові рішення, а соціологічна теорія права та психологічні підходи до права доповнюють парадигму природно-правової теорії судочинства.

Під час війни більшість суспільних інститутів воюючих держав змінюються: державні механізми реорганізуються для стримування агресора, забезпечення територіальної цілісності держави, гарантування прав громадян в умовах війни. Деякі свободи і права фізичних та юридичних осіб обмежуються з точки зору конституції та державного управління. Ці жорсткі аспекти режиму воєнного стану є виправданими та об'єктивними, оскільки історія вчить, що втрата незалежності була

трагедією для української нації, Отже, роль адміністративного права в забезпеченні функціонування судової влади України полягає в тому, що судова гілка влади є відокремленою від виконавчої влади й відповідно вимагає незалежного публічного адміністрування. Разом із тим теорія адміністративного права значною мірою поширюється на діяльність Державної судової адміністрації, апарату суду та деяких інших, забезпечуючи суб'єктів публічної адміністрації судової влади, зокрема органів суддівського врядування та самоврядування. Роль адміністративного права в забезпеченні функціонування судової влади полягає в регулюванні суспільних відносин, яке за допомогою нормативно-правових актів і сукупності інших правових засобів врегульовує суспільні відносини, що виникають у сфері публічного адміністрування судової влади України з метою захисту основоположних прав, свобод і законних інтересів людини.

В адміністративному аспекті функціонування судової системи України полягає в тому, що вона регулює суспільні відносини, які виникають у сфері надання адміністративно-судових послуг, здійснення розпорядчої та виконавчої діяльності спеціальних суб'єктів публічної адміністрації; упорядковує відносини відповідних суб'єктів судової сфери, що мають забезпечувати основоположні права, свободи публічного адміністрування та законні інтереси громадянина на основі використання певних адміністративно-правових інструментів, за допомогою яких регулюються суспільно-правові відносини в цій сфері; містить основоположні теоретично-правові аспекти для аналізу функціонування публічної адміністрації в Україні. Зроблено висновок, що адміністративне право через класичну теорію публічного адміністрування здійснює адміністративно-правове забезпечення, формує способи (інструменти публічного адміністрування) в судовій гілці влади, реалізуючи загальну функцію виконавчої влади

Висновки. За результатами цього дослідження, можемо зробити висновок, що змістом адміністративно-правових засад відправлення правосуддя є дотримання судовою владою інституту принципів адміністративного права, що перебуває сьогодні у процесі удосконалення для задоволення інтересів і потреб народу України на основі європейських цінностей та правових стандартів європейської спільноти. Базовою складовою є верховенство права, головною складовою якого є справедливість, а провідними - засади правової визначеності, ясності та недвозначності правової норми. Також, головною цінністю

адміністративно-правового забезпечення правосуддя є можливість стати суддею юристу, який характеризується доброчесністю, справедливістю, відповідальністю, професійністю тощо.

Дотримання законності та належного врядування в забезпеченні судової гілки влади є основами належного забезпечення правосуддя в Україні. Всі зазначені складові при належній практичній реалізації призведуть до підвищення рівня довіри українського народу до судової гілки влади і до можливості здійснювати ефективний захист порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб шляхом справедливого вирішення правових спорів.

Література

1. Білодід І.К. Словник української мови в 11-ти т. Київ. 1972. Т. 3. С.624 URL:
2. Петришин С. В. Теорія держави і права. підручник Харків. 2015. С.134-136 URL: <https://news.pravo.studio/derjavi-istoriya-teoriya/teoriya-derjavi-prava-pidruchnik-petrishin.html#:~:text>
3. Рудниченко С. Зміст адміністративно-правового регулювання діяльності державної судової адміністрації України. *Адміністративне право і процес*. 1. 2017 С. 149-152. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/29.pdf>
4. Закурін М. К. Межі адміністративно-правового регулювання діяльності господарських судів. *Вісник господарського судочинства*. 2012. № 5. С. 33-36. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/apip/apip_2012_01.pdf
5. Шепель Т. Чи бути в Україні справедливому і незалежному суду: LB.UA. 2014. URL: http://blogs.lb.ua/taras_shepel/292206_chi_buti_ukraini_spravedlivomu_i.html
6. Іванищук О. О. Адміністративно-правове регулювання судової влади: проблеми теорії. *LEGEA ŞI VIAȚA*. 2013. №11. 4. С. 48-51. URL: https://ibn.idsi.md/ru/vizualizare_articol/27850/gscholar
7. Бойко В. П. Роль окремих інститутів адміністративного права в забезпеченні функціонування судової влади України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4 (290). С. 144-147. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/24.pdf>
8. Основні принципи незалежності судових органів. Схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. Верховна Рада України: офіційний веб-портал. 2017. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_201.
9. Суди мали один із найменших рівнів довіри в суспільства. Як цей інститут проявив себе під час війни. Три історії суддівської війни. *FORBES* 2022. URL: <https://forbes.ua/lifestyle/sudiyske-viyskoyak-naybilsh-nelyubim-asuspi-lstvom-kasta-suddiv-prokhodit-viprobuвання-viynoу-07072022-6980>
10. Іванченко О. Система критеріїв оцінювання ефективності діяльності суддів під час надання судових послуг. 2019. URL:
11. Кічмаренко С. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 74-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2017_2_12.
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI. Верховна Рада України. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>
13. Правовий статус судді. Конституційний суд України. 2022. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/552-pravovyy-status-suddi>.
14. Про забезпечення права на справедливий суд. Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII. Верховна Рада України. 2023. URL:
15. Шелест С. Довіра до суду: міфи і реальність. *UKRINFORM*. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3162349-dovira-do-sudu-mifi-irealnist.html>.

Коваль М. П.,

orcid.org/0009-0005-4781-643

кандидат юридичних наук, суддя

П'ятого апеляційного адміністративного суду

РОЗУМНІ СТРОКИ РОЗГЛЯДУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ В КОНТЕКСТІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Кожевников А. Ю.

Наукова стаття присвячена дослідженню питання розумних строків розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами в умовах воєнного стану. Актуальність теми обумовлена необхідністю забезпечення доступу до правосуддя навіть в екстремальних умовах, коли функціонування судової системи ускладнене. Дослідження аналізує вплив воєнного стану на строки розгляду справ та пропонує підходи до оптимізації судових процесів у таких обставинах.

У статті констатується, що дотримання розумних строків розгляду справ є одним із ключових елементів доступу до правосуддя, особливо в умовах воєнного стану. Недотримання цих строків може призвести до порушення прав громадян та зниження довіри до судової системи. Аналізується нормативно-правова база України та досвід Європейського Суду з прав людини щодо визначення розумних строків розгляду справ, зокрема в умовах надзвичайних ситуацій.

Обґрунтовується позиція, що індивідуальний підхід до визначення строків розгляду справ є необхідним для забезпечення справедливості та ефективності судочинства. Враховуються такі фактори, як категорія та складність справи, поведінка учасників процесу, завантаженість суду та специфічні виклики, пов'язані з воєнним станом. Пропонуються рекомендації щодо вдосконалення організаційних та процесуальних аспектів роботи судів, включаючи використання сучасних технологій для дистанційного розгляду справ.

Робиться висновок, що забезпечення розумних строків розгляду публічно-правових спорів в умовах воєнного стану є важливою умовою для підтримки верховенства права та захисту прав громадян. Інтеграція інноваційних підходів до судочинства, підвищення кваліфікації суддів та вдосконалення процесуальних норм сприятимуть ефективному функціонуванню судової системи навіть у найскладніші періоди. Це допоможе зберегти довіру до судової влади та забезпечити стабільність правової системи країни.

Ключові слова: розумні строки, публічно-правові спори, адміністративні суди, доступ до правосуддя, адміністративний процес, процесуальні строки.

Kozhevnykov A. Yu. Reasonable time-limits for the examination of public-law disputes by administrative courts in the context of access to justice during martial law

The scientific article is devoted to the study of the issue of reasonable terms for consideration of public law disputes by administrative courts under martial law. The relevance of the topic is due to the need to ensure access to justice even in extreme conditions, when the functioning of the judicial system is complicated. The study of the analysis is the impact of martial law on the terms of consideration of cases and suggests approaches to optimizing judicial processes in such circumstances.

The article states that compliance with reasonable deadlines for the consideration of cases is one of the key elements of access to justice, especially in conditions of martial law. Failure to comply with these deadlines can lead to violations of citizens' rights and reduce confidence in the judicial system. The article analyzes the regulatory framework of Ukraine and the experience of the European Court of human rights in determining reasonable terms for considering cases, in particular in emergency situations.

The article substantiates the position that an individual approach to determining the terms of consideration of cases is necessary to ensure the fairness and effectiveness of legal proceedings. Factors such as the category and complexity of the case, the behavior of the participants in the process, the workload of the court and specific challenges related to martial law are taken into account. Recommendations are proposed for improving the organizational and procedural aspects of the work of courts, including the use of modern technologies for remote consideration of cases.

It is concluded that ensuring reasonable time limits for consideration of public law disputes under martial law is an important condition for maintaining the rule of law and protecting the rights of citizens. Integration of innovative approaches to judicial proceedings, professional development of judges and improvement of procedural norms will contribute to the effective functioning of the judicial system even in the most difficult periods. This will help maintain confidence in the judiciary and ensure the stability of the country's legal system.

Key words: reasonable terms, public law disputes, administrative courts, access to justice, administrative process, procedural terms.

Постановка проблеми. Згідно з Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», в країні було запроваджено воєнний стан, який наразі продовжено. Відповідно до статті 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», правосуддя на території, де введено воєнний стан, здійснюється виключно судами, і в умовах воєнного або надзвичайного стану конституційні права людини на судовий захист не можуть бути обмежені.

У зв'язку з зазначеним вище, забезпечення ефективного функціонування судової системи набуває особливої важливості. Суди повинні працювати безперебійно, незважаючи на складні умови, спричинені воєнним станом. Це включає не лише фізичний доступ до судових установ, але й можливість своєчасного та справедливого розгляду справ. Водночас, виникає необхідність адаптації судових процедур та механізмів до нових реалій, що включає використання сучасних технологій для дистанційного розгляду справ, забезпечення безпеки учасників процесу та збереження доказів. Також важливо враховувати специфічні виклики, які виникають під час воєнного стану, такі як евакуація населення, тимчасове переміщення судових установ та загроза для життя суддів, адвокатів та інших учасників судового процесу. Тому, розробка спеціальних заходів для підтримки правосуддя в цих умовах є необхідною.

Крім того, особливу увагу слід приділити підвищенню рівня обізнаності населення про їхні права та механізми захисту, доступні навіть в умовах воєнного стану. Інформаційні кампанії, консультації та підтримка громадських організацій можуть сприяти збереженню довіри громадян до судової системи та забезпеченню доступу до правосуддя.

Під час воєнного стану громадяни та юридичні особи стикаються з численними викликами та правовими проблемами. Одним із ключових аспектів забезпечення ефективного правосуддя є дотримання розумних строків розгляду справ. Адміністративні суди, розглядаючи публічно-правові спори, повинні дотримуватись цих строків, незважаючи на складні умови воєнного часу. У даній статті аналізується поняття розумних строків у контексті публічно-правових спорів, розглядаються виклики, що постають перед адміністративними судами під час воєнного стану, та

пропонуються рекомендації щодо їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розуміння поняття «розумні строки» розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами, як складовий елемент дослідження широкого явища адміністративного судочинства частково ставали предметом вивчення у працях таких вчених адміністративістів, як О. М. Бандурка, В. М. Бевзенко, Ю. П. Битяк, Е. Ф. Демський, С. В. Ківалов, В. К. Колпаков, І. Б. Коліушко, В. П. Кононець, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіда, Т. П. Мінка, Р. В. Миронюк, Р. С. Мельник, О. М. Пасенюк, Ю. С. Педько, О. П. Рябченко, М. І. Смокович, М. М. Тищенко та інші. Водночас дослідження розумних строків розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами в контексті доступу до правосуддя під час дії правового режиму воєнного стану залишається недослідженим.

Мета наукової статті полягає в дослідженні та аналізі розумних строків розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами в умовах воєнного стану, а також розробці рекомендацій для забезпечення ефективного та своєчасного розгляду справ.

Виклад основного матеріалу. Поняття розумності строку розгляду справи є досить складним явищем, щодо якого наукова думка не виробила єдиного підходу. Очевидно, що таке поняття повинно включати не лише тривалість розгляду, але й досягнення цілей адміністративного правосуддя. Це означає, що адміністративні суди повинні забезпечити баланс між швидкістю розгляду справи та ретельністю її аналізу, щоб гарантувати всебічне та обґрунтоване рішення.

Розумні строки розгляду публічно-правових спорів є ключовим елементом ефективного адміністративного правосуддя. Вони забезпечують захист прав і свобод громадян та юридичних осіб, одночасно підтримуючи довіру до судової системи та верховенства права [1, с. 161-170]. Це вимагає від судів не лише дотримання законодавчих норм, але й гнучкого підходу, який враховує всі обставини кожної конкретної справи, забезпечуючи справедливість, обґрунтованість та своєчасність судових рішень.

Щодо наукових підходів до розуміння розумних строків, то вважаємо за доцільне зазначити слушну думку Ю. Навроцької, що вимогу стосовно розумності строку розгляду справи не можна ототожнювати з вимогою швидкості розгляду, оскільки поспішний розгляд призведе до

поверхового аналізу, що суперечить принципу розумності строку [2, с. 160]. Л. Тацій вважає, що розумний строк - це найкоротший період розгляду та вирішення адміністративної справи, обумовлений її складністю та поведінкою учасників процесу, достатній для своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах [3, с. 39]. Я. Берназюк пояснює розумні строки в адміністративному судочинстві як найкоротші строки за конкретних обставин, встановлені законом або судом, протягом яких суд має можливість всебічно та повно дослідити докази, встановити фактичні обставини справи і прийняти законне та мотивоване рішення [4, с. 149-157]. Таким чином, при визначенні розумності строку розгляду справи необхідно враховувати не лише загальну тривалість розгляду, але й досягнення цілей адміністративного правосуддя.

Розумні строки розгляду справ у адміністративному судочинстві закріплені в Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ). Вони означають найкоротший строк, протягом якого можливо всебічно дослідити подані сторонами докази і прийняти законне та обґрунтоване рішення. Поняття «розумний строк» згадується у КАСУ та використовується як щодо дій суду, так і щодо дій учасників процесу, зокрема, у таких контекстах:

1. Процедура врегулювання спору за участю судді (ч. 1 ст. 187 КАСУ): проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про її проведення.

2. Судові дебати (ч. 7 ст. 225 КАСУ): тривалість визначається головуючим з урахуванням думки учасників справи, виходячи з розумного часу для викладення їх позиції.

3. Виконання рішення суду суб'єктом владних повноважень (ч. 6 ст. 245 КАСУ): суд може встановити розумний строк для виконання рішення.

4. Розгляд справ у спрощеному позовному провадженні (ст. 258 КАСУ): здійснюється протягом розумного строку, але не більше шістдесяті днів із дня відкриття провадження у справі [5].

У процесуальному законодавстві терміни «розумний строк» та «своєчасний розгляд» використовуються у тотожному значенні, маючи на увазі найкоротший строк, протягом якого можливо повно та всебічно дослідити подані сторонами докази і прийняти законне та обґрунтоване рішення. Важливо відзначити, що поняття «розумний строк» застосовується не лише до дій, що здійснюються судом (розгляд справи, врегулювання спору за участю судді), але також і до

дій учасників справи (судові дебати, виконання рішення суб'єктом владних повноважень) [6].

Установлення розумних строків сприяє ефективному правосуддю, запобігає затягуванню розгляду справ і забезпечує баланс між швидкістю судового процесу та його ретельністю. Крім того, концепція «розумного строку» відіграє важливу роль у захисті прав і законних інтересів сторін, адже своєчасне вирішення спорів є однією з фундаментальних вимог правосуддя [7, с. 66-75]. Невиправдане затягування процесу може призвести до порушення принципу справедливого суду та негативно вплинути на довіру громадян до судової системи.

Таким чином, застосування поняття «розумний строк» як до дій суду, так і до дій учасників процесу, спрямоване на забезпечення ефективного, справедливого та своєчасного розгляду справ. Це підкреслює важливість чіткого регулювання строків у процесуальному законодавстві та їх дотримання на практиці, що є ключовим елементом правової держави та демократичного суспільства.

Згідно частини 1 статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне розв'язання судових спорів у сфері публічно-правових відносин, забезпечуючи ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб від неправомірних дій суб'єктів владних повноважень.

Своєчасність розгляду, тобто вирішення публічно-правового спору в розумні строки, є одним з ключових компонентів принципу верховенства права в адміністративному судочинстві, нарівні з такими принципами як правова визначеність та доступність до правосуддя. Однак, у вітчизняній судовій практиці та науковій літературі досі не склалося єдиного і стабільного підходу до визначення критеріїв розумності строків розгляду адміністративних спорів. При цьому, у рішеннях Європейського Суду з прав людини напрацьована певна практика з цього питання, яка повинна враховуватися адміністративними судами в Україні.

Згідно з підходом, сформульованим ЄСПЛ, тривалість провадження повинна оцінюватися з урахуванням специфіки справи та таких факторів: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів, а також важливість питання для заявника. Держава має забезпечити таку організацію судової системи, щоб суди могли гарантувати кожному право на отримання остаточного рішення щодо спорів про права та обов'язки у розумний

строк (Comingersoll S.A. v. Portugal) [8]. Отже, розумність строків означає не лише відсутність зволікань у судовому розгляді, але й своєчасне ухвалення рішення.

У відповідності до практики ЄСПЛ, визначення строків розгляду справи враховує важливість оперативного правозастосування, яке не повинно бути піддане зволіканням, що можуть вплинути на його ефективність чи достовірність. Якщо ЄСПЛ виявляє, що в певній державі існує систематична практика, несумісна з Конвенцією, що призводить до порушення вимоги «розумного строку», це розглядається як «обтяжуюча обставина порушення пункту 1 статті 6» [9].

Вимога щодо розумного строку поширюється на всі етапи судового розгляду, включаючи досудове врегулювання, розгляд справи по суті, апеляційне та, при можливості, касаційне оскарження, а також виконання судового рішення [10].

Таким чином, поняття розумності строків судового розгляду повинно тлумачитися комплексно, з урахуванням специфіки кожної справи, і включати забезпечення дотримання визнаних стандартів розумності на кожній стадії процесу.

У контексті сучасних викликів адміністративного правосуддя важливо забезпечити, щоб суди могли ефективно реагувати на складність і об'єм справ, які перед ними стоять, і водночас забезпечувати достатній рівень процедурної правосуб'єктності для всіх учасників судового процесу. Це означає, що вирішення справи повинне бути здійснене не лише своєчасно, але й з урахуванням всіх реальних можливостей для повного та об'єктивного розгляду справи. Для досягнення цих цілей необхідне постійне вдосконалення законодавства та судової практики, що відповідає б міжнародним стандартам та вимогам справедливості. Подальший розвиток адміністративного судочинства має сприяти покращенню доступу до правосуддя, зниженню навантаження на суди та забезпеченню ефективного захисту прав та інтересів громадян та підприємств.

Воєнний стан створює численні перешкоди для нормального функціонування судової системи. Серед основних викликів можна виділити наступні:

1. Обмеження фізичного доступу до судів: Воєнні дії можуть спричинити закриття судів, переміщення суддів та працівників судових установ, а також руйнування судової інфраструктури.

2. Збільшення кількості справ: В умовах воєнного стану зростає кількість публічно-правових спорів, зокрема, у зв'язку з переміщенням осіб,

втратою майна, адміністративними правопорушеннями тощо.

3. Проблеми з комунікацією та збиранням доказів: Воєнські дії можуть ускладнювати комунікацію між сторонами, судом і свідками, а також створювати перешкоди для збирання та представлення доказів.

4. Психологічний тиск на суддів і учасників процесу: Воєнські дії та їх наслідки можуть негативно впливати на психологічний стан суддів, адвокатів та інших учасників процесу, що ускладнює прийняття обґрунтованих рішень.

Для забезпечення дотримання розумних строків розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами під час воєнного стану необхідно враховувати специфічні умови та виклики, а також запроваджувати відповідні заходи. До таких заходів можна віднести:

1. Запровадження електронного судочинства: Розвиток та активне використання електронних засобів комунікації, включаючи електронний документообіг, відеоконференцз'язок та інші технології, які дозволяють забезпечити безперервність судового процесу навіть в умовах обмеженого фізичного доступу до судів.

2. Оптимізація судових процедур: Спрощення та прискорення процедур розгляду справ, зокрема, шляхом розширення застосування спрощеного позовного провадження, зменшення формальних вимог до подання доказів та процесуальних документів.

3. Підтримка та захист суддів і працівників суду: Забезпечення належних умов праці, психологічної підтримки та безпеки для суддів і працівників судових установ.

4. Гнучкість у встановленні строків: Надання судам можливості більш гнучко встановлювати строки для виконання процесуальних дій з урахуванням конкретних умов і обставин воєнного стану.

5. Моніторинг та оцінка ефективності: Постійний моніторинг дотримання розумних строків розгляду справ, аналіз проблем та розробка рекомендацій щодо їх подолання.

На практиці існує певний діалектичний зв'язок між обов'язком суду розглянути справу в розумні строки та обов'язком вирішити її обґрунтовано, добросовісно та розсудливо. Дотримання критеріїв розумності строків визначається індивідуально, з урахуванням таких аспектів, як категорія та складність справи, поведінка учасників, а також навантаженість суду. Неправомірною поведінкою судді, виражена в порушенні строків

розгляду справи, може стати підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності [11, с. 32-35].

Таким чином, судді повинні балансувати між необхідністю оперативного вирішення справ і забезпеченням високої якості судових рішень. Важливо, щоб суди не тільки дотримувалися встановлених строків, але й враховували всі нюанси кожної конкретної справи для винесення справедливих і обґрунтованих рішень. Це включає ретельний аналіз доказів, уважне ставлення до аргументів сторін та дотримання процесуальних норм.

Для забезпечення розумних строків розгляду справ необхідно вдосконалювати організаційні аспекти роботи судів. Зазначене повинно включати оптимізацію розподілу справ між суддями, впровадження електронного документообігу, підвищення кваліфікації суддів та працівників апарату суду, а також застосування альтернативних методів вирішення спорів.

Не менш важливим є аспект контролю та підзвітності суддів. Механізми моніторингу та оцінки ефективності роботи судів, включаючи аналіз строків розгляду справ, мають бути прозорими та доступними для громадськості.

Висновки. Забезпечення розумних строків розгляду публічно-правових спорів адміністративними судами під час воєнного стану є надзвичайно важливим для підтримання ефективності правосуддя та захисту прав і законних інтересів громадян. Впровадження сучасних технологій, оптимізація судових процедур, підтримка суддів і працівників суду, гнучкість у встановленні строків та постійний моніторинг ефективності є ключовими заходами для досягнення цієї мети. Виконання цих заходів сприятиме зміцненню довіри до судової системи та забезпеченню доступу до правосуддя навіть в умовах воєнного стану.

У підсумку, забезпечення розумних строків розгляду справ у поєднанні з дотриманням високих стандартів судочинства є ключовим фактором для підтримки верховенства права і захисту прав громадян. Ефективна судова система, яка здатна оперативно і якісно розглядати справи, є основою для стабільного та справедливого суспільства.

Література

1. Кононець В. П. Підходи до розуміння адміністративно-правового механізму забезпечення примусового виконання судових рішень. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 161-170.
2. Навроцька Ю. В. Строки судового розгляду в цивільному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія Юридичні науки*. 2013. Вип. 3. С. 143-162.
3. Тацій Л. В. Категорія «розумний строк» в адміністративному судочинстві: поняття та правова природа. *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 36-41.
4. Берназюк Я. О. Поняття «розумні строки» в адміністративному судочинстві. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4. С. 149-157.
5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-37. Ст. 446.
6. Берназюк Я. О. Як зберегти баланс забезпечення справедливого публічного розгляду справи та дотримання розумного строку. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/129577-yak-zberegiti-balans-zabezpechennya-spravedlivogo-publichnogo-rozglyadu-spravi-ta-dotrimannya-rozumnogo-stroku>.
7. Ярошенко А. С., Костенко О. М. Визнання судом недійсними фіктивних договорів дарування, укладених з метою приховання майна боржника: проблеми формування єдиної правозастосовної практики. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 148. С. 66-75.
8. Case of Comingersoll S.A. v. Portugal (Application no. 35382/97). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58562%22%7D>.
9. Case of H. v. France (Application no. 10073/82). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57502%22%7D>.
10. Affaire Robins c. ROYAUME-UNI Case of Robins v. The United Kingdom (118/1996/737/936). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58095%22%7D>.
11. Кононець В. П. Роль Європейського Суду з Прав Людини у контролі за виконанням судових рішень органами публічної адміністрації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 32-35.

Кожевников А. Ю.,
адвокат

ДО ПИТАНЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ НА БЛОКПОСТАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Коломієць Ю. М.

Стаття присвячена питанню впровадження ефективного механізму взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України під час несення служби на блокпостах в умовах воєнного стану. У статті зазначено, що з огляду на збройну агресію Російської Федерації перед сучасною українською державою гостро постає питання захисту найвищих конституційних цінностей, зокрема людське життя, її честь та гідність. У статті визначено, що воєнний стан в силу своєї специфіки вимагає оптимізації використання ресурсів та, що виконання окремих завдань на територіях, де діє правовий режим воєнного стану не завжди вимагають задіяння військовослужбовців Збройних сил України. У статті встановлено поняття блокпосту. В статті висвітлено питання несення служби на блокпостах під час дії правового режиму воєнного стану та встановлено, що зазначений об'єкт не завжди вимагає задіяння ресурсів Збройних сил України при виконанні завдань на ньому. У статті встановлено, що наразі ефективно виконувати завдання на блокпостах може механізм, який утворюється на базі взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України. Встановлено, що спільність завдань, встановлених профільним законодавством для Національної поліції та Національної України дозволяє ефективно взаємодіяти їм в рамках виконання спільних завдань на блокпостах. У статті висвітлено, що актуальне законодавство не регулює потрібною мірою взаємодію Національної поліції та Національної гвардії України. Встановлено, що наразі зазначена взаємодія регулюється лише порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, який не задовольняє вимог сьогодення з огляду на те, що регулює взаємодію Національної поліції та Національної гвардії України лише у мирний час. Запропоновано на законодавчому рівні врегулювати взаємодію Національної поліції та Наці-

ональної гвардії України на блокпостах у період дії правового режиму воєнного стану.

Ключові слова: блокпост, Національна поліція, Національна гвардія України, взаємодія Національної поліції та Національної гвардії України, воєнний стан.

Kolomiets Yu. M. On the issues of implementing an effective mechanism of interaction between the national police and the national guard of Ukraine during service at checkpoints under martial law

This article is dedicated to the issue of implementing an effective mechanism for the interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine during service at checkpoints under martial law conditions. The article states that, in light of the armed aggression of the Russian Federation, the modern Ukrainian state faces a pressing need to protect its highest constitutional values, including human life, honor, and dignity. The article defines that martial law, due to its specific nature, requires the optimization of resource use, and that certain tasks in territories under martial law do not always necessitate the involvement of Ukrainian Armed Forces personnel. The concept of a checkpoint is established in the article. It addresses the issue of serving at checkpoints during martial law and finds that these objects do not always require the use of Ukrainian Armed Forces resources for task execution. The article establishes that currently, tasks at checkpoints can be effectively performed by a mechanism based on the interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine. It is noted that the shared responsibilities, as set by the relevant legislation for the National Police and the National Guard of Ukraine, enable effective cooperation in carrying out joint tasks at checkpoints. The article highlights that current legislation does not sufficiently regulate the interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine. It is established that, as of now, this interaction is only governed by the procedures for establishing a special entry and exit regime, restricting the freedom of movement of citizens,

foreigners, and stateless persons, as well as the movement of vehicles in Ukraine or in specific areas where martial law is in effect. This does not meet the needs of today, as it regulates the interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine only during peacetime. It is proposed to regulate, at the legislative level, the interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine at checkpoints during the period of martial law.

Key words: *checkpoint, National Police, National Guard of Ukraine, interaction between the National Police and the National Guard of Ukraine, martial law.*

Актуальність. Україна визначила у своїй Конституції, що людина, її життя, здоров'я, честь та гідність є найвищою цінністю для держави. Зазначена декларація потребує від держави, яка бажає відповідати сучасним міжнародним стандартам демократичності відповідних активних дій, напружених на виконання та дотримання, визначених в зазначеній декларації принципів. Перш за все, мова йде про створення механізмів забезпечення прав людини, які крім існування в юридичних конструкціях законотворця в потрібний момент повинні ефективно реалізовувати покладені на них функції та завдання. Наразі сьогодні буття української державності формується як реакція на збройну агресію Російської Федерації, в якому особливо гостро, окрім питання збереження суверенітету та територіальної цілісності, постає питання забезпечення публічного порядку та безпеки. Звичні завдання правового механізму забезпечення публічного порядку та безпеки повинні виконуватися в умовах значної напруги та нетипової обстановки. В цьому контексті зазвичай мова ведеться про несення служби співробітниками органів міністерства внутрішніх справ на блокпостах.

Існуючий правовий механізм забезпечення публічного порядку та безпеки, який існує в сучасній структурі міністерства внутрішніх справ вдається цілком достатнім для виконання завдань на блокпостах, з огляду на його складові. Слід зазначити, що сам механізм є двоєдиним та включає в себе Національну поліцію та Національну гвардію України. Попри різну специфіку цих органів, законодавець наділив їх спільним завданням, а саме: підтримання та охорона публічного порядку та безпеки. Зазначене завдання закріплене у п. 2 ч. 1 ст. 2 закону України «Про Національну поліцію» [1] та п. 2 ч. 1 ст. 2 закону України «про Національну гвардію України» [2]. Виходячи із того, що обидва елементи зазначеного правового механізму мають однакове завдання із

забезпечення публічного порядку та безпеки, проте значно відрізняються за своєю природою впливу на суспільні відносини та недосконалого правового регулювання їх взаємодії, доцільним є дослідження шляхів впровадження ефективного регулювання взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: питанню взаємодії Національної поліції та національної гвардії України свої наукові роботи присвячували наступні вітчизняні науковці: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.І. Безпадова, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, І.О. Кириченко, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кривенко, О.В. Кузьменко, І.М. Неклонський, Н.Р. Нижник, І.Д. Пастух, Ю.В. Потомський, О.Ю. Процких, Ю.С. Шемшученко, О.Г. Юшкевич, К.В. Яровий та інші.

Виходячи із зазначеного вище, метою статті є дослідження й встановлення поняття блокпост як специфічного об'єкту несення служби співробітниками Національної поліції та співробітниками Національної гвардії України, визначення завдань співробітників Національної поліції та співробітників Національної гвардії України під час проходження служби на блокпостах та встановлення необхідних напрямів удосконалення вітчизняного законодавства в сфері взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. Україна у своїй Конституції задекларувала життя, честь та здоров'я людини як основну цінність [3]. Європейський курс України ґрунтується, по-перше, на реальності нормативно-правових актів держави, зокрема Конституції, а отже, декларація зазначена у статті 3 Конституції України вимагає від держави створення відповідних правових механізмів для реалізації зазначеної норми. Це знаходить прояв у різних юридичних конструкціях, створених законодавцем, проте так чи інакше, охорона особи як найвищої цінності держави знаходить своє відображення в активному та пасивному захисті її прав та законних інтересів, а отже, й створенні певних умов для повноцінної життєдіяльності особи та реалізації нею своїх прав. За такого підходу, окремо виділяється питання підтримання публічного порядку та безпеки. Зазначені категорії визначаються вченими як врегульована правовими та соціальними нормами система суспільних відносин, що спрямована на захист прав та свобод осіб від протиправних посягань, охорону життя та здоров'я осіб, запобігання правопорушенням,

а також на забезпечення поваги до честі, гідності, суспільної моралі та загальнозавданого порядку. Українська держава має механізм у складі системи органів міністерства внутрішніх справ, який націлений на забезпечення публічної безпеки, порядку та складається з Національної поліції та Національної гвардії України для яких у профільних законах було закріплене завдання із підтримання публічного порядку та безпеки. Не дивлячись на певні законодавчі прогалини у регулюванні взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України, кінцевий результат такої комбінації юрисдикційних повноважень та силового елементу давала задовільний результат. Однак сьогодення кидає новий виклик до зазначеного правового механізму забезпечення прав і свобод громадян України у вигляді збройної агресії Російської Федерації. За таких умов, виникає необхідність співробітникам Національної поліції та Національної гвардії України нести службу у нетипових обставинах, де використання ресурсів Збройних сил України видається нерациональним та надмірним. Зокрема мова йде про несення служби на блокпостах. На цьому етапі відчувається брак законодавчого врегулювання взаємодії співробітників Національної поліції із співробітниками Національної гвардії України, оскільки блокпост, є специфічним об'єктом несення служби.

По-перше, слід визначитися із поняттям блокпост. Визначення зазначеного поняття не знайшло свого відображення у законах України, проте для його розуміння слід звернутися до порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан. Зазначений порядок визначає блокпост як посилений контрольно-пропускний пункт, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюється на вході/виході (в'їзді/виїзді) на територію/з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань та правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму

воєнного стану [4]. Блокпост являє собою специфічне місце несення служби в контексті ординарної діяльності органів внутрішніх справ, оскільки завдання, які виконуються на блокпосту, хоча формально й схожі із завданнями, які можуть ставитися перед органами національної Поліції України та Національної гвардії України у мирний час, але суттєво відрізняються з огляду на особливості обстановки. З урахуванням акценту, який зроблений при визначенні поняття блокпост на воєнний стан, стає очевидним той факт, що при виконанні заходів із контролю в'їзду та виїзду на блокпості до основної мети перевірок додається низка специфічних завдань, які варіюються від викриття диверсійних груп до контролю незаконного переміщення зброї територією України, що накладає додаткову відповідальність на працівників органів міністерства внутрішніх справ, задіяних при виконанні завдань на блокпостах.

Розуміння специфіки несення служби на блокпості розкривається через заходи, які можуть бути проведені уповноваженими особами під час несення служби на ньому. Ці заходи визначені у порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан [4].

Серед них: перевірку документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи; перевірку документів, необхідних для здійснення перевезення вантажу (документів на транспортний засіб, документів на вантаж, дорожнього листа тощо); проведення огляду транспортного засобу та вантажу (товару) щодо відповідності документам на вантаж (товар); затримання осіб, транспортних засобів, вантажу (товару), проведення їх огляду та передачу їх уповноваженим представникам правоохоронних органів; тимчасове обмеження (заборону) руху транспортних засобів та осіб.

Аналізуючи зазначене та практику встановлення блокпостів, варто зазначити, що дійсно доцільним при виконанні завдань на блокпостах є залучення співробітників правоохоронних органів. Наразі, ефективно виконувати завдання на блокпостах міг би сприяти механізм, заснований на взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України. Комбінація силового елементу яким є Національна гвардія України та правоохоронного у вигляді Національної поліції могла би забезпечити ефективне правозастосування на блокпостах та при цьому, мінімально задіювати

ресурси Збройних сил України. Зазначене впливає із самої суті зазначених органів, оскільки відповідно до закону України про Національну поліцію, вона визначається як центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1], а Національна гвардія України визначається як військове формування з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій. Очевидним є доповнення одним визначенням іншого в контексті специфічної обстановки виконання завдань на блокпостах.

Однак, будь яка правозастосовна діяльність повинна ґрунтуватися на чіткій правовій основі. За відсутності регулювання суспільних відносин в рамках єдиного правозастосовного механізму, відсутності чіткого порядку взаємодії його елементів не доводиться вести мову про результативність такого механізму. Попри те, що взаємодія співробітників Національної поліції та співробітників Національної гвардії України при виконанні завдань на блокпостах вбачається одним із рішень, що лежить на поверхні, правової основи для нього немає. Брак нормативного регулювання такої взаємодії відчувався ще в період мирного часу, коли єдиним нормативно-правовим актом, що регулював суспільні відносини в сфері взаємодії співробітників Національної поліції та Національної гвардії України був порядок організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку [5], який крім того, що сам по собі доволі розпливчато описував таку взаємодію, ще й обмежував дію порядку лише на мирний час. Відповідно зараз, у період воєнного стану брак регулювання відчувається доволі гостро.

Окрім зазначених проблем у законодавчій сфері взаємодії співробітників Національної

поліції та Національної гвардії України, наразі відсутнє розуміння концептуальної формули такої взаємодії, про що свідчить брак спеціальних інструкцій та порядків.

Висновки. Як підсумок до викладеного, слід зазначити, що збройна агресія Російської Федерації проти України стала ключовим фактором великої кількості змін у вітчизняному механізмі забезпечення публічного порядку та безпеки. Суттєво це торкнулося органів міністерства внутрішніх справ, які наразі задіяні при виконанні бойових завдань в умовах воєнного стану. Одним з основних місць несення служби співробітниками органів міністерства внутрішніх справ є блокпост, який відповідно до чинного законодавства визначається як посилений контрольно-пропускний пункт, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюється на вході/виході (в'їзді/виїзді) на територію/з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань та правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Зазначене зумовлює певну специфіку несення служби на блокпості, оскільки не завжди доречним є використання ресурсів Збройних сил України для забезпечення контролю в'їзду та виїзду на блокпості.

Аналіз чинного законодавства дозволяє дійти висновку, що ефективний механізм виконання завдань на блокпостах міг би бути заснований на взаємодії Національної поліції як правоохоронного елементу та Національної Гвардії України як силового елементу. Крім того, практика, що існувала в сфері взаємодії співробітників Національної поліції та Національної Гвардії України у мирний час свідчить про можливість реалізації такого механізму. Однак, наразі відчувається брак регулювання зазначеної сфери. Окрім цього, відсутність концептуального бачення взаємодії співробітників Національної поліції та Національної гвардії України диктує необхідність наукового аналізу зазначеної теми, що дасть змогу ефективно реалізувати потенціал даного двоєдиного правозастосовного механізму. Відповідно до вищезазначеного, вважаємо за доцільне, спираючись на актуальні та подальші наукові дослідження в сфері взаємодії

Національної поліції та Національної Гвардії України на законодавчому рівні врегулювати порядок взаємодії Національної поліції та Національної гвардії України під час несення служби на блокпостах в умовах воєнного стану.

Література

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII : станом на 16 серп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.10.2024).

2. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII : станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 12.10.2024).

3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 12.10.2024).

4. Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи

пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан. Постанова КМУ від 29.12.2021 р. № 1455. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-%D0%BF#n8>

5. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку : Наказ МВС України від 10.08.2016 р. № 773. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1223-16#Text> (дата звернення: 12.10.2024)

Коломієць Ю. М.,

orcid.org/0000-0002-8355-2358

в.о. завідувача кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки Одеського державного університету внутрішніх справ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Пташенко С. І., Славінська І. В.

Статтю присвячено дослідженню адміністративно-правовим відносин, які виникають у сфері соціального захисту поліцейських. Встановлено, що Національна поліція України є одним із вагомих та необхідних державних інститутів у сучасних умовах, яка займає одне з визначальних місць та реалізує правоохоронну функцію, виконує колосальне коло завдань, включаючи захист прав та свобод громадян.

У статті досліджено наукові погляди щодо дефініції адміністративно-правові відносини, таким чином встановлено, що адміністративно-правові відносини, є одним із видів відносини у сфері соціального захисту громадян. З'ясовано, що адміністративно-правові відносини регулюються нормами адміністративного права. Досліджені особливості адміністративно-правових відносин, що регламентують соціальний захист поліцейських.

Аргументовано, що правовідносини у сфері соціального захисту поліцейських - це відносини, що виникають на підставі норм права між суб'єктами, які наділені правами та обов'язками, які спрямовані на виконання законодавчо закріплених соціальних гарантій з метою забезпечення належних умов праці поліцейським, надання державної підтримки їм та членам їх сімей, які потребують правової, морально-психологічної, матеріальної та фінансової допомоги.

Доведено, що соціальний захист поліцейських є комплексним концептом і його впровадження та контроль за виконанням забезпечується на всіх визначених державою рівнях.

Досліджено положення чинного законодавства України, нормативно-правові акти, наукові дослідження та практику використання законодавства щодо соціального захисту поліцейських, виявлені проблемні питання правовідносин у сфері соціального захисту поліцейських. Зроблені висновки, що акцентувати увагу необхідно на соціальному захисті поліцейських та усуненні прогалин у вітчизняному законодавстві, це надасть можливість забезпечити повноцінне функціонування реформованих та новостворених підрозділів Національної поліції України.

Ключові слова: адміністративно-правові відносини, соціальний захист, право, забезпечення, законодавство, Національна поліція України.

Ptashenko S. I., Slavinska I. V. Administrative and legal relations arising in the sphere of social protection of police officers

The article is devoted to the study of administrative and legal relations arising in the sphere of social protection of police officers. It was determined that the National Police of Ukraine is one of the important and necessary state institutions in modern conditions, which occupies one of the key places and implements the law enforcement function, performs a wide range of tasks, including the protection of the rights and freedoms of citizens.

The article examines the scientific views of the definition of «administrative-legal relations». It has been established that one of the types of administrative-legal relations are relations in the field of social protection of citizens. It was found that administrative-legal relations are regulated by the norms of administrative law. Peculiarities of administrative and legal relations regulating the social protection of policemen are studied.

It is argued that legal relations in the field of social protection of police officers are relations that arise on the basis of legal norms between subjects who are endowed with rights and obligations, which are aimed at the implementation of legally established social guarantees with the aim of ensuring proper working conditions for police officers, providing state support to them and their family members who need legal, moral and psychological, material and financial assistance.

It has been proven that the social protection of police officers is a complex concept and its implementation and implementation control is ensured at all levels determined by the state.

The provisions of the current legislation of Ukraine, regulatory legal acts, scientific research and the practice of applying legislation regarding the social protection of police officers were studied, problematic issues of legal relations in the field of social protection of police officers were identified. It was concluded that more attention should be paid to the social protection of police officers

and the elimination of gaps in domestic legislation, which will provide an opportunity to ensure the full functioning of the reformed and newly created units of the National Police of Ukraine.

Key words: *administrative and legal relations, social protection, law, provision, legislation, National Police of Ukraine.*

Постановка проблеми. Національна поліція України є найбільш численною складовою правоохоронної системи країни. Соціальний захист поліцейських є головним напрямом у правоохоронній реформі та має свою специфіку, яка передбачає виконання професійних обов'язків, пов'язаних з підвищенням ризиком та безпекою. Пріоритетним завданням раціонального реформування системи суспільно-економічних заходів соціального захисту співробітників Національної поліції України є створення ґрунтовної законодавчої бази, що відповідатиме сучасним міжнародним критеріям та вимогам суспільства.

Стан дослідження. Дослідженням адміністративно-правових відносин сфери соціального захисту поліцейських займалися такі вчені правники, як: В. Авер'янов, К. Бугайчук, Н. Вапнярчук, О. Джафарова, Д. Денищук, М. Іншин, Р. Калюжний, О. Клипа, П. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, І. Крицак, О. Кузьменко, О. Лавріненко, Д. Марусевич, О. Музичук, В. Олефір, О. Панова, О. Погорілець, С. Шатрава, В. Шкарупа та ін.

Наукові розробки проблематики щодо забезпечення соціального захисту працівників поліції проводили сьогочасні науковці: О. Клипа, Д. Маручевич, К. Бугайчук, К. Ізбаш, С. Шатрава, О. Джафарова, Д. Денищук, І. Крицак, О. Погорілець, М. Руденко.

Наразі ми продовжуємо дослідження адміністративно-правових відносин, які виникають у зазначеній проблематиці соціального захисту поліцейських [14, 17].

На даний час у вітчизняній науці соціального забезпечення відсутні комплексні дослідження щодо адміністративних відносин сфери соціального захисту працівників поліції в Україні та їх вирішення на законодавчому рівні.

Метою статті є дослідження адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері соціального захисту поліцейських.

Виклад основного матеріалу. В системі інституту адміністративного права провідне місце належить адміністративно-правовим відносинам, у яких найбільше відображаються соціальні, правові норми права та їх зв'язок.

У широкому значенні правові відносини являють собою суспільні відносини, які регулюються нормами права та є наслідком дії норм права. Правові відносини - це форма соціальної взаємодії суб'єктів права, учасники якої мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які забезпечені державою [11, с. 115].

Звернемося до етимології визначення дефініції адміністративно-правових відносин. Велика українська юридична енциклопедія надає визначення адміністративних правових відносин - під якими необхідно розуміти результат регулюючого впливу адміністративно-правових норм на суспільні відносини, внаслідок чого вони перетворюються на правові відносини. Інакше кажучи, адміністративно-правові відносинами це суспільні відносини, які врегульовані адміністративно-правовими нормами [7, с. 2].

Автори підручника «Курсу адміністративного права» слушно зазначають, що соціальна взаємодія публічної адміністрації та об'єктів публічного управління, виникає на основі адміністративно-правових норм та має на меті дотримання прав і свобод громадян, належного функціонування громадянського суспільства і держави, учасники якої наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Адміністративно-правові відносини мають структуру, яка характеризується взаємопов'язаністю всіх її складових компонентів. До них відносять суб'єкти правовідносин, об'єкти, юридичні факти та зміст правовідносин. Адміністративно-правові відносини - це врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини, в яких їх сторони (суб'єкти) взаємозв'язані й взаємодіють шляхом здійснення суб'єктивних прав і обов'язків, встановлених і гарантованих відповідними адміністративно-правовими нормами» [9, с. 96].

У наукових дослідженнях немає єдиного тлумачення щодо дефініції адміністративних правових відносин. Сучасний науковець В. Галунько визначає, що адміністративно-правові відносини відображають вплив адміністративно-правових норм на учасників публічного управління між якими створюються постійні правові зв'язки публічно-владного характеру [6, с. 37].

Л. Коваль вважає, що при здійсненні державного управління суспільні відносини є предметом адміністративного права [8, с. 6].

Як вважає А. Макаренко адміністративно-правові відносини - це урегульовані нормами адміністративного права відносини, що виникають у суспільстві, а їх учасники наділені взаємними

правами та обов'язками, що гарантовані адміністративно-правовими нормами [10, с. 44].

На думку Ю. Битяка адміністративно-правові відносини - це відносини у сфері державного управління, сторони наділені правами і обов'язками, які регулюються нормами адміністративного права [5, с. 57].

Науковий дослідник Е. Шевченко вважає, що адміністративно-правові відносини регулюються нормами адміністративного права за принципом «влада-підпорядкування» взаємовідносин, що виникають у сфері публічного управління, між суб'єктами адміністративного права реалізуючи їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки [12, с. 1119].

Як бачимо, адміністративно-правові відносини це різновид правових відносин, які характеризуються наступними особливостями:

- суспільні відносини, які регулюються нормами адміністративного права;
- постійною стороною завжди виступає державний орган, суб'єкт публічної адміністрації, який наділений владними повноваженнями відповідно до чинного законодавства;
- суб'єкти мають правами та обов'язками субординаційного характеру;
- завжди виражають публічно-правовий інтерес;
- адміністративно-правові відносини виникають за ініціативи сторони, яка має права та обов'язки державного органу або посадової особи, визначеною діючим законодавством;
- сторона, яка порушила свої обов'язки притягується до юридичної відповідальності органами з відповідними повноваженнями та можливістю вжиття заходів адміністративного примусу [15, с. 65].

Комплексне поняття «соціальний захист поліцейських» забезпечується на всіх визначених державою рівнях.

Серед документів, що становлять правову основу соціального захисту поліцейських, необхідно виокремити наступні: Конвенцію про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення [1], Конвенцію про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника [2], Конвенцію про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення [3], Конституцію України, Закони України: Про Національну поліцію [4], Про Дисциплінарний статут Національної поліції України, Про державні соціальні стандарти та державні соціальні

гарантії, Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Основи законодавства України про охорону здоров'я,

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги [13], Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту військовослужбовців, поліцейських та деяких інших осіб [16], Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги [20], постанови Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про Національну поліцію та Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції, накази Міністерства внутрішніх справ України: Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських, Про затвердження порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими та ін.

Основний законодавчий документ Закон України «Про Національну поліцію» визначив основні засади соціального захисту поліцейських, а саме: розділ IX Соціальний захист поліцейських: ст. 91 Службовий час і час відпочинку поліцейських, ст. 92 Відпустки поліцейських, ст. 93 Обчислення тривалості відпусток поліцейських, ст. 94 Грошове забезпечення поліцейських, ст. 95 Медичне забезпечення поліцейських, реалізація права цих осіб на біологічне батьківство (материнство), ст. 96 Житлове забезпечення поліцейських, ст. 97 Одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського, ст. 98 Особи, які мають право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги, ст. 99 Розміри одноразової грошової допомоги, ст. 100 Призначення і виплата одноразової грошової допомоги, ст. 101 Підстави, за яких призначення і виплата одноразової грошової допомоги не здійснюються, ст. 102 Пенсійне забезпечення поліцейських, ст. 103 Навчання дітей поліцейських, ст. 104 Захист прав та законних інтересів працівників поліції [4].

У Закон України «Про Національну поліцію» внесено значну кількість змін, що позитивно впливають на суспільні відносини в період воєнного стану.

Так, статтю 94 доповнено частиною шостою: поліцейським, захопленим у полон або

заручникам, а також інтернованим у нейтральних державах або зниклим безвісти за особливим обставин, зберігаються виплати в розмірі посадового окладу за останнім місцем служби, оклад за спеціальним званням, надбавка за вислугу років та інші щомісячні додаткові види грошового забезпечення постійного характеру. Сім'ям поліцейських щомісячно сплачується грошове забезпечення та додаткові виплати, що визначено Міністром внутрішніх справ України [13].

Норма статті стосовно грошового забезпечення та надбавок до нього не поширюється на випадок, якщо поліцейський добровільно здався в полон або самовільно залишив місце несення служби.

Наступні зміни внесені до статті 95 Медичне забезпечення поліцейських, реалізація права цих осіб на біологічне батьківство (материнство), а саме: у період дії воєнного стану поліцейським гарантується безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я будь-якої форми власності (частина 10); доповнено частиною одинадцятою наступного змісту: у період дії воєнного стану поліцейські, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, або виконують свої службові завдання в районах воєнних (бойових) дій, користуються правовими і соціальними гарантіями, встановленими абзацом десятим пункту 1 статті 11 Закону України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [18].

Також внесено зміни до статті 97 «Одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті) втрати працездатності поліцейського». У пункті 3 частини 1 визначені випадки при яких інвалідність поліцейського настає внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), який отримав на період виконання ним покладених службових обов'язків, що пов'язані з виконанням завдань із забезпечення національної безпеки і оборони, з метою відсічі та стримування збройної агресії російської федерації, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, якщо поліцейський протягом шести місяців несення служби, або після його звільнення з міліції або поліції внаслідок причин, зазначених у цьому пункті [13];

До пункту 5 внесені зміни, які вказують на те, що поліцейський у разі отримання поранення (контузії, травми або каліцтва) під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із

здійсненням повноважень та основних завдань міліції або поліції, чи участі в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, чи в період дії воєнного стану під час безпосередньої участі в заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку із збройною агресією проти України, наслідком якого є часткова втрата працездатності без визначення йому інвалідності [13].

Крім того, статтю 97 доповнено новою частиною такого змісту: поліцейський має право скласти в письмовій довільній формі особисте розпорядження на випадок своєї загибелі (смерті) про виплату одноразової грошової допомоги особі (особам) за її вибором, визначивши розмір частки таких осіб у відсотках (далі - особисте розпорядження). Справжність підпису на особистому розпорядженні засвідчує керівник органу (закладу, установи) поліції або нотаріус. Оригінал особистого розпорядження зберігається в особовій справі поліцейського, який його склав. Порядок та строки передачі поліцейським оригіналу особистого розпорядження керівнику органу (закладу, установи) поліції для зберігання в особовій справі визначаються Кабінетом Міністрів України. Поліцейський має право у будь-який час скасувати особисте розпорядження або скласти нове. Кожне нове особисте розпорядження скасовує дійсність попереднього. Заборонено розголошувати зміст особистого розпорядження до встановлення факту загибелі (смерті) особи, яка його склала [13].

Статтю 101 доповнено частиною другою наступного змісту: одноразова грошова допомога не призначається особі, яка умисно позбавила життя чи вчинила замах на особу, яка має відповідно до цього Закону право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги, або притягалася до адміністративної чи кримінальної відповідальності за вчинення правопорушення стосовно загиблої або померлої особи, за рішенням суду, яке набрало законної сили.

У призначенні та виплаті одноразової грошової допомоги може бути відмовлено або її виплата припинена чи призупинена особі, щодо якої рішенням суду, яке набрало законної сили, встановлено факт ухиляння від виконання обов'язку

щодо утримання загиблої або померлої особи за її життя.

За наявності спору між особами, які мають право на призначення та отримання одноразової грошової допомоги, або між особами і органами, уповноваженими призначати та здійснювати виплату одноразової грошової допомоги, щодо права на її призначення та отримання, органом уповноваженим здійснювати виплату одноразової грошової допомоги, призупиняє її виплату до вирішення спору в судовому порядку та набрання судовим рішенням законної сили [16].

Висновки. Правовідносини у сфері соціального захисту поліцейських - це відносини, що виникають на підставі норм права між суб'єктами, наділеними правами та обов'язками, які спрямовані на реалізацію законодавчо закріплених соціальних гарантій з метою забезпечення належних умов праці поліцейським, надання державної підтримки їм та членам їх сімей, які потребують правової, морально-психологічної, матеріальної та фінансової допомоги.

Література

1. Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення. № 157. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.993_012 (дата звернення 15.06.2024).
2. Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128 : набула чинності 01 листоп. 1969 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.993_326 (дата звернення 15.06.2024).
3. Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства у галузі соціального забезпечення № 118 (набула чинності: 25 квітня 1964) URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.993_017 (дата звернення 15.06.2024).
4. Про Національну поліцію: Закон України 02 липн. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.06.2024).
5. Адміністративне право : підручник / за заг. ред. Ю.П. Битяка. Харків ; Право, 2020. 392 с.
6. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В.В. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
7. Адміністративно-правовий статус. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 5. Адміністративне право. Харків : Право, 2020. С. 88-91.
8. Коваль Л. В. Адміністративне право України : курс лекцій Київ. 1994. 154 с. 9. Курс Адміністративного права : підручник / за ред. В.В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
10. Макаренко А. В. Адміністративне право : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ, 2008. 264 с.
11. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. В. Шкарупи. Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. 280 с.
12. Шевченко Е. О. Визначення поняття адміністративно-правових відносин з урахуванням пріоритетного значення та ролі в них суб'єкта адміністративного права (на прикладі адміністративного суду). *Форум права*. 2011. № 1. С. 1116-1122. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_1_180.pdf. (дата звернення 15.06.2024).
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги: Закон України від 09 грудн. 2023 р. № 3515-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3515-IX#Text> (дата звернення 15.06.2024).
14. Пташенко С. І., Ізбаш К. С. Сучасний стан нормативно-правового регулювання соціального захисту поліцейських в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 4. С. 77-81.
15. Ткаченко І. М. Поняття, зміст та структура правовідносин у сфері соціального захисту громадян. *Вісник Академія праці, соціальних відносин і туризму*. 2020, № 3-4. С. 62-69.
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту військовослужбовців, поліцейських та деяких інших осіб: Закон України від 06 вересн. 2023 р. № 3379-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3379-20#Text> (дата звернення 15.06.2024).
17. Ізбаш К.С., Пташенко С.І. Елементи механізму адміністративно-правового регулювання соціального захисту працівників національної поліції України *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 287-289.
18. Проект Закону про внесення змін та доповнень до деяких законів України з метою забезпе-

Правове забезпечення адміністративної реформи

чення прав учасників війни на біологічне посттравматичне батьківство/материнство: від 08. вересн. 2022 р. № 8011. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2098721>.

19. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист: від 04.12.2023 р. № 10313. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2117344>.

20. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призначення і виплати одноразової грошової допомоги: Закон України від 9 грудн. 2023 р. № 3515-IX. URL: <https://xp--80aagahqwyibe8an>.

[com/ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-vnesennya-zmin-deyakih-2023-108796.html](https://ukrajiny-zakony/zakon-ukrajini-pro-vnesennya-zmin-deyakih-2023-108796.html).

*Пташенко С. І.,
аспірантка*

*Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Славінська І. В.,

*науковий співробітник відділу організації наукової
діяльності відділення організації наукової роботи
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Романов О. Д.

Метою статті є визначення особливостей громадського контролю та нагляду за діяльністю правоохоронних органів в умовах інформатизації сучасного суспільства. Для цього на підставі аналізу чинного законодавства та наукової літератури надано перелік правоохоронних органів в Україні, визначено ознаки громадського контролю та нагляду, окреслено проблеми забезпечення та захисту прав і свобод людини в контексті застосування сучасних цифрових технологій, надано характеристику інформаційних форм і методів контролю та нагляду за правоохоронною діяльністю. Визначено, що одним з найважливіших способів забезпечення законності та правопорядку в суспільстві є громадський контроль та нагляд за діяльністю правоохоронних органів. До системи правоохоронних органів в Україні віднесено спеціально створені державні органи, для яких виконання функцій застосування та охорони права є основним функціональним призначенням. Під поняттям громадського нагляду за діяльністю правоохоронних органів розуміється спостереження за дотриманням законності з боку правоохоронних органів, що здійснюється об'єднаннями громадян, громадянами особисто та медіа, та виключає їх безпосереднє втручання в діяльність правоохоронних органів. Використання контролю та нагляду за діяльністю правоохоронних органів передбачає: оцінювання громадської думки; аналіз діяльності правоохоронних органів; урахування результатів громадського контролю для вдосконалення правоохоронної діяльності. Визначено можливості цифрових технологій для взаємодії різних інститутів громадянського суспільства та окремих громадян із правоохоронними органами, зокрема під час здійснення контролю за їхньою діяльністю. Реалізація таких форм громадського контролю та нагляду, як проведення громадського моніторингу, громадських обговорень, громадських (публічних) слухань тощо, суттєво спрощується при використанні відповідних цифрових технологій як у часовому, так і в територіальному аспекті та підвищує їхню репрезентативність. Сформульовано проблеми, пов'язані

з подальшими перспективами цифровізації суспільних відносин у сфері правоохоронної діяльності.

Ключові слова: правоохоронні органи; правоохоронна діяльність; права та свободи людини і громадянина; громадянське суспільство; громадський контроль та нагляд; інформатизація суспільних відносин.

Romanov O. D. Public control and supervision of law enforcement agencies amidst informatization of public relations

The purpose of the article is to determine the features of public control and supervision of the activities of law enforcement agencies in the conditions of informatization of modern society. For this, based on the analysis of current legislation and scientific literature, a list of law enforcement agencies in Ukraine is provided, signs of public control and supervision are identified, problems of ensuring and protecting human rights and freedoms in the context of the use of modern digital technologies are outlined, information forms and methods of control and supervision are described. Law enforcement activities. It was determined that one of the most important ways to ensure law and order in society is public control and supervision of the activities of law enforcement agencies. The system of law enforcement bodies in Ukraine includes specially created state bodies for which the performance of law enforcement and protection functions is the main functional purpose. The concept of public supervision over the activities of law enforcement agencies is understood as monitoring of compliance with the law by law enforcement agencies, which is carried out by associations of citizens, citizens in person and the media, and excludes their direct interference in the activities of law enforcement agencies. The use of control and supervision over the activities of law enforcement agencies involves: assessment of public opinion; analysis of the activities of law enforcement agencies; taking into account the results of public control to improve law enforcement activities. The possibilities of digital technologies for the interaction of various institutions of civil society and individual citizens with law enforcement agencies, in

particular during the control of their activities, have been identified. The implementation of such forms of public control and supervision as public monitoring, public discussions, public (public) hearings, etc., is significantly simplified when using appropriate digital technologies in both temporal and territorial aspects and increases their representativeness. Problems related to further prospects of digitalization of public relations in the field of law enforcement activities are formulated.

Keywords: *law enforcement agencies; law enforcement activity; human and citizen rights and freedoms; civil society; public control and supervision; informatization of social relations.*

Громадянське суспільство є самостійною і самодостатньою категорією, а тому воно має право обирати способи і форми взаємодії з державою, до яких належить і здійснення контролю за діяльністю її інститутів. Одним з найважливіших способів забезпечення законності та правопорядку в суспільстві є громадський контроль та нагляд за діяльністю правоохоронних органів, завдяки якому забезпечується режим законності в діяльності відповідних органів, а отже, реально забезпечуються права та свободи громадян. Цей вид контролю не має державно-владного характеру, проте не можна применшувати його роль у забезпеченні законності в діяльності правоохоронних органів.

Громадський контроль та нагляд за діяльністю правоохоронних органів в Україні був предметом наукових досліджень О.М. Бандурки, С.Г. Брателя, С.Ф. Денисюка, А.Т. Комзюка, С.В. Медведенка, О.М. Музичука та інших авторів. Проте наразі це питання не можна вважати вирішеним на методологічному і практичному рівнях.

Метою цієї статті є визначення особливостей громадського контролю та нагляду за діяльністю правоохоронних органів в умовах інформатизації сучасного суспільства, у зв'язку із чим заплановано на підставі аналізу чинного законодавства та наукової літератури дати перелік правоохоронних органів в Україні, визначити ознаки громадського контролю та нагляду, окреслити проблема забезпечення та захисту прав і свобод людини в контексті застосування сучасних цифрових технологій, надати характеристику інформаційних форм і методів контролю та нагляду за правоохоронною діяльністю.

Правоохоронні органи - це державні органи, спеціально призначені для виконання найважливіших завдань забезпечення законності і правопорядку, охорони та захисту прав громадян. Як слушно зауважив академік В.Я. Тацій, «поняття

«правоохоронні органи» є одним із найбільш невизначених в українському правознавстві, внутрішньо суперечливим і надмірним за обсягом» [11, с. 3]. Незважаючи на часте вживання цього словосполучення в науковій і професійній сфері, а також у повсякденному спілкуванні, віднайти чітке його визначення та вичерпний перелік усіх правоохоронних органів нині практично неможливо. Серед науковців, які виявляють значний інтерес до згаданої проблематики, немає єдиної думки із цього приводу. А значна кількість наукових публікацій із цієї теми все одно залишає більшість важливих питань невирішеними та дискусійними. Такий стан речей, як уже було зауважено, пов'язаний з відсутністю чіткого тлумачення терміна «правоохоронні органи» та пов'язаних із ним категорій, що є причиною неоднозначного розуміння та подекуди суперечливого законодавчого визначення цих понять.

Сьогодні правоохоронні органи України - це державні органи, визначені в законах України як правоохоронні або ж такі, що здійснюють правоохоронні чи правозастосовні функції [13]. А система правоохоронних органів розглядається як сукупність системних, структурованих ієрархічних зв'язків, що охоплюють взаємопов'язані і впорядковані елементи цілісної системи, утворюючи стійку цілісну організовану систему правоохоронних органів та інших суб'єктів правоохоронної діяльності, які забезпечують охорону та захист прав і законних інтересів громадян, безпеку суспільства і держави від протиправних посягань [9, с. 7].

Таким чином, до цієї системи в Україні слід віднести спеціально створені державні правоохоронні органи, для яких виконання правозастосовних і правоохоронних функцій є основним функціональним призначенням та які мають чітко визначені законодавчі завдання та правоохоронну функцію й покликані забезпечити: охорону прав і свобод громадян; захист життя громадян; охорону та захист інтересів суспільства і держави; державну безпеку; охорону державного кордону; функціонування економіки держави; виконання кримінальних покарань; публічну безпеку і порядок; правопорядок і військову дисципліну серед військовослужбовців Збройних сил України; охорону органів державної влади України та посадових осіб, уживають заходів із запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень [3, с. 41]. Правоохоронні органи України можна розглядати через їх поділ на групи:

1) основні, до яких належать: Національна поліція, Національне антикорупційне бюро, Державне бюро розслідувань, Державна податкова служба, Державна прикордонна служба, Державна митна служба, Військова служба правопорядку у Збройних силах, Державна кримінально-виконавча служба, органи державної лісової охорони;

2) органи, які поряд з основною діяльністю реалізують певні правоохоронні функції: Служба безпеки, Національна гвардія, органи державного фінансового контролю, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна виконавча служба, органи рибоохорони, управління державної охорони, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба, Державна екологічна інспекція та деякі інші центральні органи виконавчої влади.

Виконання завдань, покладених на вищезгадані правоохоронні органи, передбачає зокрема можливість застосування ними заходів державного примусу стосовно певних суб'єктів правовідносин. Відповідно, з метою запобігання можливим порушенням з боку правоохоронних органів має бути створений ефективний механізм контролю та нагляду за їхньою діяльністю. На думку науковців [1; 2; 4; 6; 7], такий механізм має передбачати дві складові. По-перше, контроль, який здійснюється за діяльністю правоохоронних органів безпосередньо державою та може бути зовнішнім і внутрішнім. По-друге, відповідно до ст. 10 Закону України «Про національну безпеку», найважливішим напрямом у цьому плані стають завдання забезпечення громадського нагляду з боку інститутів громадянського суспільства за діяльністю правоохоронних органів, до того ж діяльність саме цих органів безпосередньо впливає на безпеку суспільства та держави, прав та свобод людини і громадянина.

Громадський контроль впливає з конституційного права громадянина України брати участь в управлінні своєю країною (ст. 38 Конституції України [5]) і є контролем громадянського суспільства за діяльністю органів державної влади з метою запобігання можливим порушенням у їхній діяльності. Чим ефективнішим буде цей контроль, тим якісніше правоохоронні органи виконуватимуть покладені на них завдання. Таким чином, громадський контроль забезпечує дотримання правоохоронними органами суспільних інтересів.

Про необхідність запровадження контролю з боку інститутів громадянського суспільства за діяльністю правоохоронної системи вперше було

заявлено у 2003 р. в Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (утратив чинність), яким було закладено правові засади організації і здійснення демократичного цивільного контролю над правоохоронними органами держави з метою захисту національних інтересів України, утвердження і зміцнення конституційних засад демократичної, правової держави.

Контроль громадських інститутів над органами держави - об'єктивна необхідність, яка пояснюється тим фактом, що взаємодія має дозволяти суспільству, з одного боку, контролювати діяльність органів державної влади, зокрема правоохоронних, а з іншого - перешкоджати некомпетентному втручанням в їхню діяльність. А різні форми громадського контролю прямо чи опосередковано впливають як на формування громадянського суспільства, його інститутів, так і на становлення та здійснення державної влади.

Отже, громадський контроль та нагляд як вид соціального контролю є функцією громадянського суспільства і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Він є важливою формою реалізації демократії, оскільки дає можливість населенню брати участь у державному управлінні, вирішенні державних і громадських справ, активно впливати на діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування [10, с. 10].

Варто наголосити на тому, що законодавцем досі не надано тлумачення терміна «громадський контроль», саме тому доцільним є розгляд теоретичних підходів та думок науковців щодо розуміння та визначення цього поняття. Сутність контролю в науці достатньо досліджена. В. Гарашук зауважує, що контроль - це основний засіб забезпечення законності й дисципліни в різних галузях господарства [2, с. 58]. Л. Наливайко й А. Орешкова у своїй роботі приділили значну увагу терміну «громадський контроль», виділили його як один із видів соціального контролю у формі публічної перевірки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних заходів із боку громадян та їх об'єднань в умовах розбудови демократичної, соціальної, правової держави [8, с. 51].

У свою чергу професор В.Л. Грохольський розглядає громадський контроль як систему відносин громадянського суспільства з державою, яка базується на підзвітності органів державної

виконавчої влади органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам (громадськість) [4, с. 163].

У цій дискусії ми підтримуємо позицію професора С.Г. Брателя, який звертався до цього питання у своєму дисертаційному дослідженні, про те, що громадськість може здійснювати лише нагляд над правоохоронними органами. У контексті дослідження загальнотеоретичних аспектів громадського контролю, вирішуючи актуальну проблему співвідношення та розмежування понять «контроль» і «нагляд», професор С. Братель указав, що «контроль відносно нагляду є ширшим поняттям, тобто нагляд можна розглядати як елемент контролю або як контроль, звужений відносно сфери свого застосування» [1, с. 5]. У зв'язку із чим було запропоновано поняття громадського нагляду за діяльністю правоохоронних органів, розуміючи під ним спостереження за дотриманням законності з боку правоохоронних органів, що здійснюється об'єднаннями громадян, громадянами особисто та медіа, та виключає їх безпосереднє втручання в діяльність правоохоронних органів [1, с. 15]. Недоцільність використання поняття «громадський контроль» щодо сектора безпеки та оборони, який повинен здійснюватися в конкретних межах, формах та з дотриманням чітко визначених принципів, згодом законодавець закріпив Законом України від 17.09.2020 р. «Про розвідку»: у назві та частині першій ст. 10 Закону України «Про національну безпеку» замінивши слова «громадський контроль» словами «громадський нагляд».

Проведений аналіз думок науковців дозволяє виділити загальні цілі громадського контролю та нагляду:

– забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина правоохоронними органами;

– забезпечення врахування громадської думки, пропозицій та рекомендацій громадян, громадських об'єднань після прийняття рішень правоохоронними органами;

– загальна оцінка діяльності правоохоронних органів із захисту прав і свобод людини та громадянина.

Демократичний механізм передбачає різні форми громадського контролю за діяльністю органів державної влади: громадський моніторинг, громадські перевірки, громадські експертизи, громадські обговорення, громадські (публічні) слухання та інші форми взаємодії. Повною мірою це стосується правоохоронних органів. У зв'язку

з тим, що правоохоронні органи працюють безпосередньо з населенням, уся їхня діяльність так чи інакше пов'язана з інтересами населення, реалізацією їхніх прав і свобод та належить до виду соціальної діяльності, що об'єктивно передбачає неминучість виникнення взаємодії з громадськими інститутами. Конституція і закони України (зокрема ст. 10 Закону України «Про національну безпеку») гарантують громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, можливість:

1) отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом;

2) здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо;

3) проводити громадську експертизу проєктів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам;

4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту працівників правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, та членів їхніх сімей.

Завдяки громадському контролю та нагляду забезпечується режим законності в діяльності правоохоронних органів, отже, реально захищаються права та свободи громадян.

Особливістю громадського контролю та нагляду за діяльністю правоохоронних структур є властива йому мінливість та певна непостійність. Крім того, йому притаманна така риса, як суб'єктивність. На суб'єктивні фактори не можна не зважати при оцінюванні результатів громадського контролю та нагляду, адже вони похідні від суспільної свідомості загалом. У даному аспекті на результати контролю впливають та його спотворюють фактори, пов'язані, наприклад, із чийось негативним індивідуальним досвідом спілкування з правоохоронцями, із чутками, іноді забобонами, а також певними сформованими стереотипами, що посилюються відсутністю об'єктивної інформації про діяльність органів правопорядку. До того ж ця діяльність має переважно закритий характер в силу своєї специфіки.

Однак, незважаючи на суб'єктивну форму, результати громадського контролю та нагляду

завжди об'єктивні, тому що в їхній основі лежать реальні умови життєдіяльності людей. Кінцева об'єктивність цивільного контролю дозволяє використовувати його як спосіб контролю за діяльністю правоохоронних органів, які не можуть ігнорувати його та зобов'язані його використовувати або враховувати для формування цілей, завдань, що стоять перед ними (наприклад, відповідно до ст. 86 Закону України «Про Національну поліцію», керівники територіальних органів поліції зобов'язані регулярно оприлюднювати статистичні та аналітичні дані про вжиті заходи щодо виявлення, запобігання та припинення порушень публічного порядку на офіційних вебпорталах органів, які вони очолюють).

Використання контролю та нагляду за діяльністю правоохоронних органів передбачає:

– по-перше, оцінювання громадської думки, що включає врахування факторів, які спотворюють об'єктивність громадської думки;

– по-друге, оскільки результати громадського контролю за своїм характером завжди неоднорідні й плюралістичні, повинен мати місце аналіз конкретних факторів діяльності правоохоронних органів, які головним чином формують як позитивну, так і негативну громадську думку;

– по-третє, оцінювання й аналіз результатів громадського контролю передбачає його врахування й використання для вдосконалення організаційної та правової діяльності органів правопорядку.

Крім того, реалізація тих чи інших форм громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів сприяє інформуванню громадянського суспільства про стан реалізації правоохоронної політики в державі, а отже, безпосередньо впливає на зниження можливої соціальної напруги в суспільстві, адже її предметом є діяльність правоохоронних органів, а об'єктом – забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян при провадженні правоохоронної діяльності.

Результати громадського контролю можуть впливати на діяльність правоохоронних органів безпосередньо чи опосередковано. Безпосередньо – це коли за результатами здійснення, наприклад, будь-якої громадської перевірки чи громадського обговорення, проведення будь-яких громадських (публічних) слухань за фактами порушення законності в діяльності певного правоохоронного органу, усередині структури приймається управлінське рішення, спрямоване на вдосконалення його діяльності. Це може бути, наприклад, організаційно-розпорядчий акт

відновлювального характеру, коли відновлюється вихідне правове становище індивіда, і він отримує можливість знову користуватися суб'єктивними благами (наприклад, у разі необґрунтованого притягнення до відповідальності), або притягнення до відповідальності працівника правоохоронного органу, якщо приймається рішення щодо винності його в учиненні правопорушення.

Правоохоронні органи, використовуючи результати громадського контролю та нагляду, мають можливість більш об'єктивно й повно оцінювати свою діяльність, її якість, ефективність та соціальні наслідки, отримати уявлення про реальний стан обговорюваного в суспільстві питання.

Водночас потребує вдосконалення механізм такого інформаційного обміну думками, коли пропозиції громадян стають надбанням правоохоронних органів.

На думку науковців і практиків, сучасним і досить ефективним є використання електронного майданчика в мережі Інтернет, що дає змогу проводити громадські онлайн обговорення у вигляді дистанційних дискусій. На сучасному етапі в епоху інформатизації суспільство вже не мислить свого існування без інформаційних технологій, які дуже швидко проникають практично в усі сфери життєдіяльності сучасної людини.

Цифрові технології забезпечують можливості побудови таких форм функціонування громадянського суспільства, а також публічної діяльності конкретних громадян, які за рахунок широкого використання інтернет-простору, різноманітних цифрових технологій та різних «месенджерів» забезпечують принципово новий рівень взаємодії різних інститутів громадянського суспільства та окремих громадян із правоохоронними органами, зокрема під час здійснення контролю за їхньою діяльністю.

Реалізація таких форм громадського контролю та нагляду, як проведення громадського моніторингу, громадських обговорень, громадських (публічних) слухань тощо, суттєво спрощується при використанні відповідних цифрових технологій як у часовому, так і в територіальному аспекті та підвищує їхню репрезентативність. Тому застосування Інтернет-ресурсів також дає змогу прискорити процес доведення необхідної інформації до відома зацікавлених осіб та розширити доступ громадян до участі в них. Особливістю громадських обговорень як форми громадського контролю є інформаційний обмін, закладений в правову природу цього інституту. Завдяки участі в такій формі громадського контролю

громадянин реалізує своє право на інформацію, передбачене Конституцією України, законами України від 13.01.2011 р. «Про доступ до публічної інформації» та від 13.12.2022 р. «Про медіа». Медіа, зокрема цифрові, висвітлюючи питання національної безпеки і оборони, інформують суспільство про стан захисту національних інтересів України.

Нові цифрові технології покликані якомога ефективніше служити громадянам, сприяти створенню сучасних дієвих інструментів реалізації громадянами своїх конституційних прав. Інформаційні технології сприяють переміщенню взаємовідносин населення і правоохоронних органів у цифровий простір, що забезпечує вільну взаємодію кожного громадянина з необхідними йому органами влади, що впливає на підвищення ефективності діяльності влади, відповідальності за свої дії, реалізацію багатьох прав і свобод людини та громадянина.

Водночас, нормативно-правовий механізм реалізації зауважень, рекомендацій, пропозицій, отриманих у ході громадських обговорень, детально не виписано, що ускладнює контроль за їх урахуванням. Прийняття Закону України від 02.07.2015 р. «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції» дає правові підстави в контексті моніторингу нормативно-правових актів, які зокрема регулюють правоохоронну діяльність, узагальнити отриманий досвід і розглянути його як можливу правову базу для регулювання питань громадських слухань і громадських обговорень з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Такий підхід відповідає впровадженню в Україні ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Зокрема в плані дій із впровадження цієї ініціативи у 2018-2020 роках, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1088-р, констатується відсутність консолідованої інформації щодо реагування правоохоронних органів на відповідні звернення громадськості.

Результатом громадських слухань і громадських обговорень може стати громадська ініціатива, що має на меті скасування, доповнення чи зміну чинного або прийняття нового нормативного акта. Мета формування механізму громадської ініціативи - розширення можливих форм реалізації права громадян України на участь в управлінні справами держави шляхом впровадження нового інформаційного каналу, яким громадянське суспільство могло б висловлювати свою думку

з конкретних питань і гарантувати реакцію державних органів на цю інформацію.

Реалії сучасного цифрового світу такі, що новизна та швидкість поширення та впровадження інформаційних технологій здатні:

- забезпечити більші можливості для врахування думки користувачів Інтернет-ресурсів у правоохоронній діяльності органів державної влади;
- зумовити фактичне використання суспільством інтерактивних можливостей для організації нагляду за правоохоронною діяльністю відповідних органів влади, а отже забезпечити реальну участь індивіда в управлінні справами держави.

Таким чином задовольняються суспільні очікування та запити, забезпечується необхідний рівень довіри громадськості до правоохоронних органів. Ідеться про забезпечення реальної дії ст. 5 Конституції України, відповідно до якої «носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ».

Повсюдне поширення інформаційних технологій є таким, що не лише громадяни використовують цифрові технології, щоб здійснювати нагляд за діяльністю правоохоронних органів. Водночас це роблять самі правоохоронні органи. Оскільки державна політика у сфері національної безпеки спрямована на захист людини і громадянина, їхніх життя й гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності, це неможливо без зворотного зв'язку з інститутами громадянського суспільства. Таке завдання суттєво спрощується в умовах цифровізації суспільних відносин. Зазначені завдання можуть бути виконані лише за наявності в правоохоронних органів необхідної та достовірної інформації від громадянського суспільства про їхню діяльність. Способи її одержання різні. Реалії цифрового світу такі, що сучасні інформаційні технології дозволяють цю інформацію отримувати фактично безпосередньо, причому двома каналами: внутрішнім і зовнішнім.

Отримання інформації внутрішніми каналами забезпечується здебільшого власною діяльністю правоохоронних органів, які створюють, наприклад, спеціальні служби, які проводять опитування різних категорій населення. Крім того, поширеною практикою стає створення універсальних, максимально простих, зручних і зрозумілих для більшості населення електронних приймалень на сайтах правоохоронних органів, створення у відкритій мережі Інтернет умов для публічного обговорення дій тих чи інших правоохоронних органів. Відповідні діалоги та обговорення в мережі, телеконференції, дискусії тощо також є важливим

джерелом отримання інформації, яка може бути використана правоохоронним органом при виконанні різноманітних службових завдань та вдосконаленні власної діяльності. Крім того, завдяки інформаційним технологіям громадяни отримують можливість безпосередньо ставити запитання, що їх цікавлять, пов'язані з діяльністю того чи іншого правоохоронного органу, з можливістю в максимально короткі строки отримати на них необхідні відповіді.

Для практичної реалізації громадського контролю та нагляду, на нашу думку, необхідно створити відповідні сайти, на які може надходити інформація (відео, аудіо, електронні документи), зокрема й анонімна, від представників громадськості щодо протизаконної діяльності працівників правоохоронних органів [6].

Здобуття зовнішньої об'єктивної інформації про діяльність правоохоронних органів також суттєво спрощується в умовах фактичної інформаційної відкритості практично всіх суспільних відносин. Використовуючи отриману від інститутів громадянського суспільства за допомогою інформаційних технологій інформацію про власну діяльність, правоохоронні органи повинні враховувати два важливі моменти: найчастіше відсутність інтересу населення до їхньої роботи визначає стійкі позитивні тенденції в правоохоронній діяльності як на рівні країни, так і на рівні певного регіону. У цьому випадку це явище нормальне й природне.

Але набагато частіше причиною вказаної байдужості є небажання людей контактувати з правоохоронними органами, зневіра людей у справедливість їхніх дій та зрештою страх перед ними, що свідчить про падіння престижу правоохоронних органів, пов'язаного з наявними випадками порушень законності в їхній діяльності та її низьку ефективність, отже, передбачає вжиття заходів різного характеру з виправлення ситуації. Це можуть бути, наприклад, заходи організаційно-правового характеру, пов'язані з удосконаленням діяльності правоохоронного органу, або конкретні міри впливу на працівників правоохоронних органів, які вчинили ті чи інші правопорушення. Дія цих заходів має бути спрямована на нейтралізацію причин, що викликають порушення законності в їхній діяльності, усунення негативних наслідків. У комплексі з ними повинні використовуватися різні заходи виховного характеру, спрямовані на формування високої правової та професійної культури правоохоронців, які передбачають їхню професійну компетентність, знання законодавства, уміння в ньому орієнтуватися.

У сукупності практична реалізація комплексу цих заходів дозволяє реально забезпечити досягнення цілей, що стоять перед правоохоронними органами, а отже, вплинути на формування про них справді об'єктивної громадської думки.

Сьогодні ми є свідком стрімкого розвитку цифровізації суспільних відносин [12]. Епоха цифрових технологій дає абсолютно нові та якісно інші можливості для реалізації прав і свобод людини та громадянина. Водночас ці технології створюють нові виклики та загрози для безпечного існування соціуму, адже використання цифрових технологій не тільки забезпечує реалізацію прав і свобод людини, а й може безпосередньо торкатися багатьох його фундаментальних прав.

Повною мірою це стосується взаємодії інститутів громадянського суспільства з правоохоронними органами при здійсненні нагляду за їхньою діяльністю. З одного боку, використання сучасних цифрових технологій значно розширює можливості здійснення цього нагляду. І це є позитивним фактором. З іншого боку, якщо метою користувачів цих технологій є, наприклад, дезорганізація діяльності того чи іншого правоохоронного органу або дискредитація конкретної посадової особи, це вже речі іншого порядку. Зловживання цими технологіями - це, на жаль, також реалії сучасного світу.

Ураховуючи всеохоплюючий масштаб науково-технічного та інформаційно-технологічного розвитку і, насамперед, його цифрового сегменту, спробуємо сформулювати лише найважливіші, на нашу думку, виклики та загрози, пов'язані з подальшими перспективами цифровізації суспільних відносин у сфері правоохоронної діяльності:

- подолання низької цифрової грамотності, яка наразі заважає налагодити механізми громадського контролю, орієнтовані на підвищення рівня залучення громадян до здійснення нагляду над правоохоронними органами;
- удосконалення постійного моніторингу громадської думки, орієнтованого не лише на показники оцінки правоохоронної діяльності, але й на низку інших показників, що дозволяють виявляти факти порушень норм професійної етики, службової дисципліни правоохоронців тощо;
- активізацію роботи підрозділів зв'язків із громадськістю щодо систематичного й оперативного оприлюднення публічної інформації на офіційних вебсайтах;
- розроблення системи індикаторів оцінки діяльності громадських рад, які здійснюють

громадський контроль за правоохоронною діяльністю з метою активізації та підвищення ефективності їх діяльності;

– запобігання підміні громадського контролю втручанням у діяльність правоохоронців з боку медіа, маловідомих та створених у пропагандистських цілях громадських організацій та окремих громадян, які мають особисті чи корпоративні інтереси.

Численні дослідження показують, що ефективність контролю з боку суспільства формується за наявності в громадян дієвих механізмів об'єктивного моніторингу та реагування на можливі дисфункції діяльності правоохоронних органів. У зв'язку із цим сьогодні слід порушити питання про необхідність створення спеціального правового механізму громадського нагляду за діяльністю правоохоронних органів для забезпечення балансу прав і законних інтересів особи, суспільства, держави, пов'язаних з оборотом інформації, а також установити загальні вимоги до державних інформаційних систем, які розроблятимуться, вестимуться та підтримуватимуться відповідними правоохоронними органами. У ньому мають бути визначені основні форми обороту інформації, установлені права та обов'язки його учасників, а також підстави, форми й межі застосування інформаційних технологій у правоохоронній діяльності відповідних суб'єктів права. Водночас сфера громадського нагляду може бути обмежена виключно Законом України «Про державну таємницю».

Література

1. Братель С.Г. Громадський контроль за діяльністю міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07; Київськ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2007. 22 с.

2. Гаращук В. Контроль та нагляд у державному управлінні. Харків : Фоліо, 2002. 176 с.

3. Голодник Ю. А. Загальна характеристика системи правоохоронних органів України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 3(50). С. 39-43.

4. Грохольський В. П. Особливості громадського контролю за діяльністю науково-дослідних установ судових експертиз. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 1. С. 161-164.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Медведенко С. В. Поняття та форми громадського контролю за діяльністю Національної поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 2(27). С. 32-36.

7. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.07. Харківськ. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. 481 с.

8. Наливайко Л. Р., Орешкова А.Ф. Громадський контроль в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 47-55.

9. Науменко С. М. Адміністративно-правові засади взаємодії експертних установ з правоохоронними органами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2019. 20 с.

10. Пришляк Г. Я. Правові форми демократичного контролю в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2011. 20 с.

11. Тацій В. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Загальні проблеми правової науки*. 2012. № 4 (71). С. 3-17.

12. Хаустова М. Г. Поняття цифровізації: національні та міжнародні підходи. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38). С. 7-18.

13. Хлистік М. А. Визначення поняття правоохоронного органу в законодавстві України. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського*. 2021. Т. 32 (71) № 4. С. 49-53.

Романов О. Д.,
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ

РЕЛІГІЙНІ МАСОВІ ЗАХОДИ, ЇХ ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ

Свистович Р. С.

У науковій статті встановлено, що релігійні масові заходи мають досить глибоку історію. Вони виникли ще у первісному суспільстві. На сьогодні у світі існує велика кількість релігій та релігійних течій, які охоплюють мільярди людей. На сьогодні ми не можемо достеменно стверджувати, що релігійні масові заходи виникли з причини неможливості людини пояснити ті чи інші події, які відбуваються у світі. Головною рисою релігійних заходів є масовість, яка сформувалася ще в доісторичні часи. Саме масовість стала для більшості релігій основним аспектом впливу на громадян з метою залучення їх до релігії, релігійних обрядів та формування певної категорії осіб, які в окремих випадках стали називатися фанатами.

Релігійні масові заходи перш за все спрямовані на виховання у людини віри в якісь надприродні сили, які можуть допомогти в разі сліпої віри. Слід зазначити, що окремі індивіди, які відносяться до релігії з повагою, які проводили окремі дослідження в більшості випадків не беруть участь у масових релігійних заходах.

Обґрунтовано, що масові релігійні заходи досить часто використовувалися і використовуються різними політичними силами, а в окремих випадках релігійні фанати знищують фізично осіб іншої віри. У різних країнах сформувалися різні стосунки релігії з державою. У ряді мусульманських країн сформовано релігійно-державні системи управління. У таких країнах релігія впливає на всі сторони життя особи, а порушення чи недотримання відповідних релігійних законів тягне за собою відповідальність.

В більшості сучасних розвинутих держав релігія існує як необхідний аспект суспільства. Більшість людей звертаються до релігії в різні періоди свого життя, але найбільше під час встановлених релігійних свят. В більшості країн релігія відділена від держави і відвідування тих чи інших релігійних заходів є особистою справою громадян.

Щодо проведення релігійних заходів, то вони в більшості випадків дозволяються місцевими органами влади, для охорони публічного порядку та публічної безпеки під час їх проведення задіюються правоохоронні органи.

В Україні на сьогодні у зв'язку з нападом Російської Федерації з метою впливу на певний прошарок населення використовується релігійне протистояння. Окремі релігійні масові заходи використовуються для дестабілізації ситуації в країні в цілому.

Ключові слова: релігійні масові заходи, релігія, історія релігійних масових заходів, система релігій у світі, релігійні протистояння, використання релігії в політичних цілях, відділення релігії від держави, індивідуальність у релігійних віруваннях.

Svystovych R. S. Religious mass events, their historical development, current status and impact on society in Ukraine

The scientific article established that religious mass events have a rather deep history. They arose in primitive society. Today, there are a large number of religions and religious movements in the world, which cover billions of people. Today, we cannot claim with certainty that religious mass events arose because of the inability of man to explain certain events that are happening in the world. The main feature of religious events is mass, which was formed in prehistoric times. For most religions, mass has become the main aspect of influence on citizens in order to attract them to religion, religious rites and the formation of a certain category of people, who in some cases came to be called fanatics.

Religious mass events are primarily aimed at instilling faith in a person in some supernatural forces that can help in case of blind faith. It should be noted that individual individuals who treat religion with respect, who have conducted separate studies, in most cases do not participate in mass religious events.

It is substantiated that mass religious events have been and are being used quite often by various political forces, and in some cases religious fanatics physically destroy persons of another faith. In different countries, different relations between religion and the state were formed. In a number of Muslim countries, religious-state management systems have been formed. In such countries, religion affects all aspects of a person's life, and violation or non-compliance with relevant religious laws entails responsibility.

In most modern developed countries, religion exists as a necessary aspect of society. Most people turn to religion at various times in their lives, but most often during established religious holidays. In most countries, religion is separated from the state, and attending certain religious events is a private matter for citizens.

As for religious events, in most cases they are permitted by local authorities, and law enforcement agencies are involved in order to protect public order and public safety.

In Ukraine today, in connection with the attack of the Russian Federation, in order to influence a certain stratum of the population, religious confrontation is used. Separate religious mass events are used to destabilize the situation in the country as a whole.

Key words: *religious mass events, religion, history of religious mass events, system of religions in the world, religious confrontations, use of religion for political purposes, separation of religion from the state, individuality in religious beliefs.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Подальша демократизація громадянського суспільства в більшості країн сприяє вільному розвитку релігії та формуванню індивідуального ставлення до релігії. Разом з тим релігія як супутник людського суспільства є невід'ємною його частиною. На сьогодні в більшості країн світу релігія та релігійні масові заходи не впливають на суспільство, але поряд з цим існує цілий ряд країн, особливо де поширена мусульманська релігія, де відвідування релігійних масових заходів є обов'язковим, будь-які висловлювання щодо правильності релігійних догм переслідуються, особи, які не сповідують мусульманську релігію можуть бути фізично знищені.

Головною проблемою яка формується у статті є висвітлення аспектів проведення масових заходів в різних країнах, використання релігійних масових заходів в політичних цілях, вплив релігії та релігійних масових заходів на суспільство в цілому.

Це зумовлено, перш за все, відповідними змінами, як відбуваються в суспільстві, глобалізацією та релігійними конфліктами, які виникають і шляхами їх уникнення і відповідного реагування на них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичною основою статті є широкий спектр наукових і законодавчих джерел. Основними з них є закони

та інші нормативні акти України, міжнародних організацій та релігійних організацій.

Історичні аспекти релігійних масових заходів розглядалися у творах відомих дослідників таких як Шаталович І.В., Байрак Л.Ю., Лубський В.І., Антонович В. та у ряді інших.

Використовується також інформаційно-аналітичний матеріал, який висвітлює різні аспекти релігійних масових заходів в Радянському Союзі та в сучасній Україні (Бабенко Л.Л., Скідан Д.С., Темірова Н.Р. та інші).

Сучасний стан релігійних вірувань, та проведення релігійних масових заходів аналізується у відповідних нормативних документах, а також дослідження ряду авторів (Хархун В., Кантор В., Костицький В.В.).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою пропонованої наукової статті є дослідження історичного розвитку релігійних масових заходів, їх сучасного стану в різних країнах в тому числі і в Україні, вплив релігії та релігійних масових заходів на суспільство в цілому та використання релігійних масових заходів в політичних цілях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Історія людства знає безліч різноманітних релігій та систем вірувань. Окремі дослідники стверджують, що всі вони так чи інакше виходять з ідеї неповноти і недосконалості людини і пропонують шляхи нашого вдосконалення, сходження до вищої цілісності, спасіння [1]. Інші дослідники вважають, що релігія виникла у зв'язку з тим, що людина не могла пояснити окремі явища природи і тому сподівалася на існування вищих сил, які ці явища створювали. Релігійна віра в надприродне стала досить важливою для первісного суспільства, і в подальшому поширилася на всі інші форми [2].

Особливістю релігії та релігійних вірувань з самого початку формування релігійних уявлень у первісному суспільстві стає проведення певних дій, які мали проводити окремі особи і ці дії мали спостерігати всі члени роду племені чи іншого суспільного утворення.

Таким чином поступово формувалася думка, що присутні під час проведення релігійних обрядів мали повірити, що ці обряди перш за все допомагають усунути загрози для присутніх з боку незрозумілих сил, а з іншого боку формували відповідну віру, що вони мають чудодійну силу.

Основною рисою релігійних заходів з самого початку їх зародження стала масовість, тобто присутність великої кількості учасників, які спостерігали за проведенням зазначених заходів.

Перехід від первісності до цивілізації викликав перетворення у соціально-економічної і політичної сферах, а й у сфері духовної, виникають досконаліші системи релігійних уявлень. На зміну первісним формам релігії приходять національно-державні. Основним фактором формування цих релігій є вже соціальна структура, а не природне середовище. Визначальна риса національно-державних релігій полягає в тому, що приналежність до цих релігій визначається приналежністю до того чи іншого народу чи держави і навпаки.

До національних релігій відносять релігії стародавнього світу, які правильніше називати локально-обмеженими: вони розвивалися одночасно з формуванням етнічних спільностей.

Деякі національні релігії, з'явившись у давнину, збереглися і в наш час - іудаїзм, індуїзм, конфуціанство, даосизм, зороастризм. Розглянуті національно-державні релігії багато в чому стали основою для світових релігій. Принцип монотеїзму та молитовне богослужіння іудаїзму вплинули на християнство та іслам. Вплив зороастризму виявилось у вченні про світ як боротьбу двох початків і свободу людської волі, як свободу вибору правильного життєвого шляху; у вченні про потойбічну відплату і кінець світу; у практиці індивідуального регулярного культу. При розгляді індуїзму треба визначити також на вчення про переселення душ, закон Карми, відповідно до якого наступне тілесне втілення душі відбувається залежно від суми добрих чи поганих справ, думок та слів.

На сьогодні сформувались різні погляди на виникнення релігії, до яких відносяться фетишизм, тотемізм, магія, анімізм. Найбільш повно питання історії розвитку релігій, їх впливу на суспільство та їх сучасний стан висвітлено у працях В. Лубського, М. Лубської, В. Козленка та ряду інших [4, 5].

Якщо проаналізувати в цілому релігійні заходи, то з самого початку ми можемо визначити наступні характеристики релігійних заходів:

- їх проведення завжди мало переконувати, що існують якісь потойбічні сили, які підпорядковуються лише особам, що проводять ці заходи;
- з метою переконання у необхідності впливу на осіб, які спостерігають за проведенням масового заходу служителі культу мали відповідне вбрання [6, 10];

– перші релігійні заходи, які проводилися у первісному суспільстві повинні були відвідувати всі члени суспільства, проте пізніше вже кількість учасників зменшувалася;

– в більшості випадків релігійні масові заходи використовувалися також владою з метою згуртування населення навколо влади [7];

– у більшості країн особливо у середні віки та й на сьогодні у окремих країнах керівники держав водночас, стають найбільшими і у релігійному середовищі (Іран);

– релігійні масові заходи досить часто супроводжувалися жертвоприношенням, які мали на меті задобрити богів, щоб вони були прихильними і здійснили ті чи інші заходи, при цьому іноді в якості жертви використовувалися живі люди;

– окремі масові заходи проводилися для залякування учасників та придушення непокори і формування страху перед покаранням, наприклад, спалювання відьом у середніх віках [8, 9].

В подальшому масовість заходів вже стала звичною, особливо це спостерігалось у православній вірі та мусульманських країнах. У католицькій вірі стає більш розповсюдженим ставлення до Бога індивідуально. Але це відбулося після Реформації та середньовічного панування інквізиції, яка знищила не тільки відьом [8], але й будь-яких осіб, які виявляли індивідуальність.

Якщо проаналізувати масові заходи, які пов'язані з релігією, то в більшості випадків вони тісно перепліталися з владою, яка в той чи інший час керувала в тій чи іншій державі. Проте духовництво намагалось перш за все створити свою систему, яка б стала всесвітньою і всі царі, королі та т. ін. підпорядковувалися б церковній владі.

Проте внаслідок поразки у війнах за гроб Господній в Єрусалимі та досить неадекватна поведінка інквізиції підірвали віру у більшості країн Європи та Америки, тим більше католицизм почав перетворювати церкву на торговельний майданчик, за гроші можна було придбати відпущення гріхів.

В Україні, яка перебувала після Хрещення Русі і політично не була створена як єдина держава панувало Християнство Східного або Візантійського обряду.

Слід зазначити, що проникнення християнської релігії в Україні почалося ще до Хрещення Русі. В той час в Києві вже існували іудейська, та мусульманська релігії, але перемогла християнська, тому, що вона почала оформлюватися як державна релігія [11]. Крім того запозиченню

християнства сприяли і контакти з Візантією, яка була вже досить релігійною [12].

Історичний період між Хрещенням Русі і створенням козацтва, який включав у себе також напад монголо - татарів та руйнування Києва сприяв певною мірою укріпленню християнської релігії на території України.

Доба козацтва у сфері релігії характеризується укріплення християнства [13]. За свідченням окремих дослідників саме християнська релігія стала одним з чинників щодо об'єднання України та Росії під час визвольної війни, проте зазначене питання є дискусійним [14].

Після приєднання України до Росії християнська релігія стала пануючою на всій території Росії. Щодо масових заходів то вони відбувалися відповідно до церковних канонів, але в Україні ще залишалися такі масові заходи як святкування закінчення збирання врожаю, Покрова та ряд інших.

Перед революцією 1917 року влада починає використовувати релігію для посилення тиску на інтелігенцію, особливо євреїв, які вважалися головними заколотниками. Проводяться так звані «чорносотенні погроми», в яких беруть участь віруючі, і які також можна віднести до масових заходів [15]. Інші масові заходи такі як хода на честь святкування Паски, масове відвідування церков на Різдво Трійцю та інші релігійні свята продовжувалися і вони стали вже традиційними в Україні.

Після Жовтневої революції головним гаслом більшовиків було знищення індивідуалізму та створення колективізму. Проте якщо знищити правлячий клас буржуазії та поміщиків простими розстрілами було легше ніж викоринити релігійні вірування то проводилася досить активна антирелігійна пропаганда [16].

З самого початку існування Радянської влади церковні заповіді вважалися шкідливими, а радянська людина перш за все не повинна була вірити у Бога а вірити новим керманічам держави. Крім того певною мірою можна вважати спробу створення нової релігії, яка кінцевою метою передбачала побудову комуністичного суспільства.

Боротьба з «релігійним дурманом» у СРСР розпочалася одразу після встановлення влади більшовиків. «Головним нашим завданням є сприяння фактичному звільненню трудящих мас від релігійних забобонів», - йшлося у декреті Ради народних комісарів від 23 січня 1918 р. Як зазначають дослідники, одразу після революції більшовики розпочали бурхливу діяльність із заміни

релігійних свят та обрядів нові, радянські. При цьому вони також намагалися використовувати нові свята з найбільш масовою присутністю людей

З метою відволікання населення від релігійних традицій і святкування наприклад, Паски було запроваджено святкування так званої «Червоної паски» [17]. Проте таке святкування не прижилося, адже втрачався зміст свята в цілому. Запроваджувалися й інші нові свята. Особливо не сприймалися нові масові заходи в сільській місцевості. Якщо у містах була встановлена вже певною мірою заборона на відвідування церков та проводилося залякування населення, то в сільській місцевості церкви в окремих випадках ще працювали. Тому основні напрями діяльності у сфері викоринення релігії, та особливо масових заходів було спрямовано на сільську місцевість.

З метою боротьби з релігією та релігійними масовими заходами застосовувалися різноманітні форми і методи. До них відносились такі:

- активна антирелігійна пропаганда, тобто повсякденні вуличні вистави, де священнослужителі та їх прибічники висміювалися;
- розповсюдження різної антирелігійної літератури;
- арешти та висилання священнослужителів;
- захват церковних будівель та використання їх як клуби або складські та інші приміщення;
- знищення церков та церковних приміщень;

Одним з напрямів антирелігійної пропаганди було також формування радянського святкового календаря («червоного календаря»). Такі календарі у 1920-ті роки були пов'язані перш за все з витісненням релігійних свят із повсякденного життя населення. Цей процес носив дуже тривалий характер та здійснювався різними методами.

Насамперед в адміністративному порядку було запроваджено скорочення кількості вихідних днів, присвячених релігійним святам, таким як Паска, Різдво та т. ін.

Крім того радянськими, партійними та комсомольськими органами застосовувалися й інші методи. Одним з них було так зване осовічування релігійних і народних свят, яке використовувалося переважно в сільській місцевості. Зазначений процес здійснювався з метою впровадження радянських сільськогосподарських свят у повсякденне життя населення.

«Осовічування» релігійних і народних масових заходів свят досягалося завдяки застосуванню цілої сукупності різних прийомів.

По-перше, радянські сільськогосподарські свята навмисне проводилися в ті дні, коли на селі

готувалися до майбутніх церковних або народних свят. Тим самим скорочувалися можливості для повноцінної підготовки до релігійних свят, і пропагувалися ідеї про їхню повну заміну радянськими еквівалентами. До святкування радянських масових заходів в більшості випадків залучалася молодь.

По-друге, сільськогосподарські свята, що вводяться, поєднували в собі як власне радянські святкові форми: мітинги, демонстрації, карнавали, концерти художньої самодіяльності, театралізовані постановки, так і традиційні, що склалися в народному побуті в попередній період, наприклад, святкові ярмарки, кінні змагання, народні гуляння, мирські складчини, тобто бенкети, на які збиралося все село, село, станиця, які збиралися спільно і сідали святкувати за столи просто неба.

Використання цього прийому мало продемонструвати населенню наступність традицій радянської святкової культури та народної культури.

– По-третє, сільськогосподарські свята супроводжувалися потужною агітаційною та пропагандисткою компанією, метою якої було ослаблення впливу, що надається релігійними та народними святами на суспільну свідомість. Воно досягалося проведенням лекцій, театралізованих вистав, диспутів, демонстрацією кінофільмів, масовим роздаванням антирелігійної літератури та іншими засобами.

По четверте під час проведення таких масових заходів завжди підводилися підсумки соціалістичного змагання а переможців нагороджували, що також відволікало певною мірою від релігійних масових заходів.

Одним із перших радянських сільськогосподарських свят став Міжнародний день кооперації, заснований у 1923 р. з ініціативи Центрального комітету міжнародного кооперативного союзу. Спочатку цей день святкувався 17 липня, проте пізніше був перенесений на 5 липня [18]. Завдяки цьому перенесенню він став розташовуватися досить близько до двох православних релігійних свят: «Різдво Іоанна Предтечі» (7 липня) та «Петрового дня» (12 липня). Тим самим було Міжнародний день кооперації фактично «перекривав» святкування цих днів у сільській місцевості.

У день свята кооперації всі установи, які брали участь у кооперативному русі проводили відповідну антирелігійну роботу, яка полягала в читанні газет, журналів і брошур, присвячених проблемам розвитку міжнародної та радянської кооперації. Також проводилися нагородження переможців та т. ін.

Крім того, до цього дня політпросвіт установи намагалися приурочити сільськогосподарські виставки, які демонстрували досягнення селян під керівництвом радянської партії та уряду. Водночас, проводилися спортивні змагання, працівників та трудових колективів Особливого значення для розвитку кооперації мало проведення різноманітних економічних кампаній («триденник пільгової торгівлі», «двотижневик заощаджень», «селянські позики» та інші). Поряд з цим свята кооперації носили і цілком конкретну практичну мету - виявити і охопити всіх неписьменних членів кооперації навчанням, що ставилося в обов'язок політпросвіт установам.

Найчастіше святкування державних та сільськогосподарських свят поєднувалося, що ще більше посилювало значення останніх.

Ще одним радянським сільськогосподарським святом став День урожаю. За формою проведення це радянське свято нагадувало традиційні сільські свята, присвячені закінченню польових робіт. Злиттям традиційних та нових радянських святкових форм його організатори намагалися наблизити сільське населення до радянського свята врожаю. У партійних документах того часу вказувалося на важливість спадкоємності, необхідність розвитку старих звичаїв на новій основі, що супроводжували літні та осінні роботи з збирання врожаю.

Іншими словами, зазначені масові заходи, з одного боку, мали продовжувати існуючі раніше традиції та обряди, що супроводжували закінчення сільськогосподарських робіт, а з іншою - доповнити їх радянською ідеологією та комуністичними цінностями.

Водночас День Урожаю використовувався радянською пропагандою для боротьби проти всього, що вважалося шкідливим для сільського населення. Наприклад, кулаки, священники, релігійні традиції та одноосібне селянське господарство постійно були мішенями для гострої полеміки та осміяння. Тому під час свята врожаю найчастіше проводилися різноманітні вистави з розігруванням сцен на злободенні теми сільського життя. Подібні вистави були спрямовані на те, щоб в зрозумілій для населення візуальній формі демонструвати архаїчні пережитки, що зберігалися в сільській місцевості.

З 1922 р. почалася боротьба за витіснення Різдва Христового. Проводилися різноманітні антиріздвяні та антивеликодні кампанії.

Разом із Різдвом було піддано забороні і ялинку. Встановлення ялинки на честь Нового року називали «попівським звичаєм» та релігійними

забобонами. Однак, незважаючи на потужну кампанію, люди продовжували в переважній більшості ставити її таємно.

Свято Пасхи також піддавалося певній трансформації. Перш за все за церквами, де проводили богослужіння встановлювали нагляд та проводили заходи щодо виявлення дітей, а також інших осіб, які пішли в церкву, щоб потім критикувати їх на різноманітних зборах та зустрічах [19].

Іншим способом боротьби з Паскою стала відміна вихідних днів. Наприклад, в окремих випадках пропонувалося перенесення вихідного з неділі на четвер та т. ін.

Більшовики перш за все розробили систему радянських свят, і таким чином намагалися відвернути людей від церковних та народних традицій, а також запровадити нові ідеї а особливо ідею колективізму і відповідальності колективу за його членів.

Головним напрямом у боротьбі з релігією вважалась думка В.І. Леніна, який писав, що до церкви люди ходять, тому що вони мають мало різноманітних видовищ і тому їм треба частіше показувати спектаклі та вистави, а головним з мистецтв він вважав кіно [20]. Тобто різноманітні масові заходи повинні в першу чергу відволікати населення від релігії і поступово пропагуватися комуністичні ідеї.

Після смерті Леніна його послідовник І.Сталін почав жорсткий наступ на релігію та релігійні масові заходи. Перш за все у 1929 році були заборонені головні релігійні свята Різдво, Паска та інші. Всі дні особливо коли мали відбуватися масові святкування релігійних свят оголошувалися робочими. Здійснювалися досить безпрецедентні гоніння на священників, а також на осіб, які ходили до церкви. Більшість священників було заарештовано і відправлено до концентраційних таборів, а церкви знищені.

Антирелігійна політика була спрямована і на проведення різноманітних масових заходів родино-індивідуального спрямування. На заміну церковному вінчанню з'явилися показові весілля-вечірки, колгоспні весілля, комсомольські весілля. Такі форми весілля, передусім, були характерні для сільської інтелігенції.

«Червоне весілля» широко практикувалося і навіть у 1950-х-1960-х рр. Незважаючи на появу і розвиток нових форм весілля, селяни використовували деякі елементи старого традиційного весілля, вкладали в цю форму новий зміст, який відбивав нові матеріальні та духовні умови їхньої життя.

Слід зазначити, що у роки після Другої світової війни в Україні особливо сільське населення все більше зверталось до релігії, чому сприяла лібералізація релігійної політики радянської влади під час Другої світової війни і тяжке становище населення у повоєнні роки. Тому певною мірою поновилося здійснення релігійних обрядів вдома і святкування великих релігійних свят - Різдва, Хрещення, Пасхи, Трійці, Спаса, Маковія та інших. Найбільш масово населення села відзначало Паску і Різдво Христове. Зазначені свята певною мірою відмічалися і в містах.

Під час так званої хрущовської відлиги з новою силою розгорталася антирелігійна кампанія. Раніше релігію зараховували до ворогів індустріалізації, то тепер вона оголошувалася ворогом прогресу та будівництва комунізму. Ключове слово атеїстичного дискурсу відлиги - шкода. Таким чином релігія та релігійні масові заходи наносили шкоду будівництву комунізму.

Досить показовим у цей час став «Календар атеїста», видрукований видавництвом «Політвидав», який витримав кілька перевидань, і кожен випуск розвінчував «шкідливу» сутність релігійних традицій.

Так, шкоду його укладачі побачили навіть у масовому заході, що супроводжував традиційні похоронні обряди. Свято Різдва начебто наносило величезної шкоди народному господарству через багатоденне пияцтво та прогули. Шкода свята Пасхи - у наполегливому навіюванні ідеї покірності Богу, а шкода цілування хреста - в антисанітарії.

Тобто автори календаря апелювали, передусім, до свідомих громадян, переконуючи їх у непотрібності і навіть аморальності долучатися до релігійних свят. Паралельно в національних районах відбувався пошук національних звичаїв, які можна використовувати в радянських ритуалах, очистивши їх від релігії з метою формування соціалістичних громадських відносин.

Формування радянського святкового календаря було тісно пов'язане з витісненням релігійних свят із повсякденного життя населення. Як зазначив С. Шаповалов, цей процес був досить тривалим та здійснювався різними методами. Поряд із простим скороченням кількості вихідних днів, присвячених релігійним святам, радянськими партійними та громадськими органами найчастіше застосовувалися і інші методи. Серед них запровадження радянських свят у ті дні, коли готувалися до майбутніх церковних свят. Тим самим скорочувалися можливості для повноцінної

підготовки до релігійних свят, і пропагувалися ідеї щодо їх повної заміни радянськими еквівалентами.

Запроваджувалися свята, що поєднували в собі як власне радянські святкові форми: мітинги, демонстрації, карнавали, концерти художньої самодіяльності, театралізовані постановки, так і традиційні, що склалися в народному побуті в попередній період, наприклад, святкові ярмарки, народні гуляння, бенкети під відкритим небом. Використання цього прийому мало продемонструвати населенню спадкоємність традицій радянської святкової культури. Свята супроводжувалися потужною агітаційною та пропагандистською компанією, метою якої було ослаблення впливу, що чинився релігійними та народними святами на громадську свідомість. Воно досяглося лекційними виступами, масовими читаннями та іншими засобами.

Таким чином в Радянському Союзі постійно проводилися заходи щодо витіснення релігійних масових заходів з повсякденного життя населення.

Останні роки існування Радянського Союзу характерні тим, що більшість масових заходів, які проводилися в СРСР перш за все ретельно планувалися і розроблялися спеціальні сценарії їх проведення.

Найбільш яскравими масовими святковими ходами, що в переважній більшості примусово охоплюють переважну частину населення Радянського Союзу стали Жовтнева та Першотравнева демонстрації. У цей період вже розробляються спеціальні сценарії художнього оформлення святкових демонстрацій. Вже використовуються не лише портрети, прапори, гасла, прапори та транспаранти, а й використання театралізованих груп, символічних фігур і побудов, декорованих машин [21].

Разом з тим проводилися заходи по виявленню осіб, які відвідували церкву під час релігійних масових заходів. Якщо окремі особи приводили з собою дітей то у школах з такими дітьми проводилася окрема робота їх висміювали намагалися перевиховувати.

Поступові зміни у системі релігійних масових заходів відбулися в Україні у кінці 80-х років минулого сторіччя. В Україні відроджуються досить швидко релігійні традиції та проводяться релігійні масові заходи. Партійний вплив та антирелігійна пропаганда зменшуються. Тим більше після смерті Л. Брежнєва стає вже питання про реформування КПРС і виникають в цілому питання

стосовно курсу на заборону релігії та релігійних масових заходів [22]. У країні поширюється криза, яка призводить до зменшення прожиткового рівня громадян в цілому, починаються судові процеси проти окремих партійних керівників високого рангу, певною мірою лібералізуються література, кіно та театральна діяльність.

З іншого боку посилюються заходи стосовно антирелігійної пропаганди. Найбільш активно переслідувалися так звані нетрадиційні релігійні масові заходи, які проводилися окремими релігійними течіями, п'ятидесятники, баптисти, адвентисти та т. ін. Їхні масові заходи заборонялися а учасники переслідувалися. Особливо переслідувалися особи, які контактувати з представниками окремих релігійних течій з за кордону [27].

Окремі дослідники доводять, що комуністи намагалися створити новий вид релігії [24, 25]. Основними напрямками нової релігії були комуністична ідеологія та масові заходи, які можна було прирівнювати до релігійних масових заходів. Навіть як свідчать окремі дослідники К. Маркс вважався богом отцем, а В. Ленін - богом сином [26].

Псевдорелігійність масових заходів в Радянському Союзі просліджувалася у тих масових заходах, які проводилися. Особливо важливими вважалися Перше Травня та День Жовтневої революції. Проте спроби запровадити масову релігію та примусити людей вірити в комунізм, як велике щасливе майбутнє були зруйновані керівниками Радянського Союзу спочатку Сталіним, а потім Хрущовим та в подальшому Брежнєвим.

Просте порівняння життя та діяльності релігійних святих, які все життя проводили в молитвах та аскетизмі і керівників Радянського Союзу, які жили як середньовічні казкові правителі убивало віру в нову релігію, яка в подальшому поступово зруйнувалася.

Відродження релігії та масових заходів у перші роки після отримання незалежності в Україні з одного боку дало можливість відродження релігії, повернення до релігійних традицій окремих верств населення. Особливо активно відродження релігії відбувається на території Західної України.

В Україні було прийнято ряд нормативних документів, які визначали діяльність релігійних організацій, систему організації і проведення масових заходів та інші питання релігійного життя [28].

Останні роки існування Радянського Союзу характерні тим, що більшість масових заходів, які проводилися в СРСР перш за все ретельно планувалися і розроблялися спеціальні сценарії їх проведення.

Найбільш яскравими масовими святковими ходами, що в переважній більшості примусово охоплюють переважну частину населення Радянського Союзу стали Жовтнева та Першотравнева демонстрації. У цей період вже розробляються спеціальні сценарії художнього оформлення святкових демонстрацій. Вже використовуються не лише портрети, прапори, гасла, прапори та транспаранти, а й використання театралізованих груп, символічних фігур і побудов, декорованих машин [21].

Поступові зміни відбулися у кінці 80-х років минулого сторіччя сприяли зменшенню атирелігійних заходів. В Україні відроджуються досить швидко релігійні традиції та проводяться релігійні масові заходи. Партійний вплив та антирелігійна пропаганда зменшуються. Тим більше після смерті Л. Брежнєва стає вже питання про реформування КПРС і виникають в цілому питання стосовно курсу на заборону релігії та релігійних масових заходів [22]. У країні поширюється криза, яка призводить до зменшення прожиткового рівня громадян в цілому, починаються судові процеси проти окремих партійних керівників високого рангу, певною мірою лібералізуються література, кіно та театральна діяльність.

З іншого боку в західних регіонах України, незважаючи на активну протидію влади виходить з підпілля Українська греко-православна церква, яка поступово стає осередком національного руху в цілому [22].

Проте найбільш активно відроджуються релігійні масові заходи після отримання незалежності. Ідеологічний вплив комуністичної партії, яка стає забороненою швидко заміщується впливом релігійним. Одним з перших законодавчих актів в Україні стає Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [23].

У зазначеному Законі України визначено, що релігійні організації мають право проводити різноманітні масові заходи, але попередньо узгоджувати їх проведення з місцевою владою [23].

Відродження релігії та масових заходів у перші роки після отримання незалежності в Україні з одного боку дало можливість відродження релігії, повернення до релігійних традицій окремих верств населення. Особливо активно відродження релігії відбувається на території Західної України.

Разом з тим вже в перший період існування незалежної України керівництво Російської Православної Церкви розпочали проводити певні заходи з протидії самій ідеї незалежності і тим більше незалежності української церкви. Спроби

українських священників добитися незалежності від московської церкви оголошувалися боговідступництвом та переслідувалися. Крім того представники Російської православної церкви активно пропагували єдність двох народів, що протирічили ідеям незалежності України.

В Україні було прийнято ряд нормативних документів, які визначали діяльність релігійних організацій, систему організації і проведення масових заходів та інші питання релігійного життя [28].

Релігійні масові заходи особливо стали політизуватися після початку агресії Російської Федерації. Федеральна служба безпеки Російської Федерації, яка в переважній більшості контролювала всі православні релігійні організації, особливо священників, які навчалися в Російській Федерації [29].

Приводом для активізації діяльності Російської православної церкви стали ходи ЛГБТ та намагання ввести в Україні богослужіння українською мовою. В окремих випадках у церквах зберігалась зброя та переховувалися бойовики, про що свідчать окремі дані які було отримано під час розслідування кримінальних справ.

Були зроблені спроби використовувати масових заходів з метою дестабілізації ситуації в Україні. Особливо треба зазначити церковну ходу до річниці Хрещення Русі, яку організували керівники Української православної церкви московського патріархату з метою дестабілізації в Україні у ході взяли участь тисячі осіб, які в більшості випадків підтримували московську церкву. Окремі з них вірили, що це допоможе примирити Україну з Російською Федерацією, але більшість учасників була налаштована вороже до України та української церкви.

В цей же час на Західній Україні щорічно проводяться хресні ходи, так звані «прощі» в яких брали участь представники, і вони здійснювали ці походи до Почаївського монастиря, яким до сьогодні керують представник московської церкви

Після отримання Томосу про автокефалію, яке відбулося 6 січня 2019 року керівники Московської церкви оголосили, що українська церква не є канонічною та не має права проводити богослужіння та т. ін.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Після початку широкомасштабного вторгнення активність московських священників дещо зменшилася, тим більше, що їх поведінка викликала в окремих місцях несприйняття та негативні відгуки. На сьогодні в більшості областей України відбувається

перехід віруючих з церкви Московського патріархату до Православної церкви України.

На сьогодні масові релігійні масові заходи у зв'язку з війною проводяться у зменшеному форматі. До них відносяться такі як:

- церковна хода після літургії на Паску;
- відспівування та похорони окремих відомих людей;
- в окремих випадках весільні обряди з присутністю також невеликої кількості осіб;
- окремі релігійні обряди, які передбачені церковними статутами також з присутністю невеликої кількості віруючих.

Як висновок слід зазначити, що релігійні масові заходи мають досить довгу історію. Релігія як явище зародилася разом з людським суспільством і вона є досить поширеною в Україні, проте завдяки антирелігійній пропаганді в Радянському Союзі на сьогодні виросли покоління осіб, які до релігії та релігійних масових заходів ставляться індиферентно.

В Україні де факто на сьогодні існують дві православні церкви, і питання про їх об'єднання та проведення спільних масових заходів не стоїть на порядку денному. Майже щотижня відбуваються окремі суперечки між віруючими, які активно використовує російська пропаганда. Верховна Рада України прийняла відповідний закон про заборону діяльності на території України Української православної церкви московського патріархату, священники якої підтримують агресію Російської Федерації, але існує цілий ряд проблем з виконанням зазначеного закону.

Перспективами подальших досліджень у сфері релігійних масових заходів можуть бути наступні:

- активне вивчення в системі як вищої так і середньої освіти історії релігії, проте без відповідного тиску з метою переконання тієї частини українського суспільства, яка до сьогодні не розуміє певної шкідливості діяльності релігійної організації з центром управління в Російській Федерації і яка підтримує війну в Україні;
- використання впливу інших громадських організацій з метою роз'яснення необхідності відходу від УПЦ МП та застосування засобів масової інформації для роз'яснення позиції держави у даному питанні;
- використання різноманітних способів щодо ведення переговорів між представниками Православної церкви України та УПЦ МП з метою їх об'єднання.

Література

1. Академічне релігієзнавство / за заг. ред. А.М. Колодного - Київ 2000 р.
2. Шаталович І.В., Байрак Л.Ю. Історична еволюція релігії : Навч. посібник. - Дніпропетровськ : НМетАУ, 2013. - 60 с.
3. Кучера Т. М. Релігієзнавство: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2016. 95 с.
4. Лубська В., Лубський В. Історія релігій світу. ЦУЛ. 2022. 705 с.
5. Лубський В. І., Козленко В. М., Лубська М. В. Історія релігій. Київ: ТанDEM, 2002
6. Савчук Т. Зовнішній вигляд православного духовенства в період комуністичної модернізації. URL: <https://religio.org.ua/index.php/religio/article/download/1340/1340/>
7. Штепа П. Московство його походження, зміст, форми й історична тяглість. URL: <https://www.mytus.net/index.php/rekomendovana-literatura/item/10-moskovstvo>
8. Редько Д. Полювання на відьом - хейт середньовіччя. Як би не спалити «Пташку» у тому ж багатті. URL: https://ipress.ua/articles/polyuvannya_na_vidom_heytserednovichchya_yak_by_ne_spalyty_ptashku_u_tomu_zh_bagatti_336818.html
9. Єфименко П. Суд над відьмами. Київська старовина. Т. 7. 1883. В.Ф.Ятченко Український шаманізм: монографія. Київ: Міленіум, 2011. 216 с.
10. Антонович В. Три національні типи народності. Твори. Повне видання. Київ, 1932. Т. 1.
11. Бадьора н. і. соціальна структура візантійської імперії та особливості української культурно-політичної ментальності URL: <https://byzantina.wordpress.com/2011/01/13/badyora/>
12. Наливайко Д. Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках). Київ: Дніпро, 1992. 496 с.
13. Іларіон, митрополит. Українська церква. Нариси історії української православної церкви. Вінніпег, 1982. 366 с.
14. Волковинський В. М. «Чорна сотня» та її «хрещені батьки» в Україні на початку ХХ ст. URL: <http://history.org.ua/JournALL/xix/5/8.pdf>
15. Бабенко Л. Л. Особливості антирелігійної пропаганди 1920-х років та її альтернативи . *Філософська обрії*. 2010. № 24. С. 222-235.
16. Скідан Д. С., Темірова Н. Р. Радянська релігійних свят URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/7596/7598>
17. Журба М. А Селянська кооперація радянської України і Міжнародний кооперативний альянс

(20-ті рр. XX ст.). *Український історичний журнал*, 2007, № 2.

18. Основи комуністичної моралі. (для системи політичного навчання молоді). Молода гвардія. 1973 р. 304 с.

19. Ленін В. І.. Повне зібрання творів, вид. 5-е. Видавництво політичної літератури, 1970. Т. 44.

20. Генкін Д. М. Масові свята. Навчальний посібник. 1973. 120 с.

21. Войналович В. «Галицький проект» релігійного відродження в Україні 1970-1980 років ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. *Наукові записки*. Вип. 1(87).

22. Про свободу совісті та релігійні організації Закон України від 12 вересня 1991 року № 1543-XII *Відомості Верховної Ради України* 1991 № 25 ст. 283

23. Шахназаров О. Л. Радянське суспільство 1917-1953 рр. Аномалія чи закономірність. URL: http://t/userfiles/files/social_history_pedagogic/material_period/Schachnazarov_Sov_obszhestvo_1917-1953_gg.pdf

24. Хархун В. Ідеологія як релігія концепція «релігієподібного комунізму» у західній і пострадянській гума-

нітарістиці. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/46334/11-Harhun.pdf?sequence=1>

25. Кантор В. Проблема Антихриста як проблема тоталітарного зламу європеїзму. *Питання філософії*. 2001. № 4. С. 16-24.

26. Збірник документів і матеріалів про релігію і церкву Упорядник Г.Ф. Споревой, М.С. Боговесов К. РІО МВС УРСР 1983 - 248 с. Право і релігія (збірник матеріал та нормативно-правових актів) Під ред. В.В. Костицького. Івано-Франківськ: ЛІК. 2000. 116 с.

27. «ФСБ в рясах». Як російські спецслужби діяли під прикриттям Московського патріархату? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/okupacia-krimu-moskovsky-patriarkhat/31122625.html>

Свистович Р. С.,

orcid.org/0009-0005-5057-6133

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри правознавства

Житомирського інституту Приватного

акціонерного товариства

«Вищий навчальний закладу

«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Серебро М. В.

Наукова публікація присвячена дослідженню зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій.

Зазначається, що на заміну ліберальному режиму використання інформаційних технологій, зокрема Інтернет, в багатьох зарубіжних країнах приходить нова реальність, пов'язана із правовим врегулюванням діяльності соціальних мереж та месенджерів. Органи публічної адміністрації змушені втручатися в діяльність інтернет-спільноти та обмежувати право користувачів на вільне вираження своїх поглядів, адже під загрозою опинилася національна безпека держав та механізм захисту прав і свобод людини від протиправних посягань правопорушників, які проводять негативні інформаційні компанії в Інтернет.

Водночас в США максимально реалізовано принцип свободи слова і правові засади використання інформаційних технологій значною мірою врегульовано нормами корпоративного права, коли власники інтернет-ресурсу самі визначають правила гри - алгоритми роботи онлайн-майданчиків.

Акцентовано увагу на важливості прийняття в Європейському Союзі Загального регламенту про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR), який розширює повноваження держав у сфері соціальних мереж - дозволяє видаляти незаконний контент і змушує платформи докладати більше зусиль для боротьби з небезпечними матеріалами під загрозою накладання на порушників суттєвих штрафних санкцій.

Важливим етапом у розвитку адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій та приведення національного законодавства у цій сфері у відповідність до права Європейського Союзу названо ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027). Участь України в програмі «Цифрова Європа» є важливим етапом інтеграції національної

держави до ЄС та адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу.

Запропоновано запозичити позитивний досвід США щодо використання можливостей штучного інтелекту для пошуку та блокування негативного контенту, який загрожує національній інформаційній безпеці або посягає на права і свободи громадян.

Ключові слова: інформаційні технології, регулювання, зарубіжний досвід, цифрові послуги, публічна адміністрація, контроль, Інтернет, відповідальність, програмне забезпечення, технічні рішення.

Serebro M. V. Foreign experience of administrative and legal regulation of the use and development of information technologies

The scientific publication is devoted to the study of foreign experience of administrative and legal regulation of the use and development of information technologies.

It is noted that the liberal regime of Internet use in many foreign countries is being replaced by a new reality related to the legal regulation of the activities of social networks and messengers. Public administration bodies are forced to intervene in the activities of the Internet community and limit the right of users to freely express their views, because the national security of states and the mechanism of protection of human rights and freedoms from illegal encroachments by criminals who conduct negative information companies on the Internet are at risk.

At the same time, the principle of freedom of speech is fully implemented in the USA and the legal principles of the use of information technologies are largely regulated by the norms of corporate law, when the owners of the Internet resource themselves determine the rules of the game - the algorithms of the online sites.

Attention is focused on the importance of the adoption of the General Data Protection Regulation (GDPR) in the European Union, which expands the powers of states in the field of social networks - allows the removal of illegal content and forces platforms to make more efforts to combat dangerous materials under the threat of being imposed on violators of substantial fines.

The ratification of the Agreement between Ukraine and the European Union on Ukraine's participation in the European Union program «Digital Europe» (2021-2027) was called an important stage in the development of administrative and legal regulation of the use of information technologies and bringing national legislation in this area into compliance with the law of the European Union. Ukraine's participation in the «Digital Europe» program is an important stage of the national state's integration into the EU and the adaptation of national legislation to the law of the European Union.

It is proposed to borrow the positive experience of the USA in using the capabilities of artificial intelligence to find and block negative content that threatens national information security or encroaches on the rights and freedoms of citizens.

Key words: *information technology, regulation, foreign experience, digital services, public administration, control, Internet, responsibility, software, technical solutions.*

Актуальність теми. Адміністративно-правове регулювання використання та розвитку інформаційних технологій є одним із найбільш складних сфер правового регулювання, адже у сфері інформаційних відносин максимально реалізується свобода дій їх учасників, часто важко ідентифікувати виробників та споживачів цифрового контенту, адже користувачі цифрових послуг та цифрових товарів можуть використовувати зашифровані канали зв'язку, динамічні IP-адреси, публічні (не персональні) комп'ютери для доступу до інформаційних ресурсів тощо. Крім того, постає питання щодо права органів публічної адміністрації втручатися у сферу особистого життя людини та право особи на вільне вираження своїх поглядів. У зв'язку із вищевикладеним важливим є дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій, включаючи правове регулювання Інтернет, діяльності соціальних мереж та месенджерів тощо.

На особливу увагу заслуговує відповідний досвід США та держав-членів Європейського Союзу, адже США є флагманом у сфері використання інформаційних технологій, розвитку Інтернет, а запозичення позитивного досвіду правового регулювання інформаційних відносин в країнах-членах ЄС є одним із складових процесу адаптації національного законодавства до права ЄС з перспективою набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.

Наведені аргументи обумовлюють актуальність окремого дослідження зарубіжного досвіду

адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій, а також обґрунтовують його теоретичну та практичну значимість.

Різні аспекти правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій завжди були в центрі уваги науковців. Із останніх наукових праць слід виділити роботи Д. Біленької «Адміністративно-правове регулювання інформаційних відносин в Україні», О. Берназюка «Цифрові технології у праві: сучасний погляд у майбутнє», Т. Ковальової та О. Гунбіної «Правові проблеми надання адміністративних послуг з використанням інтернет-технологій», О. Комарова «Адміністративно-правовий статус суб'єктів здійснення цифрової трансформації регіону», А. Краковської та М. Бабики «Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку», А. Омельченка «Суспільні відносини у сфері цифровізації як предмет правового регулювання», Р. Стефанчука «Інформаційні технології та право: quo vadis?», І. Тищенкою «Адміністративні процедури надання електронних публічних послуг публічною адміністрацією в Україні».

Проте, зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій ще не був предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує підготовку даної публікації.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій та визначення можливості та доцільності його імплементації в чинне національне законодавство та юридичну практику.

Методологія даної публікації включає філософські (закони та прийоми діалектики: єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні), загальнонаукові (системний та структурно-функціональний методи, прийоми логічного методу: аналіз, синтез, дедукція та індукція) та спеціально-юридичні методи дослідження (формально-юридичний метод, метод юридичного моделювання, а також методологія порівняльного правознавства). Також в процесі дослідження використовуються такі загальновідомі наукові підходи як цивілізаційний, антропоцентричний, телеологічний та синергетичний.

Так, цивілізаційний підхід дозволяє розглядати правові засади використання та розвитку інформаційних технологій в зарубіжних країнах, враховуючи особливості правових традицій, звичаїв,

правосвідомості та правової культури громадян певної держави.

Результати дослідження. З метою належного адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у сфері використання інформаційних технологій в Україні доцільним є дослідження відповідного досвіду зарубіжних країн. Так, одним із флагманів в питанні розвитку інформаційних технологій та забезпечення свободи слова в Інтернет є США.

Адже місцем народження Інтернет є саме США. Інтернет зародився в США наприкінці 60-х років із проекту мережі з комутацією пакетів Агентства перспективних дослідницьких проектів Міністерства США, яка отримала назву ARPANET. Зайнялося питанням створенням комп'ютерної мережі спеціальне агентство DARPA, яке відповідає за впровадження нових технологій в США. З плином часу ARPANET розвивалася і ставала популярнішою. Перший сервер ARPANET було встановлено 1 вересня 1969 року у Каліфорнійському університеті в Лос-Анджелесі. 22 жовтня вважається днем Народження інтернет з'єднання. Саме цього дня 1969 року було встановлене з'єднання та передача даних між Каліфорнійським університетом та Стенфордом. Під час першої спроби вдалося передати лише перші три знаки - «LOG», після цього в мережі стався збій. Однак після повернення ARPANET в робочий стан через кілька годин наступна спроба увінчалася успіхом [1].

У 1984 р. з'явилася ще одна масштабна мережа NSFNet, яка була створена Національним науковим фондом Сполучених Штатів. Вона включала в себе безліч дрібних мереж, в тому числі і популярні тоді Bitnet і Usenet, і володіла значно більшою пропускну здатністю в порівнянні з мережею ARPANet. Таким чином, остання набула серйозного конкурента. До NSFNet підключилися понад 10 000 ПК менш ніж за рік, і зі словом «Інтернет» поступово стала асоціюватися саме ця мережа. Головним постачальником даних Глобальна мережа стала лише з 1995 р. Це послужило поштовхом для створення W3C - Консорціуму Всесвітньої павутини. З 1996 р. терміни «Інтернет» і «Всесвітня мережа» практично повністю підміняють один одного [1].

Слід відзначити, що в перші роки свого існування Інтернет сприймався виключно як технічний засіб зберігання та передачі інформації між персональними комп'ютерами. Проте із наповненням всесвітньої мережі контентом постало питання щодо правового регулювання його змісту.

О. Снопко зазначає, що коли йдеться про модерування контенту в Інтернеті, у Сполучених Штатах

найчастіше посилаються на два важливіші правові положення: Першу поправку до Конституції США та розділ 230 Закону про комунікаційну порядність (Communications Decency Act) 1996 року [2].

Так, перша поправка до Конституції забороняє американській владі втручатися в інформаційний простір і запроваджувати цензуру (в тому числі в інтернеті), а також гарантує свободу слова, преси та зборів. Натомість 230 розділ Закону про комунікаційну порядність звільняє онлайн-спільноти, такі як Твіттер і Фейсбук, від відповідальності за те, що публікують інші люди на їхніх платформах, а також дає їм повноваження самостійно модерувати спілкування користувачів та видаляти контент, який вони вважають недоречним [3].

Таким чином, в США максимально реалізовано принцип свободи слова і правові засади використання інформаційних технологій значною мірою врегульовано нормами корпоративного права, коли власники інтернет-ресурсу самі визначають правила гри - алгоритми роботи онлайн-майданчиків, а також встановлюють власні правила - обмеження та заборони щодо розміщення певного контенту (наприклад, інформації, фото-відеоматеріалів, які демонструють культ насильства та жорстокості, принижують честь та гідність людини, містять елементи порнографії тощо).

Отже, за законом державні органи у США не мають можливості впливати на те, що пишуть користувачі у соціальних мережах. Через це модерування контенту лягає на плечі самих компаній. Для цього «Твіттер», «Мета», «Гугл» та інші компанії створили внутрішні політики - правила поведінки на платформах. За порушення цих правил користувач може втратити доступ до певних функцій соціальної мережі або до свого акаунту загалом. У межах своїх політик соцмережі регулярно видаляють тисячі дописів, коментарів та згадок: переважно це відбувається за допомогою штучного інтелекту, однак інколи йому допомагають живі модератори. Час від часу компанії також звертаються до сторонніх експертів: наприклад, «Мета» і «Твіттер» співпрацюють із «фактчекерами», аби виявляти, маркувати чи видаляти неправдиву інформацію. Деякі соцмережі мають незалежні наглядові ради, які можуть скасувати або підтримати рішення компанії застосувати ту або іншу політику [3].

Такий приклад є важливим для України, адже покласти контроль за діяльністю громадян в Інтернет тільки на органи правопорядку недостатньо ефективно. Більш доцільним вбачається засобами адміністративного права зобов'язувати

інтернет-провайдерів встановлювати інтернет-фільтри для блокування цифрового контенту, що пропагує культ насильства та жорстокості, містить елементи порнографії тощо. Крім того, доцільним є запозичення позитивного досвіду США щодо використання можливостей штучного інтелекту для пошуку та блокування негативного контенту, який загрожує національній інформаційній безпеці або посягає на права і свободи громадян.

Як зазначено в самій Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, впровадження інформаційних технологій, частиною яких є технології штучного інтелекту, є невід'ємною складовою розвитку соціально-економічної, науково-технічної, оборонної, правової та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення [4].

О. Снопок зазначає, що попри усі свідчення нездатності соцмереж самостійно регулювати контент, якщо будь-який американець звертається до суду через порушення його прав компаніями «Мета» або «Твіттер», він майже гарантовано отримує відмову. Судова система США, посилаючись на 230 розділ Закону про комунікаційну порядність, каже про те, що платформи не несуть відповідальності за контент, який на них з'являється. Однак зараз, коли події в Інтернеті мають суттєві наслідки у реальному світі, все більше позовів потрапляють до Верховного суду США, рішення якого може змінити стан справ [3].

Так, право соціальних мереж не нести відповідальності за контент на їхніх платформах - центральна тема двох судових позовів, які Верховний суд США розглянув наприкінці лютого 2023 року. Перший із них - Гонсалес проти «Гугл» - подала сім'я американця, який загинув 2015 року в Парижі через напад прихильників «Ісламської держави». За словами родини загиблого, часткову провину за цей напад несе Ютуб (власником якого є «Гугл»), адже його алгоритми рекомендують користувачам відео про діяльність «Ісламської держави». У другій справі, Таамнех проти «Твіттер», звинувачується соцмережа у тому, що вона сприяє поширенню екстремістських ідей. Цей позов подали родичі загиблого під час нападу ІДІЛ на нічний клуб у Стамбулі в 2017 році. Вони наголошують, що Твіттер пропонував своїм користувачам відео і твіти прихильників «Ісламської держави», спонукаючи їх приєднатися до терористів. В обох справах позивачі наполягають, що алгоритми Ютуба і Твіттера - це не контент, створений користувачами, а робота самої компанії. Гугл і Твіттер у цьому випадку не є нейтральними

платформами, які просто надають майданчик для поширення інформації користувачами. За допомогою алгоритмів соціальні мережі визначають, що запропонувати до перегляду конкретним людям. Саме тому, на думку позивачів, вони винні у поширенні незаконного контенту на своїх платформах [3].

У наведених справах поширення екстремістської інформації в Інтернет стало причиною фатальних наслідків, причому алгоритми Ютуба дійсно пропонують користувачу перегляд відео, які схожі на ті, що вже є в історії переглядів. Таким чином, сам відеохостінг Ютуб фактично нав'язує особі перегляд відео на певну тематику, формує психологічну залежність та спонукає до пошуку аналогічного контенту.

На відміну від попередніх справ, які стосуються права соцмереж пропонувати контент своїм користувачам, два інші кейси, які потрапили на розгляд Верховного суду США, стосуються цензури. Так, Закон Техасу забороняє великим соціальним мережам дискримінувати користувачів на основі їхньої точки зору. Заборона має кілька винятків: наприклад, соцмережі можуть видаляти контент, який підбурює до насильства або злочину, що стосується сексуальної експлуатації дітей тощо. Також Техас зобов'язав соцмережі створити прозорі процедури подання скарг користувачами, вимагає від компаній розкривати свою політику модерування контенту та раз на два роки публікувати розгорнутий «Звіт про прозорість» [3].

Натомість Закон Флориди передбачає, що кожна соцмережа має «ретельно обґрунтовувати» свої рішення щодо модерації контенту. Це правило вимагає, аби платформи надавали детальне пояснення щодо будь-якого рішення, яке виключає користувача з платформи, цензурує його або застосовує до нього тінювий бан (останнє, на думку законотворців, слід карати найбільш суворо). Закон забороняє платформам блокувати політичних кандидатів та журналістів. У Флориді вказаний закон, які і в Техасі, поширюється лише на великі платформи, залишаючи поза увагою менш популярні соціальні мережі [3].

О. Снопок зауважує, що у 2021 році, одразу після ухвалення законів у Флориді й Техасі, представники великих соціальних мереж подали до суду, аби заблокувати це законодавство. Також, посилаючись на Першу поправку, вони стверджують, що мають конституційне право самостійно вирішувати, який контент розміщувати, а який ні. У Флориді суддя погодився з соціальними мережами та постановив, що закон порушує права

платформ. А в Техасі суд навпаки підтримав законотворців, наголосивши, що «корпорації не мають права цензурувати те, що говорять люди». Фактично суди різних штатів дали різні відповіді на однакове питання, що змушує Верховний суд втрутитися. Саме він визначить, чи справді соціальні мережі мають право необмежено модерувати контент [3].

Таким чином, наведений приклад правового регулювання Інтернет в США демонструє неоднозначний підхід до встановлення меж свободи користувачів та операторів соціальних мереж навіть на рівні судової влади штатів. Для України такий приклад правового врегулювання є надзвичайно важливим, адже в умовах повномасштабної війни питання протидії російській пропаганді в Інтернет є одним із ключових для органів публічної адміністрації. Поважаючи право на свободу вираження поглядів суб'єкти владних повноважень повинні вживати всі можливі адміністративно-правові засоби щодо блокування пропагандистського цифрового контенту, зокрема, шляхом блокування російських веб-сайтів, соціальних мереж та месенджерів.

О. Снопок справедливо зазначає, що за останні кілька років у різних країнах думка законотворців щодо автономності соціальних мереж суттєво змінилася. Якщо раніше вважалося, що соціальні мережі є окремими компаніями, у діяльність яких держава не має права втручатися, сьогодні багато демократичних країн поступово обмежують їхню автономність. Наприклад, Індія запровадила прямий урядовий нагляд над іноземними соціальними мережами на кшталт Твіттера чи Фейсбука і примусила їх сприяти правоохоронцям в ідентифікації правопорушників. В Європейському Союзі у 2016 році прийнято Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR). Цей загальноєвропейський акт розширює повноваження держав у сфері соціальних мереж - дозволяє видаляти незаконний контент і змушує платформи докладати більше зусиль для боротьби з небезпечними матеріалами [3].

Зазначений новий європейський закон про конфіденційність і безпеку даних містить сотні сторінок нових вимог для організацій у всьому світі [5].

Загальний регламент захисту даних (GDPR) є найсуворішим законом про конфіденційність і безпеку в світі. Незважаючи на те, що він був розроблений і прийнятий Європейським Союзом (ЄС), він накладає зобов'язання на організації незалежно від місця їх знаходження, доки вони

націлені або збирають дані, пов'язані з людьми в ЄС. Положення набуло чинності 25 травня 2018 року. Згідно з GDPR передбачено стягнення суворих штрафів з тих, хто порушить його стандарти конфіденційності та безпеки, причому штрафи сягатимуть десятків мільйонів євро. За допомогою GDPR Європа демонструє свою тверду позицію щодо конфіденційності та безпеки даних у той час, коли все більше людей довіряють свої особисті дані хмарним сервісам (службам), а порушення є щоденним явищем [5].

Британський уряд також з 2019 року готує масштабний законопроект, покликаний максимально врегулювати діяльність соціальних мереж [3].

Таким чином, на заміну ліберальному режиму використання Інтернет приходить нова реальність, пов'язана із правовим врегулюванням діяльності соціальних мереж та месенджерів. Органи публічної адміністрації змушені втручатися в діяльність інтернет-спільноти та обмежувати право користувачів на вільне вираження своїх поглядів, адже під питанням опинилася національна безпека держав та механізм захисту прав і свобод людини від протиправних посягань правопорушників, які проводять негативні інформаційні компанії в Інтернет. До прикладу - це радикальні спільноти прихильників терористичних організацій, клуби самогубців, об'єднання неонацистських організацій, закриті спільноти педофілів та інших негативних елементів.

Майбутнє рішення Верховного суду США в описаних вище справах повинно врегулювати роботу соціальних мереж. Якщо Верховний суд стане на сторону позивачів у справах Гонсалеса і Таамнеха, то в результаті «Гугл», «Твіттер» і «Мета» можуть втратити свій імунітет щодо контенту, який публікується на їхніх майданчиках. Також зросте їхня відповідальність за поширення незаконної або недостовірної інформації. Зрештою, рішення Верховного суду допоможе зрозуміти, чи є соціальні мережі з погляду американського законодавства просто нейтральними майданчиками для поширення інформації, чи все ж компаніями, що долучаються до вироблення контенту через алгоритми. Водночас, якщо Верховний суд стане на сторону Техасу та Флориди у питанні законодавства, соціальні мережі навпаки будуть змушені залишати на своїх платформах будь-який контент, аби не зазнавати звинувачень у цензурі. При цьому контент модеруватимуть лише у крайніх випадках: щодо питань, які стосуються правопорушень чи злочинів проти дітей. Це, на думку журналістів, може перетворити інтернет-простір

на місце безконтрольного поширення інформації, що знищить всі спроби соцмереж контролювати дезінформацію [3].

Обидва потенційні варіанти рішення Верховного суду США мають як позитивні, так і негативні сторони і є по суті крайнощами. Більш доцільною вбачається «золота середина», а саме, юридичне визначення тих сфер інформаційних відносин, які потребують обов'язкової модерації (по суті - цензури). Напрацювання переліку видів цифрового контенту, які підлягають обов'язковій модерації, є завданням спільних органів публічної адміністрації Європейського Союзу у співробітництві із урядом США. Тільки спільна узгоджена позиція у цьому питанні здатна комплексно вирішити наявну проблему та стати основою для перспективної міжнародної Конвенції про інформацію, яка підлягає обов'язковій перевірці (модерації).

О. Снопко слушно зауважує, що в умовах російсько-української війни, яка не менш запекло точиться й на інформаційному фронті, Україна також має спостерігати за рішеннями Верховного суду США. Перш за все, рішення про відповідальність соціальних мереж за контент може бути корисним для боротьби проти російської пропаганди у Фейсбуці й Твіттері. У такому випадку соціальні мережі нестимуть більшу юридичну відповідальність, що спонукає їх прискіпливіше фільтрувати інформацію та детальніше розглядати її оскарження, аби не вважатися винними у спонуканні інших до насильницьких дій або поширенні дезінформації. Якщо ж говорити про рішення щодо законів Техасу та Флориди, то у цьому випадку відмова Верховного суду в праві соцмереж самостійно модерувати контент може негативно вплинути і на нашу здатність боротися з російськими наративами. Врешті, приклад США та багатьох інших країн показує, що соціальні мережі можна регулювати на законодавчому рівні. А це стане важливою передумовою нашої інформаційної стійкості після перемоги у війні [3].

Важливим етапом у розвитку адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій та приведення національного законодавства у цій сфері у відповідність до права Європейського Союзу є ратифікація Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027) [6].

У відповідності до пункту 1 ст. 2 вказаної Угоди Україна бере участь у програмі «Цифрова Європа»

згідно з принципами та умовами, встановленими статтею 451 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, і Протоколом III до неї, Регламентом (ЄС) 2021/694, а також будь-якими іншими нормативно-правовими актами, що стосуються реалізації програми «Цифрова Європа», в їхніх останніх редакціях, і відповідно до конкретних умов, передбачених цією Угодою.

Якщо інше не передбачено умовами, зазначеними в пункті 1 ст. 2 Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027), включно з імплементацією статті 12 (6) Регламенту (ЄС) 2021/694, юридичні та фізичні особи, які зареєстровані в Україні, можуть брати участь у заходах програми «Цифрова Європа» на умовах, рівнозначних тим, що застосовуються до юридичних та фізичних осіб, які зареєстровані у Європейському Союзі, з урахуванням дотримання обмежувальних заходів Європейського Союзу [6].

Програма «Цифрова Європа» - це програма фінансової підтримки ЄС (7.5 млрд. євро на 7 років), яка забезпечує фінансування проектів за п'ятьма напрямками: суперкомп'ютер, штучний інтелект, кібербезпека, цифрові навички, забезпечення широкого використання цифрових технологій в економіці та суспільстві, метою якої є зміцнення та просування потенціалу Європи в ключових сферах цифрових технологій шляхом всестороннього розгортання [7].

Програма підтримує державні органи, неурядові організації та приватних суб'єктів, малі та середні підприємства у ЄС та за його межами.

Статтею 10 Регламенту (ЄС) 2021/694 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року про започаткування Програми та скасування Рішення (ЄС) 2015/2240 передбачено асоційовану або частково асоційовану участь країн Європейської політики сусідства. Участь у Програмі передбачає укладання відповідної угоди та сплату фінансових внесків [7].

Україна бере участь як асоційована країна та сприяє досягненню конкретних цілей програми «Цифрова Європа», визначених статтею 3(2) (a), (b), (d) та (e) Регламенту (ЄС) 2021/694 в останній редакції.

Приєднання до Програми сприятиме реалізації цифрових проектів в Україні, посилить співпрацю з міжнародними партнерами шляхом підтримки у рамках Програми проектів, заснованих на принципах цифрового законодавства і політики ЄС,

сприятиме виконанню зобов'язань України за міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, зокрема Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [7].

Серед переваг участі для українського бізнесу:

- розвиток інноваційної та цифрової інфраструктури;
- залучення українських експертів/спеціалістів відповідного профілю до реалізації спільних міжнародних проєктів;
- доступ до європейських інструментів конкурсного фінансування та можливість отримати грантову підтримку на реалізацію ідеї (пілотного проєкту);
- розгортання й оптимальне використання цифрових потужностей, інтероперабельності тощо [7].

Таким чином, участь України в програмі «Цифрова Європа» є важливим етапом інтеграції національної держави до ЄС та адаптації національного законодавства до права Європейського Союзу.

Висновки. Проведене дослідження зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій дозволяє сформулювати висновок про те, що в країнах ЄС та США перед органами публічної адміністрації поставлено питання про обмеження свободи вираження поглядів в Інтернет з метою захисту національної безпеки, а також прав і свобод громадян.

Так, у Європейському Союзі 25 травня 2018 року набув чинності Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR), який розширює повноваження держав у сфері соціальних мереж - дозволяє видаляти незаконний контент і змушує платформи докладати більше зусиль для боротьби з небезпечними матеріалами під загрозою накладання суттєвих штрафних санкцій. Цей регламент стосується безпосередньо і України і в мережі його популяризації присвячений окремий веб-сайт - <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/>

Важливим етапом у розвитку адміністративно-правового регулювання використання інформаційних технологій та приведення національного законодавства у цій сфері у відповідність до права Європейського Союзу є ратифікація Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь

України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027).

З метою протидії поширенню дезінформації, культу насильства та жорстокості, порнографії та іншої негативної інформації в Інтернет пропонується запозичити позитивний досвід США щодо використання можливостей штучного інтелекту для пошуку та блокування негативного контенту, який загрожує національній інформаційній безпеці або посягає на права і свободи громадян.

Література

1. Історія інтернету від ARPANET до сьогодні. 21.11.2019. Ucloud. URL: <https://ucloud.ua/istoriya-internetu-vid-arpamet-do-sogodni/> (дата звернення: 02.06.2024).
2. William A. Sodeman. Communications Decency Act, United States, 1996. URL: <https://www.britannica.com/topic/Communications-Decency-Act> (дата звернення: 02.06.2024).
3. Снопко О. Як Верховний суд США поступово стає регулятором у сфері соціальних мереж. Опора. Tech. 10.03.2023. URL: https://www.oporua.org/polit_ad/iak-verkhovnii-sud-ssha-postupovo-staie-regulatorom-u-sferi-sotsialnikh-merezh-24609 (дата звернення: 02.06.2024).
4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження КМУ від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Дата оновлення: 29.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
5. What is GDPR, the EU's new data protection law? GDPR.EU. URL: <https://gdpr.eu/what-is-gdpr/> (дата звернення: 01.06.2024).
6. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027): Закон України від 23 лютого 2023 р. № 2926-IX. Дата оновлення: 01.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text> (дата звернення: 01.06.2024).
7. Україна приєдналася до програми Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027). Вища школа адвокатури НААУ. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/ukrayina-prijednasia-do-programi-jevropeiskogo-soiuzu-cifrova-jevropa-2021-2027> (дата звернення: 01.06.2024).

*Серебро М. В.,
докторант*

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Стефанчишен Р. В.

Стаття присвячена дослідженню правового статусу військових адміністрацій як суб'єктів публічної адміністрації. Встановлено, що військові адміністрації виконують публічні функції, що в тому числі, мають виконавчо-розпорядчий характер та реалізуються через відповідні повноваження щодо реалізації заходів правового режиму воєнного стану та виконання функцій органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій на місцях.

Заначено, що співвідношення статусу «суб'єкта публічної адміністрації» та статусу «суб'єкта владних повноважень» полягає у тому, що перший має значення для цілей адміністративного судочинства, а другий - для цілей адміністративного впорядкування. З іншого боку, правомірність діяльності суб'єктів публічної адміністрації забезпечується можливістю оскарження їх бездіяльності, дій та прийнятих рішень до адміністративного суду. Відповідно, один і той самий суб'єкт, може набувати як статусу суб'єкта публічної адміністрації, так і статусу владних повноважень. Отже, військові адміністрації є суб'єктом публічного адміністрування та суб'єктом владних повноважень.

Встановлено, що військові адміністрації мають спеціальний правовий статус, якого не має жоден інший суб'єкт публічної адміністрації. На основі нормативного визначення статусу військових адміністрацій виокремлено їх особливі ознаки: 1) утворення лише під час правового режиму воєнного стану та лише на територіях, де введено правовий режим воєнного стану; 2) тимчасовий характер, що означає можливість функціонування у чітко визначеному часовому проміжку; 3) виконання специфічних функцій щодо впровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Зроблено висновок про те, що поділ військових адміністрацій на види має значення для визначення особливостей їх створення та функціонування.

З огляду на те, що військова адміністрація не являється органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування та правоохоронним органом, запропоновано доповнити Закон України «Про об'єднання» ст. 151 «Діяльність військових адміністрацій».

Ключові слова: суб'єкт публічної адміністрації, військові адміністрації, порядок утворення, правовий режим воєнного стану, повноваження.

Stefanchyshen R. V. Military administrations as a subject of public administration

The article is devoted to the study of the legal status of military administration as subjects of public administration. It has been established that military administrations perform public functions, which, among other things, have an executive-administrative nature and are implemented through the relevant powers to implement the measures of the legal regime of martial law and perform the functions of local self-government bodies and local state administrations on the ground.

It is assumed that the relationship between the status of «subject of public administration» and the status of «subject of authority» is that the first is important for the purposes of administrative proceedings, and the second - for the purposes of administrative regulation. On the other hand, the legality of the activities of public administration subjects is ensured by the possibility of appealing their inactivity, actions and decisions to the administrative court. Accordingly, one and the same subject can acquire both the status of a subject of public administration and the status of authority. Therefore, military administrations are a subject of public administration and a subject of power.

It has been established that military administrations have a special legal status that no other subject of public administration has. Based on the normative definition of the status of military administrations, their special features are distinguished: 1) formation only during the legal regime of martial law and only in the territories where the legal regime of martial law has been introduced; 2) temporary nature, which means the possibility of functioning in a clearly defined period of time; 3) performance of specific functions regarding the implementation and implementation of measures of the legal regime of martial law.

It was concluded that the division of military administrations into types is important for determining the specifics of their creation and functioning. In view

of the fact that the military administration is not a body of executive power, a body of local self-government and a law enforcement body, it is proposed to add to the Law of Ukraine «On Defense» Art. 151 «Activities of military administrations».

Key words: *subject of public administration, military administrations, order of formation, legal regime of martial law, powers.*

Актуальність дослідження. Зміна концепту побудови системи суб'єктів, публічної адміністрації опосередкована віднесенням до неї тих суб'єктів, що наділені владно-розпорядчими функціями. Одночасно, особливість правового статусу військових адміністрацій полягає в тому, що їх діяльність можлива за умови впровадження правового режиму воєнного стану. За таких умов актуалізується проблематика віднесення військових адміністрацій до певної групи суб'єктів, визначення їх компетенції, окреслення порядку набуття повноважень та прийняття рішень загальнообов'язкового характеру. В умовах наявної практичної потреби та нормативно встановлених можливостей, актуальність доктринального аналізу правового статусу військових адміністрацій як суб'єктів публічної адміністрації є безумовною.

Дослідженням питань, пов'язаних з визначенням статусу суб'єктів публічної адміністрації та їх систематизацією займалися такі вчені, як: Л.Р. Біла-Тюріна, Т.І. Білоус-Осінь, С.В. Ківалов, Т.О. Коломоєць, О.А. Костюченко, Р.В. Негара, О.П. Хамходера та інші. При цьому, питання визначення правового статусу військових адміністрацій як одного з суб'єктів публічної адміністрації опрацьовано не в повній мірі.

Виклад основного матеріалу. Усталеним є визначення категорії «суб'єкт публічної адміністрації» як суб'єкта, що є частиною єдиної системи органів публічного адміністрування, які відповідно до законодавства здійснюють публічні виконавчо-розпорядчі функції з метою задоволення публічного інтересу [1]. У законодавстві відсутнє визначення поняття «суб'єкт публічної адміністрації». Проте, використовується формулювання «функції публічної адміністрації» в контексті здійснення адміністративних процедур, які тлумачаться як «...надання адміністративних послуг, здійснення інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності, вирішення інших справ за заявою особи або за власною ініціативою адміністративного органу» (п.п. 11 п. 1 ст. 2 Закону України «Про адміністративну процедуру») [2]. Одночасно, визначення «адміністративного органу»

надано з вказівкою на суб'єктів, які мають статус адміністративного органу через: а) їх первинний правовий статус (йдеться про: органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб); б) функції, які вони можуть виконувати (функції публічного адміністрування). Можна припустити, що тлумачення терміну «функції публічного адміністрування» в законодавстві про адміністративну процедуру є досить широким та охоплюється терміном публічних виконавчо-розпорядчих функцій.

Відповідно до положень п. 1 ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»: «на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації» [3]. Таким чином, військові адміністрації виконують публічні функції, що в тому числі ті, що мають виконавчо-розпорядчий характер та реалізуються через відповідні повноваження щодо реалізації заходів правового режиму воєнного стану та виконання функцій органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій на місцях. Такий спектр функціонального призначення військових адміністрацій Мельником С.М. охарактеризовано як багатомірність предмету відання. Означене означає, що загальним предметом відання військових адміністрацій вважати організаційно-управлінське забезпечення здійснення правового режиму воєнного стану у державі [4, с. 102]. Рой О.В., в свою чергу обґрунтовано віднесення військових адміністрацій до суб'єктів владних повноважень через їх визначення як спеціального тимчасового державного органу, що здійснює публічно-владні управлінські функції, у тому числі на виконання делегованих повноважень та/або повноважень органів місцевого самоврядування, що діє на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією, законами України та міжнародними договорами, ратифікованими Україною, для практичного виконання завдань і функцій держави в межах визначеної адміністративно-територіальної одиниці під час дії правового режиму воєнного стану [5, с. 442]. Щодо співвідношення статусу «суб'єкта публічної адміністрації» та статусу «суб'єкта

владних повноважень», то можна припустити, що перший має значення для цілей адміністративного судочинства, а другий - для цілей адміністративного впорядкування. З іншого боку, правомірність діяльності суб'єктів публічної адміністрації забезпечується можливістю оскарження їх бездіяльності, дій та прийнятих рішень до адміністративного суду. Відповідно, один і той самий суб'єкт, може набувати як статусу суб'єкта публічної адміністрації, так і статусу владних повноважень. Отже, військові адміністрації є суб'єктом публічного адміністрування та суб'єктом владних повноважень.

Слід зазначити, що військові адміністрації мають спеціальний правовий статус, якого не має жоден інший суб'єкт публічної адміністрації. Нормативне визначення статусу військових адміністрацій дозволяє виділити такі їх особливі ознаки:

1) утворення лише під час правового режиму воєнного стану та лише на територіях, де введено правовий режим воєнного стану. Тобто їхня територіальна компетенція залежатиме від територіального поширення воєнного стану (який може охоплювати як всю територію України, так і окремі адміністративно-територіальні одиниці);

2) тимчасовий характер, що означає можливість функціонування у чітко визначеному часовому проміжку. Ця ознака впливає з того, що правовий режим воєнного стану, незалежно від підстав його введення, має строковий характер, і, відповідно, функціонування військових адміністрацій теж є строковим. Однак їхня діяльність не припиняється одразу після скасування воєнного стану, а продовжується протягом 30 днів після цього;

3) виконання специфічних функцій щодо впровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки та порядку, захисту критичної інфраструктури та забезпечення охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

Окремо зупинимось на застосуванні заходів правового режиму воєнного стану, адже їх застосування пов'язується як з контрольно-наглядовою діяльністю, так і з виконавчо-розпорядчою. До таких заходів Законом України «Про правовий режим воєнного стану» віднесено: встановлення (посилення) охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого режиму їх роботи; запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану

з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану; використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, зміна режиму їхньої роботи, проведення інших змін виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю; примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видача про це відповідних документів встановленого зразка; запроваджувати комендантської години; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів тощо [3]. Тобто, ці повноваження мають винятковий характер, що опосередковує спеціальний правовий статус військових адміністрацій.

Щодо утворення військових адміністрацій, то лише за наявності фактичних підстав, що передбачені в законодавстві Президент України може створити відповідну військову адміністрацію. Залежно від адміністративно-територіальної одиниці, де утворюються військові адміністрації, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» виокремлює такі їх види: а) військові адміністрації населених пунктів (утворюються в одному або декількох населених пунктах). Серед них виділяється Київська міська військова адміністрація, оскільки місто Київ має спеціальний статус як столиця України; б) районні військові адміністрації (утворюються в районах); в) обласні військові адміністрації (утворюються в областях) [3].

Поділ військових адміністрацій на види має значення для визначення особливостей їх створення та функціонування. Військові адміністрації населених пунктів створюються в межах територій територіальних громад, де органи місцевого самоврядування не виконують покладених на них повноважень. Підставою для створення таких адміністрацій є факт невиконання місцевими органами влади своїх повноважень, хоча законодавство не встановлює чіткого порядку підтвердження цього факту. В свою чергу, районні та обласні військові адміністрації можуть бути створені в разі невиконання своїх повноважень відповідними радами або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки та порядку. Після прийняття рішення про їх утворення, відповідні районні та обласні державні адміністрації набувають додаткових повноважень,

необхідних для реалізації заходів правового режиму воєнного стану. Аналогічний порядок діє і для створення Київської міської військової адміністрації. Таким чином, Київська міська, районні та обласні військові адміністрації утворюються на базі відповідних державних адміністрацій, а військові адміністрації населених пунктів можуть утворюватися двома способами: на базі відповідних військово-цивільних адміністрацій або як нові державні органи.

Для чіткого розуміння статусних характеристик військових адміністрацій доцільним було б закріплення їх статусу в Законі України «Про оборону», а саме Розділі II «Повноваження органів державної влади, основні функції та завдання органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, обов'язки посадових осіб, права та обов'язки громадян України у сфері оборони» [6]. Так, у цій частині аналізованого закону деталізовано правовий статус таких суб'єктів: Верховної Ради України, Президента України, Ради національної безпеки України, Ставки Верховного Головнокомандувача, Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, місцевих державних адміністрацій та інше. Слід виходити з того, що військова адміністрація не являється органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування та правоохоронним органом. Відповідно, її статус не врегульовано. Вважаємо необхідним доповнити Закон України «Про оборону» ст. 15¹ «Діяльність військових адміністрацій» з таким змістом:

«1. Військові адміністрації у галузі оборони держави забезпечують разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи.

2. Військові адміністрації можуть виконувати функції органів місцевого самоврядування та функції місцевих державних адміністрацій у галузі оборони держави.

3. Діяльність і управління за діяльністю військових адміністрацій здійснюються згідно із законодавством».

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що військові адміністрації є суб'єктом публічного адміністрування, що має спеціальний тимчасовий статус

з реалізації управлінських функцій в період дії правового режиму воєнного стану. Співвідношення статусу «суб'єкта публічної адміністрації» та статусу «суб'єкта владних повноважень» полягає у тому, що перший має значення для цілей адміністративного судочинства, а другий - для цілей адміністративного впорядкування. З іншого боку, правомірність діяльності суб'єктів публічної адміністрації забезпечується можливістю оскарження їх бездіяльності, дій та прийнятих рішень до адміністративного суду. Відповідно, один і той самий суб'єкт, може набувати як статусу суб'єкта публічної адміністрації, так і статусу владних повноважень. Отже, військові адміністрації є суб'єктом публічного адміністрування та суб'єктом владних повноважень. Запропоновано зміни до чинного законодавства в частині впорядкування правового статусу військових адміністрацій.

Література

1. Загальне адміністративне право України : підручник. За заг. ред.: акад. С. Ківалова і проф. Л. Білої-Тіунової ; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 792 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.25545>

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Мельник С. М. Особливість адміністративно-правового статусу військових адміністрацій в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Вип. 6, 2022. С. 100-104. DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.15>

5. Рой О. В. Військові адміністрації як суб'єкти владних повноважень. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 441-446. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.78>

6. Про оборону: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193212?find=1&text=%D0%B2%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96+%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97#w2_1

Стефанчишен Р. В.,
orcid.org/0009-0004-2878-7551
доктор філософії в галузі права

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПАРТНЕРСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ

Чернов М. М.

Зміни в сучасному українському соціумі, його правовій, економічній і політичній сферах значним чином впливають на процес формування нових взаємовідносин між державою та інститутами громадянського суспільства.

Партнерство органів публічної адміністрації і громадськості - необхідна умова політичної стабільності кожної держави.

Успіх демократичних перетворень в Україні неможливий без належного правового регулювання і практичного функціонування інституту участі громадськості в правоохоронній діяльності - одного з найважливіших інструментів, здатних реально і дієво вплинути на рівень злочинності та стан забезпечення громадського порядку в Україні.

Рішучі заходи, спрямовані на боротьбу зі злочинністю, профілактику правопорушень, не призведуть до кардинального поліпшення ситуації доти, доки зусилля правоохоронних структур не отримають широкої підтримки з боку громадськості.

Національна поліція України, здійснюючи діяльність по забезпеченню громадського порядку та профілактики правопорушень, постійно взаємодіє з представниками громадськості, як за своєї ініціативи так і навпаки. Не можливо здійснювати правоохоронну діяльність у відриві від суб'єкта, задля якого вона реалізується. Отже, партнерство в галузі правоохоронної діяльності нерозривно пов'язаний з розвитком самої правоохоронної діяльності, розвитком суспільства та держави.

В статті проаналізовано чинне законодавство в галузі партнерства поліції та громадськості, звернуто увагу на деякі нормативно-правові акти та їх удосконалення в сучасних умовах.

Для підвищення довіри громадянського суспільства до поліції повинні бути визначені основи партнерства і співробітництва поліції, закріплено положення про те, що поліція під час виконання покладених на неї обов'язків взаємодіє з громадськими об'єднаннями, організаціями громадян, використовує можливості громадських об'єднань і організацій, сприяє громадським об'єднанням і організаціям у забезпеченні захисту прав і свобод громадян, а також підтримує розвиток громадянських ініціатив. Суспільна довіра

і підтримка громадян повинні стати принципом діяльності поліції.

Ключові слова: нормативно-правові основи, закони, підзаконні акти, партнерство, поліція, громадськість, взаємодія.

Chernov M. M. Legal framework for partnership between the National Police of Ukraine and the public
Changes in modern Ukrainian society, its legal, economic and political spheres have a significant impact on the process of forming new relationships between the state and civil society institutions.

Partnership between public administration bodies and the public is a necessary condition for the political stability of every state.

The success of democratic transformations in Ukraine is impossible without proper legal regulation and practical functioning of the institution of public participation in law enforcement - one of the most important tools that can really and effectively influence the level of crime and the state of public order in Ukraine.

Decisive measures aimed at combating crime and preventing offenses will not lead to a radical improvement in the situation until the efforts of law enforcement agencies receive broad support from the public.

The National Police of Ukraine, carrying out activities to ensure public order and prevent offenses, constantly interacts with representatives of the public, both on its own initiative and vice versa. It is impossible to carry out law enforcement activities in isolation from the entity for which it is being implemented. Thus, partnership in the field of law enforcement is inextricably linked with the development of law enforcement itself, the development of society and the state.

The article analyzes the current legislation in the field of partnership between the police and the public, draws attention to some normative legal acts and their improvement in modern conditions.

In order to increase the confidence of civil society in the police, the foundations of partnership and cooperation of the police should be defined, the provision that the police, in the performance of its duties, interacts with public associations, organizations of citizens, uses

the capabilities of public associations and organizations, assists public associations and organizations in ensuring the protection of the rights and freedoms of citizens, and also supports the development of civil initiatives. Public trust and support of citizens should become a principle of police activity.

Key words: *regulatory frameworks, laws, by-laws, partnerships, police, public, interaction.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Проблеми здійснення управління суспільством, засоби й шляхи упорядкування суспільних відносин, найбільш ефективні варіанти партнерства державних органів та громадськості залишаються актуальними протягом усієї історії людства. Національна поліція України здійснює свою діяльність відповідно до положень чинного законодавства, міжнародних стандартів та покликана забезпечити реалізацію, охорону й захист конституційних прав і свобод людини та громадянина. Відповідно сьогодні існує потреба у подальшому пошуку шляхів для удосконалення партнерства Національної поліції з громадськістю [1, с. 71].

Питання партнерства Національної поліції України з громадськістю, як у цілому, так і окремі її аспекти досліджували такі науковці, як: В.В. Аброськін, О.М. Балинська, О.М. Бандурка, О.І. Безпалова, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, К.С. Ізбаш, Д.П. Калайнов, О.М. Ключев, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Ковальова, М.В. Корнієнко, О.М. Коропатов, С.В. Медведенко, О.М. Музичук, В.В. Сокурєнко, О.Ю. Синявська, В.О. Шамрай, Х.П. Ярмакі та ін.

Незважаючи на ґрунтовний науковий внесок вказаних авторів та не применшуючи теоретико-методологічне значення їх досліджень, все ж питання партнерства поліції та інститутів громадянського суспільства залишається таким, що потребує подальшого фундаментального дослідження.

Метою статті є аналіз нормативно-правових основ партнерства Національної поліції України з громадськістю на сучасному етапі розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Партнерство правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України з громадськістю є однією з стратегічних напрямів діяльності МВС, яке ґрунтується на ряді нормативно-правових актів: Конституція України [2], Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку [8], Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони

України: «Про Національну поліцію» [5], «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [6]; «Про оперативно-розшукову діяльність» [9], Наказів МВС України: «Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади» [3]; «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, а також оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» [10]; «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти» [11] та ін. Отже, питання партнерства Національної поліції та громадськості під час виконання нею обов'язків з охорони громадського порядку та громадської безпеки визначено чинним законодавством України як ключові та такі, що зумовлюють успішність діяльності органів (підрозділів) поліції [4, с. 243].

Звернемо увагу, що вимоги, які висувуються до органів поліції, в частині налагодження партнерських відносин із громадянським суспільством, у переважній більшості випадків мають однотипний характер та реалізуються у низці міжнародних правових актів. Уявляється, що першорядна роль у цьому контексті належить прийнятому Організацією Об'єднаних Націй Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку [8], який є міжнародно-правовим фундаментом діяльності поліцейських, в процесі налагодження партнерських відносин з населенням. Вимоги, які висувуються у вказаному документі щодо поведінки та діяльності працівників поліції, по суті, визначають стандарти поведінки поліцейських, окреслені моральними та правовими рамками.

Питання взаємодії поліції та громадськості закріплені в нормативно-правових актах, так абзац 3 статті 17 Конституції України вказує: «Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [2].

У нормах статті 11 Закону України «Про Національну поліцію» «взаємодію поліції з населенням на засадах партнерства» названо одним із принципів діяльності Національної поліції [5]. Окрім того, положення Закону України «Про Національну поліцію» передбачають, що взаємодія поліції та громадськості відбувається шляхом підготовки та

виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та поліпшення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. У своїй діяльності поліція здійснює правове виховання громадян, пропонує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності (стаття 89).

Особливої уваги заслуговує співпраця поліції з громадськими формуваннями з питань охорони громадського порядку і державного кордону. Відповідно до положень Конституції України, громадяни України мають право створювати в порядку, установленому Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», громадські об'єднання правоохоронної спрямованості [6]. Представники громадських формувань спільно з поліцейськими патрулюють вулиці та беруть участь у профілактичних рейдах, зокрема з протидії стихійній торгівлі та реалізації сурогатних спиртних напоїв, безпеки дорожнього руху та ін.

Відповідно до норм Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [9], одним з основоположних принципів оперативно-розшукової діяльності виступає дотримання прав і свобод людини. Серед гарантій законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, нормами статті 9 цього Закону закріплено обов'язок Національної поліції та інших правоохоронних органів невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі, у всіх випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались оперативно-розшукові заходи, не підтвердилась.

Важливе місце серед джерел правового регулювання партнерства поліції та громадськості посідає Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади [3]. В статтях вказаного нормативно-правового акту більш докладно приділено увагу партнерству поліцейського, а саме дільничного офіцера поліції та поліцейського офіцера громади з представниками громадськості. Серед головних завдань, які покладаються на дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади є: здійснення діяльності, що ґрунтується на принципі взаємодії з населенням на засадах партнерства та має на меті співпрацю з громадянами, громадськими організаціями, установами, підприємствами різних форм власності; взаємодія з органами

державної влади та місцевого самоврядування, населенням і утвореними відповідно до чинного законодавства громадськими формуваннями з охорони громадського порядку; співпраця з групами реагування патрульної поліції щодо застосування превентивних заходів стосовно осіб, які схильні до вчинення правопорушень та перебувають на превентивних обліках поліції; по-четверте, отримання від населення відомостей про осіб, які мають наміри вчинити кримінальні правопорушення або їх учинили, розшукуваних злочинців, осіб, які зникли безвісти, тощо [3; 4, с. 243].

Також Інструкцією передбачено, що дільничний офіцер поліції під час виконання ним своїх службових повноважень залучає представників населення до профілактики правопорушень, охорони публічного порядку та протидії правопорушенням; співпрацює на засадах партнерства з органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, керівниками підприємств, установ та організацій, а також закладами, які знаходяться на території обслуговування; визначає спільні пріоритетні напрями роботи та здійснює її оцінювання з урахуванням думки і потреб громадськості (шляхом бесід, обговорень) та спеціфіки дільниці; проводить зустрічі з громадянами, громадою та громадськими організаціями; проводить роз'яснювальну роботу з метою формування в населення правової культури, проводить профілактику правопорушень; інформує про стан законності, боротьби зі злочинністю та проведені заходи з охорони громадського порядку тощо.

Партнерство поліції з громадськістю відбувається у разі звернення громадян із заявами та повідомленнями про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, що регламентовано Інструкцією з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, а також оперативного інформування в органах та підрозділах Національної поліції України [10].

Питання партнерства поліції з добровольчими формуваннями територіальних громад (далі по тексту- ДФТГ) закріплено в Законі України «Про основи національного спротиву» [12].

Данні формування були створені у травні 2022 року на підставі Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо надання можливості територіальній обороні виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій» [13].

У межах завдань територіальної оборони, визначених Законом [12], ДФТГ зобов'язані:

1) брати участь у здійсненні заходів щодо тимчасової заборони або обмеження руху транспортних засобів і пішоходів поблизу та в межах зон/районів надзвичайних ситуацій та/або ведення воєнних (бойових) дій разом з Національною поліцією;

2) брати участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах разом з Національною поліцією;

3) брати участь у боротьбі з диверсійно-розвідувальними силами, іншими збройними формуваннями агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями та ін.

Відповідно до п. 4 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад»: члени ДФТГ під час виконання завдань територіальної оборони мають право застосувати особисту мисливську зброю, стрілецьку зброю, інші види озброєння та боєприпаси до них відповідно до Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1448 [14, с. 128].

Питання партнерства поліції та органів місцевого самоврядування відображені в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [15]. Зокрема, відповідно до підпункту 2 пункту «а» частини 1 статті 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать питання щодо сприяння діяльності органам суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, адвокатури і Державної кримінально-виконавчої служби України [15]. Щоправда, вказана норма не розкриває змісту діяльності, яка виступає предметом взаємодії органів Національної поліції та органів місцевого самоврядування.

Партнерство поліції та громадськості, передовсім, передбачає відсутність тиску з боку поліції на представників населення - учасників зазначених правовідносин. Відповідно до статті 1 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція, виконуючи сервісну функцію, служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [5]. Поліція орієнтується на співробітництво з інститутами громадянського суспільства та громадянами в процесі

захисту їх прав і свобод, протидії кримінальним правопорушенням, охороні публічного порядку й безпеки. Однак, партнерська модель передбачає не тільки безпосередню активну участь населення у правоохоронній діяльності щодо забезпечення публічного порядку, але й своєчасне інформування поліції населенням про всі факти вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень [7, с. 163].

Відповідно до Положення про Громадську раду МВС України, затвердженого наказом МВС України від 15.11.2017 № 927, Громадська рада при Міністерстві внутрішніх справ України є тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Її основними завданнями виступає: сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; в межах законодавства здійснення громадського контролю за діяльністю МВС; сприяння врахуванню МВС громадської думки під час формування та реалізації державної політики [16].

Громадська рада являє собою сукупність найбільш авторитетних осіб, а основне завдання діяльності її членів полягає у налагодженні міцного зв'язку між громадянським суспільством та органами охорони правопорядку. Персональний склад Громадської ради МВС України затверджений наказом МВС України від 03.09.2019 № 753 «Про затвердження складу Громадської ради при Міністерстві внутрішніх справ України» й налічує 20 осіб [17], з числа представників громадських об'єднань, правозахисних організацій, наукових та освітніх установ. Популяризація позитивного досвіду діяльності Громадської ради при МВС України справляє безпосередній вплив на якість діяльності МВС України.

Під час дії воєнного стану на території України актуальними є питання забезпечення безпечного освітнього середовища, тому в жовтні 2024 року МВС прийняло Наказ «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти» [11]. Відповідно до норм вказаного Наказу поліцейські в ході здійснення повноважень із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти взаємодіють з керівництвом закладів загальної середньої освіти, педагогічними працівниками, батьками або іншими законними представниками учнів, асистентами дітей

та іншими працівниками закладу освіти з питань забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, здійснення превентивних та профілактичних заходів у закладах загальної середньої освіти. Крім того представники Національної поліції України взаємодіють з іншими органами (підрозділами) поліції, територіальними підрозділами ДСНС, органами державної влади, органами місцевого самоврядування та територіальними громадами, органами управління у сфері освіти, закладами освіти, міжнародними організаціями та громадськими об'єднаннями відповідно до законодавства [11].

Аналіз нормативно-правових актів щодо партнерства поліції та громадськості дає можливість підсумувати, що важливі питання партнерства між вказаними суб'єктами відображені в нормах міжнародних документів так і національному законодавстві в нормах законів та підзаконних актів, в діяльності Національної поліції взагалі, так і окремих підрозділів поліції.

Для більш плідного партнерства представників громадськості з Національною поліцією України пропонуємо:

1. Внести зміни до пункту 6 частини сьомої статті 14 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», наступного змісту: «Під час дії режиму воєнного стану, Членам громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону дозволено під час виконання своїх обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону використовувати холодну та вогнепальну зброю, в тому числі мисливську, яка згідно з чинним законодавством перебуває в їх особистому користуванні.»

2. Внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад»:

а) додати Пункт 4.1 наступного змісту: «Члени добровольчих формувань територіальної громади під час виконання завдань з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки мають право застосовувати спеціальні засоби та заходи фізичного впливу відповідно до норм статті 14. Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону».

Література

1. Наливайко Л.Р., Чепік-Трегубенко О.С. Теоретико-правові засади взаємодії Національної полі-

ції України та громадськості. *Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування*: Матеріали наукового семінару (ДДУВС, 08.12.2017). ДДУВС. 2017. С. 71-73.

2. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR> (дата звернення: 11.05.2024).

3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громади: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2017 р. № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14> (дата звернення: 11.05.2024).

4. Ізбаш К.С., Домброван Н.В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України з громадськістю та населенням на засадах партнерства *Південноукраїнський правничий часопис №1-2, 2022. С. 241-246.*

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 11.05.2022).

6. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22.06.2000 № 1835-III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1835-14> (дата звернення: 11.05.2024).

7. Медведенко С.В. Адміністративно-правові основи взаємодії Національної поліції України з громадськістю в правоохоронній діяльності : дис. ... докт. філос. ; ОДУВС. Одеса, 2020. 283 с.

8. Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» від 17.12.1979. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_282 (дата звернення: 23.08.2024).

9. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303.*

10. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події, а також оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : Наказ МВС України від 27.04.2020 № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#Text> (дата звернення: 11.05.2024).

11. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти: Наказ МВС України від 01.10.2024 № 663 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE42935?an=1> (дата звернення: 02.10.2024).

12. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 11.05.2024).

13. Про внесення змін до Закону України «Про основи національного спротиву» щодо надання можливості територіальній обороні виконувати завдання в районах ведення воєнних (бойових) дій: Закон України від 03 травня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2237-20#n6> (дата звернення: 11.05.2024).

14. Коропатов О.М. Щодо взаємодії національної поліції з органами територіальної оборони України. Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу. 29 квітня 2022 р. Одеса: ОДУВС, 2022. с. 313. С. 128-129.

15. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.

16. Про затвердження Положення про Громадську раду МВС України: наказ МВС України від 15.11.2017 № 927. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/file/polozshennya.pdf>. (дата звернення: 11.05.2024).

17. Про затвердження складу Громадської ради при Міністерстві внутрішніх справ України: наказ МВС України від 03.09.2020 № 753. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/6461_NAKAZ__753_Pro_zatverdzhennya_skladu_Gromadskoi_radi_pri_Ministerstvi_vnutrishnih_sprav_Ukraini.htm. (дата звернення: 11.05.2024).

Чернов М. М.,
orcid.org/0009-0007-7482-2399
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної
діяльності поліції
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Шкута О. О.

У статті проведено аналіз кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень, що стосуються засуджених за вчинення домашнього насильства.

Констатовано, що за вчинення домашнього насильства передбачається два види юридичної відповідальності: адміністративну і кримінальну. Адміністративна відповідальність передбачена статтею 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення та настає за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого. Кримінальна відповідальність передбачена статтею 126-1 Кримінального кодексу України та настає за вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Систематичність домашнього насильства породжує кримінальну відповідальність.

У статті виділено ознаки домашнього насильства, а саме: наявність патерну (повторювані в часі інциденти множинних видів насильства); умисний характер протиправних дій; системна основа; усвідомлена протиправність; домінуванням однієї сторони над іншою; повна влада та контроль над постраждалою особою; настання шкоди; насильницькі дії у відносинах між близькими людьми; якщо вже є одна з форм домашнього насильства, висока ймовірність того, що й інші форми насильства можуть розвиватися. Зазначено, що для конфлікту

характерні: протистояння двох і більше сторін; зіткнення протилежних інтересів і поглядів; напруження при контактуванні; крайнє загострення суперечностей; позиції учасників є рівними або відносно рівними. Болючим питанням є призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства, що породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності.

Обґрунтовано, що невиконання персоналом відділу контролю за виконанням судових рішень установи виконання покарань ДКВС України судового рішення щодо засуджених в Україні є триваючим кримінальним правопорушенням, адже досягнувши стадії його закінчення (невиконання чи неналежне виконання у встановлений законом строк та належний спосіб) невиконання судового рішення щодо засуджених в Україні є юридично закінченим, а фактично ще продовжується далі і може тривати протягом невизначеного проміжку часу.

У статті зроблено висновок, що невиконання судового рішення щодо засуджених за вчинення домашнього насильства характеризується виною у формі прямого умислу. Суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлює суспільну небезпечність скоєного ним діяння, усвідомлює, що він не виконує судові рішення, порушує свої службові повноваження, і бажає, щоб рішення залишилось невиконаним (вольовий елемент).

Ключові слова: невиконання судових рішень, засуджені, контроль, кримінальна відповідальність, призначення покарання, домашнє насильство, кваліфікація, запобігання злочинності, злочинність у сімейній сфері, насильницькі злочини.

Shkuta O. O. Peculiarities of determining the subjective aspect of non-compliance with court decisions on persons convicted of domestic violence in Ukraine

The article analyzes the criminal liability for failure to comply with court decisions relating to those convicted of domestic violence.

It is stated that there are two types of legal liability for domestic violence: administrative and criminal liability. Administrative liability is provided for in Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses and is incurred for the commission of domestic violence, gender-based violence, i.e. intentional commission of any acts (actions or omissions) of a physical, psychological or economic nature (use of violence, that did not cause bodily harm, threats, insults or harassment, deprivation of housing, food, clothing, other property or funds to which the victim has a legal right, etc.), which could have caused or caused harm to the victim's physical or mental health.

Criminal liability is provided for in Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and is incurred for intentional systematic physical, psychological or economic violence against a spouse or former spouse or another person with whom the perpetrator is (was) in a family or close relationship, which leads to physical or psychological suffering, health disorders, disability, emotional dependence or deterioration in the quality of life of the victim. The systematic nature of domestic violence gives rise to criminal liability.

The article identifies the signs of domestic violence, namely: the presence of a pattern (repeated incidents of multiple types of violence over time); intentional nature of unlawful actions; systemic basis; conscious unlawfulness; dominance of one party over the other; full power and control over the victim; occurrence of harm; violent actions in relations between close people; if there is already one form of domestic violence, it is highly likely that other forms of violence may develop. It is noted that conflict is characterized by: confrontation between two or more parties; clash of opposing interests and views; tension in contact; extreme aggravation of contradictions; positions of participants are equal or relatively equal. A painful issue is the imposition of a minimum penalty for domestic violence, which gives rise to the idea that the offender can always find a way to avoid responsibility for committing such unlawful acts.

The author substantiates that the failure of the staff of the Department for Control over the Execution of Court Decisions of the Penitentiary Institution of the State Penitentiary Service of Ukraine to execute a court decision in respect of convicted persons in Ukraine is a continuing criminal offense, since having reached the stage of termination (non-execution or improper execution within the time limit and in the manner prescribed by law), non-execution of a court decision in respect of convicted persons in Ukraine is legally completed, and in fact it is still ongoing and may continue for an indefinite period of time.

Key words: *non-compliance with court decisions, convicts, control, criminal liability, sentencing, domestic violence, qualification, crime prevention, family crime, violent crime.*

Постановка проблеми та її актуальність. Виконання судових рішень, у тому числі щодо засуджених за домашнє насильство, передбачає його обов'язковість на всій території України.

Нормативна санкція за ігнорування задекларованого конституційного принципу обов'язковості судових рішень, отримало свого законодавчого закріплення у ст. 382 Кримінального кодексу України (далі - КК України) невиконання судового рішення.

Ключовим питань у притягненні до кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення щодо засуджених за вчинення домашнього насильства є визначення ознак складу такого кримінального правопорушення.

Метою статті є аналіз невиконання судових рішень щодо засуджених за вчинення домашнього насильства, виявлення проблемних питань кваліфікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення кримінального правопорушення за невиконання судового рішення виступають наукові праці вітчизняних, таких як: К.А. Автухова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, І.Г. Богатирьова, А.Ю. Гнатчук, О.О. Кваши, М.Й. Коржанського, О. Г. Колба, О.М. Костенка, М.І. Мельникова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.В. Наумова, В.І. Осадчого, В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, Є.В. Фесенка, М.І. Хавронюка, О.О. Шкути та інших.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» чітко вирізняє види домашнього насильства, а саме:

– *фізичне насильство* - форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побойів, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;

– *сексуальне насильство* - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи,

у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

– *психологічне насильство* - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

– *економічне насильство* - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру [2].

За вчинення домашнього насильства, передбачається як адміністративна (ст. 173-2 КУпАП) [3] так і кримінальна (ст. 126-1 КК) [4] відповідальність.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення», у тому числі щодо засуджених за домашнє насильство є сукупністю певних ознак, що характеризують його внутрішню сторону, тобто психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчинення даного кримінального правопорушення [4, с. 134].

Традиційним є переліком ознак, які характеризують суб'єктивну сторону умисних кримінальних правопорушень, до яких належить і невиконання судових рішень щодо засуджених насильницькі злочини. Це вина у формі умислу, мотив, мета. Окрім вказаних ознак деякі науковці включають до ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення за домашнє насильство також емоційний стан (емоції) особи у момент його вчинення [6, с. 274].

Звичайно юридичні ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення тісно пов'язані між собою і відіграють важливу роль при його кваліфікації. При цьому варто врахувати, що їх зміст і значення для кожного конкретного складу кримінального правопорушення є різним [15, с. 480]. Однією з передумов суворого дотримання законності в кримінальному судочинстві є послідовне і неухильне здійснення

принципу відповідальності тільки за наявності вини [4, с. 39-41]. Встановлення вини при розгляді кримінальних справ - найбільш складне завдання, оскільки правильна кваліфікація кримінальних правопорушень залежить від суб'єктивної сторони як складової ознак їх складу в цілому [16, с. 215].

У кримінальному праві проблема вини нерозривно пов'язана із кримінальним правопорушенням і відповідальністю, а тому має важливе значення до тих пір, поки кримінальні правопорушення будуть вчинятись. До того ж часу не втратить своєї актуальності і вчення про вину як складова частину теорії кримінального права [17, с. 228].

Тому, спочатку варто звернути увагу на вину, як ознаку суб'єктивної сторони досліджуваного кримінального правопорушення [18, с. 2165].

Законодавчо закріплене у ст. 23 КК України поняття вини як психічного ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків, конкретизується у ст. 24 («Умисел і його види») та ст. 25 («Необережність та її види») КК України [5].

З цього приводу український учений В.А. Ломако відштовхуючись від законодавчого визначення вини, наголошує, що вина особи - це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу кримінального правопорушення, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад кримінального правопорушення [якщо невиконання судового рішення щодо засуджених сталось поза межами повноважень і службових обов'язків працівника (наприклад коли працівник був у відпустці)].

Коли невиконання судового рішення щодо засуджених сталось в результаті обставин, яким не можна було запобігти (наприклад, в умовах правового режиму воєнного стану). Хоча у справі «Півень проти України» ЄСПЛ зазначив, що невиконання судового рішення не може бути виправданим внаслідок недоліків законодавства, які унеможливають його виконання [8]. Наступними ознаками суб'єктивної сторони невиконання судових рішень щодо засуджених, за домашнє насильство є мотив та мета таких дій [14, с. 77]. Такі ознаки є факультативними, але все ж таки вони мають певне кримінально-правове значення, оскільки можуть свідчити про відповідний ступінь суспільної небезпеки діяння і тому повинні враховуватися при індивідуалізації покарання. У зв'язку з цим також необхідно зосередити окрему увагу

на мотиві і меті невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні [11, с. 43].

У сучасній кримінально-правовій літературі на відміну від вини, мотив вважається факультативною ознакою складу кримінального правопорушення. У залежності від законодавчого опису суб'єктивної сторони мотив може виступати в різних ролях - як обов'язкова кваліфікуюча ознака, в якості пом'якшуючої обставини або обставини, яка обтяжує покарання [10, с. 133].

Дослідження мотиву кримінального правопорушення передбаченого ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення» задля юридичної оцінки діяння є настільки важливим, що за твердженням українського ученого М.Й. Коржанського, поки невідомий мотив діяння, ми не знаємо і не можемо сказати, що саме особа вчинила [9, с. 122].

Отже, вищевикладене показує, що мотив невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні - це вчинення працівником відділу контролю за виконання судових рішень установи виконання покарань ДКВС України діяння, що знаходить своє вираження у невиконання ним своїх службових обов'язків належним чином. В якості таких мотивів можуть виступати особисті відносини, інтереси по службі, корупційні діяння тощо [18, с. 164].

Висновки та пропозиції. Отже, проведений нами аналіз виконання судових рішень щодо засуджених за домашнє насильство дозволяє зробити наступні висновки:

1) при кваліфікації дуже неоднозначне розмежування протиправних дій, які є побутовим конфліктом та домашнім насильством;

2) призначення мінімального покарання за вчинення домашнього насильства породжує у кривдника думку, що за вчинення таких протиправних дій завжди можна знайти спосіб уникнути відповідальності;

3) укладення угоди про примирення є дуже сумнівним питанням з позиції жертви, а також має складнощі у разі апеляційного оскарження вироку.

У статті зроблено висновок, що невиконання судового рішення щодо засуджених за вчинення домашнього насильства характеризується виною у формі прямого умислу. Суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлює суспільну небезпечність скоєного ним діяння, усвідомлює, що він не виконує судові рішення, порушує свої службові повноваження, і бажає, щоб рішення залишилось невиконаним (вольовий елемент).

Література

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та результати їх розслідування (2019-2023 рр.). URL: <https://gp.gov.ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення: 04.11.2024 р.)

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 04.11.2024 р.)

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10Text> (дата звернення: 04.11.2024 р.)

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2314-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.11.2024 р.)

5. Відповідальність за домашнє насильство під час війни: судова практика. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/vidpovidalnist-za-domashne-nasilstvo-pid-chas-viyini-sudova-praktika.html> (дата звернення: 04.11.2024).

6. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 3-є вид., перероб. і доп. К.: Юрінком Інтер, 2007. 496 с.

7. Бурдін В. Зміст вини: проблема співвідношення інтелектуальних та вольових аспектів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. Вип. 56. С. 355-365.

8. Рішення ЄСПЛ у справі Півень проти України від 29 червня 2004 року. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_222

9. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина Загальна: курс лекцій. К., 1996. 333 с.

10. Свиначенко Ю. П. Шкута О. О. Нормативно-правове регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Правові новели*. № 22 Т. 3. 2024 С. 131-136. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/22-3_2024/23.pdf

11. Свиначенко Ю. П. Шкута О. О. Особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2024 р., № 1 (83) том 2. С. 42-46. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1-2_2024/9.pdf

12. Шкута О. О. Громадський контроль за дотриманням прав засуджених до позбавлення волі. *Юри-*

дичний бюлетень. 2023. № 28. С. 135-139. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/85b6ebb0-f3f5-4b94-a1df-a1e565e72b66/download>

13. Шкута О. О. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Юриспруденція»*. 2021. № 49. С. 132-135. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc49/30.pdf>

14. Шкута О. О. Проблема доведення суб'єктивної сторони вчинення засудженим у місцях несвободи насильницького злочину. *Юридичний вісник: наук. журн. Одеса, ОДУВС*, 2020. Вип. 1. С. 77-84. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16847/%d0%9e.%20%d0%a8%d0%ba%d1%83%d1%82%d0%b0%20%d0%9f%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%bb%d0%b5%d0%b4%d0%b0%20%d0%b4%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d1%81%d1%83%d0%b1e2%80%99%d1%94%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%bd%d0%be%d1%97%20%d1%81%d1%82%d0%be%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%b8%20%d0%b2%d1%87%d0%b8%d0%bd%d0%b5%d0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%b7%d0%b0%d1%81%d1%83%d0%b4%d0%b6%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%bc%20%d1%83%20%d0%bc%d1%96%d1%81%d1%86%d1%8f%d1%85%20%d0%bd%d0%b5%d1%81%d0%b2%d0%be%d0%b1%d0%be%d0%b4%d0%b8%20%d0%bd%d0%b0%d1%81%d0%b8%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%be%d0%b3%d0%be%20%d0%b7%d0%bb%d0%be%d1%87%d0%b8%d0%bd%d1%83.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

15. Шкута О. О. Суб'єктивна сторона насильницького злочину, вчиненого в місцях несвободи. *Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути: матеріали між нар. наук. практи. інтернет конф.* 6-7 лютого 2020. Дніпро, 2020. Т. 3. 530 с. (479-482) «WayScience».

16. Шкута О. О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Вип. 1. 2023. С. 213-216. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/items/95b82950-23e6-475d-8ca0-8666ca13647d>

17. Шкута О.О., Пренько Я. О. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання кримінальним правопорушенням в місцях несвободи. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 26. (3). С. 223-233. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/26/26_2022.pdf

18. Шкута О. О., Устюжанінова О. Т. Методологічні засади Функціонування державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 10 (10). С. 163-169. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/10_2019/24.pdf

Шкута О. О.,

orcid.org/0000-0003-0395-5710

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін*

*Інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ТАКТИЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Лисенко В. В., Горбаньов І. М.

Стаття присвячена тактичним, організаційним та психологічним особливостям підготовки допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування. У статті досліджено проблематику підготовки та проведення допиту неповнолітніх осіб під час досудового розслідування, з акцентом на вікові, психологічні та соціальні особливості неповнолітніх, що впливають на достовірність їхніх свідчень. Виявлено та висвітлено низку факторів, що ускладнюють процес підготовки допиту, серед яких: недостатня когнітивна зрілість дітей, підвищена емоційна вразливість та схильність до впливу авторитетних дорослих, що може призвести до несвідомого або свідомого надання недостовірної інформації. Автори розглядають специфіку сприйняття подій дітьми різних вікових груп, зокрема труднощі відтворення подій дітьми молодшого шкільного віку та схильність підлітків до прийняття імпульсивних рішень, що обумовлює застосування адаптованих тактик допиту, що відповідають рівню розвитку дитини та допомагають мінімізувати стрес і ризики надання недостовірних свідчень. Особливу увагу приділено необхідності створення дружнього психологічного середовища під час допиту, зокрема вибору місця, часу та залучення фахівців (психологів, педагогів), що сприяє отриманню правдивих показань. Розглядаються рекомендації щодо забезпечення умов для комфортного допиту, серед яких - облаштування спеціальних приміщень із нейтральною обстановкою, що знижує рівень страху та емоційного напруження в дитини. Окремо підкреслюються етичні аспекти допиту, які полягають у створенні атмосфери довіри та поваги до особистості неповнолітнього, уникненні психологічного тиску або маніпуляцій. Пропонуються тактичні прийоми, що базуються на емпатії, відкритих запитаннях та поступовому підході до складних тем, які дозволяють уникнути викривлення показань. Автори також розглядають значення невербальних сигналів у процесі допиту та наголошують на необхідності спеціальної підготовки слідчих для ефективної взаємодії з неповнолітніми.

Ключові слова: допит, криміналістична тактика, підготовка до допиту, слідчі (розшукові) дії, допит неповнолітньої особи, тактичний прийом.

Lysenko V. V., Gorbanov I. M. Tactical, organizational and psychological features of preparing the interrogation of a minor during a pre-trial investigation

The article is devoted to the tactical, organizational and psychological features of preparing the interrogation of a minor during a pre-trial investigation. The article examines the problems of preparing and conducting the interrogation of minors during the pre-trial investigation, with an emphasis on the age, psychological and social characteristics of minors that affect the reliability of their testimony. A number of factors complicating the process of preparing an interrogation have been identified and highlighted, including: insufficient cognitive maturity of children, increased emotional vulnerability and susceptibility to the influence of authoritative adults, which can lead to unknowingly or knowingly providing unreliable information. The authors consider the specifics of the perception of events by children of different age groups, in particular, the difficulty of reproducing events by children of primary school age and the tendency of teenagers to make impulsive decisions, which determines the use of adapted interrogation tactics that correspond to the child's level of development and help minimize stress and the risks of providing unreliable testimony. Special attention is paid to the need to create a friendly psychological environment during the interrogation, in particular the choice of place, time and involvement of specialists (psychologists, teachers), which contributes to obtaining truthful testimony. Recommendations for providing conditions for a comfortable interrogation are considered, including the arrangement of special rooms with a neutral environment, which reduces the level of fear and emotional stress in the child. Ethical aspects of interrogation are emphasized separately, which consist in creating an atmosphere of trust and respect for the minor's personality, avoiding psychological pressure or manipulation. Tactics based on empathy, open-ended

questions, and a step-by-step approach to complex topics are offered to avoid bias.

Key words: *interrogation, forensic tactics, preparation for interrogation, investigative (search) actions, interrogation of a minor, tactical reception.*

Постановка проблеми та її актуальність. Неповнолітні особи часто стають свідками, потерпілими та підозрюваними вчинення кримінальних правопорушень. Для отримання від дітей криміналістично важливої інформації слідчі під час досудового розслідування проводять слідчі (розшукові) дії, зокрема допити. Підготовчий етап допиту вказаних суб'єктів кримінального провадження є критично важливим, оскільки від нього значною мірою залежить достовірність показань і психологічний комфорт дитини. Врахування вікових, емоційних і когнітивних особливостей неповнолітнього ще до початку допиту дозволить слідчому налаштувати тактику, адаптовану до індивідуальних потреб дитини. На цьому етапі визначаються оптимальні умови для проведення допиту, обираються відповідні тактичні прийоми, і готуються питання, які сприяють отриманню об'єктивної інформації. Особливу увагу у ході підготовки до допиту слідчі приділяють забезпеченню належного психологічного клімату, що має мінімізувати рівень стресу неповнолітньої особи, яка може відчути тривогу через незвичний характер ситуації. Присутність психолога або педагога в процесі підготовки допомагає слідчому правильно оцінити емоційний стан дитини, що є важливим для коректного вибору тактики. Крім того, попередня підготовка знижує ризик виникнення комунікаційних бар'єрів та забезпечує дотримання етичних норм і прав дитини, які можуть бути порушені через неврахування її вікових та психологічних особливостей. Тож, плануючи проведення допиту доцільно врахувати низку тактичних, організаційних та психологічних особливостей, що можуть позитивно або негативно вплинути на результативність означеної слідчої (розшукової) дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національні та закордонні вчені, серед яких: Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, О.О. Волобуєв, В.К. Весельський, В.Г. Гончаренко, В.О. Коновалова, І.А. Колесник, О.О. Подобний, Р.Л. Степанюк, В.В. Тіщенко, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, М.Г. Щербаковий та інші, досліджували різноманітні аспекти криміналістичної тактики, у тому числі тактику допиту з урахуванням його класичних стадій. Їх наукові здобутки створили міцне підґрунтя для подальших

більш детальних та вузькоспеціальних криміналістичних досліджень. За останнє десятиліття за напрямом тактики допиту неповнолітніх осіб були проведені, на нашу думку, значні наукові дослідження О. Процюк «Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного» (2017 р., Львів) [1]; В. Баранчука «Система тактичних прийомів установлення психологічного контакту при допиті» (2018 р., Харків) [2]; В. Гірука «Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів» (2021 р., Київ) [3] та інші. Також означена тематика знайшла висвітлення у наукових статтях: «Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному провадженні», Т. Мальована (2015 р.) [4]; «Тактико-психологічні особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб», С. Калюжна (2017 р.) [5]; «Можливості використання спеціальних знань при допиті неповнолітніх», В. Плетенець, А. Балюра (2018 р.) [6]; «Урахування психологічних особливостей розвитку особистості неповнолітніх під час допиту (опитування) за методикою «Зелена кімната», Н. Пряхіна (2020 р.) [7]; «Окремі аспекти використання «Зеленої кімнати» як місця допиту неповнолітнього підозрюваного», О. Литвиненко (2022 р.) [8] та інші. Ураховуючи наведене можна вказати на певний ступінь теоретичної розробленості тактики допитів неповнолітніх осіб, однак, тактичні, організаційні та психологічні особливості підготовки допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування, на нашу думку, висвітлені фрагментарно, що обумовлює необхідність проведення відповідного наукового дослідження.

Метою статті є визначення та висвітлення тактичних, організаційних та психологічних особливостей підготовки допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. За результатами вивчення навчально-наукової літератури та інтерв'ювання слідчих ГУНП в Одеській області виявлено теоретико-практичну проблематику підготовки допиту неповнолітньої особи у досудовому розслідуванні, яка обумовлена: віковими, психологічними та когнітивними особливостями неповнолітніх осіб щодо їхнього сприйняття, аналізу, оцінки, запам'ятовування та відтворення інформації про події під час підготовки до допиту; їх схильностями до впливу авторитетних дорослих, що може призвести до свідомого чи несвідомого надання неправдивих показань; страхом перед слідчими поліції як особами, які

здійснюють каральну функцію; міжнародними стандартами прав дитини та її участі у кримінальному провадженні та слідчих (розшукових) діях; сучасними етичними підходами слідчої практики; створенням належних умов для допиту, таких як вибір оптимального часу, спеціально обладнаного місця та залучення відповідних фахівців; та інше.

Під час досудового розслідування допит неповнолітніх є особливою процедурою, яка вимагає врахування специфічних вікових та психологічних особливостей. Неправильний підхід до проведення допиту може призвести до отримання недостовірних або спотворених показань, що може негативно вплинути на результати розслідування. До основних вікових характеристик неповнолітніх осіб, які доцільно враховувати під час підготовки та проведення їх допиту відносяться: 1) діти у віці від 6 до 11 років (молодший шкільний вік) мають обмежену здатність до чіткого відтворення фактів. Діти цього віку часто не можуть правильно оцінити час або простір подій, в яких вони брали участь. Їхнє сприйняття є фрагментарним, а пам'ять мимовільною, тому під час допиту вони можуть зосереджувати увагу на емоційно забарвлених моментах, часто нехтуючи важливими фактами. Крім того, діти схильні плутати послідовність подій, що може утруднити встановлення реальної картини подій; 2) підлітки у віці від 12 до 17 років (старший шкільний вік) вже мають розвинуті когнітивні здібності, ніж молодші діти, але їхня здатність до критичного мислення та аналітичної оцінки ситуацій ще не є повністю сформованою. Підлітки можуть бути схильні до прийняття імпульсивних рішень і можуть перебільшувати або недооцінювати значення окремих подій. Вони краще сприймають і передають інформацію, проте можуть бути під впливом соціальних факторів, таких як тиск однолітків або страх перед дорослими. Це може спотворювати їхні свідчення та впливати на їхнє співпрацю зі слідчим [2; 5].

Основними психологічними особливостями неповнолітніх осіб, які доцільно враховувати під час підготовки та проведення їх допиту є: 1) вразливість до впливу з боку дорослих. Це може включати як позитивний, так і негативний тиск. Наприклад, під час допиту діти можуть погоджуватися з питаннями слідчого або повторювати те, що вони чули від інших осіб, навіть якщо це не відповідає дійсності. Вплив слідчого може спонукати неповнолітніх до надання неправдивих свідчень; 2) емоційна нестабільність неповнолітніх також має важливе значення під час допиту. Діти можуть бути схвилювані або налякані, що впливає на їх

здатність об'єктивно передавати інформацію. Діти, які переживають сильні емоції, часто перекручують сприйняті факти або взагалі забувають важливі деталі; 3) не розвинуті чи обмежені мовні навички ускладнюють чітке формулювання ними думок, що впливає на точність свідчень, оскільки дитина може не мати відповідної термінології для опису того, що сталося.

Через вікові, психологічні та соціальні особливості неповнолітні особи є вразливою категорією і вплив на їх показання може призводити до викривлення фактів та надання неправдивих показань. Наприклад, діти часто погоджуються з думками та висловлюваннями старших через страх або бажання уникнути конфлікту. Тож, до ризиків впливу на показання неповнолітніх осіб, які доцільно враховувати під час підготовки їх допиту у ході досудового розслідування, можна віднести: 1) соціальний вплив, особливо з боку авторитетних дорослих (батьків, вчителів, слідчих). Дитина, дає недостовірні показання, щоб догодити слідчому або уникнути неприємних чи незручних запитань, швидше закінчити допит. Підлітки, які схильні до соціальної адаптації, можуть навмисно або несвідомо змінювати свої свідчення під впливом авторитетів або інших важливих для них осіб; 2) психологічний тиск і проведення допиту в стресових або офіційних умовах може викликати спотворення фактів або сприяти втраті важливих деталей події; 3) вразливість неповнолітніх осіб до маніпуляцій з боку інших осіб (друзів, знайомих, батьків) може суттєво впливати на їхні показання; 4) недосконалість пам'яті та когнітивні обмеження неповнолітніх осіб може спричинити неточності у відтворенні подій. Наприклад, діти часто мають мимовільну пам'ять, яка фіксує переважно емоційно значущі моменти, в той час як деталі можуть бути пропущені або викривлені. Це особливо стосується дітей молодшого віку, які схильні плутати послідовність подій або змінювати їх значення під впливом емоцій; 5) оточення, в якому проводиться допит, також може впливати на поведінку та показання неповнолітніх. Якщо дитина перебуває в незвичній для неї або офіційній обстановці, вона може почуватися незручно або налякано, що вплине на якість показань [10].

У міжнародних і національних правових актах прописані особливі вимоги до захисту прав дітей, що обов'язково враховуються під час підготовки та проведення допиту неповнолітньої особи, а також через її вразливість та обмежені знання правових процедур. Правова база захисту дітей у кримінальних провадженнях спирається на

низку міжнародних документів, зокрема Конвенцію ООН про права дитини, яка гарантує дітям спеціальний захист під час правових процедур, забезпечення отримання адекватного захисту і справедливого ставлення незалежно від процесуального статусу [11]. Міжнародні стандарти містять ключові принципи захисту прав дитини під час досудового розслідування: забезпечення права дитини бути вислуханою; захист від будь-яких форм насильства або психологічного тиску; гарантія права на правову допомогу та представництво. Дотримання наведених стандартів під час допиту є обов'язковим для запобігання зловживанням та захисту емоційної і психологічної недоторканності дитини, і потребує проведення відповідних підготовчих заходів. КПК України також встановлює, що допит неповнолітніх осіб повинен проводитися з урахуванням їх вікових і психологічних особливостей, за участі психолога або педагога як інструментів забезпечення належного захисту дитини [9]. Отже, процес допиту дитини повинен бути максимально гуманним і не завдавати шкоди, не містити психологічного тиску з боку слідчих, що може впливати на її показання.

Вікові та психологічні особливості неповнолітніх осіб підвищують значення етики в процесі досудового розслідування, а також особливостей вибору та застосування тактичних прийомів. Етичний аспект допиту неповнолітніх осіб підкреслює важливість гуманного ставлення до дитини і зосереджений на захисті її прав та психологічного комфорту. Тактичні прийоми допиту, з одного боку, мають бути спрямовані на створення атмосфери довіри, безпечності та підтримки, що є особливо важливим для зниження стресу в умовах допиту, а з іншого боку, мають бути націлені на отримання вичерпних відомостей про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Будь-які форми тиску або маніпуляцій суперечать етичним вимогам і можуть призвести до отримання недостовірних показань. Принципи етики зобов'язують слідчого уникати формулювань, які можуть спричинити страх або тривогу в неповнолітнього, та створювати середовище, що допомагає дитині висловлюватися вільно [1]. Отже, допит неповнолітніх осіб передбачає широке застосування психологічних прийомів, проте їх використання має бути етичним і обмеженим.

Неправдиві показання неповнолітніх осіб, що викликані низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів (психологічний тиск, стрес, страх перед дорослими, стан особи та органів чуття у момент сприйняття, індивідуальна специфіка

запам'ятовування та забування, вплив оточення або недостатня когнітивна зрілість), є суттєвою проблемою у слідчій практиці. Саме тому попередження неправдивих показань на етапі підготовки до допиту є критичним для забезпечення справедливого та ефективного розслідування. Правильність багатовступневих дій слідчого на етапі підготовки допиту є своєрідною передумовою до попередження, виявлення та припинення неправдивих показань.

Прогнозування поведінки неповнолітньої особи під час її допиту допомагає слідчому підготувати тактику допиту, що дозволить уникнути викривлень у показаннях, забезпечити емоційний комфорт неповнолітньої особи, дотримання її прав, уникнення психологічного тиску і покращення взаємодії зі слідчим у випадку мовчазною позиції, уникнення психологічного контакту, захисної агресії та відкритого небажання співпрацювати. Прогнозування поведінки вимагає глибокого розуміння вікових особливостей та адаптації тактики допиту до індивідуальних характеристик дитини для передбачення реакції на стрес у ході слідчої (розшукової) дії, обираючи найбільш оптимальних тактичних прийомів для мінімізації ризику викривлення показань. Прогнозування поведінки, а отже знання потенційних реакцій дитини дозволяє підготувати відповідні тактичні прийоми та уникнути непередбачуваних викривлень інформації. Завдяки попередньому аналізу вікових, психологічних та емоційних особливостей дитини, слідчий може створити безпечні та сприятливі умови для допиту, забезпечити психологічний комфорт та сприяти отриманню об'єктивних показань [2].

Комунікаційні бар'єри є суттєвою проблемою під час допиту неповнолітніх осіб, що націлює слідчих на етапі підготовки передбачати та шукати шляхи їх подолання. Причинами виникнення комунікаційних бар'єрів у неповнолітніх осіб є їх вікові та когнітивні особливості, сторонній вплив, емоційні чинники, штучні соціальні ціннісні установки, обмежений словниковий запас та мовні навички, та інше. На етапі підготовки допиту неповнолітньої особи слідчому доцільно прогнозувати комунікаційні бар'єри та мати працездатні алгоритми для їх подолання [6; 7].

Неповнолітні, як особливо вразливі учасники кримінального процесу, потребують створення спеціальних умов для їх допиту. Відповідно до міжнародного та національного законодавства та принципів гуманізму та етики допит неповнолітніх осіб має відбуватися у сприятливій, безпечній та психологічно комфортній атмосфері. Важливість

забезпечення таких умов обґрунтовується необхідністю захисту прав дитини та отримання достовірних показань. Психологічний клімат під час допиту відіграє ключову роль у забезпеченні належних умов для взаємодії зі слідчим. Діти, які беруть участь у кримінальному процесі, можуть переживати значний стрес, що може викликати тривожні стани та викривлення свідчень [3].

Місце та час проведення допиту неповнолітніх осіб можуть розглядатися як спеціальні умови. Так, службовий кабінет слідчого є офіційним приміщенням, яке має ряд об'єктивних характеристик, що можуть негативно впливати на психологічний стан неповнолітньої особи під час допиту. Психологічний стан допитуваного впливає на достовірність показань. Службовий кабінет слідчого зазвичай оформлений у офіційному стилі створює напругу та відчуття «силової» обстановки, що може викликати у неповнолітнього страх або тривогу. У свою чергу, це може негативно впливати на здатність дитини давати правдиві та об'єктивні свідчення, оскільки емоційний дискомфорт посилює ризик викривлення сприйняття подій. Діти мають обмежену здатність до вербальної комунікації в стресових умовах, і в незвичному для них середовищі можуть відчувати себе розгублено. Неповнолітній, перебуваючи в службовому кабінеті, може сприймати його як місце контролю та покарання, що спонукає до підвищеного напруження. У такому стані дитина може зосереджуватись на очікуваних відповідях, а не на правдивому відтворенні подій, або взагалі відмовитися від співпраці через страх. З тактичної точки зору, для досягнення цілей допиту слід забезпечити довірливу та невимушену атмосферу, яка зменшує психологічні бар'єри [4]. Службовий кабінет слідчого може створити почуття дистанційованості між слідчим і дитиною, перетворюючи допит у формальний процес із суворим регламентом. Це знижує можливість встановлення контактів та довіри, які є ключовими у взаємодії з неповнолітніми. Крім того, у таких кабінетах не завжди передбачені умови для участі психолога або педагога, чия присутність є обов'язковою для створення безпечного середовища. Допит неповнолітніх повинен бути направлений на максимальний захист їхніх прав та інтересів, що часто недосяжно в умовах стандартного службового кабінету [5].

Психологічний та фізіологічний стан дитини значною мірою залежить від часу доби. Вибір оптимального часу для допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування є важливим

аспектом, що впливає на достовірність свідчень та забезпечення прав дитини. Зазвичай діти найкраще налаштовані на співпрацю вранці або на початку дня, коли вони менше піддаються впливу втоми, не відчують голоду та емоційного навантаження. Допит у цей час є вдалим для сприйняття інформації та її відтворення, сприяє більш точному відтворенню подій та деталей, що дозволяє слідчому отримати більш об'єктивні свідчення, оскільки рівень стомлюваності дитини є мінімальним. У вечірні години дитина може відчувати втому, що вплине на концентрацію та пам'ять, а це, в свою чергу, може призвести до спотворення або викривлення інформації. Отже, забезпечення належних умов для допиту неповнолітніх осіб є критично важливим комплексним завданням для гуманного та ефективного проведення вказаної вербальної слідчої (розшукової) дії - отримання достовірних показань.

Аналізуючи викладене зазначимо, що підготовка допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування потребує врахування багатьох аспектів:

- вікові та психологічні особливості неповнолітніх є вирішальними факторами, які слід враховувати під час підготовки допиту у ході досудового розслідування. Правильний підхід до допиту неповнолітніх дозволяє отримати достовірну інформацію, мінімізуючи вплив стресу і зовнішніх факторів на дитину. Залучення психологів, створення дружнього, безпечного середовища та застосування адаптованих технік допиту допоможуть забезпечити ефективний процес розслідування, водночас захищаючи права неповнолітніх учасників кримінального процесу;

- численні ризики, що впливають на показання неповнолітніх осіб можна нейтралізувати або зменшити залученням до допиту психолога; проведенням допиту у дружньому чи нейтральному середовищі, що мінімізує страх і тиск; використанням відкритих запитань, які дозволять дитині самостійно відтворити події, не виправляючи її та не підказуючи правильні відповіді;

- міжнародні стандарти та національне законодавство чітко визначають пріоритетність прав дітей над завданнями кримінального провадження, а отже, криміналістичні рекомендації та специфіка тактики допиту вказаних суб'єктів повинна також ґрунтуватись на вказаних позиціях;

- допит неповнолітніх осіб передбачає широке застосування психологічних прийомів, проте їх використання має бути етичним і обмеженим, також він не повинен сприйматися як засіб тиску,

а як процес, що забезпечує встановлення істини без порушення прав дитини. Тактичні прийоми мають відповідати принципам пропорційності та необхідності, а також гарантувати повагу до гідності дитини, гуманність, мінімізувати психологічний тиск;

– попередження неправдивих показань неповнолітніх осіб під час допиту є багатоступеневим процесом, що вимагає ретельної підготовки його плану, зваженого вибору тактичних прийомів (пріоритету відкритих запитань), врахування вікових та психологічних особливостей конкретної дитини, залучення допоміжних осіб та фахівців, запобігання зовнішньому впливу та дотримання етичних стандартів. Ефективне поєднання цих методів забезпечує як правдивість показань, так і захист прав дитини під час допиту;

– для прогнозування поведінки неповнолітньої особи у ході її допиту важливо знати, що в умовах психологічного тиску або страху неповнолітній може проявляти або пасивну реакцію (замкнутість, небажання спілкуватися), або активну (спроби заперечувати все, що відбувається, або вигадувати відповіді). Слідчий повинен передбачати можливість виникнення таких реакцій та знижувати рівень стресу шляхом створення сприятливої атмосфери для дитини: залучення психолога та створення безпечного середовища, що значно зменшить ймовірність негативних поведінкових реакцій;

– тактичні прийоми, що плануються до застосування під час допиту неповнолітніх осіб, повинні бути перевірені на адаптованість до вікових та психологічних особливостей дітей. Застосування тактичних прийомів доцільно супроводжувати спостереженням за невербальною поведінкою дитини: зміна міміки, поза, жестикуляція або реакції на певні питання, дають можливість прогнозувати стан та наміри допитуваної особи, що особливо важливо для корекції стратегії допиту в реальному часі. Невербальні сигнали можуть свідчити про те, що дитина приховує правду, відчуває дискомфорт або збудження, а це допомагає слідчому своєчасно змінити підхід, уникнути певних запитань і скоригувати атмосферу допиту на користь більш нейтральної та безпечної для дитини;

– прогнозування можливих комунікаційних бар'єрів та їх подолання під час допиту неповнолітніх осіб, шляхом використання відповідних тактичних прийомів (чи їх комбінацій) дозволяє забезпечити ефективну комунікацію з дитиною та отримати правдиві показання. Адаптація

мовлення у сприятливому середовищі, залучення психолога, поступове нарощування складності питань та належна підготовка слідчого є ключовими елементами для подолання цих бар'єрів і гарантування прав дитини під час допиту.

– наявність спеціальної підготовки слідчих для допиту неповнолітніх осіб дозволяє: більш професійно та компетентно урахувати вікові та психологічні особливості дітей; застосовувати адаптовані тактичні прийоми; залучати фахівців для надання психологічної підтримки; ефективно прогнозувати комунікаційні бар'єри; уникати тиску; забезпечувати належний рівень етики під час допиту; правильно реагувати на невербальні сигнали дитини та вчасно коригувати тактику, якщо вона демонструє ознаки тривоги або страху; мінімізувати ризик отримання неправдивих свідчень і зберегти психоемоційний стан дитини під час допиту;

– забезпечення належних умов для допиту неповнолітніх осіб у ході досудового розслідування, на нашу думку, трактується як сукупність використання спеціально облаштованого приміщення, адаптованої тактики допиту (емпатія, уникнення складної термінології та агресивних інтонацій, довірливе спілкування, мінімізація стресу, недопущення тиску або маніпуляцій, прості та нейтральні запитання, і т.д.), дотримання етичних норм та участь відповідних фахівців, що сприяє отриманню достовірних показань;

– службовий кабінет слідчого негативно впливає на здатність дитини давати правдиві та об'єктивні свідчення, оскільки емоційний дискомфорт посилює ризик викривлення сприйняття подій, тому не відповідає вимогам щодо створення належних умов для проведення допиту неповнолітніх осіб у ході досудового розслідування. Спеціально облаштовані кімнати для допиту з нейтральною обстановкою (теплі кольори в інтер'єрі та додаткове освітлення), належним оснащенням (відеозапис для збереження об'єктивності процесу та уникнення необхідності повторного допиту дитини, а отже, повторного стресу), можливості участі фахівців (психологів, педагогів та інших), ергономічними меблями та технічними засобами забезпечують сприятливе середовище, пришвидшують психологічний контакт для отримання достовірних показань, що є важливим для об'єктивного та гуманного правосуддя;

– оптимальний час для допиту неповнолітніх осіб у рамках досудового розслідування повинен враховувати їхні фізіологічні ритми, психологічну стійкість та когнітивні можливості. Найбільш

ефективним є проведення допиту у ранкові години або першій половині дня, що дозволяє слідчому зменшити психологічний тиск на дитину, мінімізувати вплив втоми та забезпечити об'єктивність і достовірність показань. Не рекомендується проводити допит під час обідніх перерв або у пізні вечірні години, коли дитина може відчувати голод або втому, що негативно вплине на концентрацію та пам'ять, а це, в свою чергу, може призвести до спотворення або викривлення інформації.

Висновки. Підсумовуючи сказане, відзначаємо, що переважна більшість слідчих стикається з переліченими нами теоретичними та практичними проблемами при підготовці допиту неповнолітніх осіб під час досудового розслідування, що свідчить про необхідність комплексного та етичного підходу до цієї процедури. Ключовими аспектами підготовки допиту є урахування вікових та психологічних особливостей допитуваного; мінімізація ризиків впливу на показання; дотримання прав дитини та принципів етики під час слідчої (розшукової) дії; формування комбінацій та визначення оптимальних адаптованих тактичних прийомів для отримання правдивих показань; прогнозування можливих комунікаційних бар'єрів та поведінки неповнолітньої особи під час допиту; доцільність спеціальної підготовки слідчих та забезпечення належних, дружніх умов допиту, у тому числі методики, місця та часу. Урахування вказаних аспектів на етапі підготовки допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування значно покращить вірогідність отримання достовірних показань.

Література

1. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 243 с.
2. Баранчук В. В. Система тактичних прийомів установлення психологічного контакту при допиті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 21 с.
3. Гірук В. В. Тактика допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 250 с.
4. Мальована Т. І. Місце проведення допиту дитини, яка потерпіла від злочину у кримінальному

провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 178-184.

5. Калюжна С. В. Тактико-психологічні особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб. *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 143-147.

6. Плетенець В. М., Балюра А. О. Можливості використання спеціальних знань при допиті неповнолітніх. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3 (96). С. 142-145.

7. Пряхіна Н. О., Пташник-Середюк О. І. Урахування психологічних особливостей розвитку особистості неповнолітніх під час допиту (опитування) за методикою «зелена кімната». *Габітус*. 2020. Вип. 14. С. 266-270.

8. Литвиненко О. Г. Окремі аспекти використання «Зеленої кімнати» як місця допиту неповнолітнього підозрюваного. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 5. С. 189-194.

9. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 11.06.2024)

10. Гірук В. Тактичні ризики під час допиту малолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 322-327.

11. Конвенція про права дитини : Конвенція, Міжнародний документ від 20 листопада 1989р. №995_160. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 11.06.2024).

Лисенко В. В.,

orcid.org/0000-0003-1541-5105

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та процесу
Державного податкового університету*

Горбаньов І. М.,

orcid.org/0000-0002-4100-605X

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, доцент,
доцент кафедри національного
та міжнародного права
Одеського національного
морського університету*

СКЛАДОВІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО

Соломенцев В. В.

Стаття присвячена дослідженню складових процесуального статусу слідчого. Розглядається питання отримання правового статусу слідчого під час досудового розслідування. Незважаючи на особливість діяльності слідчого у кримінальному процесі, а також регламентований кримінально-процесуальним законодавством обсяг прав і обов'язків слідчого, немає чіткої регламентації процесуального статусу слідчого, а тим більше визначення його складових.

Важливою категорією процесуального статусу слідчого є функціональні обов'язки, визначений обсяг повноважень та завдань відповідно до займаної посади. Наголошується на тому, що визначена посадова особа наділена певними повноваженнями та виступає суб'єктом кримінального провадження. Саме від покладених на неї функціональних обов'язків та специфіки діяльності залежить і особливість процесуального статусу слідчого.

На підставі аналізу наукових думок у цьому напрямку, запропоновано визначити складники процесуального статусу слідчого. Окремо акцентується увага на процесуальній самостійності слідчого як одного із ключових складників. Також, з урахуванням самостійності слідчого у виконанні своїх повноважень, все ж таки деякі рішення мають погоджуватись з прокурором. Це говорить про специфічну динамічність обсягу повноважень слідчого.

Наголошено на тому, що є необхідність подальшого дослідження аспектів процесуального статусу слідчого, його роль складових, основні завдання тощо. Це сприяє пришвидшенню проведення досудового розслідування та в кінцевому результаті допоможе слідчому прийняти відповідні процесуальні рішення щодо кримінального провадження.

Ключові слова: слідчий, процесуальний статус слідчого, процесуальна діяльність слідчого, процесуальна самостійність слідчого, досудове розслідування, кримінальне провадження.

Solomentsev V. V. Components of an investigator's procedural status

The article is devoted to the study of the components of the procedural status of an investigator. The author examines the issue of obtaining the legal status of an investigator during a pre-trial investigation. Despite

the peculiarity of the investigator's activities in criminal proceedings, and the scope of the investigator's rights and obligations regulated by criminal procedure legislation, there is no clear regulation of the investigator's procedural status, and even more so, no definition of its components.

An important category of the procedural status of an investigator is functional duties, a certain scope of powers and tasks in accordance with the position held. It is emphasized that a certain official is endowed with certain powers and acts as a subject of criminal proceedings. The specifics of the investigator's procedural status depend on the functional duties assigned to him/her and the specifics of his/her activities.

Based on the analysis of scientific opinions in this area, the author proposes to define the components of the procedural status of an investigator. Special attention is paid to the investigator's procedural independence as one of the key components. Also, given the investigator's independence in the exercise of his/her powers, some decisions should be approved by the prosecutor. This indicates the specific dynamism of the investigator's powers.

The author emphasizes that there is a need for further research into the aspects of the investigator's procedural status, its role, main tasks, etc. This will help speed up the pre-trial investigation and ultimately help the investigator to make appropriate procedural decisions regarding criminal proceedings.

Key words: investigator, procedural status of the investigator, investigator's procedural activity, procedural independence of an investigator.

Постановка проблеми та її актуальність. У зв'язку з воєнним станом кримінальне процесуальне законодавство зазнало суттєвих змін. Судова система та й правоохоронні органи України загалом змушені трансформуватись та підлаштовуватись під сучасні умови в державі. Запобігання, попередження та розслідування кримінальних правопорушень набуло нових забарвлень. Не залишився без уваги і процесуальний статус слідчого.

Слідчий, як одна із ключових фігур у процесі досудового розслідування, збирає, перевіряє та

оцінює докази, що становить процес доказування. Застосування слідчим методів та засобів у процесі досудового розслідування, а також виконання інших повноважень, що стосуються кримінального провадження, обумовлені процесуальним статусом слідчого. Більше того, у процесі розслідування воєнних злочинів, на слідчих покладено більш ширший, нетиповий спектр прав і обов'язків, що вимагає ще більше уваги з боку науковців.

Також, незважаючи на безперервний стан реформування кримінально-процесуального законодавства, сучасний КПК України не на достатньому рівні визначає процесуальний статус слідчого. Тому, саме в умовах сьогодення актуальним є регламентація та чітке визначення складових процесуального статусу слідчого. На нашу думку, це допоможе прискорити процес досудового слідства та позитивно вплине на прийняття процесуальних рішень в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання, що стосуються процесуального статусу слідчого, досліджували такі науковці як: О.В. Баулін, О.М. Бандурка, І.В. Гловюк, О.П. Зайцев, С.С. Охріменко, М.А. Погорецький, М.М. Стоянов, С.М. Смоков, О.О. Торбас, О.Г. Шило та інші.

Так, А.Б. Антонюк та О.О. Мазурець розглянули сукупність складових елементів кримінального процесуального статусу слідчого у кримінальному провадженні [1]. На їх думку, кримінальний процесуальний статус слідчого у кримінальному провадженні доцільно розглядати у сукупності взаємопов'язаних елементів, таких як функціональне призначення діяльності слідчого у кримінальному провадженні; завдання, які покладені на слідчого відповідно до вимог кримінального процесуального закону; повноваження, процесуальна самостійність та гарантії законності діяльності слідчого; процесуально-правова відповідальність [1].

В.В. Сидорчук у дисертаційній роботі досліджує процесуальний статус слідчого через призму розслідування корупційних злочинів. Науковець встановив, що процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини, - регламентована КПК характеристика слідчого щодо виконання покладених на нього функцій відповідного органу досудового розслідування через реалізацію закріплених у КПК повноважень, які визначають його місце у системі суб'єктів кримінального процесу з метою виконання завдань кримінального провадження загалом і у конкретному кримінальному провадженні, в якому він бере участь [2].

Незважаючи на те, що й інші дослідники вивчали проблемні аспекти процесуального статусу слідчого, на нашу думку, питання щодо складових процесуального статусу слідчого залишається не дослідженим на достатньому рівні.

Тож *метою наукової статті* є дослідження складових процесуального статусу слідчого. Також, *головним завданням дослідження* є аналіз наукових доробків щодо поняття процесуального статусу слідчого та чітке визначення складових процесуального статусу слідчого.

Виклад основного матеріалу. Перш, ніж визначити складові, на нашу думку спочатку необхідно зупинитись на тлумаченні поняття процесуальний статус слідчого. Так, п. 17 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України передбачено, що слідчий - службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу Державного бюро розслідувань, органу Бюро економічної безпеки України, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [3].

Тобто, визначена посадова особа наділена певними повноваженнями та виступає суб'єктом кримінального провадження. Саме від покладених на неї функціональних обов'язків та специфіки діяльності залежить і особливість процесуального статусу слідчого.

Про це йдеться і в ч. 2 ст. 40 КПК України, де зазначено, що слідчий уповноважений:

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;
- 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом;
- 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного

характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, зокрема щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 цього Кодексу;

8) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом [3].

Однак, це не весь спектр повноважень слідчого. В його повноваження входять і інші обов'язки, що в сукупності становлять процесуальний статус, складові якого визначають головну роль слідчого як основну фігуру у кримінальному процесі.

Разом з цим, О.О. Лисецький зазначає, що, процесуальний статус слідчого визначений нормами кримінального процесуального права та змістовно містить сукупність таких елементів: функції (основні напрями кримінальної процесуальної діяльності); завдання; повноваження (права та обов'язки); процесуальна самостійність; гарантії законності та обґрунтованості діяльності; процесуально-правова відповідальність [4]. Тобто, науковець наголошує на тому, що складовими процесуального статусу слідчого слід вважати обсяг функціональних повноважень, процесуальну самостійність та інше.

Отримання правового статусу слідчого - це процес, який вимагає від відповідати певним критерієм та пройти визначені законодавством процедури. Основним органом призначення слідчих є орган досудового розслідування. Наказ про призначення на посаду слідчого видається, керівником органу досудового слідства. Для призначення на посаду слідчий повинен мати вищу юридичну освіту, відповідати певним вимогам щодо професійного досвіду та моральних якостей, скласти іспит та отримати сертифікат відповідних органів. Після отримання правового статусу слідчі мають право здійснювати кримінальне провадження відповідно до закону [5].

Процесуальний статус слідчого - регламентована КПК характеристика слідчого щодо виконання покладених на нього функцій відповідного органу досудового розслідування через реалізацію закріплених у КПК повноважень, які визначають його місце у системі суб'єктів кримінального процесу, з метою виконання завдань кримінального провадження загалом і у конкретному кримінальному провадженні, в якому він бере участь [2]. Так, слідчий, наділений процесуальною самостійністю, виконує повноваження, регламентовані кримінальним процесуальним законодавством та

несе відповідальність за вчинення процесуальних дій юридичний обов'язок).

О.В. Зайцев вважає, що процесуальний статус слідчого становить визначену нормами кримінального процесуального права сукупність таких елементів: функція (основний напрям кримінальної процесуальної діяльності); завдання; повноваження слідчого (права та обов'язки); процесуальна самостійність та незалежність; гарантії законності й обґрунтованості діяльності; процесуально-правова відповідальність. Саме загальноправовий статус державних органів, що реалізують кримінальне судочинство, дає змогу повною мірою з'ясувати сутність повноважень і функцій слідчого в кримінальному процесі, вивчити нерозривний взаємозв'язок між його обов'язками, правами та компетенцією [6].

В.Г. Полковніков дійшов висновку, що процесуальний статус слідчого органу досудового розслідування - це системи закріплених у кримінально-процесуальних завдань, процесуальних обов'язків і прав, відповідальності та процесуальної незалежності, що визначає його головну роль у досудовому розслідуванні кримінальних проваджень на основі реалізації норм кримінального процесу [7].

О.О. Кіпер зазначає, що зміст діяльності слідчого передбачає не тільки обвинувачення, а й захист підозрюваного, обвинуваченого. Головна його функція полягає в розслідуванні кримінальних правопорушень, встановленні об'єктивної істини у кримінальному провадженні [8].

Дійсно, виходячи з норм КПК України, слідчий наділений визначеним обсягом прав, обов'язків та повноважень, які вчиняє в межах процесуальної самостійності. Така самостійність є ключовим елементом процесуального статусу слідчого. Підтвердженням цього є ч. 5 т. 40 КПК України, де зазначено, що слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого [3]. Однак, попри самостійність слідчого у виконанні своїх повноважень, все ж таки деякі рішення мають погоджуватись з прокурором. Це говорить про специфічну динамічність обсягу повноважень слідчого.

Можливість здійснювати кримінальне провадження під час досудового розслідування виражається у процесуальній самостійності.

Яку б процесуальну самостійність та незалежність не мав би суд, він виносить своє рішення, крім іншого, на підставі тих матеріалів, що напрацює слідчий. Саме він у першу чергу встановлює наявність складу та події злочину, доводить винність особи, що на його переконання вчинила кримінальне правопорушення, дає попередню юридичну оцінку її діям (здійснює юридичну кваліфікацію вчиненого), встановлює суму завданої матеріальної шкоди, повідомляє особі про підозру тощо [9]. Тобто, рішення суду залежить від чіткої реалізації повноважень слідчого, взаємодії його з іншими органами та посадовими особами, розуміння відповідальності за прийняті процесуальні рішення, що є основними складовими процесуального статусу слідчого.

Отже, на нашу думку, під процесуальним статусом слідчого слід розуміти регламентований КПК України обсяг прав, функціональних обов'язків та повноважень слідчого, які характеризують особливості його діяльності та місце в системі правоохоронних органів.

Процесуальний статус слідчого залежить від обсягу покладених на нього повноважень, а також в залежності від специфіки його функціонального призначення. Як зазначає О.О. Лисецький, до повноважень слідчого належить:

- повноваження з розгляду та вирішення заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення;
- повноваження щодо подальшого спрямування кримінального провадження;
- повноваження зі збирання доказів;
- повноваження щодо вжиття заходів забезпечення кримінального провадження;
- повноваження щодо вирішення по суті кримінального провадження в межах досудового розслідування [4].

Зазначений обсяг повноважень слідчий здійснює через призму набутого досвіду та знань, що формуються у процесі навчання та практичної діяльності, урахуваючи підслідність.

Визначаючи складові процесуального статусу слідчого, зокрема, В.В. Сидорчук виділяє наступні:

1) функція (діяльність, обов'язок, призначення) - спрямованість діяльності слідчого, яка здебільшого визначається через орган досудового розслідування, у якому він працює;

2) завдання кримінального провадження, яких у своїй діяльності має дотримуватися і які за можливості повинен реалізувати слідчий;

3) повноваження, якими наділений слідчий для реалізації покладених на нього функцій (функції) і завдань кримінального провадження, відповідні повноваження закріплені у ч. 2 ст. 40 КПК;

4) компетенція, яка визначає межу поширення повноважень слідчого; варто виділити два види компетенції слідчого, такі як загальна і спеціальна; загальна компетенція слідчого визначається наявністю повноважень слідчого щодо розслідування кримінальних правопорушень, що залежить від підслідності цих кримінальних проваджень відповідному органу досудового розслідування; спеціальна компетенція слідчого визначається наявністю повноважень слідчого у конкретному кримінальному провадженні залежно від наявності розпорядження керівника органу досудового розслідування щодо визначення цього слідчого таким, що розслідує конкретне кримінальне провадження;

4) зв'язок з іншими суб'єктами, який характеризується двома складовими частинами, а саме процесуальною самостійністю (особливості взаємодії слідчого з іншими суб'єктами кримінального процесу щодо можливості реалізації його повноважень і (або) покладених на нього завдань, в тому числі завдань кримінального провадження) і процесуальною незалежністю (передбачена законодавством і практично реалізована можливість слідчого уникати або протидіяти впливу, який спрямований на недопущення реалізації слідчим його повноважень і (або) покладених на нього завдань, зокрема завдань кримінального провадження);

5) відповідальність слідчого, яка передбачена законом (від дисциплінарної до кримінальної) [10].

В організаційному розумінні статус слідчого розглядається як сукупність вимог до слідчого як державного службовця, особливості організаційного статусу слідчого визначаються відповідними профільними законами та підзаконними актами, які регламентують особливості проходження державної служби посадовими особами - слідчими у різних слідчих підрозділах правоохоронних органів. Так, наприклад, загальними вимогами до слідчих правоохоронних органів, у складі яких діють слідчі підрозділи є громадянство України та наявність необхідних ділових і моральних якостей. А ось додаткові вимоги встановлюються з урахуванням специфіки роботи слідчих у відповідних правоохоронних органах, які пов'язані із підслідністю тих чи інших кримінальних проваджень органу, особливостями суб'єктів злочину [2].

Слідчий виступає суб'єктом кримінального провадження, який як посадова особа правоохоронного органу, уповноваженого здійснювати досудове розслідування, здійснює згідно зі встановленими правилами підслідності та визначеної процесуальної форми кримінальне провадження відповідно до встановлених кримінальним процесуальним законом меж [1].

Процесуально-правовий (процесуальний) статус слідчого регламентується кримінально-процесуальним правом і визначає становище слідчого безпосередньо у кримінальному провадженні у його зв'язку із іншими суб'єктами кримінального провадження. Включає в себе наступні елементи: завдання і функції, повноваження (права і обов'язки), компетенцію, особливості взаємовідносин з іншими суб'єктами кримінального процесу і відповідальність, які в загальному забезпечують виконання завдання кримінального провадження у рамках наділеної законодавцем компетенції [2].

Аналізуючи наукові доробки, з урахуванням визначених позицій дослідників [1; 2; 4; 8], ми вважаємо, що перелік складових процесуального статусу слідчого не є вичерпним та включає наступні складові:

- функціональні обов'язки, визначений обсяг повноважень та завдань відповідно до займаної посади (відповідно до чинного законодавства та інших локальних актів);
- завдання, що стосуються окремого кримінального провадження (реалізація вирішення кримінальної справи);
- виконання розпоряджень керівництва в межах повноважень;
- взаємодія з іншими учасниками кримінального процесу (органи та посадові особи, а також особи, які мають відношення до кримінального правопорушення);
- процесуальна самостійність у прийнятті рішень для досягнення поставлених завдань;
- юридичний обов'язок щодо відповідальності за прийняті процесуальні рішення та дії.
- Необхідно зазначити, що складові процесуального статусу слідчого характеризуються тим, що вони:
 - мають юридичну природу, так як слідчий здійснює свої повноваження в межах чинного законодавства;
 - визначають правосуб'єктність слідчого;
 - виникають виходячи з підстав та порядку виникнення чи зміни процесуального статусу слідчого;

– забезпечують реалізацію повного, своєчасного, законного та всебічного розслідування кримінальних правопорушень;

– мають суб'єктивні та об'єктивні характеристики.

Висновки. Отже, сучасний стан злочинності в Україні в умовах воєнного стану чітко відображає потребу у змінах в роботі правоохоронних органів. В першу чергу, це стосується слідчих підрозділів так як успішність боротьби зі злочинністю визначається наскільки професійно повно та своєчасно буде розкрито кримінальне правопорушення. Тому процесуальна самостійність як одна із складових процесуального статусу слідчого відіграє ключову роль у процесі досудового розслідування.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство зазнало значних трансформацій у період воєнного стану. Однак, процесуальний статус слідчого, на нашу думку, є розмитим. Чітке нормативне визначення складових процесуального статусу слідчого може позитивно вплинути на прийняття процесуальних рішень слідчого та й в цілому забезпечити успішне виконання завдань кримінального провадження.

Література

1. Антонюк А.Б., Мазурець О.О. Визначення процесуального статусу слідчого у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2021. С. 270-273. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2021/67.pdf.
2. Сидорчук В. В. Процесуальний статус слідчого, який розслідує корупційні злочини : дис...доктора філос. / Сидорчук, Владислав Васильович ; Національний університет «Одеська юридична академія» - Одеса, 2022. - 262 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/23671>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
4. Лисецький О.О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 ; Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 287 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6453>.
5. Про систему досудового слідства України та статус слідчих. Проект закону України від 02.12.2014 № 1187. Ліга Закон. 2015. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH0WZ00A?an=3>.
6. Зайцев О.В. Процесуальна самостійність і незалежність слідчого органу досудового розслідування у кримінальному процесі України: правові

гарантії : автореф. дис. ... к. ю. н.: 12.00.09. Київ, 2019. 18 с.

7. Полковніков В. Г. Процесуальний статус слідчого органу досудового розслідування. *Правові новели. Науковий юридичний журнал*. № 19. 2023. С. 163-168.

8. Кіпер О. О. Процесуальна самостійність слідчого в умовах реформованого кримінального процесуального законодавства України. *Вісник прокуратури*. 2015. № 5 (167). С. 68-67.

9. Григоренко Є. І., Передерій О. С. Процесуальний статус слідчого за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року та Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року в аспекті

ефективності вирішення питань щодо притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. Вип. 28, 2019. С. 137-148.

10. Сидорчук В. В., Стоянов М. М. Поняття процесуального статусу слідчого, його складники. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 2 (50) 2021. С. 167-171.

Соломенцев В. В.,
аспірант
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ ВПРАВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ (МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ)

Пасько О. М.

У роботі висвітлені питання забезпечення якісної підготовки курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що належать для сфери управління МВС. Зазначено, що виклики життя в умовах воєнного стану потребують сучасних змін і адаптації до умов сприймання та саморегуляції негативних психічних станів майбутніх поліцейських. Професіогенез особистості сучасного поліцейського відбувається в умовах воєнного стану, що суттєво впливає на фізичне та ментальне здоров'я, і як наслідок може впливати на когнітивні здібності курсантів. Встановлено, що саме здобутки нейропсихологічної науки можуть сприяти підвищенню когнітивних здібностей та розвитку інтелектуальних якостей здобувачів вищої освіти на високому рівні. Запропоновано для розвитку когнітивних здібностей здобувачів вищої освіти використовувати здобутки нейропсихологічної науки, а саме певні вправи, які представляють собою сукупність виконання певних завдань, які сприяють розвитку вищих психічних функцій: пам'ять, увага, уява, мислення, сприйняття, мова та мовлення (письма). Відповідно кожна вища психічна функція включає у свій склад багато ланок і ґрунтується на одночасній роботі багатьох ділянок кори головного мозку, кожен із яких визначає певну функціональну роль. Автором проведено дослідження у період восьми тижнів, де під час вивчення навчальної дисципліни застосовувались нейрогімнастичні вправи і завдання для курсантів, під час яких вони будували нові нейронні зв'язки і відповідно, нейронні синапси. Доведено ефективність нейрогімнастичних занять на асиметричні дії руками, які сприяють розвитку когнітивних здібностей курсантів та покращенню вищих психічних функцій. Запропоновано впроваджувати різновид нейропсихологічних вправ, що сприяють нейропластичності мозку та спрямовані на підвищення інтелектуальних здібностей майбутніх поліцейських, підвищення рівня психологічної готовності до якісного та ефективного виконання функціональних завдань.

Ключові слова: навчальний процес, когнітивні здібності, інтелектуальні якості, нейронні зв'язки, нейропсихологічні вправи, нейрогімнастичні вправи.

Pasko O. M. Effectiveness of neuropsychological exercises for improving the quality of training cadets (future police officers)

The publication highlights the issues of ensuring high-quality training of cadets of higher education institutions with specific conditions of study. It is noted that the challenges of life under martial law require modern changes and adaptation to the conditions of perception and self-regulation of negative mental states of future police officers. The professional genesis of the personality of a modern police officer takes place under martial law, which significantly affects physical and mental health, and as a result, can affect the cognitive abilities of cadets. It is established that it is the achievements of neuropsychological science that can contribute to the increase of cognitive abilities and the development of intellectual qualities of higher education applicants at a high level. It is proposed to use the achievements of neuropsychological science for the development of cognitive abilities of higher education applicants, namely certain exercises, which are a set of tasks that contribute to the development of higher mental functions: memory, attention, imagination, thinking, perception, speech and speech (writing). Accordingly, each higher mental function includes many links and is based on the simultaneous work of many parts of the cerebral cortex, each of which determines a specific functional role. The author conducted a study over a period of eight weeks, where during the study of the discipline neurogymnastic exercises and tasks for cadets were used, during which they built new neural connections and, accordingly, neural synapses. The effectiveness of neurogymnastic classes on asymmetric hand actions, which contribute to the development of cognitive abilities of cadets and the improvement of higher mental functions, has been proven. It is proposed to introduce a variety of neuropsychological exercises that contribute

to the neuroplasticity of the brain and are aimed at increasing the intellectual abilities of future police officers, increasing the level of psychological readiness for high-quality and effective performance of functional tasks.

Key words: educational process, cognitive abilities, intellectual qualities, neural connections, neuropsychological exercises, neurogymnastic exercises.

Вступ. Сучасний етап побудови нашої держави обумовлюється впливом воєнного стану, який суттєво впливає на усі сфери розвитку країни. В цих умовах важливим та пріоритетним постає питання щодо якісної та ефективної підготовки поліцейських, які повинні після завершення навчання у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання швидко адаптуватись до практичної діяльності.

Процес підготовки курсантів (майбутніх поліцейських) є складним і багатоаспектним, і відповідно, передбачає у собі сукупність знань, вмінь, навичок та особистісно-професійних якостей, тобто сукупність загальних та спеціальних компетентностей, які повинні бути притаманні поліцейському на високому професійному рівні. Одним із ключових факторів сучасного психологічного напрямку у підвищенні якості навчання курсантів є використання нейропсихологічних вправ, які впливають на неройдинамічність та пластичність мозку, і відповідно на підвищення когнітивних здібностей курсантів. Така нейропрактика, як нейрогімнастика виконання асинхронних дій одночасно двома руками, може поліпшити когнітивні функції, емоційний стан курсантів.

Постановка проблеми. Актуальною постає якісна підготовка кадрів Національної поліції України, особливо гостро це стало помітно в умовах воєнного стану, тоді, коли працівник поліції повинен бути готовим до нових умов праці, розкриттю воєнних злочинів, наданні першої психологічної допомоги населенню, оскільки саме від швидкості надання такої допомоги та не втрачання жодної хвили залежить майбутній психічний стан людини і відповідний рівень ментального здоров'я особи, яка постраждала. Тому, поліцейські повинні бути із гнучким мисленням та високим рівнем когнітивних здібностей. Саме основу теоретичної та практичної діяльності вони отримують у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Важливим та пріоритетним завданням закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання є створення умов для якісної та продуктивної підготовки майбутніх поліцейських. Дієвим методом

у допомозі навчання можуть виступати нейропсихологічні вправи та завдання, які сприяють розвитку когнітивних здібностей та інтелектуальних якостей курсантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення рівня якості навчання та готовності здобувачів вищої освіти до професійної діяльності у галузі психології та нейропсихології розглядалися науковцями: В. А. Алаторцева, О. Кіпаренко, М. Кременчуцька, О. І. Кудерміна, В. І. Лебедева, Б. Ф. Ломова, І. О. Машук, В. О. Моляко, Т. А. Оболдіна, В. П. Окорський, П. А. Рудик, А. Є. Томілова, Н. С. Філатова; McPhillips M., Bernhardsson K., Bein-Wierzbinski W., Pérez-Elvir R.; Oltra-Cucarella, J.; Carrobbles, J. A.; Moltó, J.; Flórez, M.; Parra, S.; Agudo, M.; Saez, C.; Guarino, S.; Costea, R. M. Jinn-Rong Wang, Shulan Hsieh Srinivas, N. S.; Vimalan, V.; Padmanabhan, P.; B. An Lynn A. Schaefer, Tanu Thakur, Michael R. Meager та ін.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Важливість врахування нейропсихологічних здобутків у системі навчання у закладах вищої освіти є актуальним питанням сучасного стану нашого суспільства. Тому, на думку В. П. Окорського, сьогодні необмежені можливості мозку людини потребують фундаментальних науково теоретичних досліджень та використання концепції нейроменеджменту в практичній управлінській діяльності [1].

Життя у сучасному інформаційному суспільстві призводить до того, більшість науковців визначають про корисні та ефективні властивості нейропрактик з метою покращення когнітивних функцій. Так, колектив авторів Pérez-Elvira, R.; Oltra-Cucarella, J.; Carrobbles, J.A.; Moltó, J.; Flórez, M.; Parra, S.; Agudo, M.; Saez, C.; Guarino, S.; Costea, R.M. та ін. зазначають, що у науковій праці зазначають, що галузь нейронауки зазнала значного зростання щодо дослідження пластичності мозкових функцій особистості [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Нагальними постає дослідження питань забезпечення якісної та ефективної підготовки майбутніх поліцейських у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання щодо високого рівня розвитку загальних та спеціальних компетентностей здобувачів вищої освіти. Не у повній мірі та не у повному обсязі на науковому та практичному рівні визначено особливості функціонування вищих психічних функцій та застосування елементів практик нейропсихології з метою підвищення

когнітивних здібностей здобувачів вищої освіти та розвитку високого рівня їх інтелектуальної готовності до професійної діяльності.

Постановка завдання (формулювання цілей статті). Полягає в узагальненні існуючого стану наукової розробки нейропсихологічного впливу на розвиток когнітивних здібностей та інтелектуальних якостей здобувачів вищої освіти (майбутніх поліцейських). А також деталізація важливості застосування нейрогімнастики під час навчального процесу і її важливість для покращення пам'яті, уваги, сприйняття та уважності курсантів. Обрання завдань та вправ, які сприяють нейропластичності мозку та підвищують інтелектуальну готовність до професійної діяльності поліцейського.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано взаємопов'язані методи дослідження: *теоретичні* - аналіз наукової; *формально-логічні* - порівняння, узагальнення, систематизація та класифікація отриманої в ході емпіричного дослідження інформації; *аналітичні* - вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду дослідження підготовки здобувачів вищої освіти до професійної діяльності; *емпіричні* - дослідження ефективності нейрогімнастичних вправ руками асиметричних дій для підвищення когнітивних здібностей майбутніх поліцейських.

Результати дослідження. Сучасний етап становлення держави обумовлений впливом країни агресора, тому отримуючи нові виклики сьогодення потребує і система підготовки майбутніх поліцейських, які повинні долати негативні психічні стани та володіти саморегуляцією та стресостійкістю під час виконання професійних завдань. І важливим тут являється розвиток когнітивних здібностей, які сприятимуть професіоналізму працівника Національної поліції.

Так, колектив авторів Jinn-Rong Wang, Shulan Hsieh звертають увагу на необхідність збереження та підвищення когнітивного функціонування на різних етапах вікового періоду та визначено, що саме нейрофітбек являється ефективним та сприяє модифікації роботи мозку та генерує покращення клінічних симптомів у певних клінічних областях, що призвело до продуктивності уваги та робочій пам'яті старших та молодших учасників дослідження. Основний результат цього дослідження показав значну тенденцію до збільшення амплітуд тета та індексів тренувань протягом 12 занять для тренувальних груп нейрофітбеку [3].

Цікавим являється науковий підхід колективу авторів Srinivas, N.S.; Vimalan, V.; Padmanabhan, P.; Gulyás та B. An, в якому науковці визначають, що саме фізична підготовка та регулярні фізичні вправи можуть якісно та ефективно впливати на мозок, а саме на префронтальну кору, функціональні зв'язки мозку, виконавчі функції та функції пам'яті. Науковцями доказано, що саме, заняття фізичними вправами обумовлюють важливе значення для покращення когнітивних функцій на всіх вікових етапах, де вони підвищують рівень мозкового кровотоку та факторів росту, включаючи нейротрофічний фактор мозку та нейромедіатори (наприклад, дофамін та норадреналін) [4].

Так, науковці Lynn A. Schaefer, Tanu Thakur та Michael R. Meager визначають важливість нейропсихологічної оцінки та встановлюють певні стандартизовані інструменти для оцінки когнітивних функцій, поведінки, соціально-емоційного функціонування (тобто настрою, особистості), а в деяких випадках адаптивного функціонування та академічних досягнень. На думку авторів, когнітивні функції можуть бути організовані в конкретні основні сфери, такі як інтелект, увага, концентрація, навчання та пам'ять, мова, зорово-просторові та перцептивні функції, виконавчі функції, психомоторна швидкість та сенсорно-моторна [5].

Нейропсихологічні практики ефективно впливають на вищі психічні функції особи, розвивають пам'ять, увагу, когнітивні функції та саморегуляцію, що є важливим для поліцейського особливо в умовах воєнного стану. Тому їх ефективність можна застосовувати під час навчального процесу майбутніх поліцейських. Нейропсихологічні завдання сприятимуть також поліпшити стресостійкість, зменшуючи при цьому рівень гормонів стресу і покращуючи здатність мозку регулювати емоції та забезпечити саморегуляцію негативного емоційного стану.

Нейропсихологічні вправи представляють собою сукупність певних завдань або вправ, які спрямовані на стимуляцію та розвиток вищих психічних функцій особистості таких як пам'ять, увага, уява, мислення, сприйняття, мова та мовлення (письма), які впливають на підвищення рівня когнітивних функцій. Відповідно кожна вища психічна функція включає у свій склад багато ланок і ґрунтується на одночасній роботі багатьох ділянок кори головного мозку, кожен із яких визначає певну функціональну роль.

Успіх у навчанні завжди обумовлюється нейропластичністю мозку, який формується за

допомогою нових навиків, що сприяють формуванню нових нейронних зв'язків, що впливають на якість навчання. Чим більше нейронних зв'язків буде сформовано, тим вище буде якість навчання.

Так, науковець О. Л. Кіпаренко зазначає, що починаючи з робіт Джексона (1864-1876) відзначається виділення поняття міжпівкульної взаємодії. Джексон розвивав ідею про те, що ліва півкуля відповідає за вираз, слух - артикуляційної дії, за доказ, планування та творче використання мовлення. Правій півкулі він віддавав функції сприйняття, ретино-окулярні, зорово-образні та функції автоматичного використання слів. Узагальнено поняття «міжпівкульної взаємодії» в роботах дослідників включає уявлення про домінуючість півкуль мозку, про функціональну асиметрію мозку, про парну роботу лівої і правої півкуль мозку, про систему та функції комісуральних зв'язків, які забезпечують парну, синхронну роботу мозку на різних етапах онтогенезу [6].

Для гармонійного розвитку інтелектуальних та когнітивних здібностей курсантів важливим являється здійснення впливу на півкульну інтеграцію. Ліва і права півкуля мозку відповідають за різні напрямки діяльності та мають свою функціональну роль, є певні зони, які представлені однаково (лобова частина, зорова, слухова та ін.),

проте є певні зони, які визначені або у правій півкулі мозку, або у лівій і між ними є мозолисте тіло (детально див. рис. 1), яке формує відростки нейронів, які перетинають серединну лінію та переходять від однієї півкулі до іншої і відповідно, переносять інформацію, тому важливим є здійснити міжпівкульну взаємодію.

Для підвищення рівня навчання майбутніх поліцейських важливо враховувати, щоб увесь інтелектуальний потенціал здобувачі вищої освіти використовували під час навчального процесу у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Тому важливо синхронізувати роботу обох півкуль головного мозку і збільшити нейронні зв'язки, що сприятиме розвитку вищих психічних функцій курсантів, розвитку міжпівкульної взаємодії мозку курсантів, підвищення працездатності та продуктивності, стресостійкості та саморегуляція до негативних психічних станів.

Для синхронізації лівої та правої півкулі існує велика кількість нейроправ, ми обрали асинхронні нейрогімнастичні вправи, які виконували перед початком інтелектуальної діяльності, з метою підготувати розумову діяльність здобувачів вищої освіти до якісного й ефективного навчання.

З метою дослідження ефективності застосування нейроправ для підвищення якості навчання

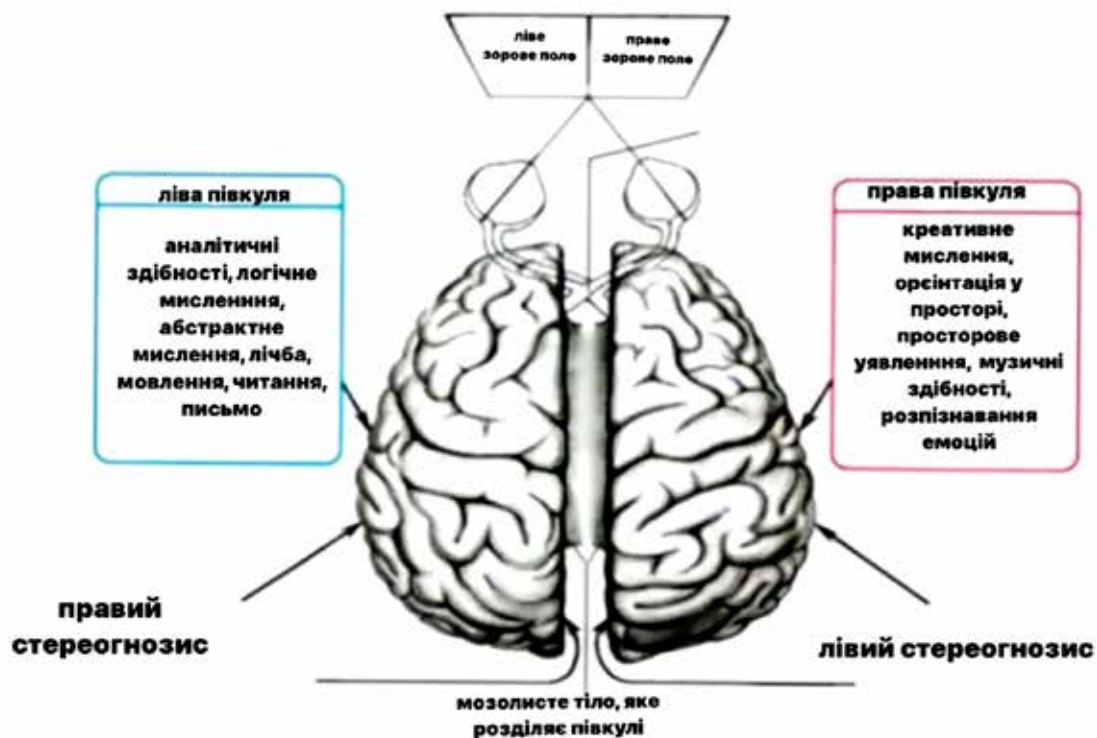

Рис. 1. Півкулі головного мозку людини

До нової концепції юридичної освіти

курсантів (майбутніх поліцейських) проведено дослідження, в якому взяли участь 62 курсанти Одеського державного університету внутрішніх справ (з них 32 особи - чоловічої статі, та 30 осіб - жіночої статі). Дослідження проводилось на протязі двох місяців під час вивчення навчальної дисципліни «Професійно-психологічна підготовка поліцейського», під час дослідження два рази на тиждень проводилась зустріч із здобувачами вищої освіти і їм пропонувались нейрогімнастичні вправи на асиметричні дії лівою і правою руками. Раз на тиждень пропонувалось нове завдання, яке відпрацьовувалось із респондентами спочатку симетрично руками, а потім ускладнювалось завданням на асиметричні дії двома руками. І так кожного тижня додавалось завдання від простого до складнішого. Також кожного тижня повторювали завдання вправи із попередніх тижнів. Результати проведеного дослідження детально визначені у рисунку 2.

На початку проведення дослідження у здобувачів вищої освіти виникали труднощі із виконанням одночасно асиметричних дій руками, про що свідчить показники 24% - респонденти, у яких виникали труднощі із виконанням нейрогімнастичних вправ і 24% - респонденти, які не змогли виконати вправу у перший день. Тільки половина курсантів (52%) змогли виконати асинхронні дії руками під час початку першого тижня. Респондентам було важко, вони вважали, що ніколи не зможуть виконати перше завдання нейрогімнастики, проте, їх

домашнім завданням першого тижня було сформувати нейронні зв'язки із завдання нейрогімнастики та автоматизувати їх виконання.

На початку другого тижня майже всі курсанти змогли сформувати нейронні зв'язки щодо виконання першої нейроправи та почали робити наступну вправу більш складну, ніж попередня. При цьому на другому тижні при кожній зустрічі повторювалась вправа із першого тижня та удосконалювалась нова вправа. Так, більшість респондентів (52%) на другому тижні мали певні труднощі із виконанням вправи. Проте, у порівнянні із першим тижнем вже менше осіб (22%), які не змогли впоратись із завданням на початку тижня.

Починаючи із третього тижня суттєво швидше у здобувачів вищої освіти виходило виконати асинхронні нейрогімнастичні вправи наступного рівня складності, про що вказує показник 73% змогли виконати та автоматизувати вправу на початку тижня. Це свідчить про те, що данні вправи підвищують кількість нейронних зв'язків і курсанти стали біль уважними, покращився рівень пам'яті. Тому виникла потреба далі додавати по дві нові нейрогімнастичні вправи на одному тижні. Також поряд із успіхами під час виконання нейроправ почались з'являтися і успіхи під час навчальних занять курсантів, вони стали запам'ятовувати більше інформації та стали зосередженими під час вивчення навчальної дисципліни.

Виходячи із показників четвертого, п'ятого та шостого тижнів можна констатувати, що

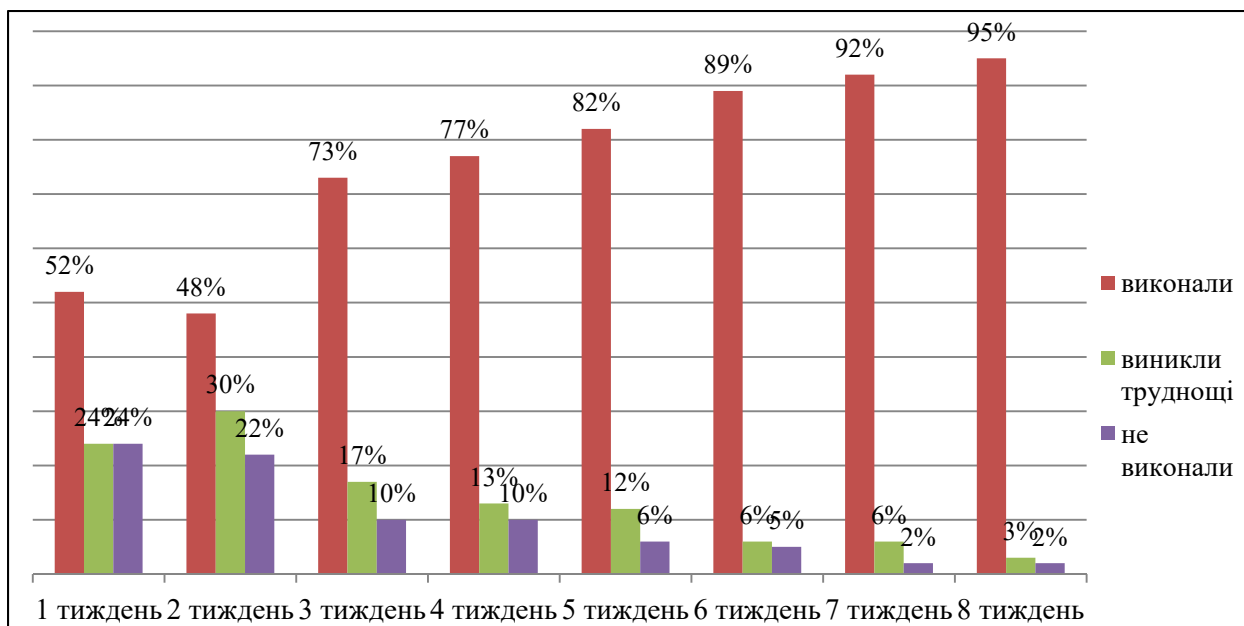

Рис. 2. Дослідження виконання курсантами завдань нейропсихологічної гімнастики на асинхронні дії руками

систематичне виконання нейрогімнастичних вправ ефективно впливають на когнітивні здібності курсантів (майбутніх поліцейських). Не змогли впоратись на початку тижнів 6% респондентів на п'ятому тижні, та 5% на шостому тижні. У порівнянні із подібними показниками на першому тижні - 24%, на другому - 22%. Встановлено також якісна підготовка до семінарських та практичних занять під час вивчення навчальної дисципліни «Професійно-психологічна підготовка поліцейського».

Максимальні показники із виконанням нейрогімнастичних вправ виявлено під час сьомого та восьмого тижнів проведення дослідження. Не зважаючи, що на останніх двох тижнях складність вправ пропорційно збільшувалась, здобувачі вищої освіти справились із виконанням завдань (сьомий тиждень - 92% та восьмий тиждень - 95%). При цьому на останньому тижні у всіх здобувачів вищої освіти були сформовані нейронні зв'язки до всіх попередніх вправ і вони швидко їх виконували.

У результаті проведеного дослідження можна констатувати, що курсанти змогли сформувати нові нейронні зв'язки, тобто нейронні синапси, які сприяють покращенню когнітивних здібностей та якості навчання. Підтвердженням цього є результати проведеного дослідження (дивись рис. 2), де встановлено, що починаючи із третього тижня проведення нейрогімнастичних вправ курсанти показали чудові показники у виконанні наступних, більш складних завдань, тим самим підготували свої розумові здібності і також у них покращилась пам'ять, увага та сприйняття інформації під час вивчення навчальної дисципліни «Професійно-психологічна підготовка поліцейського».

Висновки. Отже, нейропрактики можуть бути ефективним та дієвим інструментом для підвищення якості навчання курсантів. Застосування певних різновидів нейропрактик може допомогти поліпшити когнітивні функції, емоційний стан та стресостійкість та саморегуляції до негативних психічних станів курсантів, що може призвести до кращого засвоєння знань та навичок, необхідних для роботи в поліції. Під час нашого дослідження використовувався лише один різновид нейровправ - це нейрогімнастичні вправи на асинхронні дії рук. Проте, дане дослідження показало результативність щодо сформованості нейронних

зв'язків у здобувачів вищої освіти (майбутніх поліцейських).

Вперше запропоновано здійснювати під час навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання елементи нейропсихологічних вправ з метою підвищення когнітивних здібностей курсантів та підвищення рівня вищих психічних функцій, на прикладі виконання нейрогімнастичних вправ асинхронних дій руками.

Потребує подальшої розробки впровадження різновидів нейропсихологічних вправ, що стимулюватиме підвищення інтелектуальних здібностей майбутніх поліцейських, підвищення рівня психологічної готовності до якісного та ефективного виконання функціональних завдань.

Література

1. Окорський В. П. Сучасні тенденції розвитку нейроменеджменту в Україні. *Вісник НУВГП*. Вип. 1(97) 2022 р. С. 11-22. <https://doi.org/10.31713/ve120222>
2. Pérez-Elvira R., Oltra-Cucarella J., Carrobes J.A., Moltó J., Flórez M., Parra S., Agudo M., Saez C., Guarino S., Costea R.M., et al. Enhancing the Effects of Neurofeedback Training: The Motivational Value of the Reinforcers. *Brain Sci*. 2021, 11, 457. <https://doi.org/10.3390/brainsci11040457>
3. Jinn-Rong Wang, Shulan Hsieh Neurofeedback training improves attention and working memory performance. *Clinical neurophysiology*. Vol. 124, Issue 12, December 2013, Pages 2406-2420. <https://doi.org/10.1016/j.clinph.2013.05.020>
4. Srinivas N.S., Vimalan V., Padmanabhan P., Gulyás B. An Overview on Cognitive Function Enhancement through Physical Exercises. *Brain Sci*. 2021, 11, 1289. <https://doi.org/10.3390/brainsci11101289>
5. Lynn A. Schaefer; Tanu Thakur; Michael R. Meager. *Neuropsychological Assessment*. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK513310/> (дата звернення: 22.07.2024)
6. Кіпаренко О. Л. Особливості розвитку вищих психічних функцій у дітей із труднощами навчання: дис. ...канд. психол. наук: 053.Одеса, 2023. 206 с.

Пасько О. М.,
orcid.org/0000-0001-9555-1101
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри психології та педагогіки
Одеського державного університету
внутрішніх справ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ НАРИС ПРО ПРОЦЕСИ ГЛОРИФІКАЦІЇ РЕЖИМІВ, ОСОБИСТОСТЕЙ ТА ПОДІЙ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ВИМІР¹

Бабенко А. М., Карчевський М. В.

Стаття присвячена дослідженню особливостей явища глорифікації як кримінального правопорушення, яке становить прославляння та героїзацію осіб та інших суб'єктів, які брали безпосередню участь, провадили збройну агресію проти України та забезпечували чи організували діяльність окупаційної адміністрації, державних органів і структур держави-агресора. Аналізується наукова література та довідникові джерела з метою визначення змістовного навантаження терміну «глорифікація», розглядається нормативне його закріплення. Встановлено, що феномен глорифікації учасників збройних конфліктів, а також виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії має глибокі історичні та правові корені, які можна простежити впродовж різних історичних епох. Зауважується, що вплив ворожої пропаганди на суспільну свідомість громадян та жителів України, були і залишаються вагомими складовими гібридної війни проти України, а також триваючої збройної агресії РФ проти нашої держави.

З'ясовано, що в різні історичні періоди глорифікацію війни використовували для узурпації влади, розв'язування військової агресії. Глорифікація лідера призводила до тоталітарного правління, встановлення диктатури та різноманітних форм зловживання владою. Цей процес тісно пов'язаний із пропагандою шкідливих для суспільства ідей; встановлення цензури; проведення репресій відносно опозиційних сил тощо. На підставі ретроспективного та історико-правового аналізу нами представлено власне бачення нового для українського законодавства терміну «глорифікація». Зокрема, це - процес, коли певна особа, об'єкт, подія чи ідея надмірно або необґрунтовано підносяться, звеличуються та ідеалізуються у суспільній свідомості. Визначено, що глорифікація досягається через пропаганду шляхом маніпуляції громадською думкою та створення позитивного образу навколо певної особи, ідей чи подій.

Ключові слова: виправдовування, визнання правомірною чи заперечення збройної агресії РФ, глорифікація, збройний конфлікт, культ особистості, пропаганда.

Babenko A. M., Karchevskiy M. V. A historical and legal essay on the processes of glorification of regimes, individuals and events: a retrospective dimension

The article is devoted to the study of the peculiarities of the phenomenon of glorification as a criminal offense, which is the glorification and heroization of persons and other entities who were directly involved in, carried out armed aggression against Ukraine and provided or organized the activities of the occupation administration, state bodies and structures of the aggressor state. The author analyzes the scientific literature and reference sources in order to determine the meaning of the term "glorification" and examines its regulatory framework. The author establishes that the phenomenon of glorification of participants to armed conflicts, as well as justification, recognition of legitimacy, and denial of armed aggression has deep historical and legal roots which can be traced back to different historical eras. It is noted that the influence of hostile propaganda on the public consciousness of citizens and residents of Ukraine has been and remains an important component of the hybrid war against Ukraine, as well as the ongoing armed aggression of the Russian Federation against our country.

It is found that in different historical periods, the glorification of war was used to usurp power and unleash military aggression. The glorification of a leader led to totalitarian rule, the establishment of dictatorships and various forms of abuse of power. This process is closely linked to the propaganda of ideas harmful to society; the establishment of censorship; repression of opposition forces, etc. Based on a retrospective and historical and legal analysis, we present our own vision of the term "glorification", which is new to Ukrainian legislation. In

¹ Статтю підготовлено на виконання проекту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України.

particular, this is a process where a certain person, object, event or idea is excessively or unreasonably exalted, glorified and idealized in the public consciousness. It is determined that glorification is achieved through propaganda by manipulating public opinion and creating a positive image around a certain person, idea or event.

Key words: *justification, recognition of the legitimacy or denial of the armed aggression of the Russian Federation, glorification, armed conflict, cult of personality, propaganda.*

Постановка проблеми. У XXI столітті людство змушене існувати в епоху війн, збройних конфліктів, інформаційної і гуманітарної агресії, антропогенних екологічних катастроф, порушень прав і свобод людини. Сьогодні величезна увага світу прикута до України, яка переживає важкі часи чи не найважчі за всю свою новітню історію. Руйнівні та трагічні події, що пов'язані зі збройною агресією російської федерації, вмиють докорінно змінили життя українського суспільства, викликали тривогу і занепокоєння, адже під загрозою опинилася територіальна недоторканість, незалежність, мир і спокій нашої держави. Разом з тим, український народ виявив самовідданість, мужність, стійкість, високий патріотизм, вставши на захист суверенітету Вітчизни. Однак, на жаль, знайшлися й такі особи, які підтримали або мовчки толерували війні і путінському режиму, поширювали дезінформацію про російську військову агресію, усвідомлено співпрацювали з окупаційною владою, прославляли ворога, схвалювали його кримінально протиправні дії, заперечували збройну агресію російської федерації проти України шляхом представлення її як «внутрішнього конфлікту», «громадянського конфлікту», «громадянської війни».

Нова українська реальність така, що перед державою постала задача оперативно реагувати й ефективно вирішувати ключові виклики, насамперед пов'язані з проблематикою виправдовування та підтримки злочинних дій країни-агресора, які здійснюють негативний тиск на всі сфери життєдіяльності держави й суспільства, серйозно гальмують соціальні, економічні та політичні перетворення в країні, підривають її міжнародний імідж, відстрочують перемогу над ворогом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку досліджувалися такими вченими як А. Васильєв, В. Батиргареєва, Д. Євтеєва, В. Іващенко, І. Карпець, В. Комарницький,

О. Пироженко, Є. Письменський, М. Хавронюк, О. Шамара, І. Усенко та ін. Окремі наукові дослідження у сфері даної категорії правопорушень проводилися Л. Абакіною-Пілявською, В. Батиргареєвою, М. Карчевським, О. Коваленко, К. Новіковою, Ю. Шинкарьовим та ін. При цьому, феномен глорифікації для вітчизняної науки та практики є малодослідженим явищем, комплексні наукові дослідження даного складу наразі відсутні, що й обумовлює її актуальність і пояснює обрання теми дослідження.

Метою даної статті є історико-правовий аналіз процесів глорифікації режимів, особистостей та подій у ретроспективному вимірі.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 року відбувся черговий акт російської агресії - повномасштабне вторгнення, що змінило життя не лише України, а й усього світу. Відповідно до нових реалій на всій території держави було введено воєнний стан, а згодом прийняті закони, які суттєво змінили та доповнили вітчизняне кримінальне законодавство. Одним з цих законів є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 03 березня 2022 року № 2110-IX, відповідно до якого Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [1].

Як зазначається, глорифікація у контексті зазначеного кримінального правопорушення може бути трактована як окрема форма об'єктивної сторони його складу. В силу того, що саме визначення є новим як для національного кримінального права, так і вітчизняної кримінально-правової доктрини, для ефективного та правильного використання даного припису важливим є вірне його розуміння та уніфікований підхід у використанні на практиці [2, с. 212].

Примітно, термін глорифікація походить від лат. *glorificatio*, що у перекладі означає «прославлення, розхвалення, звеличення; захоплена похвала; спів дифірамбів, славослів'я» [3].

Феномен «глорифікація» характеризується двома вимірами - позитивним та негативним. Позитивний має місце, коли мова ведеться про героїзацію подвигів співвітчизників: досягнення політичних діячів, прославлення видатних вчених; героїзація досягнень громадських діячів,

захисників Батьківщини тощо. Тобто прославлення певної діяльності або дій осіб, які спрямовані на привнесення позитивного ідеологічного підґрунтя для розвитку власної держави. І, навпаки, негативний сенс розуміння «гlorифікації» міститься у інформаційному супроводі або підтримці діяльності ворога.

Так, Ю.В. Шинкарьов та О.О. Коваленко, характеризуючи вищевказаний феномен у позитивному сенсі, характеризують поняття «гlorифікація» як уславлення чи надання героїчного обліку певної діяльності, вчинкам, або подіям [4, с. 28].

У позитивному сенсі гlorифікація може приймати різноманітні форми та відобразитися в різних сферах життя, включаючи політику, культуру, спорт, релігію, науку тощо. Як правило, такі прославлення сприяють позитивному суспільному розвитку. В.С. Батиргарєєва, розкриває сутність згаданого феномена у контексті кримінально-правової заборони, яка впливає зі ст. 436² КК України і наголошує, що гlorифікація - це героїзація загарбників [5, с. 40].

Пропонується розглядати гlorифікацію у негативному сенсі, узагальнюючи знання про її небезпечні форми та прояви; гlorифікація розглядається як процес, коли певна особа, об'єкт, подія чи ідея надмірно або необґрунтовано підносяться та ідеалізуються у суспільній свідомості, трансформуючись у негативні-соціально шкідливі процеси, явища чи події.

Варто зауважити, що явище гlorифікації як таке було відоме ще за часів стародавніх цивілізацій, таких як Стародавня Греція та Римська імперія, характерним явищем суспільного життя була гlorифікація, яка сприяла створенню міфів, символів і образів, що вплинули на культуру, ідеологію та історію світу. Наприклад, одним з найбільш відомих прикладів гlorифікації в Римській імперії стало возвеличення Гая Юлія Цезаря та його військових здобутків [6, с. 156]. Цікавим історичним явищем стала гlorифікація відомого французького імператора Наполеона Бонапарта. Вченими цілої низки країн, перш за все французькими, однозначно доведено, що Наполеон був визначною постаттю свого часу, неординарною особистістю та державно-політичним діячем XIX століття [7, с. 38].

У XX століття для багатьох країн і лідерів, особливо в авторитарних та диктаторських режимах, стали характерними масштабні культи особистості, коли лідер або політичний діяч стає об'єктом масштабної пропаганди і гlorифікації, що призводить до переоцінки його заслуг, образу та

ролі в історії. В 1930-1940-х рр. сягнула свого піку одна з найбільш виразних та драматичних подій у радянській історії - гlorифікація Йосипа Сталіна [8].

Наступною важливою за своїми наслідками виявилася кампанія із гlorифікації Адольфа Гітлера, - лідера Німеччини у період Третього Рейху (1933-1945 рр.). Гітлер зображувався як месія, який призначений врятувати німецький народ і привести його до величчя. Це супроводжувалося ідеєю «Тисячолітнього Рейху», що передбачало багатовікову імперію [9].

Яскравим прикладом морально невинуватого і небезпечної гlorифікації воєнних злочинців стало возвеличення та культ особистості Беніто Муссолі, італійського диктатора, що стало важливим елементом формування тоталітарної форми правління та фашистського режиму в Італії у період між 1922 та 1943 роками [10].

Відомий процес гlorифікації лідера Північної Кореї з 1948 по 1994 рік - Кім Ір Сена. Так, Кім Ір Сен був висвітлений як «Великий лідер» і «Великий вождь» та піднімався до статусу богоподібної постаті. Його образ чітко пропагувався через пресу, публічні виступи, пам'ятники та інші масові засоби інформації [11]. Негативні наслідки гlorифікації Кім Ір Сена включають в себе повне обмеження основних свобод, відсутність політичного плюралізму, економічну відсталість та відокремлення КНДР від світу. Варто зауважити, що після смерті Кім Ір Сена його син Кім Чен Ір [11], а згодом і онук Кім Чен Ін [12, с. 92] успадкували культ особистості та тоталітарний режим правління, і гlorифікація ідеології Кімів в Північній Кореї продовжилася.

Значний вплив на суспільство і культуру Китаю здійснила гlorифікація Мао Цзедуна у період з 1949 по 1976 рік, чий образ був сконструйований як неперевершений і найвищий авторитет в Китаї. Гlorифікація Мао Цзедуна мала численні негативні сторони, насамперед пов'язані з культурною революцією, яка призвела до масової руйнації культури, мистецтва та інтелектуального життя в Китаї [13].

Понад півстоліття безпосередній вплив на кубинську історію та світову політику здійснювала гlorифікація Фіделя Кастро, хто під маскою національного героя створив авторитарний режим, де були обмежені основні конституційні права і свободи громадян [14].

У другій половині XX століття увага усього світу була прикута до війни в Афганістані. Так, у 1979 році на територію Афганістана вторгся Радянський Союз, що призвело до десятирічної

війни. СРСР виправдовував свою військову інтервенцію в Афганістані ідеологічною боротьбою проти ісламського екстремізму і підтримкою комунізму в регіоні [15, с. 181].

Після терористичних атак 11 вересня 2001 року, США та їх союзники виправдовували свою військову операцію в Афганістані як боротьбу з тероризмом, зокрема з терористичною організацією «Аль-Каїда». Після виходу США з Афганістану у 2021 році деякі країни і міжнародні організації виправдовували свою присутність в Афганістані як спробу захистити афганських громадян від талібанського режиму та сприяти реалізації гуманітарної допомоги [16, с. 5-6].

Першою міжнародною конфронтацією в Європі у XXI столітті стало вторгнення військ РФ на територію Грузії під приводом захисту самопроголошених Абхазії і Південної Осетії. Нападаючи на Грузію, росія всіляко заперечувала, що вона є агресором. Низка країн та міжнародних організацій висловили сумніви щодо легітимності цих виправдань та осудили російську військову операцію в Грузії як порушення міжнародного права. Грузія офіційно намагалася захистити свою територіальну цілісність та припинити російську агресію. Однак, на території Абхазії і Південної Осетії підтримка Росії серед місцевого населення була значною. Згодом, там був встановлений проросійський режим, який оголосив їх незалежність від Грузії після військового конфлікту [17].

Сучасний період виправдовування, заперечення, визнання правомірним збройного конфлікту, глорифікації їх учасників фактично розпочався на території України у 2014 році та досягав свого піку у 2022 році на підставі збройної агресії РФ проти України. За даними Офісу Генерального прокурора у 2022 році було зареєстровано 1354 факти кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, з яких 622 особам повідомлено про підозру. У період січня-серпня 2023 року в Україні зафіксовано 1117 злочинів щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників, у свою чергу, 561 особі було повідомлено про підозру у вчиненні цього кримінально протиправного діяння відповідно [18; 19].

Наприклад, станом на січень-серпень 2023 року в Одеській області було зафіксовано 121 злочин цієї категорії [20], у Харківській області - 107 [21], у м. Києві - 74 злочини [22], у Дніпропетровській області - 34 злочини цієї категорії [23],

у Запорізькій області - 27 злочинів щодо виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників відповідно [24]. Все це свідчить, що зрадники можуть бути серед своїх і в будь-якому населеному пункті.

Аналіз судової практики свідчить, що близько 711 вироків за період 2022-2024 років винесено за фактом виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників. Визначено, що на сьогодні серед українського населення є певні категорії осіб, які не тільки не приховують свої симпатії до агресора, але й прославляють або виправдовують їх діяльність на території України. Окремі особи, в тому числі і «лідери» громадської думки відкрито підтримують державу агресора, пропагують нормативи «руського мира». Такі прояви є доволі таки небезпечними, оскільки психологічне сприйняття, підтримка, глорифікація і виправдовування агресії на практиці призводять до підґрунтя до зради та не приховуваної діяльності зі знищення на мирних територіях військової техніки, повідомлення про дислокацію і шляхи пересування військових підрозділів, співпраця з ворожою розвідкою і інші види співпраці із ворогом.

Взагалі, станом на 2022 рік - серпень 2024 року у державі зафіксовано 2471 факт кримінально протиправних діянь, пов'язаних з виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацією її учасників, з яких за 1183 правопорушеннями особам вручено повідомлення про підозру.

За період 2022 року було зареєстровано 1 354 випадки вчинення виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, з яких у 622 кримінальних провадженнях було оголошено підозру особі. На кінець 2022 року 811 кримінальних проваджень залишилося без прийняття кінцевого рішення, яке набрало законної сили. Взагалі за 2022 рік було зареєстровано 62 128 кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, тобто питома вага глорифікації в цій групі кримінальних правопорушень склала 2,2%.

У цьому ж році до суду було скеровано матеріали 513 кримінальних проваджень, що склало 37,8% від загальної кількості виявлених правопорушень, з яких 506 були з обвинувальним актом

та 7 з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Із тієї кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України за вказаний рік, 12 було вчинено особами, які раніше вчинили кримінальні правопорушення; 3 - особами у стані алкогольного сп'яніння та 1 неповнолітньою особою.

У 2023 році порівняно з 2022 роком було зареєстровано менше випадків вчинення виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників - 1 282 випадки. Щодо 734 вчинених таких кримінальних правопорушень було вручено підозру особі. 576 кримінальних проваджень на кінець вказаного звітнього періоду залишилися без кінцевого процесуального рішення, що в порівнянні з попереднім роком є значно меншим. У даному році було виявлено 62 667 кримінальних правопорушень посягань проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, відповідно питома вага глорифікації склала 20,5%.

З обвинувальним висновком до суду за 2023 рік було направлено 653 кримінальних провадження, що склало 51% від загальної кількості виявлених правопорушень, 8 з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру та 1 з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

За 2023 рік із усієї виявленої кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України 17 було вчинено особами, які раніше вчинили кримінальні правопорушення, 5 - у складі групи осіб, 3 - особами у стані алкогольного сп'яніння та 1 кримінальне правопорушення було вчинено неповнолітньою особою.

За перше півріччя 2024 року правоохоронними органами України було виявлено та зареєстровано 632 випадки вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, з яких у 313 особі винесено підозру.

За вказаний період до суду було направлено 226 кримінальних проваджень з обвинувальним актом. 10 випадків вчинення виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників за перші 6 місяців 2024 року було вчинено особами, які раніше вчинили кримінальні правопорушення та 6 - у складі групи осіб.

Окремо також слід розглянути наведені офіційні дані щодо характеристики особи, яка

вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ст. 436-2 КК України [25].

Так, досліджуючи особливості вікової характеристики особи, яка вчинила виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, спостерігається, що частіше таке діяння вчиняють особи у віці 60 років та більше. Так, у 2022 році було зафіксовано 182 випадки даного кримінального правопорушення, вчиненого особами у вказаному віці. 163 випадків глорифікації було вчинено особами у віці 40-54 роки, 80 - у віці 55-59, 61 - у віці 29-39, 17 - у віці 18-28 років та 1 випадок, вчинений неповнолітньою особою у віці 16-17 років.

За 2023 рік спостерігається подібна картина. Так, глорифікацію було вчинено 183 особами у віці 60 років та більше, 125 - у віці 40-54 роки, 54 - у віці 55-59, 37 - у віці 29-39, 15 - у віці 18-28 років та 1 випадок вчинення особою, у віці 14-15 років.

За перше півріччя 2024 року зафіксовано 32 випадки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК України особою у віці 60 років та більше, 38 - у віці 40-54 роки, 21 - у віці 55-59 років, 14 - у віці 29-39 років та 3 - у віці 18-28 років.

Розглядаючи особливості гендерної характеристики зазначимо, що у 2022 році жінками було вчинено 166 випадків виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, що становить 28% від кількості осіб, яким оголошено підозру у вчиненні такого діяння. У 2023 році жінками було вчинено 164 випадки глорифікації, що склало 36,3% від кількості осіб, яким оголошено підозру у звітному періоді. За перше півріччя 2024 року жінками було вчинено 46 випадків виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, що становить 30% від кількості осіб, яким оголошено підозру у вчиненні такого діяння.

За ознакою освіти у за період 2022 рік-перше півріччя 2024 року глорифікація не вчинялася особами без освіти, по одному такому випадку було зафіксовано у 2022 та 2023 році вчиненому особами, які мали початкову освіту. У 2022 році найчастіше глорифікація вчинялася особами, які мали базову середню та профільну середню освіту (216 випадків), вищу і фахову передвищу освіту (184 випадків) та 103 випадки вчинення кримінального правопорушення, передбаченого

ст. 436-2 КК України особами, які мали професійну (професійно-технічну) освіту.

У 2023 році глорифікацію вчинили 168 осіб з базовою середньою та профільною середньою освітою, 163 - з вищою або фаховою передвищою освітою та 83 - особами, які мали професійну (професійно-технічну) освіту.

За перше півріччя 2024 року по 41 випадку вчинення глорифікації зафіксовано особами, які мають вищу, фахову передвищу освіту та базову середню та профільну середню освіту, а також 26 випадків вчинення даного кримінального правопорушення особами, які мають професійну (професійно-технічну) освіту.

Характеризуючи осіб, які вчинили виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників за ознакою громадянства слід зауважити, що в переважній більшості таке кримінальне правопорушення вчиняється громадянами України: за 2022 рік громадянами України було вчинено 479 таких кримінально караних діянь, за 2023 рік - 401, за 6 місяців 2024 року - 103 випадки. 24 випадки глорифікації у 2022 році було вчинено іноземними громадянами, у 2023 році - 14 іноземцями та 5 за перше півріччя 2024 року. 2 випадок вчинення глорифікації особою без громадянства було виявлено у 2022 році, 1 епізод вчинення нелегальним мігрантом у 2023 році та 2 нелегальними емігрантами за перше півріччя 2024 року.

Висновки. Встановлено, що феномен глорифікації учасників збройних конфліктів, а також виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії має глибокі історичні та правові корені, які простежуються впродовж різних історичних періодів. З'ясовано, що в різні історичні періоди глорифікацію війни використовували для узурпації влади, розв'язування військової агресії. Глорифікація лідера призводила до тоталітарного правління, встановлення диктатури та різноманітних форм зловживання владою. Цей процес тісно пов'язаний із пропагандою шкідливих для суспільства ідей; встановлення цензури; проведення репресій відносно опозиційних сил тощо. Глорифікація як кримінальне правопорушення становить прославлення та героїзацію осіб та інших суб'єктів, які брали безпосередню участь, провадили збройну агресію проти України та забезпечували чи організовували діяльність окупаційної адміністрації, державних органів і структур держави-агресора.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінально відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України № 2110-IX від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text>

2. Абакіна-Пілявська Л.М. Глорифікація як кримінально-правове явище: теорія і практика. *Правові новели*. № 2. 2023. С. 212-216. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/20_2023/29.pdf

3. Можарівська М.І., Сердечна А.Ю. Поняття «глорифікації» як ознаки складу злочину, передбаченого ст.4362 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія Право. Вип. 79. Ч. 2. С. 187-192.

4. Правова характеристика поняття «глорифікація» як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 Кримінального кодексу України / Ю.В. Шинкарьов, О.О. Коваленко. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «ПРАВО»*. Вип. 36, 2022 р. С. 23-30.

5. Батиргарєєва В.С. До кримінологічного аналізу виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії РФ та глорифікації її учасників як нового виклику безпеці інформаційного простору України. *Інформація і право*. № 4 (43), 2022. С. 37-49.

6. Петречко О. Суспільно-політичний розвиток Римської імперії в I - на поч. III ст. н.е.: від «відновленої» Республіки до сенатської монархії: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 395 с.

7. Вегеш І. Наполеон Бонапарт: штрихи до політичного портрета. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. Вип.1, 2004. С. 38-58.

8. Культ особи Сталіна: матеріали з Вікіпедії - вільної енциклопедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Культ_особи_Сталіна

9. Роль Адольфа Гітлера у світовій історії. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/5460/

10. Смерть італійського диктатора Беніто Муссоліні. URL: <https://babel.ua/texts/93194-78-rokivtomu-diktator-benito-mussolini-razom-iz-kohankoyu-namagavsya-vtekti-z-italiji-jih-spiymali-ta-rozstrilyali-a-tila-viddali-na-glum-natovpu-tak-mi-znovu-natyakayemo-istoriya-v-arhivnih-foto>

10. Як капітан радянської армії став Сонцем Нації. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/136180-iak-kapitan-radianskoi-armii-stav-sontsem-natsii>

11. Серед титулів екс-лідера Північної Кореї - Великий маршал, Доля нації, Яскрава зірка Пектусана, Батько народу, Сонце нації, Великий полководець. URL: <https://tsn.ua/svit/kim-chen-ir-praviv-kndr-mayzhe-dva-desyatilittya-i-lishiv-pislya-sebe-17-ditey.html>

12. Талдикін О. Атипові титули та звання глав держав, як складова культу особи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 89-98.

13. Культ особи Мао Цзедуна (1893-1976). URL: <https://studfile.net/preview/9148290/page:7/>

14. Команданте Фідель: революція як життя. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-38115149>

15. Костиря А. Спецоперація СРСР в Афганістані 1979-1989 років: історіософська інтерпретація. *Політичний менеджмент* № 1, 2010. С. 180-188.

16. Лисцев Б.М. 20 років політики США в Афганістані: витоки та результати: кваліфікаційна (магістерська) робота. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. 94 с.

17. П'ять днів у серпня 2008 року: хроніка російсько-грузинської війни. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45102927>

18. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили за січень-грудень 2022 року / Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

19. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили за січень-серпень 2023 року / Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

20. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили за січень-грудень 2022 року - січень-серпень 2023 року / Одеська обласна прокуратура. URL: https://od.gr.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=111595&libid=

21. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили за січень-грудень 2022 року -

січень-серпень 2023 року / Харківська обласна прокуратура. URL: https://khar.gr.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=106560&libid=

22. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили за січень-грудень 2022 року - січень-серпень 2023 року / Київська міська прокуратура. URL: https://kyiv.gr.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=111393&libid=

23. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили за січень-грудень 2022 року - січень-серпень 2023 року / Дніпропетровська обласна прокуратура. URL: <https://dnipr.gr.gov.ua/ua/index.html>

24. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення та осіб, які їх вчинили за січень-грудень 2022 року - січень-серпень 2023 року / Запорізька обласна прокуратура. URL: https://zap.gr.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=107560&libid=

25. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>

Бабенко А. М.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Карчевський М. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
і кримінології
Львівського державного університету
внутрішніх справ
головний науковий співробітник в
ідділу дослідження*

*проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ПОНЯТТЯ ДИСКРЕЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОРГАНІВ

Білих І. В.

В статті розглядаються актуальні питання поняття дискреція адміністративних органів. Проаналізовано, що адміністративний суд не має обмеження щодо вибору способів у відновленні прав особи щодо порушення владними суб'єктами прав та має обрати найбільш ефективний спосіб відновлення порушеного права. Досліджено термін дискреція, його види та межі вітчизняними та зарубіжними ученими, юристами та практиками, які по різному тлумачать досліджуваний термін. Встановлено, що відновлення прав (дискреція) забезпечує індивідуалізацію та справедливе вирішення справ різної категорії в межах конкретних обставин, які можуть бути враховані відповідним суб'єктом.

Зважаючи на відновлення прав, свобод та інтересів приватних осіб саме врахування дискреції дозволить максимально врахувати ці категорії прав під час застосування їх публічного інтересу. Адміністративні органи при впровадженні дискреції враховують основоположні права людини та громадянина, а також загальні принципи управління, які мають межі для її застосування з метою порівняльного співвідношення. (особливо для вирішення питання, чи було перевищення або зловживання дискрецією чи воно відсутнє). Їхнє порушення перетворює дискреційне рішення на протиправне.

У статті надано тлумачення терміну «дискреція», «дискреційні повноваження».

В діючому законодавстві України зазначений термін не використовується у актах Президента України, Верховної ради України, Кабінету Міністрів України, однак виняток становить законодавство щодо запобігання корупції у аспекті щодо звуження дискреції адміністративних органів

У судовій практиці застосування поняття «тлумачення законів» та «дискреція» недостатньо відокремлені. У національному законодавстві закріплені основні принципи, які є підставами для прийняття рішень адміністративними органами враховуючи ці рішення на підставі дискреції. Стандарти, які застосовуються адміністративними органами щодо прийняття рішення, а саме в напрямку контролю щодо їх дотримання. Тому суд в обов'язковому порядку дотримує-

чись основних засад судочинства обирає конкретний спосіб захисту з використанням дискреції.

Ключові слова: дискреція, дискреційні повноваження, адміністративний орган, судова система, рішення, правозастосування, суд.

Bilykh I. V. Current issues regarding consideration of the concept of discretion of administrative authorities

The administrative court is not limited in the choice of ways to restore a person's right violated by powerful subjects, and the right to choose the most effective way to restore the violated right. When considering this issue, the problem of discretion (discretion) attracts the attention of both domestic and foreign scientists, lawyers and practitioners, who interpret the term itself, its types and limits in different ways. Thanks to discretion, the individualization and justice of solving certain cases is ensured, because they are considered within the limits of specific circumstances that can be taken into account by the relevant subject. Discretion allows to fully take into account the rights, freedoms and interests of a private person and, especially, when weighing them against the public interest. When applying discretion, administrative bodies must also take into account the fundamental rights of a person and a citizen and general principles of management (primarily, necessity and proportionality), which are objective limits for the exercise of discretion, but at the same time arguments of comparative ratio (to clarify the question of whether there was no excess or abuse of discretion). Their violation turns a discretionary decision into an illegal one.

The article provides an interpretation of the term "discretion", "discretionary powers". Based on the fact that the specified terms are not used in Ukrainian legislation at the level of acts of the Parliament, the President and the Government, with the exception of policy documents on the prevention of corruption in the context of the need to narrow discretion for administrative bodies. However, attention to these concepts in judicial practice is growing, which is evidenced by the fact that they have ceased to be purely doctrinal. At the same time, the study revealed that the concepts of "interpretation

of laws” and “discretion” are not sufficiently distinguished in all spheres of Ukrainian legal doctrine. At the level of national legislation, the basic principles that must be observed by administrative bodies when making decisions (taking actions) based on discretion are laid down. Failure to take into account (non-fulfillment) of these standards may be grounds for recognition by the administrative court, which has the right to monitor their compliance, of the decision of the committed or uncommitted act as illegal. Therefore, the choice of a specific method of protection imposes on the court the obligation to use its own discretion in compliance with the basic principles of judicial procedure.

Key words: *discretion, discretionary powers, administrative body, judicial system, decision, law enforcement, court.*

Постановка проблеми. Новою та малодосліджуваною категорією є дискреція. Для української юридичної доктрини та, особливо, практики правозастосування дискреція є доволі новою юридичною категорією та мало з'ясованою за своїм змістом. Розглядаючи наукові роботи з адміністративного права різних періодів зазначимо, що «дискреція» («адміністративний розсуд») практично не вивчалася. З огляду на це, проаналізуємо сучасні погляди на інститут дискреції, які мають місце на рівні європейської та української юридичної доктрини, й далі на їх підставі сформулюємо рекомендації для адміністративних органів та адміністративних судів. Існує багато доктрин щодо застосування меж дискреції. Велика кількість юристів погоджується з позицією, що дискреція в прийнятті рішень може бути не тільки у суб'єкта владних повноважень, але й у суду, який розглядає певні категорії справ. І навіть цей перелік органів не є вичерпним.

Основний виклад матеріалу. «Дискреція» вперше використане у 1705 році і є словом французького походження, а також має багато визначень. Наприклад словник іншомовних слів під словом «дискреція» розуміє вирішення посадовою особою або державним органом певного питання на власний розсуд. Відповідно до англійського словника слово «розсуд» перекладається на сучасну англійську мову як «discretion» (представляти, передавати на чийсь розсуд, на розсуд будь-кого, діяти на власний розсуд) [6].

Розглядаючи нормативно-правові акти зазначимо, що єдиного чи повного переліку законодавчих (нормативних формулювань), з яких можна було б зробити чіткий висновок про наявність в адміністративного органу права (повноваження) на застосування дискреції, не існує. Тому

наявність уповноваження на дискрецію, необхідно докладно перевіряти шляхом аналізу закону з урахуванням висновків органів судової влади. На сьогодні експертами розроблені алгоритми для контролю за реалізацією дискреції адміністративного органу.

Розглядаючи поняття дискреція зазначимо, що цей термін розглядається як поняття адміністративний розсуд, і є видом повноваження адміністративного органу, який надає йому певний простір та може здійснювати свій вибір між декількома допустимими під кутом зору закону. Він може діяти або не діяти, а коли він діє, то обирає один або декілька з можливих варіантів дій. У англійській науковій літературі, дискреція - це не обов'язок, а повноваження адміністративного органу, оскільки юридична концепція дискреції передбачає можливість вибору між альтернативними способами дій та/або бездіяльністю. Якщо законодавством передбачено прийняття лише певного рішення, то це не є реалізацією дискреції (повноважень), а є виконанням обов'язку.

Здійснюючи аналіз європейських судових систем, зазначимо, що в цих системах як правило, розуміють, що дискреція адміністративних органів відноситься до справ, передбачених законодавцем, коли ці органи можуть мати різний ступінь свободи дій. Дискреція надається адміністративним органам з багатьох причин, а саме коли обставини неможливо наперед визначити в законі, або ситуація настільки складна, що винесення правильного рішення може бути прийняте лише після відповідного розгляду всіх встановлених фактів справи.

У зв'язку з різноманітністю систем адміністративних юрисдикцій в Європі виникає складність щодо узагальнення питання про судовий контроль за здійсненням дискреційних повноважень. Проте порівняльне розуміння сприяє усуненню недоліків, а також в розроблені належної практики. Визначено, що європейські судові системи засновані переважно на трьох різних традиційних підходах, і прагнуть забезпечити об'єктивну законність рішень, також зосереджуються на процедурній справедливості та процесуальній коректності.

Аналізуючи ідею німецьких вчених, про віднесення дискреції до повноважень, наголошуємо на тому, що використання адміністративного розсуду завжди зв'язаний з конкретним випадком, і наслідок виключає застосування «загального розсуду», тобто заборон чи обмежень, спрямованих на майбутнє. Розділяючи ідею про віднесення дискреції до повноважень, німецькі вчені, конкретизуючи

цю тезу, наголошують на тому, що застосування адміністративного розсуду має бути завжди зв'язаним з конкретним випадком, що, як наслідок, виключає застосування «загального розсуду», тобто заборон чи обмежень, спрямованих на майбутнє.

Французькі автори підкреслюють, що у процесі прийняття рішення на підставі дискреції, враховуються фактичні обставини, які супроводжують процес його прийняття. Якщо відповідний орган використовує свої дискреційні повноваження, то не повинно бути допущено помилок при констатації юридичних фактів. Допущення помилок в оцінці фактичних обставин може викликати незаконність (протиправність) прийнятого на підставі дискреції рішення. Такі наслідки виникають у таких випадках, коли при прийнятті акту на підставі дискреції адміністративний орган допускає очевидні прорахунки в оцінках. Отже, доктрина і підходи в судовій практиці не такі складні, як у німецькому підході, який розрізняє навіть різні види «дискреції». Гнучкий підхід використовується і в судовій практиці Суду ЄС і ЄСПЛ, які також не розрізняють «невизначені юридичні терміни» та «дискрецію».

В Угорщині суди мають повні повноваження у справах податкового чи соціального забезпечення або коли контрольований адміністративний орган є найвищим органом національного рівня. Однак, чи може суд змінювати адміністративне рішення по суті залежить від процесуального законодавства, в якому перераховуються види справ, в яких суди можуть ухвалювати рішення по суті. Прийняті із застосуванням дискреційних повноважень адміністративні рішення можуть бути скасовані, якщо адміністративний орган, який прийняв рішення, не встановив достатньо обставин справи або не виконав відповідних процесуальних норм, коли аспекти дискреції неможливо визначити або оцінка доказів не була розумною. Однак лише процесуальні помилки, які впливають на остаточне рішення по суті справи, призводять до скасування адміністративного рішення [5, с. 33].

В Іспанії обсяг перегляду залежить від сукупності проваджень: у справах за скаргами “*acto reglado*” адміністративні суди не мають обмежень (можуть скасувати, вирішити по суті справи, провести повний судовий перегляд). Однак, що стосується “*acto discrecional*”, тобто коли адміністративне рішення є дискреційним, адміністративні суди обмежуються тільки перевіркою законності (тобто, якщо були процесуальні порушення, порушення права на участь,

вихід за межі повноважень особи, яка приймає рішення). Суди, як правило, погоджуються з адміністративною дискрецією щодо фактичного змісту рішення: коли має місце складне врівноваження протилежних інтересів, адміністративному органу надається більше дискреції. Якщо були помилки при застосуванні дискреційних повноважень, рішення скасовується лише тоді, коли позивач може довести, що влада ігнорувала чіткі законодавчі чи процесуальні права, рішення не може бути чітко обґрунтоване обставинами справи або коли рішення є явно необґрунтованим або упередженим [5, с. 34].

Здійснення дискреції відповідно до західноєвропейської доктрини, покладає на адміністративний орган обов'язок дотримуватися процедурних норм, які викладені у нормативному акті, яким визначається його юрисдикція. Відповідно застосування дискреції визнається правильним (безпомилковим) не лише, коли не було скоєно жодних юридичних помилок, але і за умови, що адміністративний орган діяв, зберігаючи ресурси та максимально розумно і зважено.

Отже, дискреція (адміністративний розсуд) є тією конструкцією, яка необхідна для управлінської діяльності адміністративного органу. Застосовуючи дискрецію можна вирішувати багато завдань для забезпечення справедливої, ефективної та орієнтованої на індивідуальні потреби приватної особи правозастосовної та правотворчої діяльності.

На рівні українського законодавства окремі стандарти використання дискреції можна вивести з ч. 2 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, в якій, фактично, перераховано вимоги, які мають бути дотримані адміністративним органом під час ухвалення будь-якого рішення, яке зачіпає права, свободи чи інтереси приватної особи [2].

Відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [1], тому дискреція не є довільною; вона завжди здійснюється відповідно до закону.

На сьогоднішній день виділяють три види дискреції адміністративного органу, а саме: дискреція щодо рішення/дії, дискреція щодо одного з варіантів рішення/дії, дискреція щодо способу дії.

Проаналізуємо зазначені види. перший вид дискреції щодо рішення/дії, зазначимо, що у цьому випадку адміністративний орган має право

самостійно вирішити, чи буде або не буде він приймати рішення/діяти; другий вид дискреція щодо одного з варіантів рішення/дії, у цьому випадку адміністративному органу надається можливість прийняти одне з юридично допустимих рішень або вчинити одну із юридично допустимих дій; третій вид дискреції щодо способу дії, у цьому випадку адміністративному органу надається можливість самостійно вирішити, яким чином він буде діяти у конкретній ситуації.

Комітетом Міністрів Ради Європи у 1980 році було схвалено Рекомендацію № R(80)2 щодо здійснення адміністративною владою дискреційних повноважень. У зазначеному документі включено визначення дискреційного повноваження, яке часто цитується в українській судовій практиці (повноваження, яке адміністративний орган приймаючи рішення може здійснювати з певною свободою дискреції - тобто, коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин) [4]. Також Комітетом Міністрів Ради Європи визначено принципи, які гарантують винесення справедливого та законного рішення.

Дискреційні повноваження надають можливість органам управлінської діяльності, а також органам місцевого самоврядування приймати рішення зважені та справедливі під час правозастосування. Офіційне визначення категорії «дискреційні повноваження» або що теж саме - адміністративний розсуд закріплено у Методології проведення антикорупційної експертизи, затвердженій наказом Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5, де під ними (дискреційними повноваженнями) розуміється сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акту [3].

Зазначимо, що методологія проведення антикорупційної експертизи передбачає, дискреційні повноваження, які закріплені в нормативно-правовому акті, проекті нормативно-правового акту у такі способи, а саме:

1) оціночні поняття, наприклад за наявності поважних причин орган вправі надати...;

у виключних випадках особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може дозволити ...; рішення може бути прийнято, якщо це не суперечить суспільним інтересам ... тощо;

2) перерахуванням видів рішень, що приймає орган або посадова особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, при цьому не зазначаючи підстави для прийняття того чи іншого рішення або шляхом часткового визначення таких підстав;

3) надання права органу або посадовій особі, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування при виявленні певних обставин при настанні конкретних юридичних фактів, приймати чи не приймати управлінське рішення залежно від власної оцінки цих фактів.

Аналізуючи судову практику, можна дійти висновку, що в судовій практиці та в судах досить часто застосовують та посилаються на Додаток до Рекомендації № R(80)2 Комітету Міністрів Ради Європи, в якому визначено поняття дискреційного повноваження - повноваження, що його адміністративний орган влади, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду. Тобто коли такий орган може обрати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає кращим за певних обставин [4, с. 232].

Висновки. Аналізуючи діюче національне законодавство України дійшли висновку, що досліджуване поняття дискреції (розсуду) доволі часто знаходить своє відображення в законах та підзаконних нормативно-правових актах, але відсутня законодавча дефініція поняття дискреція.

В чинному законодавстві України використовується інше визначення, а саме дискреційні повноваження, які визначають сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, а також осіб уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які надають можливість на власний розсуд розкрити повністю або частково вид і зміст управлінських рішень, що приймаються та можливість вибору варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом.

Можна дійти висновку, що адміністративний орган, застосовуючи дискрецію, повинен діяти на підставі та у межах повноважень і у спосіб, що визначені законодавством України, а зміст повинен впливати із принципу законності, що закріплений у ч. 2 ст. 19 Конституції України. Законом також встановлюються і межі повноважень на

підставі дискреції та спосіб (способи), в який ці повноваження будуть реалізовуватися.

Однак повинна бути визначена мета. Метою уповноваження на дискрецію є одним з інструментів, що формує можливість з'ясувати відповідне уповноваження згідно з конституційним принципом юридичної визначеності й обмежити цю дискрецію, аби вона не стала надто великою. Мета повинна впливати з норми і бути обов'язковим критерієм для адміністративного органу, при прийнятті рішення щодо вжиття конкретного заходу, а також вона може бути окремо сформована у тексті закону, де є відповідне уповноваження на дискрецію.

Дискреція надає адміністративному органу прийняти зважене конкретне рішення, засноване на особистих оцінках обставин, а не на чіткому приписі законодавця. Тому при використанні дискреції потрібно дотримуватися обов'язку ґрунтовно аналізувати і зважувати окремі обставини справи, координуючи їх із законодавчими та іншими юридичними критеріями, які стосуються цієї справи. А також не брати до уваги аспекти, які не стосуються конкретної ситуації. Ця вимога означає, що здійснюючи дискреційне повноваження адміністративний орган зобов'язаний врахувати всі фактори, які стосуються справи, і розглядати лише такі чинники, які належним чином зважуючи їх. При застосуванні дискреції адміністративний орган, як правило, повинен зважити вагомість окремих обставин і прийняти певне рішення, засноване на власних міркуваннях та оцінках. При цьому він повинен діяти добросовісно, розсудливо, з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи всім формам дискримінації інакше рішення буде протиправним.

Таким чином, поняття дискреції не є абсолютним правом. Однією з умов застосування дискреції

з нормативними актами, виключає існування вільного розсуду або розсуду за межами закону (права), а саме орган влади повинен виконати дискрецію відповідно до мети і наданих повноважень. Не виконання юридичних зобов'язань є помилкою та суперечить діючому законодавству.

Однак, питання визначення меж дискреції залишається дискусійним. При цьому адміністративні органи не обмежені у виборі засобів відновлення права особи, порушеного владними суб'єктами та має право обирати найбільш ефективний спосіб поновлення порушеного права, що відповідає характеру такого порушення.

Література

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8>.
4. Recommendation No R (80) 2 concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities. URL: <https://rm.coe.int/16804f22ae>.
5. Едіт Целлер, Роман Куйбіда, Роман Мельник Звіт: «Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією». Лютий 2021. 54 с.
6. Бибик С. П. Словник іншомовних слів / С. П. Бибик, Г. М. Сята. Х. : Консум, 2006. 380 с.

*Білих І. В.,
ад'юнкт*

*Одеського державного університету
внутрішніх справ*

СУБ'ЄКТИ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Ботнаренко О. М.

Проблема забруднення вибухонебезпечними предметами є актуальною для будь-якої країни, що пережила активні бойові дії. Україна сьогодні є найбільш замінованою територією у світі, що створює серйозні загрози для населення, інфраструктури та довкілля. Внаслідок збройної агресії значна частина території України забруднена мінами, нерозірваними боєприпасами та саморобними вибуховими пристроями, що ускладнює безпечне ведення сільського господарства, відновлення промисловості та повернення громадян до нормального життя.

У статті розглянуто систему протимінної діяльності в Україні, її правові основи, суб'єктний склад та ключові завдання. Зокрема, проаналізовано нормативно-правові акти, які регулюють діяльність у сфері гуманітарного розмінування, а також визначено компетенцію державних органів, що відповідають за реалізацію протимінних заходів. Автор досліджує питання координації роботи між державними органами, міжнародними партнерами та неурядовими організаціями, які беруть участь у процесі очищення територій від вибухонебезпечних предметів.

Окрему увагу приділено проблемним аспектам законодавчого регулювання, таким як недостатня узгодженість між національним законодавством та міжнародними стандартами протимінної діяльності, відсутність чітких механізмів фінансування робіт з розмінування та потреба у створенні єдиної інформаційної системи моніторингу забруднених територій. Аналізуються також виклики, пов'язані з підготовкою та забезпеченням кваліфікованих кадрів для проведення гуманітарного розмінування, використанням сучасних технологій у процесі ідентифікації та знешкодження вибухонебезпечних предметів.

Дослідження акцентує увагу на необхідності удосконалення адміністративно-правового механізму для ефективного очищення територій від вибухонебезпечних предметів та забезпечення безпеки громадян. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення рівня координації між усіма учасниками процесу та залучення міжнародного досвіду для прискорення розмінування територій України.

Ключові слова: протимінна діяльність, розмінування, суб'єкти протимінної діяльності.

Botnarenko O. M. Actors of anti-mine activity in Ukraine

The problem of explosive contamination is relevant for any country that has experienced active hostilities. Today, Ukraine is the most heavily mined country in the world, which poses serious threats to the population, infrastructure and the environment. As a result of the armed aggression, a large part of Ukraine's territory is contaminated with mines, unexploded ordnance, and improvised explosive devices, making it difficult to safely conduct agriculture, restore industry, and return citizens to normal life.

The article examines the system of mine action in Ukraine, its legal framework, actors and key tasks. In particular, the author analyzes the legal acts regulating humanitarian demining and defines the competence of state bodies responsible for the implementation of mine action. The author examines the issues of coordination between government agencies, international partners and non-governmental organizations involved in the process of clearing territories from explosive hazards.

Particular attention is paid to problematic aspects of legislative regulation, such as the lack of coordination between national legislation and international mine action standards, the lack of clear mechanisms for financing demining, and the need to create a unified information system for monitoring contaminated areas. The study also analyzes the challenges related to the training and provision of qualified personnel for humanitarian demining, the use of modern technologies in the process of identifying and disposing of explosive ordnance.

The study emphasizes the need to improve the administrative and legal mechanism for effective clearance of territories from explosive ordnance and ensuring the safety of citizens. Recommendations are proposed to improve the regulatory framework, increase the level of coordination between all participants in the process and attract international experience to accelerate the demining of the territories of Ukraine.

Key words: mine action, demining, mine action actors.

Постановка проблеми. Проблема забруднення вибухонебезпечними предметами є актуальною для будь-якої країни на території якої ведуться (велися) активні бойові дії чи на етапі її післявоєнного відновлення. Незважаючи на міжнародні

зусилля щодо запобігання використанню наземних мін, ними всіяно багато територій у 70 країнах світу [1]. Не оминула ця проблема і Україну. За інформацією МЗС України, якщо в результаті першої хвилі російської збройної агресії проти України у 2014 році очистки потребувало близько 16 тисяч квадратних кілометрів Луганської та Донецької областей, то сьогодні, йдеться вже про 174 тисячі квадратних кілометрів потенційно забруднених територій. За експертними оцінками через війну росії проти України та масові порушення російськими військами норм міжнародного права на цей час Україна є найбільш замінованою територією світу, випереджаючи попередніх «лідерів» - Афганістан та Сирію [2].

Відповідно матеріалів доповіді Верховного комісара об'єднаних націй, лише за період з 01 лютого до 31 липня 2023 р. міни та інші вибухонебезпечні предмети стали причиною загибелі 70 цивільних осіб і поранень 248 цивільних осіб (254 чоловіків, 25 жінок, 25 хлопчиків, 7 дівчаток, а також 7 дорослих, стать яких ще не вдалося встановити). Кількість жертв серед цивільних осіб залишилася приблизно на тому ж рівні, який був зафіксований у попередні шість місяців [3, с. 14].

У свою чергу, тривалість та інтенсивність бойових дій, типи та характеристики зброї, що використовувалися сторонами конфлікту, кліматичні та погодні умови, особливості ландшафту місцевості, типи ґрунтів, рослинність, наявність та кількість кваліфікованого персоналу, доступність спеціалізованого протимінного обладнання, нормативно-правове забезпечення та ряд інших чинників впливають на формування підходів організації розмінування чи безпосередньо системи такої діяльності.

Система діяльності, в класичному термінологічному розумінні поняття «система» є «сукупністю елементів, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою для виконання заданих цільових функцій» [4, с. 11]. Одним із таких елементів системи є її суб'єкт.

Огляд останніх досліджень. На сьогодні, проблематика протимінної діяльності залишається малодослідженою незалежно від конкретної галузі знань. Найчастіше це питання опрацьовувалося з позиції воєнних наук, зокрема в наукових працях Б. Воревича, В. Ковалю, М. Комісарова, О. Мацько, правова складова досліджувалась Р. Кіріним, методологічна - Г. Федоренком, Г. Фесенком, В. Харченком. Однак, з метою пошуку оптимальних шляхів вирішення, надзвичайна практична важливість наукового дослідження проблематики

очищення території України від вибухонебезпечних наслідків війни потребує набагато більшої уваги наукової спільноти.

Тож метою статті є забезпечення передумов систематизації правових основ протимінної діяльності в Україні в її суб'єктній частині. Відповідь на це важливе питання дасть змогу визначити органи, установи, організації тощо, що покликані забезпечувати протимінну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні», протимінна діяльність - заходи, що проводяться з метою забезпечення національної безпеки та спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення [5].

Загалом, система протимінної діяльності включає в себе, цілі та засади діяльності, складові, об'єкти і суб'єкти, інституції та засоби її забезпечення, функціональну та організаційну визначеність.

Основними цілями протимінної діяльності в Україні відповідно до ч. 1 ст. 3 зазначеного вище Закону є зменшення ризиків, які можуть виникати внаслідок підриву вибухонебезпечних предметів, до безпечного для життя і здоров'я населення рівня, що дасть змогу використовувати природні ресурси очищених від вибухонебезпечних предметів територій у господарських цілях; мінімізація та відвернення загроз настання нещасних випадків від несанкціонованого поводження з вибухонебезпечними предметами; зниження соціальної напруженості серед населення, яке проживає на територіях або поблизу територій, забруднених вибухонебезпечними предметами; збереження і забезпечення відтворення унікальних екосистем у межах територій, забруднених вибухонебезпечними предметами, без залучення додаткових інвестицій [5].

Протимінна діяльність забезпечується відповідними суб'єктами до яких належить держава, в особі її інститутів (міністерства, відомства тощо), а також підприємства, установи й організації як державного, так і приватного сектора економіки.

Так, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» передбачено, що суб'єктами протимінної діяльності є:

- 1) національний орган з питань протимінної діяльності;
- 2) уповноважені органи виконавчої влади у сфері протимінної діяльності, місцеві державні

адміністрації та органи місцевого самоврядування;

3) центр протимінної діяльності та центр гуманітарного розмінування;

4) оператори протимінної діяльності [5].

Слід звернути увагу, що наведена законодавча норма не виокремлює фізичну особу, як самостійного суб'єкта протимінної діяльності.

В межах реалізації цілей діяльності, суб'єкти протимінної діяльності здійснюють заходи в межах її основних складових, зокрема:

1) інформування про небезпеки від вибухонебезпечних предметів та навчання з попередження ризикам, пов'язаним із вибухонебезпечними предметами;

2) розмінування (гуманітарне розмінування);

3) надання допомоги постраждалим особам та здійснення заходів щодо їх реабілітації;

4) знищення надлишкових боєприпасів, боєприпасів непридатних для подальшого використання та зберігання, а також боєприпасів, що підлягають знищенню відповідно до міжнародних зобов'язань;

5) агітаційно-просвітницька робота щодо незастосування протипіхотних мін [5].

Враховуючи наведене вище, можна визначити, що **суб'єктами забезпечення протимінної діяльності є законодавчо-визначена система відокремлених органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного та приватного права і громадських об'єднань, наділених повноваженнями за напрямом забезпечення національних інтересів у сфері протимінної діяльності, що полягають у забезпеченні безпеки населення та його життєдіяльності; мінімізації негативного впливу вибухонебезпечних предметів на довкілля та господарську діяльність, їх знешкодження, вилучення, знищення та утилізація; запобіганні виникненню надзвичайних ситуацій, пов'язаних із небезпекою вибухонебезпечних предметів, загибелі та травмуванню людей внаслідок таких подій; забезпеченню гарантій реалізації права людини і громадянина на достовірну інформацію про наявність загрози для життя і здоров'я на територіях та об'єктах, забруднених та (або) імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами; додержанні та виконанні міжнародних зобов'язань у сфері протимінної діяльності.**

До основних ознак суб'єктів протимінної діяльності можна віднести:

1) суб'єктом протимінної діяльності може бути лише орган державної виконавчої влади, орган

місцевого самоврядування, юридична особа публічного (приватного) права чи громадське об'єднання;

2) системність, яка полягає в тому, що останні об'єднанні метою - забезпечення безпеки населення від ризиків пов'язаних з поводженням з вибухонебезпечними предметами;

3) наділення публічних інституцій відповідним правовим інструментарієм, необхідним для реалізації заходів протимінної діяльності;

4) взаємозалежність, взаємодія і координація всіх суб'єктів для досягнення мети протимінної діяльності;

5) створення для сприяння реалізації функцій держави в частині забезпечення національної безпеки;

6) чітка правова регламентація діяльності із визначенням відповідної компетенції кожного окремого суб'єкта щодо реалізації заходів протимінної діяльності.

Ключовим суб'єктом протимінної діяльності є держава, від імені якої діють її органи, і саме від держави залежить побудова адміністративно-правової системи регулювання відносин у вказаній галузі.

Ст. 23 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» для організації координації діяльності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств та організацій незалежно від форми власності (крім тих, що належать до сфери управління міністерств та інших центральних органів виконавчої влади), що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності, Кабінет Міністрів України утворює міжвідомчий допоміжний орган - Національний орган з питань протимінної діяльності (далі - Національний орган), який діє за колегіальним принципом під головуванням Міністра оборони України, реалізуючи заходи в межах таких завдань:

- життя разом з центральними органами виконавчої влади заходів щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері протимінної діяльності та забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у сфері протимінної діяльності;

- координація протимінної діяльності, яка провадиться міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та операторами протимінної діяльності;

- організація розроблення та впровадження національних стандартів протимінної діяльності відповідно до міжнародних стандартів протимінної

діяльності, правил та процедур щодо управління операціями у сфері протимінної діяльності;

– надання рекомендацій щодо залучення відповідними суб'єктами протимінної діяльності операторів протимінної діяльності [5].

Крім того, ч. 2 ст. 23 зазначеного вище Закону передбачено, що після відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону за рішенням Кабінету Міністрів України головування у національному органі з питань протимінної діяльності передається керівнику міністерства, яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи.

У свою чергу, відповідно до ст. 6 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» забезпечення формування політики може бути покладено лише на центральний орган виконавчої влади, що має статус Міністерства.

Відповідно до статті 18 Закону України «Про національну безпеку України» Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в тому числі у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності [6].

Таким чином, повноваження з головування в Національному органі, за умов зазначених вище, повинні бути передані Міністрові внутрішніх справ України.

Водночас, слід звернути увагу на наявність законодавчої колізії в частині передачі зазначених вище повноважень на рівні підзаконних актів. Відповідними рішеннями уряду здійснено розмежування функцій Міністерства внутрішніх справ України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій в частинах формування та реалізації державної політики за напрямками.

Відповідно до Положення Про Міністерство внутрішніх справ України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 857, Міністерство внутрішніх справ України (далі - МВС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та є головним органом

у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах, в тому числі, цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

У свою чергу, відповідно до Положення Про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052, реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі - ДСНС), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.

Таким чином, з аналізу змісту вказаних вище підзаконних нормативно-правових актів, в частині розподілу повноважень між МВС та ДСНС, прослідковується їх невідповідність нормативно-правовому акту вищої юридичної сили, а саме ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України». Вища юридична сила закону полягає у тому, що всі підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі законів та за своїм змістом не повинні їм суперечити, а відтак, у випадку суперечності норм підзаконного акта нормам закону необхідно застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу.

Колізія норм права в цій частині створює невизначеність і плутанину, може ускладнити дотримання законів і правил, а також викликати суперечки та невизначеність у правовому статусі певних процесів. Що в свою чергу тягне потенційні ризики порушення прав та інтересів інших суб'єктів протимінної діяльності, адже разом з передачею повноважень головування, змінюється і відповідний структурний підрозділ, який виконує функції секретаріату національного органу з питань протимінної діяльності.

В свою чергу саме секретаріат, здійснює організаційне, інформаційне та аналітичне забезпечення діяльності національного органу з питань протимінної діяльності, координацію діяльності

центру протимінної діяльності та центру гуманітарного розмінування, та узагальнення заходів з управління інформацією у сфері протимінної діяльності центральних органів виконавчої влади.

Убачається, що для недопущення плутанини в ході правозастосування необхідним є внесення змін до ряду нормативно-правових актів в частині конкретизації чи розмежування функцій відповідних органів державної влади, що формують та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій тощо.

Національне законодавство регулює умови створення і діяльності різних видів суб'єктів. У свою чергу, кожен вид має законодавче визначене правове становище.

Слід звернути увагу на залученість до сфери протимінної діяльності і інших органів виконавчої влади.

Станом на 01 жовтня 2024 року система центральних органів виконавчої влади складається з 82 органів, з яких:

- 19 міністерств;
- 25 служб;
- 6 інших центральних органів виконавчої влади, в тому числі зі спеціальним статусом;
- 15 агентств;
- 4 інспекції;
- 3 колегіальні органи.

Комплексний аналіз нормативно-правових актів, що врегульовують діяльність органів виконавчої влади дав можливість виокремити ряд органів, що відповідно до покладених завдань долучені до реалізації заходів з протимінної діяльності та характеризують їх прямими суб'єктами такої діяльності.

Загалом, відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність міністерств (відомств) реалізація завдань з питань протимінної діяльності покладена на 13 міністерств та 8 інших центральних органів виконавчої влади (агентств, служб), зокрема:

1. Міністерство аграрної політики та продовольства України;
2. Міністерство внутрішніх справ України;
3. Міністерство економіки України;
4. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України;
5. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України;
6. Міністерство закордонних справ України;
7. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України;

8. Міністерство оборони України;
9. Міністерство освіти і науки України;
10. Міністерство охорони здоров'я України;
11. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України;
12. Міністерство соціальної політики України;
13. Міністерство у справах ветеранів України;
14. Державна екологічна інспекція України;
15. Державна прикордонна служба України;
16. Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
17. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру питань стратегічних галузей промисловості України;
18. Державна спеціальна служба транспорту;
19. Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України;
20. Національна поліція;
21. Національна соціальна сервісна служба України.

З метою вирішення питань місцевого значення функцію суб'єкта протимінної діяльності, в межах компетенції, також виконують місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Вони, на нашу думку, повинні бути одним із ключових суб'єктів цієї сфери, оскільки відповідають за організацію та координацію робіт на рівні місцевих громад, забезпечуючи безпеку населення та створюючи умови для відновлення нормального життя в постраждалих від мін районах. Їхні завдання включають оцінку ризиків, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, а також організацію процесу розмінування у співпраці з національними та міжнародними організаціями, що займаються цією проблемою.

Завдяки своїй безпосередній близькості до місцевих громад, місцеві адміністрації можуть оперативно реагувати на загрози та забезпечувати ефективну координацію між різними структурами, залученими до протимінної діяльності.

Крім того, після завершення процесу очищення території від вибухонебезпечних предметів операторами протимінної діяльності, відповідальність за безпеку цієї території передається місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування. Це є важливим етапом, оскільки після передачі держава офіційно підтверджує безпеку території шляхом видачі сертифікату, який засвідчує відсутність ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами.

Такий сертифікат є юридичним документом, який закріплює за державою повну відповідальність

за безпеку на цій території. Відповідно, після видачі цього сертифіката, мешканці та організації можуть бути впевнені, що територія очищена від мін та інших вибухонебезпечних предметів, і її можна безпечно використовувати для різних видів діяльності, включно з відновленням інфраструктури, веденням господарської діяльності та життєзабезпеченням місцевого населення.

Окремими суб'єктами протимінної діяльності законодавець також визначив центр протимінної діяльності та центр гуманітарного розмінування.

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» центр протимінної діяльності є бюджетною установою, яка утворюється Міністерством оборони України і утримується за рахунок та у межах затверджених бюджетних асигнувань на відповідний рік, та ч. 2 ст. 25¹ цього ж закону центр гуманітарного розмінування є бюджетною установою, яка утворюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності і утримується за рахунок та у межах затверджених бюджетних асигнувань на відповідний рік [5].

Водночас, наразі в Україні відповідними органами державної влади створено ряд юридичних осіб основні завдання і повноваження яких прямо перетинаються з завданнями та повноваженнями зазначених вище центрів протимінної діяльності та гуманітарного розмінування, зокрема:

- центр протимінної діяльності Державної спеціальної служби транспорту України Міністерства оборони України;
- центр розмінування військової частини А2641 Збройних Сил України;
- міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- державний центр сертифікації Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- бюджетна установа «Центр гуманітарного розмінування» (засновник Господарсько-фінансовий департамент секретаріату Кабінету Міністрів України).

З огляду на зазначене, виникає певна плутанина, адже не дивлячись на наявність чіткої норми закону щодо існування визначених

суб'єктів протимінної діяльності з покладанням на них конкретних завдань та повноважень, державою створено розпорошену систему наділених адміністративними повноваженнями структур (установ, організацій тощо), що суперечить організаційному принципу побудови апарату державного управління, який вбачає раціональний вибір суб'єктів управлінської діяльності.

Загалом, суб'єктів протимінної діяльності можна розділити на дві умовні групи. До першої належать суб'єкти, що здійснюють адміністративну функцію, до другої - безпосередньо виконавчу. Адміністративні та виконавчі функції в державному управлінні відіграють різні, але взаємопов'язані ролі.

У контексті протимінної діяльності, виконавчі функції включають проведення розмінування, інформування населення про ризики та виконання конкретних заходів щодо очищення територій. Ці функції виконуються операторами протимінної діяльності.

П. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» визначено, що оператори протимінної діяльності - уповноважені підрозділи центральних органів виконавчої влади, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, у тому числі міжнародні та іноземні, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Це організації, що спеціалізуються на фізичному очищенні земель від мін, вибухонебезпечних предметів та інших залишків війни.

До суб'єктів протимінної діяльності, як різновиду господарської діяльності слід віднести організації будь-яких організаційно-правових форм та форм власності, у випадку реалізації своїх функцій як оператора протимінної діяльності.

Загалом, з урахуванням об'єктивних чинників, включаючи тривалу війну, очевидно, що система забезпечення протимінної діяльності в Україні потребує значної оптимізації. Для підвищення її ефективності необхідно чітко розмежувати повноваження та обов'язки кожного суб'єкта, що сприятиме уникненню дублювання функцій і покращенню взаємодії. Важливим є також залучення громадських організацій і місцевих громад до процесів протимінної діяльності, що вимагає забезпечення їх необхідними правовими інструментами. Варто запровадити нові механізми координації між державними установами, приватними операторами та міжнародними партнерами для посилення обміну інформацією та ефективнішої співпраці.

Література

1. The deadly legacy of landmines. UN News. 2023. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/04/1135252>.

2. Публікація Міністерства закордонних справ України. Facebook. 04 квітня 2024 року. URL: <https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/pfbid02f7RwmQK85kncBu1mz2Et9QVcEFtNkfz1XxzkhZdnZnJ9pRnX5t7ntk58QA1ADNtNI>.

3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого - 31 липня 2023 р. Об'єднані нації. Права людини. Управління верховного комісара. Україна. 2023. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10-04%20ОНСНР%2036th%20periodic%20report%20UKR_0.pdf.

4. Коваленко І. І., Бідюк П. І., Гожий О. П. Вступ до системного аналізу: Навчальний посіб-

ник. - Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2004. 148 с.

5. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 06.12.2018 № 2642-VIII : станом на 01 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text> (дата звернення: 07.10.2024).

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 09 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19> (дата звернення: 07.10.2024).

Ботнарєнко О. М.

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант

*Харківського національного університету
внутрішніх справ*

МОТИВАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

Домброван Н. В., Пономаренко А. Ю.

У статті зазначено, що в умовах війни РФ проти України більшість провідних країн світу під час формування державної системи протидії тероризму посилює, насамперед, силову складову. Однак, урахувавши кількість терористичних атак, які відбулись у світі протягом останніх років, значне збільшення використання терористами сучасних технологій, а також негативні психологічні наслідки терору для населення, на перший план виходить проблема визначення особистісних передумов тероризму, зокрема мотивації до вчинення терористичного акту, що сприятиме розробці системи нейтралізації відповідних мотивів та своєчасного виявлення ознак можливих терористичних загроз.

Мета статті - виокремлення сутності та змісту мотиваційних передумов сучасного тероризму.

Обґрунтовано, що поведінку терориста можуть визначати мотиватори, які впливають на процес прийняття своєрідних рішень та спонукають до безпосередньої терористичної діяльності, а саме: зовнішні мотиватори: актуалізуються на рівні певної терористичної організації; суспільні конфліктогени; внутрішні мотиватори: поведінкові деструкції та девіації, особистісні потреби і злочинні наміри, жага до помсти та матеріального збагачення тощо. Зазначено, що без мотиваційного потенціалу (актуально-пріоритетних мотивацій функціонування у сучасному соціумі) терористів здійснювати специфічно-негативну та деструктивну для соціуму терористичну діяльність неможливо, оскільки така діяльність досить мінлива, агресивна й має низку суспільно неприйнятних наслідків. Процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності, насамперед, детермінується актуалізацією потреб, цілей та мотивів, які набувають значущості залежно від особистісних уподобань терориста та особливостей перебігу терористичних дій. Мотиваційні передумови сучасного тероризму (мотиваційний потенціал терориста, його мотиви до терористичної діяльності, процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності) формуються на основі особистісних характеристик терористів, особливостей їх функціонування в соціумі та перебігу суспільно-політичних й економічних процесів. Для подолання чи нейтралізації проблеми тероризму,

зокрема, вкрай важливо урахувати його мотиваційні передумови, оскільки це дасть змогу прогнозувати та ліквідувати можливі причини виникнення тероризму, розробити дієво-ефективні стратегії боротьби з цим деструктивним явищем.

Ключові слова: тероризм, терористична діяльність, мотивація терориста, мотив, мотиваційний потенціал, мотиваційні передумови тероризму.

Dombrovan N. V., Ponomarenko A. Yu. Motivational prerequisites for modern terrorism

The article states that in the conditions of the Russian Federation's war against Ukraine, most of the world's leading countries, during the formation of the state counterterrorism system, strengthen, first of all, the force component. However, taking into account the number of terrorist attacks that have occurred in the world in recent years, the significant increase in the use of modern technologies by terrorists, as well as the negative psychological consequences of terror for the population, the problem of determining the personal prerequisites of terrorism, in particular the motivation to commit a terrorist act, comes to the fore development of a system of neutralization of relevant motives and timely detection of signs of possible terrorist threats.

The purpose of the article is to highlight the essence and content of the motivational prerequisites of modern terrorism.

It is substantiated that the behavior of a terrorist can be determined by motivators that influence the process of making unique decisions and encourage direct terrorist activity, namely: external motivators: actualized at the level of a certain terrorist organization; social conflict generators; internal motivators: behavioral destruction and deviations, personal needs and criminal intentions, thirst for revenge and material enrichment, etc. It is noted that without the motivational potential (actual-priority motivations for functioning in modern society) of terrorists, it is impossible to carry out specific negative and destructive terrorist activity for society, since such activity is quite changeable, aggressive and has a number of socially unacceptable consequences. The process of formation and development of motivation for terrorist activities is primarily determined by the actualization of needs, goals and motives, which

acquire significance depending on the personal preferences of the terrorist and the specifics of the course of terrorist actions. The motivational prerequisites of modern terrorism (the terrorist's motivational potential, his motives for terrorist activity, the process of formation and development of motivation for terrorist activity) are formed on the basis of the personal characteristics of terrorists, the peculiarities of their functioning in society and the course of socio-political and economic processes. To overcome or neutralize the problem of terrorism, in particular, it is extremely important to take into account its motivational prerequisites, as this will make it possible to predict and eliminate the possible causes of terrorism, to develop effective and efficient strategies to combat this destructive phenomenon.

Key words: terrorism, terrorist activity, terrorist motivation, motive, motivational potential, motivational prerequisites of terrorism.

На сьогодні, в умовах війни РФ проти України більшість провідних країн світу під час формування державної системи протидії тероризму посилює, насамперед, силову складову. Однак, ураховуючи кількість терористичних атак, які відбулись у світі протягом останніх років, значне збільшення використання терористами сучасних технологій, а також негативні психологічні наслідки терору для населення, на перший план виходить проблема визначення особистісних передумов тероризму, зокрема мотивації до вчинення терористичного акту, що сприятиме розробці системи нейтралізації відповідних мотивів та своєчасного виявлення ознак можливих терористичних загроз.

Питання передумов тероризму вивчали українські вчені, зокрема Кудінов С. С., Іванова Н. Г., Морозов О. М., Рижов І. М. та ін. [1, 2, 4-6]. Вони, зокрема аналізували як соціальні, так і психологічні аспекти виникнення, функціонування та нейтралізації терористичної загрози. Приділяли увагу питанням функціонування особи за таких обставин та загалом розвитку правової політики з формування антитерористичної компетентності в Україні.

Потреби сьогодення зумовлюють нагальну необхідність виявлення мотиваційних передумов тероризму, що сприятиме розробці дієвої системи нейтралізації терористичної загрози.

Отже, виходячи із актуальних потреб функціонування соціуму в умовах війни, визначимо мету пропонованої статті наступним чином: виокремлення сутності та змісту мотиваційних передумов сучасного тероризму.

Для реалізації зазначеної мети використаємо системний, функціональний та антропосоціальний

методологічні підходи, які дадуть змогу комплексно дослідити питання виникнення, перебігу та нейтралізації мотивації тероризму, а також застосуємо загальнонаукові методи дослідження, зокрема такі як: науковий аналіз, синтез, порівняння та узагальнення теоретико-емпіричних матеріалів, їх інтерпретація. Така науково-практична синергія сприятиме всебічному вивченню мотиваційних передумов терористичної діяльності.

Насамперед, слід зазначити, що у межах реалізації «Концепції боротьби з тероризмом в Україні» (затвердженої Указом Президента України від 05.03.2019 № 53/2019), визначено завдання із запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, зокрема й такі: своєчасне виявлення осіб, які причетні до міжнародних терористичних організацій чи терористичних груп або висловлюють терористичні наміри; викриття діяльності терористів щодо підготовки або вчинення терористичних актів; удосконалення методик пошуку й оброблення інформації щодо осіб, причетних до терористичної діяльності [3].

У цьому аспекті виокремлюються такі основні напрями:

- перший - виявлення маркерів підготовки до вчинення терористичного акту;
- другий - встановлення можливої причетності певної мотивованої особи до його здійснення.

Що стосується першого напрямку, то у його межах важливо визначити можливі мотиви до вчинення терористичного акту та відповідні їх прояви в поведінці особи, що, насамперед, свідчать про його підготовку. Також доцільним буде моніторинг інформаційного простору щодо поширення специфічного контенту (зокрема, це можуть бути розгорнуті інформаційні кампанії та заклики, зорієнтовані на підбурювання й т.ін.), що стосується формування мотивів до реалізації терористичної загрози й, відповідно, збільшення кількості її прибічників.

За другим напрямом має бути сформований комплекс різноманітних проактивних заходів із відстеження мотивів виникнення і розвитку терористичних загроз та відповідного скринінгу підозрюваних щодо цього. Зокрема, до вказаних заходів можуть бути віднесені психотехнології поведінкового та мовленнєвого аналізу осіб (можливо причетних до терористичної діяльності й тих, які мають стійкі мотиви до її реалізації), а також їх опитування (у тому числі й інструментальним методом детекції нещирості з використанням поліграфа), у межах пошуку доказової бази. Достовірність прогнозу щодо перебігу певних дій

конкретної особи, з поміж іншого, залежить від об'єктивного оцінювання її мотивації до терористичної діяльності.

Щодо зазначених напрямів, досить дієвим буде метод керування вразливостями, зорієнтований на виявлення, оцінювання та усунення потенційних слабких місць щодо можливих терористичних проявів й тенденцій їх розвитку, зокрема в соціальних, політичних та економічних сферах сучасного соціуму. До того ж, визначення мотиваційних прогнозних маркерів є вкрай важливим щодо викриття потенційної терористичної діяльності й навіть зменшення рівня терористичних загроз. Останній може зумовлюватися й поведінкою осіб, які мають певні терористичні наміри та плани щодо їх реалізації. Задля прогнозування ймовірності вчинення терористичного акту доцільно проводити всебічне оцінювання особистісних та поведінкових особливостей зазначених осіб [1, 5, 6].

Тероризм, що є деструктивним різновидом діяльності, насамперед, формується на основі сформованого комплексу мотивів, котрі спонукають певних осіб до реалізації власних терористичних намірів. Отже, щоб успішно протистояти діям терористів, слід розуміти особистісні передумови їхньої поведінки, тобто їх мотивацію до терористичних дій та загалом діяльності. Крім того, характер поведінки терористів залежить від комплексу сформованих у них зазначених мотивів, що спонукають до певних терористичних актів та просування терористичних ідей. Також необхідно враховувати, що поведінка людини зазвичай спонукається не лише одним, а цілою низкою актуальних мотивів.

Усвідомлення комплексу мотивів до терористичної діяльності є однією із пріоритетних передумов успішних дій в складних умовах терористичної небезпеки, коли безпосередньо доводиться стикатися із терористами й прогнозувати їхню поведінку, щоб обирати найефективніші способи боротьби з ними. При цьому варто враховувати, що немотивована особа зазвичай не буде фанатично реалізовувати свої терористичні наміри. Тільки високий рівень мотивації може спонукати її до терористичної діяльності.

Як відомо, сутність останньої полягає, насамперед, у плануванні, організації й реалізації терористичних актів, у поширенні ідеології та у пропаганді тероризму (ЗУ «Про боротьбу з тероризмом») [7]. Від процесу її реалізації терорист може отримувати задоволення й навіть долати певні власні комплекси, а в деяких ситуаціях відчувати перевагу над іншими людьми, насамперед жертвами

терористичного акту. Разом з тим, недостатній рівень розвитку мотивів до терористичної діяльності чи взагалі відсутність мотивації щодо неї можуть перешкоджати виникненню терористичних намірів чи загалом формуванню терористичних організацій / груп.

Загалом, аналізуючи або прогнозуючи певну поведінку терористів, слід виходити з того, що їхні мотиви до відповідних терористичних дій є особистісними утвореннями, тобто мають внутрішню природу, оскільки формуються у свідомості особистості. До того ж, кожен мотив є тільки внутрішньою спонукою до реалізації конкретних терористичних намірів. Саме спонукання формує і презентує внутрішній зміст мотиву як особистісного феномена, котрий актуалізує бажання здійснювати терористичні наміри. Що стосується мотивів до терористичної діяльності, то вони утворюються та розвиваються під безпосереднім впливом певних соціальних й особистісних передумов, зокрема таких:

- перебування соціальних групах, які є деструктивно зорієнтованими;
- взаємодія із різними антисоціальними спільнотами;
- схвалення та прийняття певних ідеологічних постулатів;
- загалом, девіантна поведінка;
- сповідування ідей звільнення світу від непокірливих людей;
- наявність певних акцентуєваних рис характеру;
- психічні відхилення та розлади тощо.

Разом з тим, за необхідності швидкого реагування на певні дії інших людей чи події. Наприклад, у процесі терористичного акту, терористи не завжди можуть осмислювати свою подальшу поведінку й в них може виникати відповідна реакція, що детермінується підсвідомістю. Зокрема, в стані емоційного збудження такий мотив, як «бажання помститися за не покору» може взагалі не піддаватися необхідному критичному аналізу, а викликати спонтанну реакцію (мовленнєву, дійову).

За описаним вище механізмом, як правило, будуть реалізовуватися більшість мотивів до терористичної діяльності, оскільки сформовані ними певні фактори стресу / дистресу актуалізують певну агресію і в жертв терористичного акту. Під час досягнення цілей терористичної діяльності терористи також перебувають у стані психічної напруженості й підвищеного рівня тривожності. Зазначене викликає роздратованість та неконтрольовані емоційні реакції, а мотиви при цьому

зазвичай виконують функцію збудження, яка зорієнтована, насамперед, на актуалізацію:

- зовнішніх чинників, що сприяють реалізації наявних актуальних мотивів;

- потреб, цілей та намірів терористів відповідно до особливостей планування терористичного акту;

- агресивнішої поведінки, що реалізується через залякування й погрози, котрі сприятимуть швидкій реалізації терористичних намірів;

- усвідомлення терористами безмежної влади над жертвами терористичного акту.

Отже, окрім об'єктивних причин виникнення мотивації до терористичної діяльності, необхідно звернути увагу ще й на її функціональність. Вона є дає змогу прогнозувати сукупність та особливості передумов формування, реалізації й завершення (в умовах конкретного терористичного акту) дій терористів. Вказанні дії розпочинаються та реалізуються за своєрідним психологічним алгоритмом, а саме [2]:

- спочатку виникає потреба, яка трансформується в один чи декілька мотивів, котрі спонукають терориста до вчинення певних дій для досягнення наявної мети (задоволення актуальної потреби);

- далі відбувається відповідна емоційна оцінка результату задоволення чи незадоволення потреби, що внаслідок усвідомлення результату дії мотиву у терориста викликає позитивний (якщо мотив реалізований) чи негативний (коли мотив нереалізований) психоемоційний стан.

Якщо не відбулося задоволення певної потреби, то виникає негативний психоемоційний стан, котрий і запускає цей алгоритм по-новому. Його функціонування детермінують й певні зовнішні обставини, які безпосередньо або опосередковано здійснюють вплив на особистість терориста. Отже, мотивація завжди визначає емоційність процесу реалізації дій терориста та має певну функціональність, зорієнтовану на формування у нього відчуття зверхності над іншими. Найстійкішими мотивами до терористичної діяльності є такі, що сприяють забезпеченню потреби, що відповідає завищеній самооцінці терориста та рівню його домагань.

Вочевидь, ієрархія мотивів до терористичної діяльності не є сталим мотиваційним комплексом терориста, оскільки змінюється залежно від: досвіду виконання терористичної діяльності; особливостей взаємодії та указівок ватажків терористичних груп; перебігу соціальних процесів та розвитку негативних соціальних факторів; умов реалізації терористичної діяльності; особистісних пріоритетів терористів тощо.

Мотиви до терористичної діяльності, котрі для конкретного терористів є найбільш значущими, перебувають у динаміці - постійно актуалізуються та здійснюють суттєвий мотиваційний вплив на процес терористичної діяльності. Від особливостей особистісного сприймання терористом терористичної діяльності та від того, як довго він її виконує, виокремлюють чотири рівні терористичної мотивації:

- початковий - мотивація до терористичної діяльності починає формуватися, насамперед, під впливом певних зовнішніх чинників й містить наступні мотиви: прагнення самоствердитися, бажання долучитися до терористичної групи, інтерес до деструктивних дій;

- стверджувальний - мотиваційні пріоритети зорієнтовані на самовираження, самоствердження та самореалізацію особи як терориста і формуються під впливом особистісних переконань; на цьому рівні актуалізуються мотиви до самоствердження та самоідентифікації особи як терориста, визнання її такою іншими терористами, прагнення до швидкого подолання бар'єру невпевненості;

- функціонально-дійовий - на цьому рівні мотивація розвивається під впливом зовнішніх умов, особливостей терористичної діяльності й внутрішніх деструктивно-орієнтованих чинників; формуються мотиви до організації і реалізації певних терористичних актів, до поширення ідеології тероризму, до актуалізації терористичних намірів та досягнення конкретних терористичних цілей;

- самовпевненості - цей рівень притаманний тільки досвідченим терористам, які вже не одноразово приймали участь в терористичних актах та мають переконаність щодо власної спроможності вирішити питання, насамперед, терористичним шляхом; на цьому рівні мотивація залежить від набутого досвіду терористичної діяльності, сформованих деструктивних поведінкових стереотипів та віри терориста у власну «неперевершеність» під час досягнення терористичних цілей.

Залежно від того, як терорист усвідомлює та реалізовує конкретні терористичні дії у процесі терористичної діяльності, відбуваються зміни і в його мотивації. Встановлено, що виокремлюються основні групи мотивів до терористичної діяльності, а саме [1]:

- мотиви самоствердження - прагнення до самореалізації, бажання бути унікальним, прагнення справити неперевершене враження на навколишніх, інтерес до специфічної роботи;

– матеріальні мотиви - бажання збагатити власні статки за рахунок інших, інтерес до накопичення матеріальних цінностей, прагнення до легкої «наживи», переконаність у тому, що влада над іншими збільшується за рахунок розширення своїх матеріальних можливостей;

– мотиви помсти - прагнення «провчити кривдників» чи відчутти зверхність над ними, бажання помститися комусь чи за когось, прагнення до «гучної розплати»;

– мотиви влади - бажання відчутти владу над іншими, прагнення до відчуття «могутності», прагнення до демонстрації неперевершеності, бажання керувати іншими та принижувати їх;

– мотиви визнання - прагнення до визнання оточенням «неповторності» терориста, бажання виділитись й бути зовсім не таким, як інші, прагнення бути «відомим» та «визнаним»;

– мотиви позбавлення комплексів - бажання нейтралізувати власні комплекси, прагнення до ідеалізованого «Я», бажання довести всім власну «силу»;

– ідеологічні мотиви - бажання примусити інших сповідувати певні традиції; прагнення нав'язувати ідеологічні пріоритети; інтерес до конкретної ідеології та до її насильницького запровадження.

До того ж, поведінку терориста можуть визначати мотиватори, що впливають на процес прийняття своєрідних рішень та спонукають до безпосередньої терористичної діяльності, а саме:

• зовнішні мотиватори: актуалізуються на рівні певної терористичної організації; суспільні конфліктогени;

• внутрішні мотиватори: поведінкові деструкції та девіації, особистісні потреби і злочинні наміри, жага до помсти та матеріального збагачення тощо.

Таким чином, із вищевикладеного можна зробити наступні *висновки*:

– поведінку терориста, зорієнтовану на підготовку та реалізацію терористичних актів, зумовлює низка мотивів, що її активізують, спрямовують та регулюють;

– без мотиваційного потенціалу (актуально-пріоритетних мотивацій функціонування у сучасному соціумі) терористів здійснювати специфічно-негативну та деструктивну для соціуму терористичну діяльність неможливо, оскільки така діяльність досить мінлива, агресивна й має низку суспільно неприйнятних наслідків;

– процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності, насамперед, детермінується актуалізацією потреб, цілей та мотивів,

які набувають значущості залежно від особистісних уподобань терориста та особливостей перебігу терористичних дій;

– зазначенні вище мотиваційні передумови сучасного тероризму (мотиваційний потенціал терориста, його мотиви до терористичної діяльності, процес формування та розвитку мотивації до терористичної діяльності) формуються на основі особистісних характеристик терористів, особливостей їх функціонування в соціумі та перебігу суспільно-політичних й економічних процесів;

– для подолання чи нейтралізації проблеми тероризму, зокрема, вкрай важливо урахувати його мотиваційні передумови, оскільки це дасть змогу прогнозувати та ліквідувати можливі причини виникнення тероризму, розробити дієво-ефективні стратегії боротьби з цим деструктивним явищем.

Література

1. Іванова Н. Г., Морозов О. М., Паливода О. О. та ін. Психологічні особливості стійкості особистості до терористичної загрози : практ. посіб. Київ : НА СБУ, 2022. 160 с.

2. Іванова Н. Г. Сутність мотиву особистості в теорії мотивації. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 3 (61), С. 20-27.

3. Концепція боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text> (дата звернення: 17.11.2021)

4. Кудінов С. С. Правова політика з формування антитерористичної компетентності в Україні : моногр. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 268 с.

5. Кудінов С. С., Рижов І. М., Романов М. С. Основи терорології : навч. посіб. Острого : Національний університет «Острозька академія», 2019. 200 с.

6. Морозов О. М. Тероризм. Системна війна. Державна безпека. Героїзм і психофізіологія. Київ, 2019. 64 с.

7. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 17.06.2020 № 720-XI. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 47. Ст. 408.

*Домброван Н. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник відділу організації наукової діяльності
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

*Пономаренко А. Ю.,
кандидат педагогічних наук*

РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕТОДІВ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Кульчицький М. А., Биков І. О.

У статті досліджуються питання реформування адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції України та вдосконалення її адміністративної юрисдикції в умовах європейської інтеграції. Основна увага приділяється аналізу окремих вимог Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, та її впливу на розвиток і модернізацію правоохоронної системи України. Угода передбачає поступове наближення до європейських стандартів і практик, що вимагає глибоких змін у структурі, методах та підходах до діяльності поліції, зокрема в контексті забезпечення прав і свобод громадян, підвищення прозорості та ефективності роботи.

У статті розглядаються основні європейські стандарти поліцейської діяльності, зокрема положення Європейського кодексу поліцейської етики та Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію». Аналізується значення дотримання прав людини в роботі Національної поліції та необхідність запровадження сучасних підходів до адміністративної юрисдикції, включаючи профілактику правопорушень та адміністративний нагляд. Особлива увага приділяється концепції community policing (поліція в інтересах громади) як перспективному напрямку розвитку правоохоронних органів, що сприятиме посиленню довіри громадян до поліції та покращенню взаємодії з населенням. Розглядаються аспекти приведення роботи Національної поліції у відповідність до європейських стандартів дозволить не лише підвищити рівень правової захищеності громадян, а й покращити імідж України на міжнародній арені, сприяючи зміцненню міждержавної співпраці у сфері безпеки та правопорядку. Впровадження ефективних механізмів адміністрування та юрисдикційного нагляду в діяльності поліції є ключовим фактором успішної імплементації європейських підходів у сферу правоохоронної діяльності. Таким чином, стаття пропонує комплексний підхід до модернізації адміністративно-правових методів діяльності Національ-

ної поліції України, акцентуючи увагу на необхідності впровадження європейських стандартів прав людини та безпеки, що є важливим кроком на шляху до повноцінної інтеграції України в правовий простір ЄС.

Ключові слова: Національна поліція України, адміністративна реформа, поліцейські повноваження, поліцейська етика, правопорядок, захист прав людини, адміністративно-правові методи, адміністративна юрисдикція поліції, європейська інтеграція, поліцейська діяльність, стандарти ЄС, юрисдикційний нагляд, правоохоронні органи, поліцейське адміністрування, громадська безпека, взаємодія поліції з громадськістю.

Kulchytskyi M. A., Bykov I. O. The reformation of administrative and legal methods of the National Police and improvement of its administrative jurisdiction in the context of European integration processes

The article examines the issues of reforming the administrative and legal methods of the National Police of Ukraine and improving its administrative jurisdiction in the context of European integration. The main attention is paid to the analysis of certain requirements of the Association Agreement between Ukraine and the European Union and its impact on the development and modernization of the law enforcement system of Ukraine. The Agreement envisages gradual approximation to European standards and practices, which requires profound changes in the structure, methods and approaches to police activities, in particular in the context of ensuring the rights and freedoms of citizens, increasing transparency and efficiency.

The article examines the main European standards of police activity, in particular, the provisions of the European Code of Police Ethics and the Resolution of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe "Declaration on Police". The author analyzes the importance of human rights observance in the work of the National

Police and the need to introduce modern approaches to administrative jurisdiction, including prevention of offenses and administrative supervision. Particular attention is paid to the concept of community policing as a promising area of law enforcement development that will help to increase public confidence in the police and improve interaction with the public. The aspects of bringing the work of the National Police in line with European standards will not only increase the level of legal protection of citizens, but also improve the image of Ukraine in the international arena, contributing to the strengthening of interstate cooperation in the field of security and law enforcement. The introduction of effective mechanisms of administration and jurisdictional oversight in police activities is a key factor in the successful implementation of European approaches in law enforcement. Thus, the article proposes a comprehensive approach to modernizing the administrative and legal methods of the National Police of Ukraine, focusing on the need to implement European human rights and security standards, which is an important step towards Ukraine's full integration into the EU legal space.

Key words: *National Police of Ukraine, administrative reform, police powers, police ethics, law and order, human rights protection, administrative and legal methods, administrative jurisdiction of the police, European integration, police activities, EU standards, jurisdictional supervision, law enforcement agencies, police administration, public security, police interaction with the public.*

Постановка проблеми. Системна реалізація політики євроінтеграції формує нові вимоги до адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України, результатом чого є фактичне та системне реформування правоохоронного органу з метою адаптації адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції України до стандартів ЄС. Очевидно, що серед іншого, предметом зазначеного процесу реформування є перегляд існуючих механізмів діяльності поліції. Поруч із тим, нині потребують подальших досліджень ряд питань пов'язаних із реформування адміністративної юрисдикції поліції, адже чинна нормативно-правова база та положення національної доктрини не повною мірою відповідають стандартам і практикам ЄС. Основною проблематикою є неспроможність сучасних адміністративно-правових методів Національної поліції України ефективно, швидко та якісно і з належним рівнем професіоналізму дотримуватися та захищати права і свободи громадян на рівні колег правоохоронних відомств країн-членів ЄС. Поруч із тим, на практиці виникають проблеми пов'язані із надмірним використанням

адміністративної юрисдикції поліцією, що в цілому суперечить принципам правової держави. Відсутність єдиного унормованого підходу до реалізації реформування адміністративної юрисдикції поліції в контексті політики євроінтеграції призводить до обмеження можливості реалізації ефективної моделі взаємодії поліції та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики на загальнонауковому рівні досліджувалися рядом вітчизняних науковців таких як: В. Авер'янов, Д. Афонін, А. Боксгорн, О. Банчук-Петросова, А. Багряк, Ю. Битяк, С. Банах, В. Бевзенко, А. Денисова, Н. Домброван, С. Вітвіцький, С. Гончарук, І. Голосніченко, С. Гречанюк, В. Гаращук, Т. Дракохруст, А. Елистратов, С. Зливко, Р. Калюжний, В. Коваленко, Л. Коваль, Т. Коломоєць, В. Колпаков, М. Корнієнко, К. Рудой, В. Пузирний, О. Сенаторова, В. Тулінов, К. Чижко, Д. Швець, Х. Ярмак та іншим. Поруч із тим, у наукових працях зазначених науковців питання реформування адміністративної юрисдикції поліції в контексті приведення чинного стану речей до стандартів та практик ЄС досліджено не у повній мірі, а дослідження носять фрагментарний характер.

Мета статті полягає у комплексному науковому обґрунтуванні необхідності реформування адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції України з їх уніфікацією та приведенням у відповідність до практики ЄС та вдосконалення її адміністративної юрисдикції з урахуванням вимог європейських стандартів. Особливу увагу буде приділено виявленню недоліків чинної нормативно-правової бази, визначенню шляхів її модернізації та розробці пропозицій щодо підвищення ефективності діяльності поліції в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами (далі - Угода про асоціацію), що набула чинності 1 вересня 2017 року, започаткувала новий етап у взаємодії України та ЄС [1]. Метою Угоди є поступове наближення України до ЄС, створення необхідної основи для політичного діалогу в усіх сферах, а також сприятливих умов для розширення економічних і торговельних зв'язків, що сприятиме поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС і розвитку співпраці в галузях юстиції, свободи та безпеки [2]. Очевидно, що активна та цілеспрямована інтеграція до європейського правового простору також вимагає модернізації

адміністративної юрисдикції поліції, яка має бути зосереджена на захисті громадянських свобод та забезпеченні безпеки відповідно до європейських норм. Це включає розробку ефективних механізмів реагування на правопорушення, профілактики злочинності, удосконалення процедур адміністративного нагляду, що є частиною загальної стратегії реформ у рамках європейської інтеграції.

Як відомо, одним із основ діяльності Національної поліції України є врахування у своїй діяльності положень міжнародних договорів України, які за згодою Верховної Ради України є обов'язковими для держави. По суті, Україна має враховувати здобутки міжнародного поліцейського досвіду та практики і стандарти ЄС в аспекті поліцейської діяльності підрозділів Національної поліції України. У даному аспекті, важливою є Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» [3], яка за своєю суттю ключовим стандартом діяльності поліції вбачає саме повне дотримання та забезпечення в ході діяльності поліції прав та свобод, що гарантовані Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [4]. Поруч із наведеним вище, особливої уваги заслуговує аспект професійної етики поліції, який очевидно має відповідати принципам викладеним у наведених вище нормативних документах. На рівні ЄС, для досягнення зазначеної мети функціонує Європейський кодекс поліцейської етики, в якому зазначено, що поліція має неухильно дотримуватися суб'єктивного права, включаючи права і свободи людини, не здійснювати протиправних дій [5, с. 5-7]. На нашу думку, розширення впровадження міжнародних та європейських стандартів у роботі практичних підрозділів поліції є запорукою не лише більш успішної міждержавної взаємодії поліції України та іноземних держав, а й стане основою для забезпечення дотримання прав людини під час реалізації правоохоронних функцій держави, що в майбутньому може стати підставою для зменшення відповідних звернень громадян України до ЄСПЛ.

За інформацією Центру демократії та верховенства права, загалом протягом 2023 року ЄСПЛ отримав 34650 заяв (у 2022 році їх було 45500), даний показник є найменшим за останні 10 років. Разом із тим, проти України подано 2531 заяву. Загалом же у 2024 році на розгляді в ЄСПЛ перебуває майже 68500 справ проти держав-сторін Конвенції. З них - 8737 справ проти України, що складає 12,8% від загальної кількості заяв [6]. Поруч із тим, станом на 2021 рік держава Україна займає лідируючі позиції серед держав - лідерів не

виконаних рішень ЄСПЛ [7]. Водночас, відповідно до інформації судді Європейського суду з прав людини від України М. Гнатівського, Україна за рішеннями ЄСПЛ країна за рахунок державного бюджету щомісяця виплачує за рішеннями ЄСПЛ від 100 до 200 тис. євро, а за 2023 рік було виплачено понад 2 млн євро, відповідно до статистики Департаменту виконання рішень ЄСПЛ [8], [9].

Зазначений стан речей досить яскраво демонструє проблематику навколо дотримання прав людини в Україні на різних етапах роботи правоохоронних органів в Україні, зазначена проблематика може бути вирішена шляхом впровадження практик та стандартів ЄС в їх роботу, водночас, вбачаємо й те, що за рахунок оптимізації та реформування адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції та вдосконалення її адміністративної юрисдикції у контексті дотримання стандартів ЄС в контексті захисту прав людини, в перспективі Україна буде менше отримувати відповідних позовів до ЄСПЛ, що позитивно вплине на скорочення показників негативних рішень проти держави Україна, що, як наслідок зменшить витрати коштів державного бюджету на здійснення виплат за такими рішеннями суду, а виокремлені кошти можуть бути спрямовані на інші потреби, або на вдосконалення діяльності правоохоронних органів, за потреби.

Ю. Битяк трактує зазначене поняття як способи та прийоми безпосереднього і цілеспрямованого впливу виконавчих органів та посадових осіб на підставі закріпленої за ними компетенції [10, с. 30]. О. Бандурка, як і ряд інших науковців, під адміністративно-правовими методами діяльності поліції розуміють передбачені адміністративно-правовими нормами засоби, прийоми і способи, за допомогою яких поліція здійснює вплив на суспільні відносини з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій [11, с. 32]. Виходячи із наведеного вище, вдосконалення адміністративно-правових методів діяльності поліції в контексті вдосконалення її адміністративної юрисдикції в контексті наближення до стандартів ЄС полягає, на нашу думку, в удосконаленні правових способів, прийомів та засобів, які застосовує Національна поліція України для забезпечення реалізації норм правоохоронного та регулюючого впливу на суспільні відносини, відповідно до компетенції Національної поліції.

Загалом, дослідження тих чи інших адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції тісно пов'язане з аспектами організаційної форми діяльності Національної поліції та її

підрозділів та їх здатності реформуватися у відповідності до стандартів ЄС в контексті якісного показника їх діяльності. Так, М. Криштанович, виділяє в країнах ЄС наступні моделі функціонування поліції: централізована модель (домінуюча роль профільного міністерства внутрішніх справ із чіткою вертикаллю управління та жорстким підпорядкуванням, наприклад Швеція, Данія, Норвегія, Ірландія та інші.), децентралізована модель (відсутній єдиний загальнонаціональний орган, присутня множинність загальнодержавних та регіональних поліцейських сил, передбачається загальна та переважна роль муніципальних органів правопорядку, наприклад Швейцарія, часткова децентралізація присутня в Болгарії, Чехії, Румунії), комбінована (гібридна модель попередніх видів, притаманна Великобританії, Нідерландам) [12, с. 288]. Разом із тим, в ЄС присутня тенденція наближення поліції до населення, а головним завданням поліції є діяльність поліції в інтересах громади (community policing), поруч із тим, аналогічні підходи в чинному законодавстві відсутні, й розглядаються нині в Україні виключно як підходи до філософії діяльності поліції. На нашу думку, фіксація зазначеного підходу саме на нормативному рівні з подальшим унормуванням адміністративно-правових методів реалізації зазначеного підходу діяльності поліції в інтересах громади та громадян є запорукою успіху поліцейської діяльності в Україні. В аспекті розвитку зазначеного положення, вбачається необхідність формування стандартів та принципів надання поліцейських послуг та існування Національної поліції як сервісної служби з відповідними функціями та повноваженнями, а зазначене має будуватися на позитивному досвіді країн-членів ЄС.

Висновки. Угода про асоціацію між Україною та ЄС відкрила нові можливості для реформування багатьох сфер державного управління, зокрема в правоохоронній діяльності. Удосконалення адміністративно-правових методів діяльності Національної поліції України та її адміністративної юрисдикції є важливим кроком у процесі адаптації чинного національного законодавства до європейських практик та стандартів. Це включає забезпечення прав і свобод громадян, дотримання правопорядку та підвищення прозорості в роботі поліції. Інтеграція європейських практик у діяльність поліції сприятиме не лише зміцненню співпраці з ЄС, але й зменшенню кількості порушень прав людини, що конвертується в кількість звернень до ЄСПЛ, що матиме позитивний вплив на правову систему України.

Важливою умовою успіху є врахування європейського досвіду та стандартів, зокрема через впровадження положень Європейського кодексу поліцейської етики, а також концепцій community policing. Оптимізація адміністративних методів і вдосконалення механізмів реагування сприятимуть підвищенню ефективності правоохоронної діяльності, що в перспективі може суттєво знизити витрати бюджету на виконання рішень ЄСПЛ. Такий підхід забезпечить не лише посилення правового порядку, а й довіру громадян до поліції, що є ключовим аспектом у розвитку правоохоронної системи України в євроінтеграційному контексті.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки, розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 779-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2017-%D1%80#Text>
3. Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію» (Страсбург, 8 травня 1979 року). URL: <https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/rezol.pdf>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку: док.-джерелозн. довід. / упоряд.: Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. Київ, 2002. 148 с.
6. Д. Воюта «У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи». Офіційний веб-портал Центру демократії та верховенства права. URL: <https://cedem.org.ua/news/yeuropeiskyi-sud-2023/>
7. Підсумки 2021 року: Україна - лідер з невиконаних рішень ЄСПЛ. Офіційний веб-портал ECHR: Ukrainian Aspect. URL: <https://www.echr.com.ua/pidsumki-2021-roku-ukra%D1%97na-lider-z-nevikonanix-rishen-yespl/>
8. Україна щомісяця виплачує за рішеннями ЄСПЛ від €100 до 200 тисяч. Офіційний веб-портал Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/>

rubric-society/3869545-ukraina-somisaca-viplacue-zarisenami-espl-vid-100-do-200-tisac.html

9. Щомісяця Україна винна людям за рішеннями ЄСПЛ від 100 до 200 тисяч євро - суддя. Офіційний веб-портал Судово-юридичної газети Суд-інфо. URL: <https://sud.ua/uk/news/sud-info/302064-ezhemesyachno-ukraina-dolzhdnalyudyam-po-resheniyam-espch-ot-100-do-200-tysyach-evro-sudya>

10. Адміністративне право: підручник/Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. Харків: Право, 2010. С. 30.

11. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навч. посіб./О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, С. М. Князєв та ін.; передм. О. М. Бандурки; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. акад. НАПрН України О. М. Бандурки; МВС Укра-

їни, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. С. 32.

12. Криштанович М. Ф. Європейський досвід державного управління органами поліції та можливості його використання в Україні. Політичні та правові засади державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. Вип. 1 (47). С. 288-289.

Кульчицький М. А.,
аспірант

*Одеського державного університету
внутрішніх справ*

Биков І. О.,

orcid.org/0000-0001-8206-2202

*кандидат юридичних наук, адвокат,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету*

**СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ЯК «ГОЛОСУ» ГРОМАДЯН ЄС
(Відгук офіційного опонента на дисертацію Гребенюка
Дмитра Олеговича «Законотворчі повноваження парламенту
Європейського Союзу як наднаціонального інституту:
міжнародно-правове дослідження» поданої на здобуття
ступеня доктора філософії за спеціальністю
293 Міжнародне право галузі знань
29 Міжнародні відносини)**

Львова Є. О.

Актуальність теми дослідження. Серед багатьох важливих функцій трьох органів Європейського Союзу, які залучаються до законотворчого процесу (Європейського Парламенту, Ради Європейського Союзу та Європейської Комісії), на особливу увагу заслуговує ініціація, прийняття та внесення змін до правових актів ЄС. Своєю чергою, ці процеси мають на меті сприяння розвитку концептуальних та догматичних підходів до застосування політик та права ЄС в національних правових порядках.

Європейський Парламент - це єдиний безпосередньо обраний орган Європейського Союзу, що відіграє ключову роль у процесі законотворення, забезпечуючи демократичну легітимність рішень інституцій ЄС. З огляду на сучасні реалії сьогодення та глобальні виклики і трансформації, що охоплюють ЄС, дослідження законотворчих повноважень парламенту Європейського Союзу як наднаціонального інституту є вельми актуальним в контексті євроінтеграційного курсу України.

Успіхи України на євроінтеграційному шляху зумовлюють необхідність імплементації норм та цінностей ЄС, виконання рекомендацій політичних інститутів та реалізації базових реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - Угода про асоціацію). Надання Україні статусу кандидата в члени ЄС визначає необхідність приведення національного законодавства у відповідність із європейськими стандартами. Роз'яснення ролі Європейського Парламенту в контексті забезпечення інституційного розвитку ЄС

Має також системоутворююче значення для науки міжнародного права. Отже, дослідження законотворчих повноважень Європейського Парламенту як наднаціонального інституту сприятиме підвищенню рівня правової культури українських правників та здобуттю нових знань юристами-міжнародниками з питань організаційно-правової проблематики діяльності Європейського Парламенту.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація є одним із перших у національній юридичній науці комплексним дослідженням, у якому детально проаналізовано законотворчі повноваження Європейського парламенту в контексті його функціонування як наднаціонального інституту. Автор детально з'ясовує сутність законотворчого процесу, еволюцію законодавчих повноважень Європарламенту, а також вплив міжнародних та європейських правових актів на розвиток цієї інституції.

З огляду на актуальність проблеми автор чітко сформулював мету дослідження та завдання, які розкриті у висновках дисертації, що свідчить про їх успішне виконання. Автором опрацьовано достатньо великий обсяг матеріалів щодо визначення явища «наднаціональність» та приділено значну увагу працям зарубіжних фахівців, які були дотичні до цієї проблематики.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, сформульованих у дисертаційному дослідженні, є високим. Автор демонструє достатньо високе розуміння тематики та використовує широкий спектр наукових джерел. Усі наукові положення підкріплені детальним аналізом теоретичних концепцій, правовим аналізом норм та практики Суду ЄС.

Одним із ключових аспектів дисертації є всебічне дослідження еволюції законотворчих повноважень Європейського Парламенту, що охоплює період від його створення до сучасного стану. Автором акцентовано увагу на змінах, запроваджених установчими договорами ЄС, такими як Маастрихтський, Амстердамський та Лісабонський договори.

Особлива увага зосереджена на трансформаціях в структурі і функціях Європейського Парламенту, що надає можливість зрозуміти глибину і складність законотворчого процесу ЄС.

Автор дослідив сутність принципів субсидіарності та пропорційності, які є фундаментальними в діяльності Європейського Парламенту як наднаціонального інституту. Рекомендації щодо покращення законотворчого процесу в Європейському Парламенті є аргументованими та базуються на детальному вивченні існуючої правової бази та практичних аспектів діяльності даного законодавчого органу.

Загалом дисертація характеризується високим рівнем наукової новизни, систематичним підходом до дослідження та всебічним аналізом складних правових питань в галузі права ЄС. Висновки та рекомендації в роботі є логічними та обґрунтованими, що свідчить про високий рівень наукової компетенції автора та його здатність до аналітичного мислення.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз положень, що виносяться на захист, є змістовними і ґрунтовними, та надають змогу зазначити, що наукова робота є самостійним комплексним дослідженням.

Практичне значення наукового дослідження полягає у тому, що сформовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* - запропоновані авторські дефініції допомагають поглибити наукове розуміння повноважень Європейського Парламенту в міжнародних відносинах та процесах європейської інтеграції, що слугує основою для подальших досліджень у цій галузі та розвитку нових теоретичних підходів. Також отримані результати можуть бути використані для

розширення знань вчених, науково-педагогічних працівників та фахівців у галузі міжнародного права;

– *нормотворчій діяльності* - отримані висновки можуть бути враховані під час розробки нормативно-правових актів в Україні та сприятимуть забезпеченню більшої узгодженості, ефективності та відповідності норм права України із стандартами ЄС;

– *науково-методичній роботі* - наукові положення дисертації можуть бути використані як джерело інформації та аналізу для інших дослідників у сфері міжнародного права, європейського права та політичних наук. Це може розширити наукову базу та розкрити перспективи для подальших наукових досліджень. Також отримані результати можуть бути корисними для розробки методичних підходів до дослідження ролі інституцій ЄС у міжнародних відносинах і може сприяти підготовці нового покоління експертів міжнародного права;

– *навчальному процесі* - Висновки та рекомендації в роботі можуть бути використані під час підготовки навчально-методичного комплексу академічних дисциплін «Право ЄС», «Право Ради Європи», «Інституціональне право», «Міжнародне право».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Автор приділяє достатньо уваги аналізу впливу праць філософів епохи Просвітництва, досліджуються ключові принципи та механізми парламентаризму. Фактично даний аспект дозволяє отримати чітке уявлення про те, яким чином ідеї філософів формували теоретичну основу парламентаризму в Європі. Отже, враховуючи проблематику теми дисертаційного дослідження, виникають наступні запитання, відповідь на які дисертант має надати під час захисту:

– з огляду на еволюційну складову явища парламентаризму крізь призму діяльності мислителів епохи Просвітництва, яким чином можна оцінити вплив ідей філософів на формування парламентських процедур в Європейському парламенті та в окремих парламентах держав сучасного Європейського Союзу?;

– чи можливо в сучасному вимірі подальшого розширення ЄС досягти консенсусу між інтеграційною політикою ЄС та повагою до принципу суверенної рівності держав?

– які особливості характеризують міжпарламентську співпрацю України та ЄС, зокрема, в процесі гармонізації національного законодавства, необхідного для вступу в ЄС?

Також в роботі варто було звернути увагу на інтеграційний розвиток парламентських республік ЄС (ФРН, Італія та ін.), оскільки, в тексті дисертаційного дослідження зазначені малозначні аспекти нормотворчої взаємодії держав-членів з політичними інститутами ЄС.

Разом з тим, зазначені уточнення мають дискусійний характер та жодним чином не позначаються на повноті розкриття поставлених завдань та досягнення мети дисертаційного дослідження.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Загальний аналіз роботи підтверджує самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність та науковий рівень, теоретичне і практичне значення. Наукові положення, висновки та рекомендації зазначені в роботі достатньо та повно викладено в опублікованих автором наукових працях.

Отже, можна зробити висновок, що дисертація на тему «Законотворчі повноваження парламенту Європейського Союзу як наднаціонального інституту: міжнародно-правове дослідження» повною мірою відповідає вимогам, які висуваються до такого рівня досліджень,

вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (зі змінами), пунктам 6,7,8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022р. № 44 (зі змінами), а її автор Гребенюк Дмитро Олегович за результатами публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 293 «Міжнародне право».

*Львова Є. О.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та
міжнародного права Інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

ЕЛЕКТРОНА ФОРМА ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНСТИТУТУ ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН.....3 Аносенков А. А., Мукоїда Р. В.	3
CONCILIATION PROCEDURES ASA TOOL FOR PROTECTING THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF CITIZENS8 Bokshorn A. V., Sirko V. S.	8
РЕГЛАМЕНТ ЄС ПРО ІНОЗЕМНІ СУБСИДІЇ: ВІДПОВІДНІСТЬ ПРАВУ СОТ.....15 Вовченко О. В.	15
МЕДІАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....21 Доляновська І. М.	21
НУЛЬОВА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДІТЕЙ: ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ.....27 Ковальова О. В., Пальшков К. Є.	27
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ВИКОНАВЧИМИ ОРГАНАМИ РАД ЯК ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....33 Козін А. О.	33
ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УКРАЇНІ.....38 Корженко О. М.	38
НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ.....45 Ольховик Л. А., Іванова О. М.	45

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ВПЛИВ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ.....50 Дмитрієнко Ю. С.	50
ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОРГАНІЗАТОРА НАРКОПРИТОНУ55 Козак В. Я.	55
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ САТАНІЗМОМ ТА ЗЛОЧИННОЮ ПОВЕДІНКОЮ: ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ.....60 Куликович А. Ю.	60
ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПРОГАЛИН І КОЛІЗІЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....65 Явтушенко А. М.	65

ПРАВОВА СИСТЕМА: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

БЕЗПЕКА АЕС ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: ПОТЕНЦІАЛ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА69 Глухова А. С.	69
---	----

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ РЕФОРМИ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	75
Денисова А. В., Баранов С. О.	
НЕЗАКОННЕ ЗАЙНЯТТЯ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	80
Дзядик М. Р.	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ В АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	85
Дубіна О. М., Співак М. В.	
ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ.....	94
Коваль М. П.	
РОЗУМНІ СТРОКИ РОЗГЛЯДУ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ В КОНТЕКСТІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	101
Кожевников А. Ю.	
ДО ПИТАНЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕСЕННЯ СЛУЖБИ НА БЛОКПОСТАХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	106
Коломієць Ю. М.	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	111
Пташенко С. І., Славінська І. В.	
ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ТА НАГЛЯД ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН.....	117
Романов О. Д.	
РЕЛІГІЙНІ МАСОВІ ЗАХОДИ, ЇХ ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ.....	125
Свистович Р. С.	
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	135
Серебро М. В.	
ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ.....	142
Стефанчишен Р. В.	
НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПАРТНЕРСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ.....	146
Чернов М. М.	
ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	152
Шкута О. О.	

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

ТАКТИЧНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ОСОБИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	157
Лисенко В. В., Горбаньов І. М.	
СКЛАДОВІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ СЛІДЧОГО.....	164
Соломенцев В. В.	

ДО НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНИХ ВПРАВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ КУРСАНТІВ (МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ).....	170
Пасько О. М.	

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРИКО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ НАРИС ПРО ПРОЦЕСИ ГЛОРИФІКАЦІЇ РЕЖИМІВ, ОСОБИСТОСТЕЙ ТА ПОДІЙ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ВИМІР.....	176
Бабенко А. М., Карчевський М. В.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЗГЛЯДУ ПОНЯТТЯ ДИСКРЕЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОРГАНІВ.....	183
Білих І. В.	
СУБ'ЄКТИ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	188
Ботнаренко О. М.	
МОТИВАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ.....	195
Домброван Н. В., Пономаренко А. Ю.	
РЕФОРМУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕТОДІВ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЇЇ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	200
Кульчицький М. А., Биков І. О.	

РЕЦЕНЗІЇ

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКОНОТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ЯК «ГОЛОСУ» ГРОМАДЯН ЄС (Відгук офіційного опонента на дисертацію Гребенюка Дмитра Олеговича «Законотворчі повноваження парламенту Європейського Союзу як наднаціонального інституту: міжнародно-правове дослідження» поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 Міжнародне право галузі знань 29 Міжнародні відносини).....	205
Львова Є. О.	

ISSUES OF THE FORMATION OF THE RULE-OF-LAW STATE

ELECTRONIC FORM OF CITIZENS' APPEALS AS AN ELEMENT OF THE INSTITUTION OF CITIZENS' APPEALS.....3 Anosienkov A. A., Mukoida R. V.	3
CONCILIATION PROCEDURES ASA TOOL FOR PROTECTING THE RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF CITIZENS8 Bokshorn A. V., Sirko V. S.	8
FOREIGN SUBSIDIES REGULATION: COMPLIANCE WITH WTO LAW.....15 Vovchenko O. V.	15
MEDIATION IS ONE OF THE WAYS OF PROTECTING CHILDREN`S RIGHTS AND FREEDOMS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT21 Dolianovska I. M.	21
ZERO TOLERANCE FOR DOMESTIC VIOLENCE AGAINST CHILDREN: LEGAL AND SOCIAL ASPECTS..... 27 Kovalova O. V., Palshkov K. Ye.	27
IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL PROTECTION POWERS BY EXECUTIVE BODIES OF COUNCILS AS LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES DURING THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW IN UKRAINE.....33 Kozin A. O.	33
THE INFLUX OF THE MILITARY CAMP ON CONSTITUTIONALISM IN UKRAINE38 Korzhenko O. M.	38
ACQUISITION OF UKRAINIAN CITIZENSHIP.....45 Olkhovyk L. A., Ivanova O. M.	45

CRIME PREVENTION: PRACTICAL CHALLENGES AND SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL SUPPORT

THE INFLUENCE OF CRIMINOLOGICAL INFORMATION ON THE EFFECTIVENESS OF PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES IN THE SPHERE OF EXECUTION OF PUNISHMENTS OF UKRAINE.....50 Dmitrienko Yu. S.	50
CERTAIN ASPECTS OF CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF THE ORGANIZER OF A DRUG DEN..... 55 Kozak V. Ya.	55
CRIMINAL LAW ANALYSIS OF THE CONNECTION BETWEEN SATANISM AND CRIMINAL BEHAVIOR: FEATURES AND CONSEQUENCES.....60 Kulykovych A. Yu.	60
THE IMPACT OF LEGAL GAPS AND CONFLICTS ON THE EFFECTIVENESS OF ADMINISTRATIVE SUPERVISION OF PERSONS RELEASED FROM PRISON.....65 Yavtushenko A. M.	65

LEGAL SYSTEM: THEORY AND PRACTICE

NPP SAFETY DURING ARMED AGGRESSION: THE POTENTIAL OF INTERNATIONAL LAW69 Hlukhova A. S.	69
--	----

ISSUES OF LABOR AND SOCIAL WELFARE LAW

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF EXECUTION OF STATE CONTROL IN THE SPHERE OF PUBLIC PROCUREMENTS.....75 Denysova A. V., Baranov S. O.	75
---	----

CONTENTS

ILLEGAL FISHING, HUNTING OR OTHER AQUATIC EXTRACTION DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE.....	80
Dziadyk M. R.	
ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF MINORS IN ADMINISTRATIVE AND TORT PROCEEDINGS.....	85
Dubina O. M., Spivak M. V.	
CONTENTS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL BASIS OF JUSTICE IN UKRAINE.....	94
KOVAL M. P.	
REASONABLE TIME-LIMITS FOR THE EXAMINATION OF PUBLIC-LAW DISPUTES BY ADMINISTRATIVE COURTS IN THE CONTEXT OF ACCESS TO JUSTICE DURING MARTIAL LAW.....	101
Kozhevnykov A. Yu.	
ON THE ISSUES OF IMPLEMENTING AN EFFECTIVE MECHANISM OF INTERACTION BETWEEN THE NATIONAL POLICE AND THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE DURING SERVICE AT CHECKPOINTS UNDER MARTIAL LAW.....	106
Kolomiets Yu. M.	
ADMINISTRATIVE AND LEGAL RELATIONS ARISING IN THE SPHERE OF SOCIAL PROTECTION OF POLICE OFFICERS.....	111
Ptashenko S. I., Slavinska I. V.	
PUBLIC CONTROL AND SUPERVISION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES AMIDST INFORMATIZATION OF PUBLIC RELATIONS.....	117
Romanov O. D.	
RELIGIOUS MASS EVENTS, THEIR HISTORICAL DEVELOPMENT, CURRENT STATUS AND IMPACT ON SOCIETY IN UKRAINE.....	125
Svystovych R. S.	
FOREIGN EXPERIENCE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE USE AND DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGIES.....	135
Srebro M. V.	
MILITARY ADMINISTRATIONS AS A SUBJECT OF PUBLIC ADMINISTRATION.....	142
Stefanchyshen R. V.	
LEGAL FRAMEWORK FOR PARTNERSHIP BETWEEN THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AND THE PUBLIC.....	146
Chernov M. M.	
PECULIARITIES OF DETERMINING THE SUBJECTIVE ASPECT OF NON-COMPLIANCE WITH COURT DECISIONS ON PERSONS CONVICTED OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE.....	152
Shkuta O. O.	
ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECTS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION	
TACTICAL, ORGANIZATIONAL AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PREPARING THE INTERROGATION OF A MINOR DURING A PRE-TRIAL INVESTIGATION.....	157
Lysenko V. V., Gorbanov I. M.	
COMPONENTS OF AN INVESTIGATOR'S PROCEDURAL STATUS.....	164
Solomentsev V. V.	
ON THE NEW CONCEPT OF LEGAL EDUCATION	
EFFECTIVENESS OF NEUROPSYCHOLOGICAL EXERCISES FOR IMPROVING THE QUALITY OF TRAINING CADETS (FUTURE POLICE OFFICERS).....	170
Pasko O. M.	

TOPICAL ISSUES OF HISTORICAL-LEGAL SCIENCE

- A HISTORICAL AND LEGAL ESSAY ON THE PROCESSES OF GLORIFICATION OF REGIMES,
INDIVIDUALS AND EVENTS: A RETROSPECTIVE DIMENSION.....176
Babenko A. M., Karchevskiy M. V.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF ENSURING NATIONAL SECURITY

- CURRENT ISSUES REGARDING CONSIDERATION OF THE CONCEPT OF DISCRETION
OF ADMINISTRATIVE AUTHORITIES.....183
Bilykh I. V.
- ACTORS OF ANTI-MINE ACTIVITY IN UKRAINE.....188
Botnarenko O. M.
- MOTIVATIONAL PREREQUISITES FOR MODERN TERRORISM.....195
Dombrovan N. V., Ponomarenko A. Yu.
- THE REFORMATION OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL METHODS OF THE NATIONAL POLICE
AND IMPROVEMENT OF ITS ADMINISTRATIVE JURISDICTION IN THE CONTEXT
OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES.....200
Kulchytskyi M. A., Bykov I. O.

REVIEWS

- ESSENTIAL CHARACTERISTICS OF THE LEGISLATIVE COMPETENCE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT
AS THE «VOICE» OF EU CITIZENS (Review of the official opponent on the dissertation of Hrebenyuk Dmytro
Olehovych «Legislative Powers of the Parliament of the European Union as a Supranational Institution:
International Legal Research» submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 293
International Law, field of knowledge 29 International Relations).....205
Lvova Ye. O.

Наукове видання

Південноукраїнський правничий часопис
3'2024

Науковий журнал

Комп'ютерне верстання Молодецька О. І.

Підписано до друку: 24.09.2024. Формат 60×84/8. Гарнітура «Trebuchet MS».
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 23,68. Ум. друк. арк. 24,88.
Зам. № 0124/064. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.